

**Wojciech Zbaraszewski
Martin Balas
Krzysztof Dmytrów
Agnieszka Majewska
Marius Mayer
Wilhelm Steingrube**

**Badania
społeczno-ekonomiczne
na obszarach chronionych
Euroregionu Pomerania:
analiza satysfakcji
odwiedzających,
efekty ekonomiczne
oraz akceptacja
obszarów chronionych**

**Wojciech Zbaraszewski, Martin Balas, Krzysztof Dmytrów,
Agnieszka Majewska, Marius Mayer, Wilhelm Steingrube**

**Badania społeczno-ekonomiczne
na obszarach chronionych Euroregionu Pomerania:
analiza satysfakcji odwiedzających,
efekty ekonomiczne oraz akceptacja obszarów chronionych**

**Wojciech Zbaraszewski, Martin Balas, Krzysztof Dmytrów,
Agnieszka Majewska, Marius Mayer, Wilhelm Steingrube**

**Badania społeczno-ekonomiczne
na obszarach chronionych Euroregionu Pomerania:
analiza satysfakcji odwiedzających,
efekty ekonomiczne oraz akceptacja obszarów chronionych**

Bogucki Wydawnictwo Naukowe • Poznań 2022

Interreg

Mecklenburg-Vorpommern/Brandenburg/Polska

EUROPEAN UNION

Niniejsza monografia powstała w ramach projektu INT107 (akronim: REGE), realizowanego pod tytułem „Współpraca transgraniczna między uczelniami i dużymi obszarami chronionymi w Euroregionie Pomerania” (niem.: „Grenzüberschreitende Zusammenarbeit von Hochschulen und Großschutzgebieten in der Euroregion Pomerania”, ang.: „Cross-border cooperation between universities and large-scale protected areas in the Pomerania Euroregion”). Projekt był współfinansowany przez Unię Europejską z Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego (EFRR) w ramach Programu Współpracy Interreg V-A Meklemburgia-Pomorze Przednie/Brandenburgia/Polska.

Recenzent:

prof. dr hab. Dariusz Pieńkowski

Cytowanie:

Zbaraszewski W., Balas M., Dmytrów K., Majewska A., Mayer M., Steingrube W. (2022). *Badania społeczno-ekonomiczne na obszarach chronionych Euroregionu Pomerania: analiza satysfakcji odwiedzających, efekty ekonomiczne oraz akceptacja obszarów chronionych*. Poznań: Bogucki Wydawnictwo Naukowe. <https://doi.org/10.12657/9788379864218>

Copyright © by Authors, Poznań 2022

ISBN 978-83-7986-421-8

Bogucki Wydawnictwo Naukowe
ul. Górna Wilda 90, 61-576 Poznań
www.bogucki.com.pl
biuro@bogucki.com.pl

Druk i oprawa: CER Druk

Spis treści

Przedmowa i podziękowania	13
1. Wprowadzenie	15
1.1. Tło i cele projektu	15
1.2. Stan badań: przegląd	17
1.3. Główne cele projektu	21
1.4. Przegląd podejść empirycznych i stosowanych metod	22
1.5. Zarys książki	23
Literatura	26
2. Euroregion Pomierania i jego obszary chronione	30
2.1. Euroregion Pomierania jako forma współpracy transgranicznej ...	30
2.2. Warunki środowiskowe	31
2.3. Sytuacja społeczno-gospodarcza	35
Literatura	39
3. Analiza satysfakcji zwiedzających	42
3.1. Wprowadzenie	42
3.2. Stan badań	46
3.3. Metodyka badania	54
3.4. Wyniki analizy satysfakcji dla polskich obszarów chronionych ...	55
3.5. Wyniki analizy satysfakcji dla niemieckich obszarów chronionych	71
3.6. Porównanie polskich i niemieckich obszarów chronionych	79
3.7. Wyniki i dyskusja	82
3.8. Wnioski cząstkowe	85
Literatura	85
4. Analiza akceptacji	91
4.1. Wprowadzenie	91
4.2. Stan badań nad relacjami park–ludzie w Polsce i w Niemczech ...	93
4.3. Metodyka	102
4.4. Wyniki	104
4.5. Dyskusja	125
4.6. Wstępne wnioski	129
Literatura	130

5. Analiza efektów ekonomicznych z turystyki na obszarach chronionych Pomorza	137
5.1. Wprowadzenie	137
5.2. Stan badań	140
5.3. Metodyka badania	150
5.4. Efekty ekonomiczne turystyki na obszarach chronionych w Euroregionie Pomerania	161
5.5. Dyskusja: w kierunku transgranicznej metody oceny ekonomicznych skutków turystyki na obszarach chronionych? ...	175
5.6. Podsumowanie częściowe	178
Literatura	179
6. Wpływ COVID-19 na odwiedziny i turystykę na obszarach chronionych w Euroregionie Pomerania	187
6.1. Wprowadzenie	187
6.2. Wpływ COVID-19 na turystykę	189
6.3. Wpływ COVID-19 na sytuację ekonomiczną turystyki na obszarach chronionych Euroregionu Pomerania	195
6.4. Dyskusja	210
6.5. Podsumowanie	211
Literatura	212
7. Wnioski	215
7.1. Podsumowanie głównych wyników projektu	215
7.2. Praktyczne znaczenie projektu i jego rezultatów	219
7.3. Przykłady dobrych praktyk współpracy transgranicznej	223
7.4. Kierunki przyszłych badań	226
Literatura	227

Spis rycin i fotografii

Ryc. 1.1. Obszary chronione w Euroregionie Pomierania badane w ramach projektu REGE	24
Ryc. 2.1. Obszar Euroregionu Pomierania	31
Ryc. 3.1. Struktura odwiedzających według poziomu wykształcenia	57
Ryc. 3.2. Struktura odwiedzających według województwa/kraju, z którego przyjechali	57
Ryc. 3.3. Struktura odwiedzających według liczby wizyt na obszarach chronionych	58
Ryc. 3.4. Struktura odwiedzających według liczby noclegów spędzonych na obszarach chronionych	59
Ryc. 3.5. Wpływ statusu obszaru chronionego na decyzję odwiedzających o przyjeździe	60
Ryc. 3.6. Struktura odpowiedzi na pytanie o główną aktywność na obszarach chronionych	61
Ryc. 3.7. Poziom satysfakcji odwiedzających z transportu lokalnego podczas wizyty na obszarze chronionym	64
Ryc. 3.8. Poziom satysfakcji odwiedzających z kosztu całego wyjazdu podczas wizyty na obszarze chronionym	65
Ryc. 3.9. Stosunek odwiedzających do stwierdzenia, że powinno być jak najmniej koszy na śmieci	69
Ryc. 3.10. Stosunek odwiedzających do stwierdzenia, że mieszkańcy gmin parkowych powinni być zwolnieni z opłat za wstęp do parku narodowego ...	70
Ryc. 3.11. Ogólne zadowolenie z odwiedzin polskich obszarów chronionych	70
Ryc. 3.12. Częstotliwość odwiedzin zróżnicowana według typów odwiedzających	72
Ryc. 3.13. Źródła informacji o Parku Narodowym Jasmund i WPLA (na podstawie odpowiedzi wielokrotnych)	73
Ryc. 3.14. Powody, dla których warto odwiedzić Park Narodowy Jasmund i WPLA (na podstawie odpowiedzi wielokrotnych)	74
Ryc. 3.15. Aktywności w Parkach Narodowych Jasmund i WPLA (na podstawie odpowiedzi wielokrotnych)	75
Ryc. 3.16. Rola statusu parku narodowego w podejmowaniu przez odwiedzających decyzji o przyjeździe do Parku Narodowego Jasmund i WPLA	75
Ryc. 3.17. Ogólne zadowolenie zwiedzających z Parku Narodowego Jasmund i WPLA (pierwsze dwa słupki), prawdopodobieństwo polecenia wizyty w parku narodowym (środkowy słupek) i chęć powtórzenia wizyty w parku narodowym (ostatnie dwa słupki)	76
Ryc. 3.18. Ogólna satysfakcja odwiedzających, chęć powtórzenia wizyty w parku i prawdopodobieństwo rekomendacji wizyty na obszarze chronionym porównane pomiędzy wszystkimi analizowanymi obszarami chronionymi ...	81
Ryc. 4.1. Model wyjaśniający postawy i zachowania miejscowej ludności wobec obszarów chronionych	93

Ryc. 4.2. Struktura respondentów ze względu na długość zamieszkiwania w sąsiedztwie obszarów chronionych	106
Ryc. 4.3. Lata, w których respondenci przeprowadzili się na obszar chroniony	106
Ryc. 4.4. Sytuacja zawodowa respondentów	107
Ryc. 4.5. Wiedza respondentów o istnieniu obszarów chronionych w ich sąsiedztwie	108
Ryc. 4.6. Ogólny stosunek do obszarów chronionych w regionie Pomierania w oparciu o „pytanie wyborcze”	113
Ryc. 4.7. Zmiana osobistego nastawienia do obszaru chronionego od czasu jego utworzenia lub przeprowadzki do regionu	114
Ryc. 4.8. Czy kiedykolwiek podejmował/a Pan/i jakiegokolwiek działania na rzecz lub przeciw obszarowi chronionemu?	115
Ryc. 4.9. Stopień samooceny stopnia poinformowania o pracy administracji obszarów chronionych	116
Ryc. 4.10. Struktura respondentów według poziomu zaufania do administracji obszaru chronionego	117
Ryc. 4.11. Stwierdzone znaczenie obszarów chronionych dla turystyki w regionie Pomierania	119
Ryc. 4.12. Odpowiedzi na stwierdzenie: „Czuję się silnie związany z przyrodą i krajobrazem w moim regionie”	121
Ryc. 4.13. Czynniki wpływające na relacje park–ludzie w Euroregionie Pomierania	122
Ryc. 5.1. Kategoryzacja typów dni (w nawiasach) i liczba dni dla każdej kategorii	157
Ryc. 5.2. Sposób oszacowania liczby odwiedzających obszar chroniony	158
Ryc. 5.3. Sposób klasyfikowania odwiedzających ze względu na stopień powinowactwa z rezerwatem biosfery	159
Ryc. 5.4. Metoda szacowania regionalnych efektów ekonomicznych turystyki na obszarach chronionych	160
Ryc. 5.5. Struktura odwiedzających w Rezerwacie Biosfery Schorfheide-Chorin w okresie 2020/21 w porównaniu z poprzednim badaniem z roku 2017/18	165
Ryc. 5.6. Wybór rodzajów zakwaterowania i średnie wydatki za nocleg w Rezerwacie Biosfery Schorfheide-Chorin	166
Ryc. 5.7. Aktywności i rodzaje transportu użytego do przyjazdu do Rezerwatu Biosfery Schorfheide-Chorin	167
Ryc. 5.8. Miejsce zamieszkania i grupy wiekowe odwiedzających Rezerwat Biosfery Schorfheide-Chorin	168
Ryc. 5.9. Dzielne wydatki odwiedzających w Rezerwacie Biosfery Schorfheide-Chorin	169
Ryc. 5.10. Przychody brutto z turystyki w Rezerwacie Biosfery Schorfheide-Chorin	170
Ryc. 5.11. Wartość dodana z turystyki w Rezerwacie Biosfery Schorfheide-Chorin	171
Ryc. 5.12. Ekwiwalenty dochodów według działalności turystycznej w Rezerwacie Biosfery Schorfheide-Chorin	172
Ryc. 6.1. Liczba zachorowań na COVID-19, zgonów i osób zaszczepionych dla Polski i Niemiec (stan na 2 maja 2022 r.)	188
Ryc. 6.2. Względny udział zachorowań, zgonów i osób zaszczepionych na COVID-19 w populacji Polski i Niemiec (stan na 2 maja 2022 r.)	188
Ryc. 6.3. Zmiany liczby odwiedzających parki i przestrzenie otwarte w Niemczech i Polsce w okresie pandemii (w %)	190
Ryc. 6.4. Wpływ pandemii koronawirusa na plany podróży	197
Ryc. 6.5. Obawy odwiedzających i wpływ pandemii koronawirusa	198

Ryc. 6.6. Przynależność obszaru chronionego do Rezerwatu Biosfery Schorfheide-Chorin w odniesieniu do wpływu COVID-19	198
Ryc. 6.7. Aktywność turystyczna w Rezerwacie Biosfery Schorfheide-Chorin w odniesieniu do występowania koronawirusa	199
Ryc. 6.8. Procentowe zmiany obrotów 2021/2019 dla ankietowanych przedsiębiorstw turystycznych w Rezerwacie Biosfery Schorfheide-Chorin ..	201
Ryc. 6.9. Zmiany obrotów 2021/2019 według różnych rodzajów przedsiębiorstw w Rezerwacie Biosfery Schorfheide-Chorin	202
Ryc. 6.10. Perspektywy ekonomiczne przedsiębiorstw turystycznych w Rezerwacie Biosfery Schorfheide-Chorin	202
Ryc. 6.11. Oczekiwania w odniesieniu do ożywienia gospodarczego przedsiębiorstw turystycznych w Rezerwacie Biosfery Schorfheide-Chorin ...	203
Ryc. 6.12. Poziom wiedzy respondentów na temat koronawirusa	204
Ryc. 6.13. Wpływ pandemii COVID-19 na sytuację zawodową respondentów ...	204
Ryc. 6.14a–b. Ocena lęku przed koronawirusem	205
Ryc. 6.15. Ocena możliwości reagowania na koronawirusa	206
Ryc. 6.16. Odpowiedzi na pytanie, czy turyści stosowali się do środków mających na celu ograniczenie rozprzestrzeniania się koronawirusa	209
Fot. 1. Kostrzyńskie rozlewiska; zdjęcie archiwalne ZPKWZ	223
Fot. 2. Park Krajobrazowy Dolina Dolnej Odry, Widuchowa, platforma widokowa zimą, archiwum ZPKWZ	224
Fot. 3. Park Krajobrazowy „Ujście Warty”, Namyślin, archiwum ZPKWZ	225
Fot. 4. Cedyński Park Krajobrazowy, most Siekierki–Neurüdnitz, zdjęcie archiwalne ZPKWZ	225

Spis tabel

Tabela 1.1. INT107 – partnerzy projektu REGE	19
Tabela 1.2. Zakres badań prowadzonych na obszarach chronionych Euroregionu Pomerania w ramach projektu REGE	23
Tabela 2.1. Charakterystyka jednostek NUTS 2 tworzących Euroregion Pomerania	37
Tabela 3.1. Przegląd badań dotyczących satysfakcji odwiedzających w polskich parkach narodowych	47
Tabela 3.2. Przegląd badań dotyczących satysfakcji odwiedzających w niemieckich parkach narodowych	52
Tabela 3.3. Struktura odwiedzających ze względu na wiek [lata]	56
Tabela 3.4. Podstawowe statystyki opisowe dotyczące wieku respondentów [lata]	56
Tabela 3.5. Struktura respondentów ze względu na płeć	56
Tabela 3.6. Świadomość obszaru chronionego wśród zwiedzających	60
Tabela 3.7. Satysfakcja odwiedzających z różnych aspektów wizyty na obszarze chronionym	63
Tabela 3.8. Zależności między oceną poziomu satysfakcji odwiedzających w odniesieniu do różnych aspektów wizyty na obszarze chronionym a typami obszarów chronionych	64
Tabela 3.9. Struktura odpowiedzi na pytanie, czy osoby odwiedzające czują jakiegokolwiek ograniczenia podczas zwiedzania obszarów chronionych	65
Tabela 3.10. Struktura osób odwiedzających według odpowiedzi na pytanie, czy za wstęp do parku narodowego powinna być pobierana opłata	66
Tabela 3.11. Statystyki opisowe dotyczące postaw osób odwiedzających w stosunku do stwierżeń	68
Tabela 3.12. Zależności między stosunkiem odwiedzających do stwierżeń a typami obszarów chronionych	69
Tabela 3.13. Wiedza o statusie obszarów chronionych	75
Tabela 3.14. Współczynniki korelacji Rho Spearmana pomiędzy miarami zadowolenia gości a innymi zmiennymi	78
Tabela 3.15. Porównanie wskaźników poziomu satysfakcji osób odwiedzających polskie i niemieckie obszary chronione oraz porównanie kategorii obszarów chronionych	80
Tabela 3.16. Współczynniki korelacji Rho Spearmana pomiędzy wskaźnikami zadowolenia odwiedzających dla wszystkich obszarów chronionych, polskich i niemieckich obszarów chronionych	81
Tabela 4.1. Przegląd badań dotyczących relacji między obszarami chronionymi a społecznościami lokalnymi w Polsce	96
Tabela 4.2. Badania nad relacjami park–ludzie na niemieckich wielkopowierzchniowych obszarach chronionych	100
Tabela 4.3. Struktura respondentów ze względu na wiek [lata]	105
Tabela 4.4. Postawy respondentów wobec ochrony/użytkowania przyrody	110

Tabela 4.5. Zależności między odpowiedziami na „pytanie wyborcze” a rodzajami obszarów chronionych	113
Tabela 4.6. Zależności między odpowiedziami na pytanie o ocenę stopnia poinformowania o pracy administracji obszarów chronionych a rodzajami obszarów chronionych	116
Tabela 4.7. Zależności między poziomem zaufania do administracji obszarów chronionych a rodzajami obszarów chronionych	118
Tabela 4.8. Zależności między oceną ograniczeń spowodowanych mieszkaniem w sąsiedztwie obszarów chronionych a rodzajami obszarów chronionych	118
Tabela 4.9. Zależności pomiędzy oceną znaczenia obszarów chronionych dla turystyki a typami obszarów chronionych	119
Tabela 4.10. Powiązania między stopniem zgodności ze stwierdzeniami a kategoriami obszarów chronionych	120
Tabela 5.1. Regionalne efekty ekonomiczne turystyki na wybranych niemieckich obszarach chronionych	147
Tabela 5.2. Tabela I/O w formie pieniężnej	151
Tabela 5.3. Dni badań w poszczególnych sezonach	156
Tabela 5.4. Roczna liczba osobodni i łączne wydatki netto odwiedzających	161
Tabela 5.5. Struktura wydatków osób odwiedzających	161
Tabela 5.6. Oszacowane efekty ekonomiczne z turystyki w Wolińskim Parku Narodowym w 2020 r. (w tys. zł)	162
Tabela 5.7. Ekwiwalent liczby miejsc pracy w Wolińskim Parku Narodowym w 2020 r.	163
Tabela 5.8. Podsumowanie efektów ekonomicznych odwiedzających Rezerwat Biosfery Schorfheide-Chorin w roku 2020/21 w porównaniu do roku 2017/18	174
Tabela 6.1. Udział mieszkańców Polski w wieku 15 lat i więcej w wyjazdach turystycznych w 2020 i 2021 r.	194
Tabela 6.2. Badania, które obejmują aspekty wpływu COVID-19	195
Tabela 6.3. Lista przedsiębiorstw turystycznych i respondentów badania w Rezerwacie Biosfery Schorfheide-Chorin	200
Tabela 6.4. Opinie respondentów na temat turystyki i osób odwiedzających obszary chronione w polskiej części Euroregionu Pomerania podczas pandemii	208
Tabela 7.1. Rekomendacje dla systemu monitoringu społeczno-gospodarczego obszarów chronionych	222

Przedmowa i podziękowania

Niniejsza monografia jest wynikiem polsko-niemieckiej współpracy w ramach projektu INT107 (akronim: REGE). Projekt realizowany był w latach 2018–2022 pod tytułem *Współpraca transgraniczna między uczelniami i wielkopowierzchniowymi obszarami chronionymi w Euroregionie Pomerania* (niem.: *Grenzüberschreitende Zusammenarbeit von Hochschulen und Großschutzgebieten in der Euroregion Pomerania*, ang.: *Cross-border cooperation between universities and large-scale protected areas in the Pomerania Euroregion*). Projekt był dofinansowany przez Unię Europejską z Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego (EFRR) w ramach Programu Współpracy Interreg VA Meklemburgia-Pomorze Przednie/Brandenburgia/Polska.

Autorzy pragną podziękować następującym osobom i instytucjom za umożliwienie realizacji tej pracy:

- Po pierwsze, dziękujemy instytucji finansującej za wsparcie projektu REGE. Bez środków z Unii Europejskiej nie byłoby możliwe przeprowadzenie szeroko zakrojonych, polsko-niemieckich badań wielkopowierzchniowych obszarów chronionych Euroregionu Pomerania dotyczących społeczno-gospodarczych uwarunkowań ich funkcjonowania. Niemożliwe byłoby również zorganizowanie wspólnych wydarzeń projektowych, warsztatów naukowych, spotkań z interesariuszami, wyjazdów studyjnych, które mimo ograniczeń związanych z pandemią COVID-19 cieszyły się ponadprzeciętnym zainteresowaniem.
- Dziękujemy Wspólnemu Sekretariatowi, w szczególności Emilii Szczygieł-Lembicz oraz Ewie Lewoczko, za olbrzymie zaangażowanie i wspieranie zespołu projektowego na każdym etapie realizacji projektu, począwszy od fazy koncepcyjnej, na etapie realizacyjnym skończywszy. Znaczna liczba uzgodnień i modyfikacji wynikała z konieczności dostosowania zaplanowanych działań do wprowadzanych ograniczeń wynikających z pandemii COVID-19 w poszczególnych krajach uczestniczących w projekcie.
- Dziękujemy wszystkim interesariuszom, którzy przedstawiali swoje nieocenne pomysły, komentarze, sugestie i rady. Było to (i nadal pozostaje) dla nas ogromnym zasobem inspiracji.
- W szczególności dziękujemy pracownikom parków narodowych, parków krajobrazowych i rezerwatów biosfery za ich cenne wskazówki i okazane stałe wsparcie podczas realizacji projektu, w szczególności: Katrin Bärwald z Administracji Parków Narodowych Pomorza (Nationalparkamt Vorpommern), Joannie Osińskiej oraz Pawłowi Bilskiemu z Drawieńskiego Parku Narodowego, Markowi Dylawerskiemu z Wolińskiego Parku Narodowego, Agacie Suchcie oraz Igorowi Szakowskiemu z Zespołu Parków Krajobrazowych Województwa Zachodniopomorskiego, Hansowi-Jörgowi Wilke z Parku Narodowego Doliny Dolnej Odry, Dorocie Wypychowskiej oraz Jackowi Juskowiakowi z Parku Narodowego „Ujście Warty”.

- Nie zapomnieliśmy również o wszystkich naszych koleżankach i kolegach, którzy przyczynili się do realizacji licznych wydarzeń związanych z projektem. Chcielibyśmy podziękować zwłaszcza Michelle Bröcking za jej nieocenioną pomoc w trakcie pierwszej fazy badań w zakresie analizy akceptacji obszarów chronionych, Manuelowi Wolteringowi za jego głęboki wgląd w metodologię oceny wpływu ekonomicznego turystyki na obszarach chronionych, jak również Juliusowi Arneggerowi za jego eksperckie doradztwo w dziedzinie szacowania efektów ekonomicznych metodą *input-output*.
- Szczególnie serdecznie dziękujemy Irenie Obstawskiej za jej nieocenioną pomoc w tłumaczeniach i niezwykłą wiedzę lingwistyczną.
- Bardzo dziękujemy wszystkim tym, którzy w taki czy inny sposób uczestniczyli w tej pracy.

Wojciech Zbaraszewski (Szczecin, Polska)

Martin Balas (Eberswalde, Niemcy)

Krzysztof Dmytrów (Szczecin, Polska)

Agnieszka Majewska (Szczecin, Polska)

Marius Mayer (Innsbruck, Austria/Monachium, Niemcy)

Wilhelm Steingrube (Greifswald, Niemcy)

1. Wprowadzenie

1.1. Tło i cele projektu

Jednym ze współczesnych podstawowych problemów o zasięgu światowym jest utrata różnorodności biologicznej. Do czynników powodujących znaczne zmniejszenie się różnorodności biologicznej zalicza się m.in.: utratę siedlisk, rozprzestrzenianie się gatunków inwazyjnych, nadmierną eksploatację zasobów przyrody, zanieczyszczenia i zmiany klimatyczne związane z globalnym ociepleniem (IPBES, 2019). Szansy na zachowanie walorów przyrody w stanie niepogorszonym dla przyszłych pokoleń upatruje się w istniejących i nowo tworzonych obszarach chronionych (Lopoukhine i in., 2012; Maxwell i in., 2020). W skali globalnej liczba i całkowita powierzchnia obszarów chronionych znacznie wzrosła w ostatnich latach, co odnotowano w Światowej Bazie Danych o Obszarach Chronionych (UNEP-WCMC i IUCN, 2022). Zarazem społeczność międzynarodowa stale monitoruje postępy w osiąganiu ambitnych celów w zakresie różnorodności biologicznej (UNEP-WCMC i IUCN, 2020), wykorzystując do tego niezbędne instrumentarium w postaci procedur i narzędzi zbierania danych, baz danych, metod analizy i oceny danych, w tym w zakresie zapewnienia ich porównywalności. Jednocześnie obszary chronione stwarzają warunki dla rozwoju turystyki, edukacji, badań naukowych oraz szansę na aktywizację rozwoju regionalnego (Job i in., 2005, 2008; Woltering, 2012; Mayer, 2013). Jednak obszary chronione są również często obiektami sporów, konfliktów i oporu, artykułowanych głównie przez ludność lokalną żyjącą wewnątrz lub w sąsiedztwie ich granic, co może zagrażać celom ochrony przyrody (Allendorf, 2022).

Globalne problemy i wyzwania powinny być rozwiązywane poprzez podejmowanie odpowiednich działań na poziomie regionalnym i lokalnym, także poprzez współpracę międzynarodową. Euroregiony, których głównym celem jest usuwanie barier wprowadzanych przez granice państwowe, są jedną z wielu form regionalnej współpracy transgranicznej w Unii Europejskiej (UE). Wzdłuż granicy polsko-niemieckiej znajdują się cztery euroregiony, a mianowicie (wymieniając z południa na północ): Euroregion Nysa, Euroregion Sprewa–Nysa–Bóbr, Euroregion Pro Europa Viadrina oraz najbardziej na północ wysunięty Euroregion Pomerania. Euroregion Pomerania obejmuje po stronie niemieckiej północno-wschodnią część Brandenburgii (niem.: *Brandenburg*) i wschodnią część Meklemburgii-Pomorza Przedniego (niem.: *Mecklenburg-Vorpommern*), a po stronie polskiej cały obszar województwa zachodniopomorskiego. Region ten charakteryzuje się stosunkowo słabą strukturą gospodarczą i niskim poziomem rozwoju przemysłu (GZEP, 2020, s. 19, 39). Produkt krajowy brutto (PKB) na mieszkańca zarówno w niemieckiej, jak i polskiej części regionu jest znacznie poniżej średniej

dla tych krajów, przy czym niemiecka strona Euroregionu osiąga jedynie około 70% PKB Niemiec, a zachodniopomorska około 80% PKB Polski. Zjawiska te, oprócz innych konsekwencji, przyczyniają się do odpływu młodych, wykwalifikowanych osób.

Jednym z atutów Euroregionu jest bogate dziedzictwo przyrodnicze i kulturowe tworzące doskonale warunki do rozwoju turystyki. Turystyka jest bardzo ważnym czynnikiem gospodarczym dla obu części Euroregionu Pomerania, czego wyrazem jest np. to, że zarówno Meklemburgia-Pomorze Przednie, jak i województwo zachodniopomorskie należą do najważniejszych ośrodków turystycznych w swoich krajach (Statista, 2021; GUS, 2021b, s. 18). Znaczenie bogactwa przyrodniczego i turystyki obszarów tworzących Euroregion Pomerania podkreśla się nie tylko w krajowych koncepcjach i strategiach (SRWZ, 2019; Vorpommern-Strategie, 2021), ale i w dokumentach regulujących stosunki transgraniczne (Zathey i in., 2016).

Bogactwo przyrodnicze Euroregion Pomerania czerpie w szczególności z wielkopowierzchniowych obszarów chronionych. Do obszarów takich należą formy wspólne dla obu krajów, np. parki narodowe i rezerwaty biosfery, oraz formy, które nie mają odpowiednika w kraju sąsiednim, np. polskie parki krajobrazowe i niemieckie parki przyrody (niem.: *Naturpark*). O znaczeniu wielkopowierzchniowych obszarów chronionych świadczy fakt, że w Euroregionie znajdują się 22 takie jednostki zajmujące łącznie 920 tys. ha, czyli około 25% całej jego powierzchni (GZEP, 2020, s. 57). Ze względu na swoją wielkość, funkcje, a także liczbę odwiedzających, mają one istotny wpływ na region, w tym na jego wizerunek i gospodarkę (Mayer i in., 2019). O ogromnej roli obszarów chronionych, w tym parków narodowych, świadczy fakt, że 23 parki narodowe Polski odwiedziło 13,4 mln osób w 2020 r. (GUS, 2021a, s. 119), w porównaniu z 53,1 mln osobodni w ich 16 niemieckich odpowiednikach (Job i in., 2016).

Podobnie jak obszary chronione na świecie obszary chronione w Euroregionie Pomerania bywają miejscem konfliktów i oporu społecznego. Zjawiska te dotyczą też planów tworzenia nowych obszarów chronionych oraz prób powiększania już istniejących, czego dobitnym dowodem jest fakt braku utworzenia jakiegokolwiek parku narodowego po 2002 r. oraz bardzo szczątkowe powiększenie obszarów parków już istniejących. W toczącej się dyskusji przywoływane są argumenty o ograniczeniach w użytkowaniu gruntów oraz dotyczące m.in. rolników, przedsiębiorstw (w tym turystycznych), wędkarzy, rybaków, myśliwych, samorządów lokalnych, a także braku subiektywnej akceptacji dla obszaru chronionego ze strony społeczności lokalnej (Vössing, 1999; Mickiewicz, 2015; swinoujskie.info, 2017, s. 3; Reimer, 2020; NDR, 2021). Wydaje się, że przyczyną takiego stanu rzeczy jest nikłe przywoływanie merytorycznych argumentów o efektach ekonomicznych i społecznych istnienia obszarów chronionych.

1.2. Stan badań: przegląd

Mimo że Polska i Niemcy współpracują w ramach Unii Europejskiej od ponad 18 lat i rozwiązują wspólne problemy w ramach Euroregionu Pomerania od ponad 27 lat, nie udało im się wypracować wspólnych metod zbierania danych, analizy i oceny w odniesieniu do społeczno-ekonomicznych efektów funkcjonowania ich obszarów chronionych. Dzieje się tak pomimo wszechstronnej współpracy pomiędzy sąsiadującymi obszarami chronionymi w Polsce i Niemczech.

W Niemczech powszechnie stosuje się jedną metodę szacowania regionalnych efektów ekonomicznych z turystyki dla wielkopowierzchniowych obszarów chronionych, która została stworzona przez profesora Huberta Joba i jego zespół z Uniwersytetu w Würzburgu (Job i in., 2005, 2008, 2016, 2019). W oparciu o tę metodę, wykorzystywaną również przez innych badaczy, oszacowano efekty ekonomiczne turystyki dla wszystkich niemieckich parków narodowych, natomiast wyniki badań dla wszystkich niemieckich rezerwatów biosfery są obecnie finalizowane. W Polsce szacunki efektów społeczno-ekonomicznych dla każdego parku narodowego nie są powszechnie szacowane, a w przypadkach, w których prowadzone były takie badania, nie stosowano ujednoczonych metod (Mika i in., 2015; Nocoń i in., 2020; Zawilińska, 2020). Takie rozwiązanie mimo pewnych korzyści w zakresie rozwoju nauki i warsztatu badawczego uniemożliwia bezpośrednie porównywanie wyników pochodzących z różnych badań. Istniejąca w tym zakresie luka uniemożliwia porównanie skutków ekonomicznych pomiędzy obszarami chronionymi w Polsce oraz pomiędzy obszarami chronionymi w Polsce i w Niemczech, nawet jeśli są one położone obok siebie (np. polski Park Narodowy „Ujście Warty” oraz niemiecki Park Narodowy Dolina Dolnej Odry).

Mimo że metoda wypracowana przez Joba i jego zespół jest powszechnie uznana wśród zarządzających niemieckimi obszarami chronionymi, nie może być zastosowana po polskiej stronie Euroregionu bez przeprowadzenia dodatkowych, pogłębionych, a więc kosztownych badań. Powodem jest fakt, że metoda ta wykorzystuje regionalne mnożniki (właściwie wskaźniki tworzenia wartości dodanej) w poszczególnych analizowanych regionach obszarów chronionych. Mnożniki te są szacowane w drodze bardzo kosztownych badań, które w Niemczech przeprowadza wyspecjalizowany instytut badań rynkowych (dwif-Consulting GmbH¹). W Polsce takie mnożniki nie są szacowane i dlatego są dostępne tylko dla niemieckiej części Euroregionu Pomerania.

Istnieje więc luka w postaci brakującego narzędzia pozwalającego na jednolite oszacowanie i ocenę efektów ekonomicznych generowanych z turystyki na obszarach chronionych wzdłuż całej granicy polsko-niemieckiej. Pożądane byłoby opracowanie metod umożliwiających ujednoczenie szacowania efektów ekonomicznych z obszarów chronionych po obu stronach granicy przy uwzględnieniu powszechnego zjawiska niedoboru środków finansowych. Ponadto zasadne byłoby uproszczenie metody szacowania skutków ekonomicznych z obszarów

¹ Deutsches Wirtschaftswissenschaftliches Institut für Fremdenverkehr an der Universität München.

chronionych, aby nie tylko osiągnąć korzyści naukowe, ale przede wszystkim, by umożliwić cykliczny monitoring sytuacji społeczno-ekonomicznej wielkopowierzchniowych obszarów chronionych (Woltering, 2012) – czyniąc z niej tym samym narzędzie o charakterze praktycznym.

Powyższe uwarunkowania stanowiły bodziec dla uczelni wyższych Euroregionu Pomerania oraz administracji obszarów chronionych do podjęcia działań i zajęcia się zidentyfikowanymi problemami i lukami w badaniach/wiedzy. Celowość kontynuowania transgranicznych działań dotyczących społeczno-ekonomicznych uwarunkowań funkcjonowania obszarów chronionych wynikała również z dotychczasowych wspólnych doświadczeń i wniosków wyciągniętych w trakcie współpracy pomiędzy zainteresowanymi stronami. Do przykładów owocnej współpracy na pograniczu polsko-niemieckim podejmowanej przez uczelnie i administracje obszarów chronionych realizowanych w Euroregionie Pomerania można zaliczyć:

- projekt realizowany w latach 2013–2014 pt. *Społeczno-ekonomiczne uwarunkowania turystyki transgranicznej w Euroregionie Pomerania na przykładzie Wolińskiego Parku Narodowego* (niem.: *Sozioökonomische Determinanten der grenzüberschreitenden Tourismus in Euroregion Pomerania am Beispiel des Nationalparks Wolin*; ang.: *The socio-economic realities of cross-border tourism in the Pomerania Euroregion as exemplified by Wolin National Park*), który był ukierunkowany na ustalenie atrakcyjności polskich obszarów przyrodniczo cennych dla turystów niemieckich (Zbaraszewski i in., 2014);
- projekt ReeT pt. *Regionalne efekty ekonomiczne z turystyki w parkach narodowych na przykładzie Drawieńskiego Parku Narodowego* (niem.: *Regionalwirtschaftliche Effekte durch Tourismus in Nationalparks an Beispiel von Drawa Nationalpark*), który był realizowany w latach 2018–2019 i stanowił pionierską próbę oszacowania regionalnych skutków ekonomicznych turystyki polskiego parku narodowego z wykorzystaniem podejścia wypracowanego przez Joba i in. (Zbaraszewski, Pieńkowski, 2022);
- projekt TAPA – *Tourist Activities in Protected Areas*, który koncentrował się na badaniach empirycznych na pograniczu polsko-niemieckim ze szczególnym uwzględnieniem turystyki transgranicznej i przyrodniczej pomiędzy Polską a Niemcami, w szczególności obejmując badaniami polski Park Narodowy „Ujście Warty” i niemiecki Park Narodowy Dolina Dolnej Odry (Mayer i in., 2019).

Doświadczenia zdobyte podczas realizacji tych i innych projektów stworzyły sprzyjające warunki do pogłębionej dyskusji. Dyskusja i wynikające z niej ustalenia przyczyniły się do powstania więzi pomiędzy przedstawicielami pięciu uczelni wyższych i 16 obszarów chronionych na pograniczu polsko-niemieckim (tab. 1.1). W ten sposób utworzono polsko-niemiecki zespół projektowy, który opracował projekt pt. *Współpraca transgraniczna między uczelniami i dużymi obszarami chronionymi w Euroregionie Pomerania* (niem. *Grenzüberschreitende Zusammenarbeit von Hochschulen und Großschutzgebieten in der Euroregion Pomerania*) i akronimie REGE (Projekt INT107 – REGE, 2022).

Tabela 1.1. INT107 – partnerzy projektu REGE

Niemiecka część Euroregionu Pomerania	Polska część Euroregionu Pomerania
Uniwersytety	
<ul style="list-style-type: none"> • Uniwersytet w Greifswaldzie (niem.: <i>Universität Greifswald</i>) • Wyższa Szkoła Zrównoważonego Rozwoju w Eberswalde (niem.: <i>Hochschule für nachhaltige Entwicklung Eberswalde</i>) 	<ul style="list-style-type: none"> • Uniwersytet Szczeciński • Zachodniopomorski Uniwersytet Technologiczny w Szczecinie • Uniwersytet Przyrodniczy w Poznaniu*
Duże obszary chronione – partnerzy stowarzyszeni	
<ul style="list-style-type: none"> • Park Narodowy Doliny Dolnej Odry (niem.: <i>Nationalpark Unteres Odertal</i>) • Park Narodowy Jasmund (niem.: <i>Nationalpark Jasmund</i>) • Park Narodowy Vorpommersche Boddenlandschaft (niem.: <i>Nationalpark Vorpommersche Boddenlandschaft</i>) • Rezerwat Biosfery Południowo-Wschodniej Rugii (niem.: <i>Biosphärenreservat Südost-Rügen</i>) • Rezerwat Biosfery Schorfheide-Chorin (niem.: <i>Biosphärenreservat Schorfheide-Chorin</i>) 	<ul style="list-style-type: none"> • Drawieński Park Narodowy • Park Narodowy „Ujście Warty”* • Zespół Parków Krajobrazowych Województwa Zachodniopomorskiego, który nadzoruje: <ul style="list-style-type: none"> – Iński Park Krajobrazowy – Drawski Park Krajobrazowy – Cedyński Park Krajobrazowy – Szczeciński Park Krajobrazowy „Puszcza Bukowa” – Park Krajobrazowy „Ujście Warty” – Barlinecko-Gorzowski Park Krajobrazowy – Park Krajobrazowy Doliny Dolnej Odry • Białowiecki Park Narodowy*

* partner spoza Euroregionu Pomerania.

Źródło: opracowanie własne.

Oprócz wspomnianych luk badawczych, na etapie koncepcyjnym projektu wskazano na wiele barier, które uniemożliwiają zacieśnienie współpracy w ramach Euroregionu Pomerania w kontekście realiów społeczno-gospodarczych obszarów chronionych². Wskazano np. na znaczne rozbieżności pomiędzy danymi i nierównomierną dostępność zgromadzonych danych, a także brak jednolitych metod ich zbierania i późniejszej analizy. Problemy te sprawiają, że oceny przygotowane dla poszczególnych obszarów chronionych położonych po jednej lub drugiej stronie granicy polsko-niemieckiej są mało porównywalne. Wskazano również na problemy z akceptacją przez społeczności lokalne obszarów chronionych związanych z ich wyznaczeniem w oparciu o kryteria ekologiczne. Podkreślono, że aby przetrwać, a przynajmniej lepiej zrozumieć częsty opór społeczności wobec obszarów chronionych, potrzebne są nie badania z zakresu nauk przyrodniczych, ale raczej z zakresu nauk społecznych. Dzięki takim badaniom można by

² W fazie koncepcyjnej projektu odbyło się 31 spotkań transgranicznych z udziałem przedstawicieli uczelni i obszarów chronionych. Zespół tych przedstawicieli, w toku licznych dyskusji i konsultacji, opracował wspólną propozycję projektu obejmującą główne pytania badawcze.

podjąć odpowiednie działania mające na celu podniesienie świadomości społeczności lokalnych na terenach o zidentyfikowanych deficytach. Co więcej, wyniki badań mogłyby zostać wykorzystane do wzbogacenia każdej dyskusji na temat przyszłości obszarów chronionych poprzez przytoczenie merytorycznych argumentów odwołujących się do regionalnych potrzeb i interesów lokalnej ludności.

Bogata literatura dotycząca analizy akceptacji jest dowodem na ogromne znaczenie kwestii społecznych i ekonomicznych w dyskusjach o obszarach chronionych. Job (i in., 2016, s. 36) zwraca uwagę, że celem badań nad regionalnymi skutkami wynikającymi z turystyki na obszarach chronionych nie jest zepchnięcie na dalszy plan idei wielkopowierzchniowych obszarów chronionych jako sposobu ochrony przyrody, ale raczej pokazanie, że badania nad regionalnymi skutkami ekonomicznymi generowanymi przez te obszary dostarczają doskonałych argumentów na rzecz ich tworzenia i zachowania. W literaturze podkreśla się znaczenie czynników demograficznych, przestrzennych i edukacyjnych jako odgrywających kluczową rolę w pozyskiwaniu społeczności lokalnych dla idei obszaru chronionego (Mbise i in., 2021). W Europie w analizowanej tematyce na szczególną uwagę zasługują badania dotyczące sprzeciwu społeczności lokalnych wobec obszarów chronionych (Hibszer, 2013; Stoll-Kleemann i in., 2013; Stoll-Kleemann (red.), 2015) oraz analizy kosztów i korzyści obszarów chronionych (Mayer, 2013). Badacze wskazują na korzyści płynące z obszaru chronionego w zależności od kategorii jego ochrony (Dudley, 2008), podkreślając potrzebę dalszych badań nad oszacowaniem regionalnego wpływu ekonomicznego wywieranego przez obszary chronione (Mayer i in., 2010). Eagles i in. (2000, s. 75) na podstawie badań przeprowadzonych w Kanadzie i USA stwierdzają, że „wpływ ekonomiczny użytkowania terenów parkowych i wartość, jaką przypisuje mu społeczeństwo, jest duży i niedostatecznie rozpoznany. Jeśli ten ważny wpływ ekonomiczny ma być wykorzystany w kształtowaniu polityki publicznej, byłoby bardziej skuteczne, gdyby informacje o nim były opracowywane w sposób skoordynowany i profesjonalny w obu krajach”.

Obie części Euroregionu Pomierania są tradycyjnymi ośrodkami turystycznymi w swoich krajach, co powoduje, że branża turystyczna jest postrzegana jako kluczowa dla całego Euroregionu. Region czerpie swój potencjał turystyczny zarówno z atrakcyjności Morza Bałtyckiego, jak i z naturalnych walorów obszarów chronionych, które są odwiedzane przez osoby poszukujące możliwości korzystania z ich wyjątkowego piękna naturalnego. Liczba odwiedzających np. Park Narodowy Jasmund, Park Narodowy Vorpommersche Boddenlandschaft (Job i in., 2016), a także Woliński Park Narodowy (Partyka, 2010) świadczą o popularności tego regionu. Jednak ten olbrzymi ruch turystyczny odbywa się w dużej mierze tylko w sezonie letnim. Może to powodować wrażenie przepełnienia, a tym samym obniżać zadowolenie odwiedzających. Aby wzmocnić zadowolenie turystów, interesariusze parków – zwłaszcza władze – muszą uzyskać wgląd w oczekiwania odwiedzających i ich doświadczenia. W literaturze można znaleźć przykłady badań nad satysfakcją odwiedzających, w których identyfikuje się i ocenia cechy obszarów chronionych wpływające na poziom satysfakcji (Agyeman i in., 2019; Ranasinghe i in., 2019; Geng i in., 2021) oraz bada się oczekiwania

turystów, co pozwala na optymalną alokację zasobów i świadczenie usług (Bushman, Griffin, 2006). Dzięki takim badaniom tworzone są możliwości, które pozwalają odwiedzającym na czerpanie oczekiwanych korzyści (Crilley i in., 2012). Ogólnie rzecz biorąc, satysfakcja odwiedzających jest uważana za jeden z najważniejszych wskaźników charakteryzujących daną destynację turystyczną i ma potencjał do napędzania rozwoju turystyki na danym obszarze (Rodger i in., 2012; Wang, 2016).

Z przeprowadzonego przeglądu literatury przedmiotu badań oraz z informacji uzyskanych od władz obszarów chronionych Euroregionu Pomerania wynika, że brakuje badań oceniających poziom satysfakcji odwiedzających, w szczególności dla parków krajobrazowych w polskiej części regionu Ponadto, ze względu na stosowanie niekompatybilnych metod zbierania danych i zróżnicowane pytania w ankietach, wyniki badań przeprowadzonych w niektórych częściach Euroregionu nie nadają się do wiarygodnego porównania. Dotychczas brak było jakichkolwiek porównawczych badań satysfakcji odwiedzających obszary chronione zlokalizowanych po przeciwnych stronach granicy mimo, że bliskości tych obszarów, mimo ich położenia w tym samym regionie. W tym kontekście stworzone przez nas narzędzie transgraniczne (ankieta) oraz przeprowadzone przez nas badania stanowią nowatorskie podejście do pomiaru satysfakcji odwiedzających obszary chronione i wypełniają zidentyfikowaną lukę badawczą.

Przegląd literatury dokumentuje, że chociaż w wielu publikacjach podkreślano znaczenie badań nad społeczno-ekonomicznymi uwarunkowaniami funkcjonowania wielkopowierzchniowych obszarów chronionych, że pomimo obserwowanego postępu w tych zagadnieniach na całym świecie to kwestie te prawie w ogóle nie były poruszane w kontekście polsko-niemieckiej granicy. Dla krajów tworzących Euroregion Pomerania, czyli dla Niemiec i Polski, nie ma wspólnych metod zbierania i analizowania danych odnoszących się do analizy akceptacji (relacji park–ludzie).

1.3. Główne cele projektu

Rozwiązanie problemów wspólnych dla obu części Euroregionu w zakresie funkcjonowania obszarów chronionych wymaga współpracy transgranicznej, przy czym należy podjąć wysiłki w celu pokonania istniejących barier i ograniczeń przy użyciu wspólnych narzędzi gromadzenia danych i wspólnie opracowanych metod analizy danych, przy jednoczesnym wykorzystaniu efektu synergii. Aby sprostać temu wyzwaniu, zdecydowaliśmy, że głównym celem naukowym projektu REGE będzie wypracowanie wspólnych metod gromadzenia, analizy i oceny danych dotyczących społecznych i ekonomicznych skutków funkcjonowania wielkopowierzchniowych obszarów chronionych. Cel ten był realizowany w trzech obszarach badawczych:

1. analiza akceptacji (relacje park–ludzie), badająca relacje pomiędzy wielkopowierzchniowymi obszarami chronionymi a społecznością lokalną,

2. analiza satysfakcji odwiedzających, badająca stopień zadowolenia odwiedzających z pobytu na obszarach chronionych,
3. analiza regionalnych efektów ekonomicznych z turystyki, szacująca korzyści ekonomiczne (wyrażone w pieniądzu i ekwiwalencie zatrudnienia) dla regionu wynikające z wydatków odwiedzających obszar chroniony lub region obszaru chronionego.

Wyniki badań będą prezentowane opinii publicznej, co – miejmy nadzieję – wpłynie na poprawę nastawienia m.in. miejscowej ludności do tych obszarów chronionych. Będzie to także szansą na lepsze funkcjonowanie Euroregionu Pomerania.

Celowi głównemu projektu REGE przyporządkowano następujące cele szczegółowe:

- poprawa współpracy transgranicznej pomiędzy uczestniczącymi uczelniami w zakresie funkcjonowania obszarów chronionych, np. poprzez angażowanie się we wspólne działania na rzecz rozwiązywania problemów naukowych oraz prowadzenie wspólnych wydarzeń (warsztaty, seminaria);
- wzajemne poznanie i pomoc w poprawie warunków funkcjonowania obszarów chronionych w kontekście transgranicznym, gdyż wszystkie obszary chronione borykają się z podobnymi problemami: niewystarczającym finansowaniem i brakiem personelu w stosunku do potrzeb, małą liczbą odwiedzających z kraju sąsiedniego oraz brakiem argumentów potwierdzających, że korzyści z obszarów chronionych wykraczają poza sferę środowiskową;
- przekazanie wiedzy na temat efektów społeczno-gospodarczych obszarów chronionych oraz porównywalności baz danych, aby umożliwić wyciągnięcie pogłębionych wniosków dla całego Euroregionu.

1.4. Przegląd podejść empirycznych i stosowanych metod

W procesie badawczym wykorzystano szeroki wachlarz metod wspierających realizację celów projektu. Zastosowano metody ilościowe i jakościowe, opierając się na pierwotnych i wtórnych źródłach danych. Głównym źródłem danych pierwotnych były badania empiryczne prowadzone w formie ankiet. Oceny wykonane w projekcie REGE przeprowadzono dla piętnastu wielkopowierzchniowych obszarów chronionych w Euroregionie Pomerania (ryc. 1.1), tj. sześciu parków narodowych, siedmiu parków krajobrazowych oraz dwóch rezerwatów biosfery, których zakres przedstawiono w tabeli 1.2. W badaniach wykorzystano głównie metodę CAPI (ang. *computer-assisted personal interviewing*) do analizy satysfakcji odwiedzających oraz zagadnień związanych z pandemią COVID-19, a także metodę CATI (ang. *computer-assisted telephone interviewing*) do analizy akceptacji (relacji park–ludzie) oraz do badań pilotażowych odnoszących się do szacowania regionalnych efektów ekonomicznych. Wszystkie badania w ramach projektu REGE zostały przeprowadzone na podstawie kwestionariuszy opracowanych podczas naszych warsztatów transgranicznych.

Tabela 1.2. Zakres badań prowadzonych na obszarach chronionych Euroregionu Pomorza w ramach projektu REGE³

Wielkopowierzchniowy obszar chroniony	Analiza akceptacji	Analiza satysfakcji odwiedzających	Ocena wpływu ekonomicznego z turystyki	Wpływ COVID-19 na odwiedzalność parków
Polska część Euroregionu Pomorza				
Barlinecko-Gorzowski Park Krajobrazowy ⁴	■	■	■	■
Cedyński Park Krajobrazowy	■	■	■	■
Drawieński Park Narodowy	■	■	■	■
Drawski Park Krajobrazowy	■	■	■	■
Iński Park Krajobrazowy	■	■	■	■
Park Krajobrazowy Doliny Dolnej Odry	■	■	■	■
Park Krajobrazowy „Ujście Warty”	■	■	■	■
Park Narodowy „Ujście Warty”	■	■	■	■
Szczeciński Park Krajobrazowy „Puszcza Bukowa”	■	■	■	■
Woliński Park Narodowy	■	■	■	■
Niemiecka część Euroregionu Pomorza				
Park Narodowy Doliny Dolnej Odry	■	■	■	■
Park Narodowy Jasmund	■	■	■	■
Park Narodowy Vorpommersche Boddenlandschaft	■	■	■	■
Rezerwat Biosfery Południowo-Wschodnia Rugia	■	■	■	■
Rezerwat Biosfery Schorfheide-Chorin	■	■	■	■

* w tym ocena wpływu gospodarczego przedsiębiorstw turystycznych

Źródło: opracowanie własne.

1.5. Zarys książki

Na zarys niniejszej publikacji wpłynął główny cel projektu oraz wyzwania, jakie przed nim postawiono. Monografia składa się z siedmiu rozdziałów prezentujących wyniki badań z zakresu nauk społecznych przeprowadzonych dla 15 wielkopowierzchniowych obszarów chronionych w Euroregionie Pomorza. Struktura

³ Potrzeba i zakres badań na danym obszarze chronionym były każdorazowo omawiane podczas wspólnych spotkań transgranicznych, w których uczestniczyły również władze parku.

⁴ W latach 2020–2021 w Barlinecko-Gorzowskim Parku Krajobrazowym dokonano zmian organizacyjnych. We wrześniu 2020 r. część parku położona w województwie zachodniopomorskim została przekształcona przez Sejmik Województwa Zachodniopomorskiego w Barlinecki Park Krajobrazowy. Jego pozostała część położona w województwie lubuskim została przekształcona w kwietniu 2021 r. przez Sejmik Województwa Lubuskiego w Gorzowski Park Krajobrazowy, a opiekę nad parkiem sprawuje obecnie dyrektor Zespołu Parków Krajobrazowych Województwa Lubuskiego. Mimo tych przekształceń używa się tu jego dawnej nazwy, czyli Barlinecko-Gorzowskiego Park Krajobrazowy, gdyż badania zostały przeprowadzone, zanim nastąpiła ta zmiana.

Parki narodowe:

1. Park Narodowy Vorpommersche Boddenlandschaft
2. Park Narodowy Jasmund
3. Woliński Park Narodowy
4. Park Narodowy Doliny Dolnej Odry
5. Drawieński Park Narodowy
6. Park Narodowy „Ujście Warty”

Rezerwy biosfery:

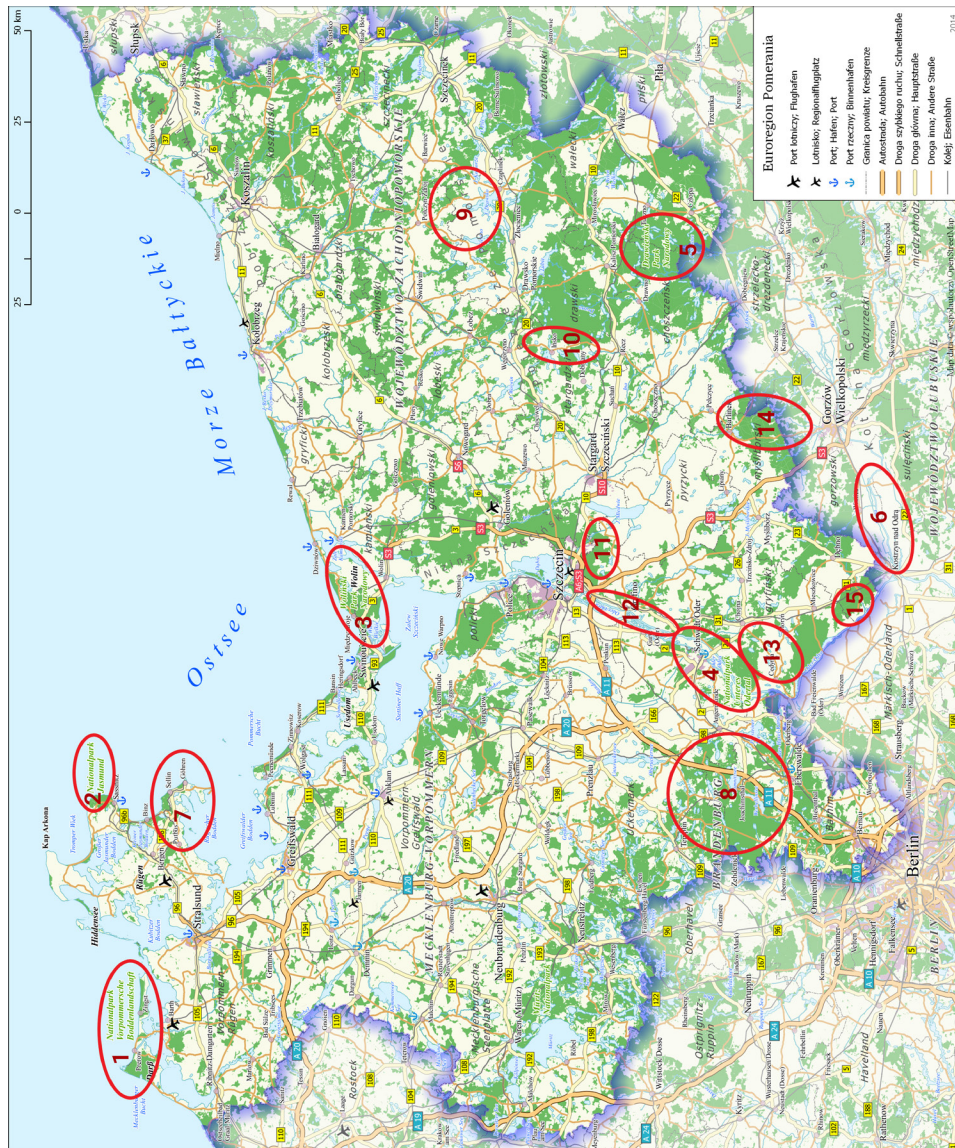
7. Rezerwat Biosfery Południowo-Wschodnia Rugia
8. Rezerwat Biosfery Schorfheide-Chorin

Parki krajobrazowe:

9. Drawski Park Krajobrazowy
10. Inński Park Krajobrazowy
11. Szczeciński Park Krajobrazowy „Puszcza Bukowa”
12. Park Krajobrazowy Doliny Dolnej Odry
13. Cedynski Park Krajobrazowy
14. Barlinecko-Gorzowski Park Krajobrazowy
15. Park Krajobrazowy „Ujście Warty”

Ryc. 1.1. Obszary chronione w Euroregionie Pomerania badane w ramach projektu REGE

Źródło: opracowanie autora na podstawie materiałów Euroregionu Pomerania (2014).

monografii nawiązuje do podstawowych zagadnień badawczych analizy satysfakcji odwiedzających, analizy akceptacji oraz ekonomicznych efektów z turystyki na wielkopowierzchniowych obszarach chronionych. Wszystkie omawiane tu problemy były oceniane w kontekście transgranicznym, w szczególności przez polsko-niemiecki zespół projektowy wspólnie opracowujący zestaw narzędzi metodologicznych możliwych do zastosowania w obu krajach, prowadzący badania i oceniający ich wyniki.

W rozdziale 1 monografii przedstawiono przyczyny podjęcia działań w ramach projektu, przede wszystkim z punktu widzenia Euroregionu Pomerania. Wykazano znaczenie projektu w rozwiązywaniu aktualnych wyzwań społeczno-gospodarczych dotyczących obszarów chronionych. Krótko nakreślono obecny stan badań, zidentyfikowano istniejące luki w wiedzy oraz zasugerowano sposoby ich uzupełnienia. Scharakteryzowano zastosowane metody badawcze, ze szczególnym uwzględnieniem doświadczeń zebranych przez polskich i niemieckich interesariuszy.

Rozdział 2 zawiera charakterystykę euroregionu jako formy współpracy transgranicznej. W rozdziale scharakteryzowano środowisko przyrodnicze Euroregionu Pomerania, w tym formy prawne obszarów chronionych w Polsce i w Niemczech. W rozdziale tym oceniono również sytuację społeczno-gospodarczą, wskazując istniejące podobieństwa i różnice.

Rozdział 3 koncentruje się na ocenie poziomu satysfakcji odwiedzających wybrane wielkopowierzchniowe obszary chronione Euroregionu Pomerania. Rozdział ten zawiera przegląd wcześniejszych analiz satysfakcji wykonanych w Polsce i Niemczech oraz opisuje metodę zastosowaną w badaniach przeprowadzonych w ramach projektu REGE. Łącznie zbadano osiem wielkopowierzchniowych obszarów chronionych w Euroregionie Pomerania. Ponieważ dostępne były aktualne wyniki badań dla niemieckich obszarów chronionych, skupiono się na badaniach dla obszarów chronionych po polskiej stronie Euroregionu. W przypadku niemieckiej części Euroregionu uwzględniono dwa parki narodowe – Park Narodowy Jasmund i Park Narodowy Vorpommersche Boddenlandschaft.

W rozdziale 4 przedstawiono wyniki badań ankietowych dotyczących analizy akceptacji (relacji park–ludzie, ang. *park–people relationships*). Podobnie jak w poprzednim rozdziale, prezentacja wyników poprzedzona jest przeglądem dotychczasowych badań w tym zakresie badawczym oraz metod ich prowadzenia. Rozdział ten zawiera kompleksowe studium porównawcze i obejmuje analizy akceptacji dla 14 obszarów chronionych Euroregionu Pomerania (4 niemieckie i 10 polskich wielkopowierzchniowych obszarów chronionych).

Rozdział 5 dotyczy regionalnych efektów ekonomicznych z turystyki realizowanej na obszarach chronionych i zawiera przegląd wcześniejszych badań w tym zakresie. W rozdziale tym przedstawiono zaadaptowane podejście metodologiczne do szacowania regionalnych skutków ekonomicznych z turystyki parkowej opracowane przez polsko-niemiecki zespół badawczy, które jest kompatybilne z dostępnymi także w Polsce danymi wtórnymi.

W rozdziale 6 zaprezentowano wyniki badań ankietowych przeprowadzonych wśród odwiedzających obszary chronione podczas pandemii COVID-19.

Badania te stanowią cenne źródło wiedzy o roli obszarów chronionych podczas pandemii oraz o wpływie pandemii COVID-19 na zachowania, relacje i liczbę odwiedzających obszary chronione. Pozwalają też lepiej zrozumieć mechanizmy odpowiedzialne za to, jak odwiedzający obszary chronione zachowują się podczas pandemii.

Na bazie rozdziałów empirycznych zostały sformułowane wnioski wynikające z przeprowadzonych badań i analiz, które zostały zaprezentowane w rozdziale 7. Wnioski dotyczą zarówno kwestii teoretycznych, jak i praktycznych, ważnych dla interesariuszy wielkopowierzchniowych obszarów chronionych, zwłaszcza ich administracji, a także dla osób odpowiedzialnych za zarządzanie turystyką.

Literatura

- Agyeman Y. B., Aboagye O. K., Ashie E. (2019). Visitor satisfaction at Kakum National Park in Ghana. *Tourism Recreation Research*, 44(2), 178–189. <https://doi.org/10.1080/02508281.2019.1566048>.
- Allendorf T. D. (2022). A global summary of local residents' perceptions of benefits and problems of protected areas. *Biodiversity and Conservation*, 31, 379–396. <https://doi.org/10.1007/s10531-022-02359-z>.
- Bushell R., Griffin T. (2006). Monitoring visitor experiences in protected areas. *Parks*, 16(2). <https://researchdirect.westernsydney.edu.au/islandora/object/uws%3A11314/>.
- Crilley G., Weber D., Taplin R. (2012). Predicting Visitor Satisfaction in Parks: Comparing the Value of Personal Benefit Attainment and Service Levels in Kakadu National Park, Australia. *Visitor Studies*, 15, 217–237. <https://doi.org/10.1080/10645578.2012.715038>.
- Dudley N. (red.) (2008). *Guidelines for Applying Protected Area Management Categories*. Gland, Switzerland: IUCN.
- Eagles P. F. J., McLean D., Stabler M. J. (2000). Estimating the tourism volume and value in parks and protected areas in Canada and the USA. *George Wright Forum*, 17(3), 62–82.
- Geng D. C., Innes J. L., Wu W., Wang W., Wang G. (2021). Seasonal Variation in Visitor Satisfaction and Its Management Implications in Banff National Park. *Sustainability*, 13(4), 1681. <https://doi.org/10.3390/su13041681>.
- GUS (2021a). *Ochrona środowiska 2021*. Warszawa: Główny Urząd Statystyczny (<https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/srodowisko-energia/srodowisko/ochrona-srodowiska-2019,1,20.html>; dostęp: 12.04.2022).
- GUS (2021b). *Turystyka w 2020 roku*. Warszawa: Główny Urząd Statystyczny (<https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/kultura-turystyka-sport/turystyka/turystyka-w-2020-roku,1,18.html>; dostęp: 12.04.2022).
- Hibszter A. (2013). *Parki narodowe w świadomości i działaniach społeczności lokalnych*. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.
- IPBES (2019). *Summary for policymakers of the global assessment report on biodiversity and ecosystem services of the Intergovernmental Science-Policy Platform on Biodiversity and Ecosystem Services*. IPBES secretariat, Bonn, Germany. <https://doi.org/10.5281/zenodo.3553579>.
- Job H., Harrer B., Metzler D., Hajizadeh-Alamdary D. (2005). *Ökonomische Effekte von Großschutzgebieten* (=BfN-Skripten 135). Bonn–Bad Godesberg: Bundesamt für Naturschutz.

- Job H., Mayer M., Woltering M., Müller M., Harrer B., Metzler D. (2008). *Der Nationalpark Bayerischer Wald als regionaler Wirtschaftsfaktor*. Nationalpark Bayerischer Wald. Grafenau: Nationalparkverwaltung Bayerischer Wald.
- Job H., Merlin C., Metzler D., Schamel J., Woltering M. (2016). *Regionalwirtschaftliche Effekte durch Naturtourismus in deutschen Nationalparken als Beitrag zum Integrativen Monitoring-Programm für Großschutzgebiete* (= BfN-Skripten, 431). Bonn–Bad Godesberg: Bundesamt für Naturschutz.
- Kommunalgemeinschaft Europaregion Pomerania e.V., in Kooperation mit dem Verein der polnischen Gemeinden der Euroregion Pomerania (2020). *Gemeinsam die Zukunft der Euroregion Pomerania gestalten – Entwicklungs- und Handlungskonzept 2021–2030. Wspólnie tworzymy przyszłość Euroregionu Pomerania – koncepcja rozwoju i działań 2021–2030. Sprawozdanie*. Potsdam: Infrastruktur & Umwelt (https://pomerania.org.pl/files/site/674_PL_EHK-Pomerania_Raport.pdf); dostęp: 10.06.2022).
- Lopoukhine N., Crawhall N., Dudley N., Figgis P., Karibuhoye C., Laffoley D., Londoño J. M., MacKinnon K., Sandwith T. (2012). Protected areas: Providing natural solutions to 21st Century challenges. *S.A.P.I.E.N.S. Surveys and Perspectives Integrating Environment and Society*, 5,2 (<https://journals.openedition.org/sapiens/1254>); dostęp: 16.05.2022).
- Maxwell S. L., Cazalis V., Dudley N., Hoffmann M., Rodrigues A. S. L., Stolton S., Visconti P., Woodley S., Kingston N., Lewis E., Maron M., Strassburg B. B. N., Wenger A., Jonas H. D., Venter O., Watson J. E. M. (2020). Area-based conservation in the twenty-first century. *Nature*, 586(7828), 217–227. <https://doi.org/10.1038/s41586-020-2773-z>.
- Mayer M. (2013). *Kosten und Nutzen des Nationalparks Bayerischer Wald: Eine ökonomische Bewertung unter Berücksichtigung von Tourismus und Forstwirtschaft*. München: Oekom.
- Mayer M., Müller M., Woltering M., Arnegger J., Job H. (2010). The economic impact of tourism in six German national parks. *Landscape and Urban Planning*, 97(2), 73–82. <https://doi.org/10.1016/j.landurbplan.2010.04.013>.
- Mayer M., Zbarazewski W., Pieńkowski D., Gach G., Gernert J. (2019). *Cross-Border Tourism in Protected Areas: Potentials, Pitfalls and Perspectives*. Cham, Switzerland: Springer Nature.
- Mbise F. P., Ranke P. S., Røskoft E. (2021). Community spatial distance and educational determinants of how local people appreciate conservation benefits around Tarangire and Saadani National Parks, Tanzania. *Global Ecology and Conservation*, 28, e01641. <https://doi.org/10.1016/j.gecco.2021.e01641>.
- Mickiewicz A. (2015). *Drawa w Drawieńskim Parku Narodowym – toksyczna miłość kajakarzy*. *Dzikie Życie*, 7–8, 253–254 (<https://dzikiezycie.pl/archiwum/2015/lipiec-i-sierpien-2015/drawa-w-drawienskim-parku-narodowym-toksyczna-milosc-kajakarzy>); dostęp: 3.06.2022.
- Mika M., Zawilińska B., Ptaszycka-Jackowska D., Pawlusiński R. (2015). *Park narodowy a gospodarka lokalna: Model relacji ekonomicznych na przykładzie Babiogórskiego Parku Narodowego*. Kraków: Instytut Geografii i Gospodarki Przestrzennej Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- NDR (= Norddeutscher Rundfunk) (2021). *Nationalpark-Ranger bekommen Selbstverteidigungskurse* (<https://www.ndr.de/nachrichten/mecklenburg-vorpommern/Nationalpark-Ranger-bekommen-Selbstverteidigungskurse,nationalpark264.html>); dostęp: 28.04.2022).
- Nocoń M., Pasierbek T., Raj A., Walas B. (red.) (2020). *Spoleczno-ekonomiczne i prawne aspekty zrównoważonego zarządzania parkami narodowymi*. Sucha Beskidzka: Wyższa Szkoła Turystyki i Ekologii.

- Partyka J. (2010). Ruch turystyczny w polskich parkach narodowych. *Folia Turistica. Turystyka i ekologia*, 22, 9–23.
- Projekt INT107-REGE (2022). Project website (<https://www.i-rege.eu/>; dostęp: 18.04.2022).
- Ranasinghe R., Kumudulali U., Ranaweera A. (2019). The Role of Park Attributes in Visitor Satisfaction: Evidence From Minneriya National Park in Sri Lanka. *Journal of Sustainable Tourism and Entrepreneurship*, 1(1), 87–104. <https://doi.org/10.35912/joste.vli2.218>.
- Reimer N. (2020). Geplante Odervertiefung im Nationalpark: Baggerpläne bedrohen Artenreichtum. *Die Tageszeitung: taz* (<https://taz.de/!5725327/>; dostęp: 23.04.2022).
- Rodger K., Moore S. A., Taplin R. (2012). *Visitor satisfaction, loyalty, and protected areas: a review and the future*. Murdoch: Murdoch University.
- SRWZ (2019). *Strategia rozwoju województwa zachodniopomorskiego do roku 2030*. Szczecin: Urząd Marszałkowski Województwa Zachodniopomorskiego.
- Statista (2021). *Innerdeutsche Reiseziele nach Bundesländern bis 2020*. Statista (<https://de.statista.com/statistik/daten/studie/181767/umfrage/innerdeutsche-reiseziele-nach-bundeslaendern/>; dostęp: 18.04.2022).
- Stoll-Kleemann S. (red.) (2015). *Wahrnehmung und Akzeptanz des bundesländerübergreifenden Naturparks Barnim* (= Greifswalder Geographische Arbeiten, 50). Greifswald: Institut für Geographie und Geologie.
- Stoll-Kleemann S., Solbrig F., Buer C. (2013). *Landschaftswahrnehmung, regionale Identität und Einschätzung des Managements im Biosphärenreservat Schorfheide-Chorin* (= Greifswalder Geographische Arbeiten, 47). Greifswald: Institut für Geographie und Geologie.
- swinoujskie.info (2017). *Budowa S3 zagraża przyrodzie w Wolińskim Parku Narodowym*. Świnoujście (<https://www.swinoujskie.info/2017/02/24/budowa-s3-zagraza-przyrodzie-w-wolinskim-parku-narodowym/>; dostęp: 28.05.2022).
- UNEP-WCMC and IUCN (2020). *Protected Planet Report 2020*. UNEP-WCMC and IUCN (<https://liverport.protectedplanet.net/>; dostęp: 13.03.2022).
- UNEP-WCMC and IUCN (2022). *Protected Planet: The World Database on Protected Areas (WDPA)* (www.protectedplanet.net; dostęp: 13.03.2022).
- Vorpommern-Strategie (2021). *Vorpommern-Strategie. Impulse zur Entwicklung des östlichen Landesteils bis 2030*. Parlamentarischer Staatssekretär für Vorpommern (<https://www.regierungmv.de/static/Regierungsportal/Ministerpr%C3%A4sidentin%20und%20Staatskanzlei/Dateien/pdf-Dokumente/Vorpommern-Strategie%20%20DS.pdf>; dostęp: 20.04.2022).
- Vössing A. (1999). Konflikt und Konsens im Nationalpark Unteres Odertal. *Limnologie Aktuell*, 9, 431–442.
- Wang Y. (2016). *More Important Than Ever: Measuring Tourist Satisfaction*. Griffith Institute for Tourism, Griffith University, Queensland, Australia.
- Woltering M. (2012). *Tourismus und Regionalentwicklung in deutschen Nationalparks: Regionalwirtschaftliche Wirkungsanalyse des Tourismus als Schwerpunkt eines sozioökonomischen Monitoringsystems* (= Würzburger Geographische Arbeiten, 108). Würzburg: Geographische Gesellschaft Würzburg.
- Zathey M., Sauer H., Kurnol J. (2016). *Wspólna koncepcja przyszłości dla polsko-niemieckiego obszaru powiazań. Wizja 2030/Gemeinsames Zukunftskonzept für den deutsch-polnischen Verflechtungsraum. Vision 2030*. Komitet ds. Gospodarki Przestrzennej Polsko-Niemieckiej Komisji Międzyrządowej ds. Współpracy Regionalnej i Przygranicznej (http://rbgp.pl/wp-content/uploads/2019/03/07_PUB_2016_Wizja_2030_Wspolna_Koncepcja_Przyszlosci_PL_DE.pdf; dostęp: 3.06.2022).
- Zawilińska B. (2020). Wpływ parków narodowych na społeczności lokalne. W: M. Nocoń, T. Pasierbek, A. Raj, B. Walas (red.), *Spoleczno-ekonomiczne i prawne aspekty zrównoważonego rozwoju*.

ważonego zarządzania parkami narodowymi. Sucha Beskidzka: Wyższa Szkoła Turystyki i Ekologii, s. 120–146.

Zbaraszewski W., Pieńkowski D. (2022). The Regional Economic Impact of Tourism in Drawa National Park. *Economics and Environment* (w przygotowaniu).

Zbaraszewski W., Pieńkowski D., Steingrube W. (red.) (2014). *Spoleczno-ekonomiczne uwarunkowania turystyki transgranicznej na obszarach przyrodniczo cennych*. Poznań: Bogucki Wydawnictwo Naukowe.

2. Euroregion Pomerania i jego obszary chronione

2.1. Euroregion Pomerania jako forma współpracy transgranicznej

Postępujące rozszerzanie Unii Europejskiej (UE) dokumentuje gospodarcze i polityczne zrastanie się kontynentu (historia Unii Europejskiej – zob. UE, 2022). Ważnym czynnikiem wzmacniającym wspólny europejski rozwój jest współpraca regionów przygranicznych. W tym celu utworzono tak zwane „euroregiony”. Są to związki powiatów i gmin położonych na wewnętrznych i zewnętrznych granicach UE. Aktualnie istnieje wiele tego rodzaju związków, które realizują różne cele na różnych poziomach przestrzennych (Mayer i in., 2019).

Euroregion Pomerania został założony w 1995 r. i jest jednym z czterech euroregionów na pograniczu polsko-niemieckim. W pasie nadmorskim i przygranicznym Polski obejmuje obecnie całe województwo zachodniopomorskie oraz trzy powiaty: Vorpommern-Greifswald, Vorpommern-Rügen i Mecklenburgische Seenplatte w kraju związkowym Meklemburgia-Pomorze Przednie, a także powiaty Barnim i Uckermark w kraju związkowym Brandenburgia po stronie niemieckiej. Granica państwowa w tym Euroregionie ma długość 189 km (zob. ryc. 2.1).

„Celem współpracy w Euroregionie Pomerania jest podejmowanie wspólnych działań dla równomiernego i zrównoważonego rozwoju regionu oraz zbliżenia jego mieszkańców i instytucji” (Kommunalgemeinschaft Euroregion Pomerania e.V., 2016).

Ażeby sprostać różnym wyzwaniom gospodarczym, społecznym oraz środowiskowym, które nie zatrzymują się na granicach i dlatego wymagają rozwiązań transgranicznych, UE zainicjowała kilka programów finansowania. Program międzyregionalny INTERREG, który od 2021 r. znajduje się w szóstej fazie programowania, w ramach komponentu Interreg A poświęcony jest w szczególności współpracy transgranicznej (por. BBR, 2022).

Euroregion Pomerania jest odpowiedzialny za zarządzanie administracyjne projektami finansowanymi z programu Interreg A w swoim regionie. W ostatnim okresie programowania cele dotyczyły następujących dziedzin (Interreg VA, 2021, s. 10):

- edukacji, kształcenia i doksztalcania,
- nauki, badań i gospodarki,
- transgranicznego rynku pracy,
- turystyki, w szczególności w zakresie turystyki wodnej,
- stałego transgranicznego transferu informacji i wiedzy.

Nasz projekt REGE mieścił się w drugim obszarze, ponieważ wnioskodawcami były cztery uczelnie wyższe.

Ryc. 2.1. Obszar Euroregionu Pomerania

Źródło: Kommunalgemeinschaft Euroregion Pomerania e.V. (2016).

W obecnej perspektywie finansowej Interreg (2021–2027) Euroregion Pomerania koncentruje się na czterech nowych celach rozwojowych (por. Kommunalgemeinschaft Euroregion Pomerania e.V., 2020, s. 65), takich jak:

- poprawa transgranicznych połączeń komunikacyjnych,
- wzmocnienie innowacyjnego, ekologicznego wzrostu gospodarczego,
- wzmocnienie współpracy w społeczeństwie i administracji oraz wspólne zachowanie zasobów naturalnych.

2.2. Warunki środowiskowe

Przestrzeń przyrodnicza na południowym wybrzeżu Morza Bałtyckiego charakteryzuje się stosunkowo młodymi osadami, których wiek nie przekracza 100 tys. lat. „Pozostałości po długim procesie rozwoju geologicznego, które są znacznie starsze, ale z nielicznymi wyjątkami (np. kreda lub głazy narzutowe na plażach i w głębi lądu) występują tylko głęboko pod powierzchnią ziemi” (Scheibe, 2014, s. 29 i nast.). Południowe wybrzeże Morza Bałtyckiego w Polsce i Niemczech, wraz z obszarami położonymi w głębi lądu, to fascynujący krajobraz, który jest

jednak coraz bardziej narażony na wykorzystywanie i przemiany antropogeniczne. Aby zachować niemal nietkniętą przestrzeń przyrodniczą, w obu krajach wyznaczono obszary chronione. „W Euroregionie znajdują się 22 wielkopowierzchniowe obszary chronione o łącznej powierzchni 920 000 ha, co odpowiada prawie jednej czwartej całkowitej powierzchni Euroregionu” (Kommunalgemeinschaft Europaregion Pomerania e.V., 2020, s. 59 i nast.).

W roku 2021 lądowe obszary chronione stanowiły 13,4% powierzchni wszystkich krajów świata i 17,4% powierzchni obszarów morskich. W państwach członkowskich Unii Europejskiej lądowe obszary chronione zajmowały powierzchnię dwukrotnie większą niż średnia światowa, ponieważ obejmowały 26% powierzchni tych krajów, podczas gdy obszary morskie – 11,0%. Największy udział lądowych obszarów chronionych występował w Luksemburgu (51,1% powierzchni kraju), Bułgarii (41,0%), Słowenii (40,5%) i Polsce (39,6%). W Niemczech udział lądowych obszarów chronionych wynosił 37,8%. Największy odsetek morskich obszarów chronionych znajduje się we Francji (45,6% terytorium kraju). W Niemczech udział ten wyniósł 45,4%, podczas gdy w Polsce 23,4%. Kraje UE o najniższym udziale morskich obszarów chronionych to Irlandia (2,4%) i Słowenia (3,7%) (OECD, 2022).

Zarządzanie obszarami chronionymi leży w gestii instytucji państwowych i jest różne w Niemczech i w Polsce.

W Niemczech parki narodowe, rezerваты biosfery i obszary chronionego krajobrazu stanowią tzw. wielkopowierzchniowe obszary chronione, które z reguły powinny być większe niż 10 000 ha. Realizują one różne cele, a z tym wiąże się również zróżnicowane znaczenie ochrony przyrody (Job, 2018):

- **Parki narodowe** (niem. *Nationalparks*), (§24 federalnej ustawy o ochronie przyrody) służą przede wszystkim ochronie przyrody; w dłuższej perspektywie czasowej przyroda powinna być w miarę możliwości pozostawiona swojej własnej dynamice. Oznacza to, że gospodarcze wykorzystanie zasobów przyrodniczych poprzez rolnictwo, leśnictwo, gospodarkę wodną, łowiectwo lub rybołówstwo jest w znacznym stopniu wykluczone lub możliwe tylko przy zachowaniu ścisłych wytycznych organów odpowiedzialnych za ochronę przyrody. Parki narodowe są wyznaczane przez kraje związkowe w porozumieniu z BMUV (Federalne Ministerstwo Środowiska, Ochrony Przyrody, Bezpieczeństwa Jądrowego i Ochrony Konsumentów) i zarządzane przez specjalnie powołane do tego celu zarządy parków narodowych. Parki narodowe w Niemczech odpowiadają II kategorii IUCN. Obecnie w Niemczech istnieje 16 parków narodowych, ale zajmują one zaledwie 0,6% powierzchni lądowej kraju (BfN, 2022a).
- **Rezerваты biosfery** (niem. *Biosphärenreservate*), (§25 federalnej ustawy o ochronie przyrody) to obszary, które należy chronić i rozwijać w sposób jednolity, a każdy z nich ma cechy typowe dla określonych krajobrazów. Są one reprezentatywnymi w skali krajowej i międzynarodowej modelowymi regionami zrównoważonego rozwoju, w których wspólnie z miejscową ludnością wypracowuje się i wdraża trwałe, przyjazne dla środowiska wykorzystanie zasobów naturalnych. W rezerwatach biosfery zwraca się uwagę na relacje między czło-

wiekami a przyrodą. UNESCO przyznaje tytuł „rezerwatu biosfery” od 1976 r. Kraje związkowe są odpowiedzialne za tworzenie i nadzorowanie własnych urzędów. Urzędy te mogą (dodatkowo) przejmować inne zadania publiczne lub odwrotnie – istniejące organy przejmują administrację rezerwatu biosfery. Rezerwaty biosfery powinny zawierać ściśle chronione strefy centralne, które obejmują co najmniej 3% ich powierzchni. W Niemczech istnieje obecnie 18 rezerwatów biosfery, z czego 16 jest uznanych przez UNESCO i zajmują one 3,9% powierzchni kraju (BfN, 2022b).

- **Parki przyrodnicze** (niem. *Naturparks*), (§27 federalnej ustawy o ochronie przyrody) to tereny, które należy rozwijać i pielęgnować w sposób jednolity. Służą one ochronie, utrzymaniu i rozwojowi krajobrazów kulturowych, a także mają prowadzić do uzyskania użyteczności i zagospodarowania krajobrazów kulturowych na potrzeby lokalnej rekreacji i turystyki. Oznacza to, że nacisk kładziony jest na funkcję użytkową do celów rekreacyjnych. Obecnie w Niemczech istnieje 105 parków, które zajmują 28,4% powierzchni kraju (BfN, 2022c).

Szczegółowe opisy niemieckich wielkopowierzchniowych obszarów chronionych na obszarze Euroregionu Pomerania zawiera opracowanie Steingrube i Zbarszewskiego (2014, s. 39 i nast.).

W Polsce ustawa o ochronie przyrody (UoP, 2004) jest podstawowym aktem prawnym regulującym cele, zasady działania i metody ustanawiania poszczególnych form ochrony przyrody. Zgodnie z zapisami tej ustawy, do form ochrony przyrody zalicza się: rezerwaty przyrody, obszary Natura 2000, pomniki przyrody, stanowiska dokumentacyjne, użytki ekologiczne, zespoły przyrodniczo-krajobrazowe, ochronę gatunkową roślin, zwierząt i grzybów (art. 6 UoP, 2004) oraz tzw. duże obszary chronione. Przez duże obszary chronione rozumie się obszary, dla których zalecana powierzchnia wynosi ponad 1000 ha (Kistowski 2001, s. 80), i są nimi:

- **Parki narodowe** (niem. *Nationalparks*) (art. 8.1 UoP, 2004), przez które należy rozumieć obszar wyróżniający się szczególnymi wartościami przyrodniczymi, naukowymi, społecznymi, kulturowymi i edukacyjnymi, o powierzchni nie mniejszej niż 1000 ha, na którym ochronie podlega cała przyroda oraz walory krajobrazowe. Park narodowy tworzy się w celu zachowania różnorodności biologicznej, zasobów, tworów i składników przyrody nieożywionej i walorów krajobrazowych, przywrócenia właściwego stanu zasobów i składników przyrody oraz odtworzenia zniekształconych siedlisk przyrodniczych, siedlisk roślin, siedlisk zwierząt lub siedlisk grzybów. Nowy park narodowy w Polsce może powstać na podstawie rozporządzenia Rady Ministrów (ostatni utworzony w 2001 r. – Park Narodowy „Ujście Warty”). Każdy z polskich parków narodowych jest państwową jednostką budżetową z odrębnym budżetem, a nadzór nad ich funkcjonowaniem sprawuje minister właściwy do spraw środowiska. Do 2020 r. w Polsce utworzono 23 parki narodowe o łącznej powierzchni 315 128 ha, co stanowi 1% powierzchni kraju (GUS OS, 2022, s. 118). Parki narodowe, ze względu na swoje wyjątkowe walory przyrodnicze, kulturowe i edukacyjne, są miejscem bardzo chętnie odwiedzanym przez

turystów. Jednym z mierników funkcji turystycznej danego obszaru jest ruch turystyczny. W końcu 2020 r. w parkach narodowych znajdowało się 3,9 tys. km wytyczonych szlaków turystycznych, które odwiedziło 13,4 mln osób (o 738 tys. mniej niż w 2019 r.). Największą liczbę turystów odnotowano w Tatrzańskim PN (3,5 mln osób) i Karkonoskim PN (2,0 mln osób), natomiast najmniej turystów odwiedziło Narwiański PN (23,5 tys. osób) i Drawieński PN (27,3 tys. osób) (GUS OS, 2022, s. 120).

- **Parki krajobrazowe** (niem. *Landschaftsschutzparks*) (art. 16 UoP, 2004), które obejmują obszar chroniony ze względu na wartości przyrodnicze, historyczne i kulturowe oraz walory krajobrazowe w celu zachowania, popularyzacji tych wartości w warunkach zrównoważonego rozwoju. Utworzenie parku krajobrazowego lub powiększenie jego obszaru następuje w drodze uchwały sejmiku województwa. Według stanu na koniec 2020 r. w Polsce ustanowionych było 126 parków krajobrazowych o łącznej powierzchni 2,6 mln ha, które zajmowały 8,3% powierzchni kraju. Od 2000 r. ogólna powierzchnia parków krajobrazowych zwiększyła się o 78,5 tys. ha, co stanowiło wzrost o 3,1%. W Polsce pierwszy park krajobrazowy powołano w 1976 r. (Suwalski Park Krajobrazowy). W 2020 r. z Barlinecko-Gorzowskiego Parku Krajobrazowego został wydzielony Barlinecki Park Krajobrazowy o powierzchni 11,7 tys. ha, w całości położony na Pomorzu Zachodnim (GUS OS, 2022, s. 121).
- **Obszary chronionego krajobrazu** (niem. *Landschaftsparks*) (art. 23.1 UoP 2004) obejmują tereny chronione ze względu na wyróżniający się krajobraz o zróżnicowanych ekosystemach, wartościowe z powodu możliwości zaspokajania potrzeb związanych z turystyką i wypoczynkiem lub pełnioną funkcją korytarzy ekologicznych. Wyznaczenie obszaru chronionego krajobrazu następuje w drodze uchwały sejmiku województwa. W 2020 r. w Polsce było 387 obszarów chronionego krajobrazu o łącznej powierzchni 7022,8 tys. ha. Zajmowały one 22,5% powierzchni kraju (GUS OS, 2022, s. 121). W województwie zachodniopomorskim według stanu na 2020 r. funkcjonowały 22 obszary chronionego krajobrazu o łącznej powierzchni 351 tys. ha (GUS BDL, 2022).

Na mocy ustawy o ochronie przyrody (art. 113 UoP, 2004) w Polsce prowadzony jest Centralny Rejestr Form Ochrony Przyrody. Wszystkie formy ochrony przyrody regulowane ustawą są wpisywane do rejestru przez organ je ustanawiający, przy czym organami właściwymi są odpowiednio: rady gmin w zakresie pomników przyrody, stanowisk dokumentacyjnych, zespołów przyrodniczo-krajobrazowych i użytków ekologicznych, sejmiki wojewódzkie w zakresie parków krajobrazowych i obszarów chronionego krajobrazu, regionalni dyrektorzy ochrony środowiska w zakresie rezerwatów przyrody, Generalny Dyrektor Ochrony Środowiska w zakresie obszarów Natura 2000 oraz dyrektor parku narodowego w zakresie parków narodowych (CRFOP, 2022).

Oprócz tych wielkopowierzchniowych obszarów chronionych w Polsce funkcjonuje jedenaście rezerwatów biosfery w porównaniu do szesnastu w Niemczech. W naszym kraju jednak, w przeciwieństwie do Niemiec, działalność tych form ochrony obszarowej nie jest regulowana prawem krajowym, czyli polską ustawą o ochronie przyrody. Powodem może być fakt, że aż pięć z nich to rezerваты

transgraniczne, w porównaniu z jednym rezerwatem transgranicznym funkcjonującym w Niemczech (UNESCO, 2022).

W marcu 2022 r. w Polsce trwały prace nad zmianą przepisów dotyczących ochrony przyrody, w szczególności parków narodowych. Projekt ustawy o parkach narodowych (RCL 2022) przewidywał m.in.:

- utworzenie jednej państwowej osoby prawnej pod nazwą „Polskie Parki Narodowe”, która będzie składała się z dyrekcji i poszczególnych parków narodowych,
- podporządkowanie dyrekcji Polskich Parków Narodowych: koordynacji monitoringu, działalności naukowej, działalności edukacyjnej i współpracy międzynarodowej,
- centralny budżet wszystkich parków, którego jednym ze źródeł będą wpływy z biletów za udostępnianie, w tym za wstęp do parków narodowych,
- włączenie wszystkich dotychczasowych pracowników poszczególnych parków narodowych do Służby Parku.

W przeciwieństwie do obowiązujących przepisów, projekt ustawy przewiduje wyraźne podporządkowanie wszystkich działań parku narodowego ochronie przyrody. Ponadto ochrona przyrody (a nie tylko utworzenie lub powiększenie parku, jak ma to miejsce w istniejącym stanie prawnym) jest w projekcie ustawy zadeklarowana jako cel publiczny, co skutkuje np. możliwością wyłączenia gruntu w strefie ochrony krajobrazowej parku, jeżeli w inny sposób nie da się realizować ochrony.

Raport na temat przyszłości Euroregionu Pomerania potwierdza, że Euroregion ten ma wysoką jakość przyrodniczą, oraz wywodzi z tego m.in. następujące dwa rekomendowane działania (Kommunalgemeinschaft Europaregion Pomerania e.V., 2020, s. 64):

„Wspólne działania na rzecz ochrony różnorodności biologicznej i zrównoważonego wykorzystania obszarów chronionych”; „Większa wymiana informacji na temat zrównoważonego rozwoju i realizacji wspólnych projektów modelowych”.

2.3. Sytuacja społeczno-gospodarcza

Euroregion Pomerania o powierzchni 40 tys. km² jest największym z polsko-niemieckich euroregionów. Jego liczba ludności wynosi około 2,7 mln; gęstość zaludnienia – 68 mieszkańców na km² – jest wyraźnie niższa od średniej zarówno dla Republiki Federalnej Niemiec (231 mieszkańców na km²), jak i Rzeczypospolitej Polskiej (123 mieszkańców na km²) (Kommunalgemeinschaft Europaregion Pomerania e.V., 2020, s. 17).

Pod względem demograficznym niemiecka część Euroregionu Pomerania – z nielicznymi wyjątkami w miejscach zwiększonej aktywności turystycznej – od wielu lat charakteryzuje się zmniejszającą się liczbą ludności. W wyniku emigracji młodych ludzi z regionu średnia wieku stale wzrasta, a tym samym region doświadcza obecnie postępującego „starzenia się” (por. BBR, 2021).

Taka struktura wiekowa koreluje z niższym od przeciętnej odsetkiem osób zatrudnionych, podlegających obowiązkowemu ubezpieczeniu społecznemu, natomiast od wielu lat niemiecką część Euroregionu Pomerania cechuje wysoki udział bezrobotnych – w tym zauważalnie wysoki udział osób długotrwale bezrobotnych (BBR, 2021).

„Gospodarka Euroregionu charakteryzuje się położeniem nad Morzem Bałtyckim i przy ważnych korytarzach transportowych, obecnością szczyńskiego regionu metropolitalnego, bogactwem lasów i jezior oraz występowaniem użytków rolnych. Ponadto ważną rolę odgrywają uniwersytety i ich profil” (Kommunalgemeinschaft Euroregion Pomerania e.V., 2020, s. 41).

Strukturę gospodarczą kształtują małe przedsiębiorstwa: ponad 95% wszystkich firm zatrudnia mniej niż dziewięciu pracowników (Kommunalgemeinschaft Euroregion Pomerania e.V., 2020, s. 41).

Mimo, że w ostatnich latach gospodarka wykazuje stały wzrost,

„produkt krajowy brutto na mieszkańca zarówno w niemieckiej, jak i w polskiej części euroregionu kształtuje się poniżej średniej krajowej: w Brandenburgii i Meklemburgii-Pomorzu Przednim wynosi on około 70% niemieckiego PKB na mieszkańca, a w Zachodniopomorskiem 83% polskiego PKB na mieszkańca” (Kommunalgemeinschaft Euroregion Pomerania e.V., 2020, s. 40).

Ta siła gospodarcza poniżej przeciętnej jest głównie wynikiem bardzo niskiej gęstości przemysłu. Sektor pierwotny, w tym rolnictwo, leśnictwo i rybołówstwo, ma ponadprzeciętny udział w wartości dodanej w porównaniu z krajowym, przy czym udział sektora usług w Euroregionie wynosi prawie trzy czwarte (Kommunalgemeinschaft Euroregion Pomerania e.V., 2020, s. 41). Świadczy to o dużym znaczeniu sektora turystycznego, który – przynajmniej w niemieckiej części Euroregionu – charakteryzuje się silną koncentracją przestrzenną na wybrzeżu Morza Bałtyckiego i niektórych jeziorach śródlądowych (Mayer, Stoll-Kleemann, 2020).

W tabeli 2.1 przedstawiono wybrane cechy Euroregionu Pomerania. Do porównania wykorzystano jedno spójne źródło, tj. Eurostat (2022) dla dostępnych jednostek poziomu NUTS 2. Jednostkami tymi były: województwo zachodniopomorskie w Polsce oraz Meklemburgia-Pomorze Przednie i Brandenburgia w Niemczech.

O rolniczym charakterze tego regionu mogą świadczyć wskaźniki gęstości zaludnienia, które są podobne po obu stronach granicy (tj. 79 osób/km² +/-10%) i jednocześnie znacząco poniżej średniej dla analizowanych krajów (odpowiednio 123 osoby/km² w Polsce i 231 osób/km² w Niemczech). Jednocześnie należy zauważyć, że gęstość zaludnienia w Euroregionie jest mocno zróżnicowana. Znajduje się w nim gęsto zamieszkały obszar metropolitalny, jakim jest Szczecin (1325 osób/km²), a jednocześnie występują obszary wiejskie, np. powiat choszczeński o gęstości zaludnienia zaledwie 16 osób/km². Zarazem na podobnym poziomie kształtowała się stopa bezrobocia, która w 2019 r. średnio dla trzech analizowanych krajów wynosiła 3,5%.

Tabela 2.1. Charakterystyka jednostek NUTS 2 tworzących Euroregion Pomerania

Wskaźnik	Rok	Zachodniopomorskie	Meklemburgia-Pomorze Przednie	Brandenburgia
Liczba ludności na dzień 1 stycznia	2017	1 681 246	1 610 674	2 494 648
	2018	1 678 873	1 611 119	2 504 040
	2019	1 675 502	1 609 675	2 511 917
Gęstość zaludnienia [na km ²]	2017	76,9	71,4	86,1
	2018	76,8	71,3	86,4
	2019	76,6	71,3	86,7
Mediana wieku ludności [lata]	2017	40,9	49,8	49,9
	2018	41,3	50,0	50,2
	2019	41,7	50,3	50,3
Produkt krajowy brutto (PKB) na mieszkańca w bieżących cenach rynkowych [euro]	2017	10 100	27 400	28 300
	2018	10 800	27 600	29 000
	2019	11 500	29 200	30 000
Produkt krajowy brutto (PKB) w bieżących cenach rynkowych [PPS na osobę]	2017	17 000	25 300	26 100
	2018	17 800	25 400	26 800
	2019	18 800	26 500	27 200
Stopa bezrobocia [%]	2017	4,7	5,2	4,5
	2018	3,8	4,9	4,1
	2019	3,2	4,0	3,4
Liczba noclegów udzielonych w turystycznych obiektach noclegowych	2017	10 596 002	25 537 298	10 222 421
	2018	11 319 165	26 569 371	10 558 659
	2019	12 045 049	29 776 929	10 981 869
Liczba obiektów noclegowych	2017	1 449	2 795	1 608
	2018	1 553	2 818	1 626
	2019	1 604	3 328	1 654

Źródło: opracowanie własne na podstawie Eurostat (2022).

Wspólną cechą województwa zachodniopomorskiego i Meklemburgii-Pomorza Przedniego jest obserwowany od lat stały spadek liczby ludności. W Brandenburgii natomiast odnotowano wzrost liczby ludności. Powodem jest najprawdopodobniej wpływ stolicy Niemiec – Berlina. Według dostępnych prognoz należy spodziewać się kontynuacji spadkowego trendu liczby ludności w Meklemburgii-Pomorzu Przednim (MEID MV, 2019) i województwie zachodniopomorskim (GUS, 2017, s. 15). Postępujące starzenie się społeczeństwa, kolejny negatywny trend, utrzymuje się od lat również w obu województwach. Wprawdzie mediana wieku mieszkańców województwa zachodniopomorskiego była o około 10 lat niższa niż w przypadku dwóch badanych niemieckich krajów związkowych, ale na wszystkich tych obszarach w interesującym nas okresie – czyli w latach 2017–2019 – obserwowano starzenie się ludności (tab. 2.1).

Słaba pozycja gospodarcza Euroregionu Pomerania uwidacznia się w zakresie produktu krajowego brutto na 1 mieszkańca. Województwo zachodniopomorskie, podobnie jak Meklemburgia-Pomorze Przednie i Brandenburgia, znajdują się poniżej swoich średnich krajowych wartości PKB *per capita*, zajmując odpowiednio

9. miejsce na 17 regionów NUTS 2 w Polsce oraz 36. i 34. miejsce na 38 regionów NUTS 2 w Niemczech (Eurostat, 2022).

Znacząca różnica pomiędzy analizowanymi krajami zauważalna jest w wielkości dochodów. Jak wynika z danych zawartych w tabeli 2.1 w 2019 r., mieszkańiec Meklemburgii-Pomorza Przedniego dysponował średnio dochodem (mierzonym parytetem siły nabywczej) o 41% większym niż mieszkańiec województwa zachodniopomorskiego, a w przypadku Brandenburgii różnica była jeszcze większa, gdyż wynosiła 44%. Należy jednak podkreślić, że w analizowanym okresie z upływem czasu dysproporcje te w Euroregionie Pomerania zmniejszyły się. W 2017 r. różnica pomiędzy województwem zachodniopomorskim a Meklemburgią-Pomorzem Przednim wynosiła 49%, dla Brandenburgii zaś – aż 53%.

Z perspektywy oceny warunków życia mieszkańców Euroregionu Pomerania sytuacja taka jest korzystniejsza dla mieszkańców Niemiec aniżeli Polski. Jednak z perspektywy turystyki transgranicznej sprzyja rozwojowi turystyki i związanej z nią infrastruktury w polskiej części Euroregionu Pomerania, co wynika z niższych po polskiej stronie Euroregionu kosztów zakwaterowania, wyżywienia, usług itp.

Z analiz i prognoz ekonomicznych Komisji Europejskiej wynika, że gospodarka Polski w okresie pandemii COVID-19 rozwijała się w tempie kilkakrotnie wyższym niż gospodarka Niemiec. Kryzys gospodarczy, który zbiegł się z pandemią COVID-19, zatarł wiele różnic między tymi krajami. Pandemiczne lockdowny nakładane na gospodarkę, ale także zapaść światowego rynku motoryzacyjnego spowodowały spadek niemieckiego PKB. W latach 2020–2022 wzrost PKB Niemiec wyniósł łącznie o 1,8%, a w przypadku Polski aż o 8,7% (EC, 2022). W związku z tym okazuje się, że kryzys pozwolił Polsce na szybsze nadrobienie zaległości. Warto zauważyć, że w momencie przystąpienia Polski do Unii Europejskiej w 2004 r. jej PKB *per capita* wynosił zaledwie 24,6% PKB Niemiec, by w 2019 r. osiągnąć poziom 36,2%, a rok później 37% (Eurostat, 2022).

Dzięki znacznej atrakcyjności Morza Bałtyckiego i bogactwu przyrody Euroregionu Pomerania, zarówno jego niemiecka, jak i polska część są tradycyjnymi, bardzo popularnymi celami turystycznymi. Nawet niewielkie pod względem liczby mieszkańców miejscowości regionu są szeroko znane w swoich krajach, np. Bansin, Ahlbeck, Heringsdorf i Sassnitz w Niemczech oraz Międzyzdroje, Rewal, Dziwnów i Kołobrzeg w Polsce. W obu częściach Euroregionu zaobserwowano tendencję wzrostową liczby noclegów udzielonych w turystycznych obiektach noclegowych w analizowanym okresie, tj. w latach 2017–2019, wynoszącą od 7,4% w Brandenburgii, 13,6% w województwie zachodniopomorskim, do 16,6% w Meklemburgii-Pomorzu Przednim. Podobny wzrost odnotowano w odniesieniu do liczby obiektów noclegowych. Mimo tego podobieństwa znacząco różny jest potencjał turystyczny obu części Euroregionu. W zakresie potencjału turystycznego w Euroregionie Pomerania wyraźnie wyróżnia się Meklemburgia-Pomorze Przednie, która zarówno w zakresie liczby nocy spędzonych w turystycznych obiektach noclegowych, jak i liczby obiektów noclegowych swym potencjałem dwukrotnie przewyższa pozostałe oceniane obszary, tj. Brandenburgię oraz województwo zachodniopomorskie (GUS Tur, 2021, s. 45; StatA MV, 2021, s. 571).

Turystyka jest jednym z tych sektorów, które zostały bezpośrednio dotknięte pandemią COVID-19. Wprowadzone w 2020 r. ograniczenia w przemieszczaniu się osób oraz w usługach hotelarskich spowodowały znaczny spadek liczby noclegów w turystycznych obiektach noclegowych w porównaniu z poprzednimi latami. Wpływ ograniczeń na turystykę będzie jednak można określić dopiero po wykorzystaniu danych jednoźródłowych, które nie zostały jeszcze opublikowane.

Sytuację społeczno-gospodarczą w Euroregionie Pomerania można podsumować w taki sposób, że ze względu na dużą atrakcyjność wybrzeża Morza Bałtyckiego oraz krajobrazu jezior i lasów, turystyka stanowi istotny czynnik gospodarczy, dlatego wielkopowierzchniowe obszary chronione należy postrzegać jako szansę na przyszłość, dla której zaleca się zarządzanie transgraniczne (por. Kommunalgemeinschaft Euroregion Pomerania e.V., 2020, s. 48).

Jednak w wyniku wojny przeciwko Ukrainie, która rozpoczęła się w lutym 2022 r., cała gospodarka światowa stoi w obliczu szeregu zagrożeń. Ryzyko, oprócz ofiar wśród ludności, związane jest z przerwaniem łańcuchów dostaw, niedoborami produktów, zwłaszcza do krajów, które były blisko powiązane gospodarczo z Ukrainą i Rosją, a także wzrastającymi w 2022 r. cenami pszenicy i nośników energii (IMF, 2022). Może to również wpłynąć na przyszłą sytuację społeczno-gospodarczą Euroregionu Pomerania.

Literatura

- BBR (= Bundesamt für Bauwesen und Raumordnung) (2021). *INKAR – Indikatoren und Karten zur Raum- und Stadtentwicklung* (<https://www.inkar.de/>; dostęp: 2.03.2022).
- BBR (= Bundesamt für Bauwesen und Raumordnung) (2022). *Was ist Interreg?* (<https://www.interreg.de/INTERREG2014/DE/Interreg/WasistINTERREG/wasistinterreg-node.html>; dostęp: 19.01.2022).
- BDL (2022). *Baza Danych Lokalnych*. Warszawa: Główny Urząd Statystyczny (<https://bdl.stat.gov.pl/bdl/dane/podgrup/tablica>; dostęp: 11.03.2022).
- BfN (= Bundesamt für Naturschutz) (2022a). *Nationalparke* (<https://www.bfn.de/nationalparke>; dostęp: 1.03.2022).
- BfN (= Bundesamt für Naturschutz) (2022b). *Biosphärenreservate* (<https://www.bfn.de/biosphaerenreservate>; dostęp: 1.03.2022).
- BfN (= Bundesamt für Naturschutz) (2022c). *Naturparke* (<https://www.bfn.de/naturparke>; dostęp: 1.03.2022).
- CRFOP (2022). *Centralny Rejestr Form Ochrony Przyrody* (<http://crfop.gdos.gov.pl/CRFOP/>; dostęp: 5.03.2022).
- EC (= European Commission) (2022). *Prognoza gospodarcza na zimę 2022 r. Oczekuje się, że wzrost gospodarczy odzyska impet po zimowym spowolnieniu*. Komisja Europejska (https://ec.europa.eu/info/business-economy-euro/economic-performance-and-forecasts/economic-forecasts/winter-2022-economic-forecast-growth-expected-regain-traction-after-winter-slowdown_en; dostęp: 9.03.2022).
- UE (= Unia Europejska) (2022). *Geschichte der EU*. Unia Europejska (https://european-union.europa.eu/principles-countries-history/history-eu_de; dostęp: 19.01.2022).
- Eurostat (2022). *Baza danych według tematów* (<https://ec.europa.eu/eurostat/web/main/data/database>; dostęp: 10.02.2022).

- Gössling S., Scott D., Hall C. M. (2021). Pandemie, turystyka i zmiany globalne: A rapid assessment of COVID-19. *Journal of Sustainable Tourism*, 29(1), 1–20. <https://doi.org/10.1080/09669582.2020.1758708>.
- GUS (2017). *Prognoza ludności gmin na lata 2017–2030*. Warszawa: Główny Urząd Statystyczny (https://stat.gov.pl/files/gfx/portalinformacyjny/pl/defaultaktualnosci/5469/10/1/1/prognoza_ludnosci_gmin_2017_2030.docx; dostęp: 12.03.2022).
- GUS OS (2021). *Ochrona środowiska 2021*. Warszawa: Główny Urząd Statystyczny (https://stat.gov.pl/download/gfx/portalinformacyjny/pl/defaultaktualnosci/5484/1/22/1/ochrona_srodowiska_2021.pdf; dostęp: 12.03.2022).
- GUS Tur (2021). *Turystyka w 2020 roku*. Warszawa: Główny Urząd Statystyczny (https://stat.gov.pl/download/gfx/portalinformacyjny/pl/defaultaktualnosci/5494/1/18/1/turystyka_w_2020.pdf; dostęp: 10.03.2022).
- Interreg VA (2021). *Handbuch für Antragsteller und Begünstigte, Kooperationsprogramm Interreg VA Mecklenburg-Vorpommern/Brandenburg/Polen* ([; dostęp: 18.03.2022\).](https://interreg5a.info/de/component/edocman/handbuch/handbuch-fuer-antragsteller-und-beguenstigte.html?Itemid=)
- IMF (= Międzynarodowy Fundusz Walutowy) (2022). *Oświadczenie personelu MFW w sprawie wpływu wojny na Ukrainie na gospodarkę*. International Monetary Fund (<https://www.imf.org/en/News/Articles/2022/03/05/pr2261-imf-staff-statement-on-the-economic-impact-of-war-in-ukraine?cid=em-COM-123-44397>; dostęp: 11 marca 2022).
- Job H. (2018). Großschutzgebiete. W: ARL – Akademie für Raumforschung und Landesplanung, *Handwörterbuch der Stadt- und Raumentwicklung*. Hannover: ARL, s. 867–874.
- Kistowski M. (2001). Indywidualne formy ochrony przyrody w obrębie parków krajobrazowych województwa pomorskiego – „dylemat babuszki”. *Problemy Ekologii Krajobrazu*, 9 (https://zbkiks.ug.edu.pl/mk/kistowski_a_1_43.pdf; dostęp: 18.03.2022).
- Kommunalgemeinschaft Europaregion Pomerania e.V. (2016). *Was ist die Euroregion Pomerania?* (<https://pomerania.net/de/die-euroregion.html>; dostęp: 19.01.2022).
- Kommunalgemeinschaft Europaregion Pomerania e.V. (2020). *Gemeinsam die Zukunft der Euroregion Pomerania gestalten – Wspólnie tworzymy przyszłość Euroregionu Pomerania* (<https://www.pomerania.net/de/die-euroregion/entwicklungs-und-handlungskonzept/gemeinsam-die-zukunft-der-euroregion-pomerania-gestalten-entwicklungs-und-handlungskonzept-2021-2030/download.html>; dostęp: 19.01.2022).
- Mayer M., Zbarszewski W., Pieńkowski D., Gach G., Gernert J. (2019). *Cross-border Tourism in Protected Areas along the Polish-German Border: Potentials, Pitfalls and Perspectives*. Cham, Switzerland: Springer Nature.
- Mayer M., Stoll-Kleemann S. (2020). Tourismus und Regionalentwicklung innerhalb und außerhalb ostdeutscher Großschutzgebiete. W: S. Becker, M. Naumann (red.), *Regionalentwicklung in Ostdeutschland. Dynamiken, Perspektiven und der Beitrag der Humangeographie*. Berlin: Springer, s. 481–495.
- MEID MV (= Ministerium für Energie, Infrastruktur und Digitalisierung Mecklenburg-Vorpommern) (2019). *5. Bevölkerungsprognose Mecklenburg-Vorpommern bis 2040 Landesprognose*. Schwerin: Ministerium für Energie, Infrastruktur und Digitalisierung Mecklenburg-Vorpommern (<https://www.regierungmv.de/static/Regierungsportal/Ministerium%20f%C3%BCr%20Energie%2c%20Infrastruktur%20und%20Digitalisierung/Dateien/Downloads/Bev%C3%B6lkerungsprognose-Landesprognose.pdf>; dostęp: 10.03.2022).
- OECD (2022). *Obszary chronione*. Organizacja Współpracy Gospodarczej i Rozwoju (<https://data.oecd.org/biodiver/protected-areas.htm#indicator-chart>; dostęp: 5.03.2022).

- RCL (2022). *Projekt ustawy o parkach narodowych*. Rządowe Centrum Legislacji (<https://legislacja.rcl.gov.pl/projekt/12356100>; dostęp: 5.03.2022).
- Scheibe R. (2014). Der Naturraum der südlichen Ostseeküste. W: W. Zbaraszewski, D. Pieńkowski, W. Steingrube (red.), *Sozioökonomische Determinanten des grenzüberschreitenden Tourismus auf wertvollen Naturgebieten*. Greifswald–Szczecin: Bogucki Wydawnictwo Naukowe, s. 29–35.
- StatA MV (= Statistisches Amt Mecklenburg-Vorpommern) (2021). *Statistisches Jahrbuch Mecklenburg-Vorpommern 2021*. Schwerin: Statistisches Amt Mecklenburg-Vorpommern (<https://www.laiv-mv.de/static/LAIV/Statistik/Dateien/Publikationen/Statistisches%20Jahrbuch/Z011%202021%2000.pdf>; dostęp: 10.03.2022).
- Steingrube W., Zbaraszewski W. (2014). Schutzgebiete in Mecklenburg-Vorpommern. W: W. Zbaraszewski, D. Pieńkowski, W. Steingrube (red.), *Sozioökonomische Determinanten des grenzüberschreitenden Tourismus auf wertvollen Naturgebieten*. Greifswald–Szczecin: Bogucki Wydawnictwo Naukowe, s. 39–52.
- UNESCO (2022). *Rezerваты biosfery w Europie i Ameryce Północnej*. Organizacja Narodów Zjednoczonych do spraw Oświaty, Nauki i Kultury (<https://en.unesco.org/biosphere/eu-na>; dostęp: 6.03.2022).
- UoP (2004). *Ustawa o ochronie przyrody* (Dz.U. z 2004 r. nr 92, poz. 880; <http://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20040920880/T/D20040880L.pdf>; dostęp: 5.03.2022).

3. Analiza satysfakcji zwiedzających

3.1. Wprowadzenie

Obszary chronione mają zazwyczaj podwójne zadanie: zachowanie dziedzictwa przyrodniczego i/lub integralności ekologicznej i/lub siedlisk rzadkich i zagrożonych gatunków, ale także zapewnienie możliwości rekreacji na świeżym powietrzu i korzystania z przestrzeni (prawie) naturalnych – często przy ograniczonych środkach finansowych i ograniczonym personelu (Crilley i in., 2012; Newsome i in., 2013; Moore i in., 2015). W związku z tym zarządzanie obszarami chronionymi w zakresie ich ochrony i ich turystycznego udostępniania stanowi nieodłączny kompromis. Np. gdy liczba odwiedzających jest ograniczana w celu zmniejszenia negatywnego wpływu na środowisko, prowadzi to do spadku liczby spotkań i mniejszego poczucia tłoku. Jednakże liczba osób, które mogą korzystać z danego obszaru, jest również znacznie niższa (Kalisch, 2012, s. 15). W ciągu dziesięcioleci narastało przekonanie, że odwiedzający nie tylko zagrażają celom ochrony i zachowaniu obszarów chronionych, ale (jeśli są właściwie obsługiwani) mogą przyczynić się do osiągnięcia tych celów, dostarczając niezbędnych środków na finansowanie zarządzania obszarem chronionym. Mogą także w znaczący sposób zintegrować obszar chroniony ze społeczeństwem poprzez zapewnienie wsparcia politycznego i pozytywnego nastawienia do tych terenów, biorąc pod uwagę wielorakie korzyści, jakie obszary chronione przynoszą społeczeństwu (patrz rozdz. 4) (McCool, 2006; Moore i in., 2015; Pearce, Dowling, 2019): „odwiedzający są traktowani raczej jako aktywa niż zobowiązania” (Moore i in., 2015, s. 668). Kluczowym aspektem tych korzyści są wrażenia osób odwiedzających obszary chronione, które muszą być jak najbardziej pozytywne, aby zapewnić możliwość rekreacji (Wardell, Moore, 2005; Tonge i in., 2011). Jednak, aby można było potwierdzić, że odwiedzający rzeczywiście mają pozytywne doświadczenia z pobytu na obszarach chronionych, które prowadzą do wymienionych korzyści, doświadczenia te muszą być ewaluowane. Jest to warunek konieczny do dokonania ewentualnych zmian w zarządzaniu obszarami w celu poprawy doświadczeń osób odwiedzających. Tylko wtedy, gdy poziom zadowolenia odwiedzających jest znany decydom w organach zarządzających obszarami chronionymi i właściwych organach administracji państwowej, osoby odpowiedzialne mogą ocenić sposób zarządzania zasobami turystycznymi, podjąć decyzję o wprowadzeniu zmian, a następnie monitorować efekty tych działań (Kalisch, Klaphake, 2007). W związku z tym w literaturze można znaleźć następujące powody, dla których zarządzający obszarami chronionymi powinni analizować satysfakcję odwiedzających (Hornback, Eagles, 1999; Baker, Crompton, 2000; Borrie, Birzell, 2001; Bushell, Griffin, 2006, s. 26; Carbone, 2006, s. 53; Tonge, Moore, 2007; Weber,

2007; Tonge i in., 2011, s. 290; Manning, 2011; Crilley i in., 2012, s. 217; Moore i in., 2015, s. 668; Geng i in., 2021, s. 2):

- pozwala na sprawdzenie, czy obiekty i usługi świadczone na obszarach chronionych spełniają oczekiwania odwiedzających (satysfakcja odwiedzających jako kluczowy wskaźnik jakości zarządzania obszarem chronionym/wyników działalności obszaru chronionego) – oraz na przeanalizowanie możliwości wprowadzenia usprawnień w celu utrzymania konkurencyjności i znaczenia dla (potencjalnych) odwiedzających;
- lepsze wrażenia odwiedzających, jakość obiektów/usług i wynikające z tego zadowolenie doprowadzą do powtarzalności (lojalności odwiedzających) i/lub zwiększenia liczby odwiedzin, a także do politycznego poparcia odwiedzających dla obszaru chronionego;
- może być wykorzystywana do systematycznego informowania o planowaniu i zarządzaniu parkiem, ponieważ umożliwi określenie, czy osiągnięto pożądane efekty działań związanych z zarządzaniem obszarem chronionym (np. ponowne odwiedziny, rekomendacje dla innych), a także analizę wpływu na te efekty;
- konsekwencje decyzji dotyczących zarządzania muszą być monitorowane w celu określenia ich skuteczności, ponieważ powinny być one oparte na wiarygodnych danych, a nie na przecuciu;
- jest to decydujący krok w tworzeniu i wdrażaniu skutecznego planu/koncepcji obsługi zwiedzających;
- ważne jest, aby zarówno uzasadnić wydatki, jak i pomóc w mądrej alokacji ograniczonych zasobów.

Czym jednak dokładnie jest „satysfakcja odwiedzających”? Według Crilleya i in. (2012, s. 217 i nast.)

„zadowolenie odwiedzających jest pojęciem złożonym i wielowymiarowym. Wpływa na nią wiele zmiennych, takich jak poziom wykorzystania terenu, odczuwany tłok, brak śmieci, stopień, w jakim odwiedzający ceni dany obszar, poziom rozwoju, pogoda, zachowanie innych, interakcje z rodziną i przyjaciółmi oraz stan szlaków”.

Można uznać, że satysfakcja to „pozytywna percepcja lub uczucie, które dana osoba tworzy, wywołuje lub zyskuje w wyniku angażowania się w zajęcia i wybory związane z czasem wolnym; jest to stopień, w jakim dana osoba jest zadowolona lub usatysfakcjonowana ze swoich ogólnych doświadczeń i sytuacji związanych z czasem wolnym” (Beard, Ragheb, 1980, s. 22). Tak więc satysfakcja jest różnicą między celami pożądanymi a osiągniętymi lub zgodnością między oczekiwaniami (tj. motywacjami) a wynikami (Needham, Rollins, 2009, s. 142). Podczas gdy koncepcja Bearda i Ragheba (1980) wpisuje się w paradygmat reakcji emocjonalnej, w którym satysfakcja jest emocjonalną pochodną doświadczenia konsumpcyjnego, drugi paradygmat oceny poznawczej wydaje się przeważać w większości badań nad satysfakcją (Del Bosque, San Martín, 2008; Lee, Thapa, 2017). Hunt (1977, s. 459) podkreśla, że perspektywa poznawcza satysfakcji to „nie przyjemność płynąca z doświadczenia, ale ocena, która pozwala stwierdzić, że doświadczenie było co najmniej tak dobre, jak być powinno”.

Inni autorzy skupili się bardziej na istotnym rozróżnieniu między satysfakcją gości a jakością usług. Moore i in. (2015, s. 669) rozróżniają oba pojęcia w następujący sposób:

„Satysfakcja⁵ jest miarą stanu emocjonalnego odwiedzającego po doświadczeniu miejsca docelowego, natomiast jakość usług koncentruje się na postrzeganej jakości działania na podstawie oceny usług (np. interakcji personelu z odwiedzającymi) i obiektów (np. infrastruktury)”.

W podobnym duchu Lee i Thapa (2017, s. 62 i nast.) przyznają, że postrzeganie przez konsumentów satysfakcji i jakości usług jest mylone i dlatego wymieniają trzy perspektywy rozróżnienia tych dwóch pojęć:

1. Satysfakcja jest definiowana jako subiektywna ocena, podczas gdy jakość usług jest postrzegana jako obiektywny osąd (np. jakość usług w obszarze chronionym można ocenić na podstawie czystości toalet i życzliwości personelu). W przeciwieństwie do tego, na satysfakcję może wpływać wiele innych czynników (np. tłok, pogoda), jak również jakość świadczonych usług.
2. Satysfakcja opiera się na doświadczalnych aspektach usług z perspektywy odwiedzających, natomiast na jakość usług mogą mieć wpływ dostawcy/zarząd obszaru chronionego.
3. Postrzegana jakość usług jest bardziej szczegółową oceną, podczas gdy satysfakcja jest szerszą, ogólną oceną. Oznacza to, że jakość jest oceniana na każdym etapie doświadczenia gościa i sumuje się w sposób ciągły, prowadząc do ogólnego zadowolenia.

Dlatego też Chen i in. (2011) uważają jakość usług w turystyce przyrodniczej za prekursora satysfakcji. Z tego względu ważne jest, aby zarządy obszarów chronionych dowiedziały się, które aspekty usług są czynnikami wpływającymi na satysfakcję odwiedzających (Lee, Thapa, 2017).

Istnieje jednak również odmienna linia argumentacji, jak u Hendeego (1974) z jego podejściem „wielorakich satysfakcji” – rekreacja dostarcza szeregu doświadczeń, które prowadzą do różnych satysfakcji lub Mannella (1989), który dzieli satysfakcję na „ocenę globalną” (tj. satysfakcję z całego doświadczenia) i „ocenę aspektową” (tj. satysfakcję z różnych subkomponentów doświadczenia) (Needham, Rollins, 2009).

Pojęcia te mają istotny wpływ na pomiar satysfakcji odwiedzających, która może być mierzona za pomocą globalnej oceny ogólnego doświadczenia (pytanie: Jak bardzo jest Pan(i) zadowolony(a) z wizyty w parku narodowym XY?) lub poprzez pytanie o zadowolenie z bardziej szczegółowych atrybutów otoczenia i doświadczenia. Oba podejścia mają zalety i wady: globalne miary satysfakcji są proste do przeanalizowania, przekazania i zrozumienia, często mają tendencję do jednolitego wysokiego poziomu, podczas gdy satysfakcja z różnych aspektów może przeważać nad innymi, ale dostarcza bardziej szczegółowych informacji

⁵ Neal i Gursoy (2008) podzielili satysfakcję z turystyki na cztery modele teoretyczne: model oczekiwania-potwierdzenia (Oliver, 1980), teorię norm (Woodruff i in., 1983), teorię słuszności oraz model oparty wyłącznie na wynikach (Burns i in., 2003) (por. Lee i Thapa, 2017, s. 62 i nast.).

zarządzającym obszarem chronionym (Ryan, Cessford, 2003; Needham, Rollins, 2009; Roemer, Vaske, 2014). Niemniej jednak przydatne jest określenie względnej ważności pozycji satysfakcji, np. poprzez zastosowanie analizy ważności-wydajności (ang. *importance-performance analysis* – IPA) (Martilla, James, 1977), która jest jednym z najbardziej popularnych podejść do pomiaru satysfakcji odwiedzających (Tonge i in., 2011; Lee, Thapa, 2017). W kontekście obszarów chronionych, Tonge i Moore (2007) zrekonceptualizowali IPA jako analizę ważności-satysfakcji (ang. *importance-satisfaction analysis* – ISA), koncentrując się na satysfakcji ze względu na jej uwagę poświęconą pożądanym doświadczeniom związanym z rekreacją i wypoczynkiem. Ostatnio w literaturze nastąpiło przesunięcie z postrzegania jakości i satysfakcji odwiedzających na lojalność odwiedzających (Rodger i in., 2015; Pearce, Dowling, 2019). Lojalność można po prostu zdefiniować jako przywiązanie do miejsca docelowego (Rivera, Croes, 2010). Lojalność w badaniach nad turystyką przyrodniczą została w dużej mierze zoperacjonalizowana i zmierzona jako konstrukt wielopunktowy, przy czym zamiar ponownego odwiedzenia i polecenie innym jest najczęściej mierzoną pozycją. W literaturze przedmiotu lojalność odwiedzających jest zazwyczaj powiązana przyczynowo z jakością usług i (ogólną) satysfakcją odwiedzających, przy czym ta pierwsza wpływa bezpośrednio na lojalność, a także pośrednio poprzez satysfakcję. Dlatego też uwzględnienie satysfakcji w badaniach lojalności jest konieczne, ale niewystarczające (Moore i in., 2015). Jednak w innych podejściach wykorzystuje się pytania o prawdopodobieństwo polecenia znajomym/rodzinie wizyty na obszarze chronionym lub o własny zamiar ponownego odwiedzenia obszaru chronionego jako część oceny satysfakcji (zob. Ryan, Cessford, 2003).

Podsumowując, Manning (2011), Tonge i in. (2011) oraz Moore i in. (2015) stwierdzają, że satysfakcja odwiedzających z doświadczeń związanych z rekreacją na świeżym powietrzu (na obszarze chronionym i poza nim) jest od dziesięcioleci ważnym obszarem badań, któremu poświęcono wiele uwagi w badaniach nad wypoczynkiem, rekreacją i turystyką, a ostatnio też w badaniach nad turystyką przyrodniczą. Na przykład w USA National Park Service (NPS) wprowadziła systematyczne monitorowanie doświadczeń odwiedzających od lat 80. ubiegłego wieku, w tym standaryzowane analizy satysfakcji odwiedzających od 1995 r. (Roemer, Vaske, 2014). Autorzy ci byli w stanie oprzeć swoją metaanalizę dotyczącą satysfakcji odwiedzających w jednostkach NPS na ponad 170 badaniach wykorzystujących tę samą metodykę, zawierających ponad 80 000 odpowiedzi. Jak wynika z podrozdziału 3.2, poziom badań satysfakcji odwiedzających w Polsce i Niemczech pozostaje w tyle za tymi osiągnięciami. Jest to zgodne ze spostrzeżeniem Burnsa i in. (2010), że ramy zarządzania obszarami chronionymi powszechne w USA wymagają prowadzenia długoterminowego monitoringu aspektów społecznych, podczas gdy w większości krajów Europy Środkowej długoterminowy monitoring jest stosowany tylko w odniesieniu do kwestii ekologicznych. Autorzy ci twierdzą, że biorąc pod uwagę wysoki poziom odwiedzalności wielu obszarów chronionych, zwłaszcza parków narodowych, badania z zakresu nauk społecznych (satysfakcja odwiedzających, zatłoczenie itp.) powinny zostać włączone do standardów zarządzania (Burns, Cardozo Moreira, 2013). Dlatego celem

niniejszego rozdziału jest przedstawienie metodologii i wyników pilotażowych badań eksploracyjnych dotyczących satysfakcji odwiedzających na kilku obszarach chronionych w Euroregionie Pomerania.

Rozdział ma następującą strukturę: podrozdział 3.2 zawiera przegląd stanu badań nad analizami satysfakcji odwiedzających na polskich i niemieckich obszarach chronionych, natomiast podrozdział 3.3 przedstawia metody zastosowane do oceny satysfakcji odwiedzających na obszarach chronionych Euroregionu. W podrozdziałach 3.4 i 3.5 zaprezentowano wyniki tych analiz odpowiednio dla polskich i niemieckich obszarów chronionych, a następnie dokonano porównania (3.6) i omówienia (3.7) tych wyników. Rozdział ten zamyka krótkie podsumowanie (3.8).

3.2. Stan badań

Podobnie jak w przytoczonym powyżej przykładzie amerykańskim, istnieją analizy satysfakcji dla wielu obszarów chronionych na całym świecie, takich jak Park Narodowy Banff w Kanadzie (Geng i in., 2021), Park Narodowy Kafue w Zambii (Thapa, Lee, 2016), Park Narodowy Kakum w Ghanie (Agyeman i in., 2019), Park Narodowy Dadia-Lefkimi-Souflion w Grecji (Arabatzis, Grigoroudis, 2010), by wymienić tylko kilka z nich. Poniżej przedstawiamy przegląd badań dotyczących satysfakcji odwiedzających polskie (3.2.1) i niemieckie (3.2.2) obszary chronione.

3.2.1. Polska

Obszary chronione przyciągają dużą liczbę odwiedzających ze względu na swoje walory przyrodnicze, kulturowe i edukacyjne. Jednocześnie ich wyjątkowy charakter jest powodem, dla którego korzystanie z nich w celach rekreacyjnych musi podlegać licznym ograniczeniom. Ruch turystyczny może być jednym z mierników funkcji turystycznej obszaru chronionego. W Polsce w końcu 2020 r. w parkach narodowych znajdowało się 3,9 tys. km wytyczonych szlaków turystycznych, które odwiedziło 13,4 mln osób (o 738 tys. mniej niż w 2019 r.). Największą liczbę turystów odnotowano w Tatrzańskim PN (3,5 mln) i Karkonoskim PN (2,0 mln), natomiast najmniej, bo odpowiednio 23,5 tys. oraz 27,3 tys., odwiedziło Narwiański PN i Drawieński PN (GUS, 2021, s. 120).

W polskiej literaturze przedmiotu publikacje nawiązujące do turystyki i rekreacji na obszarach chronionych są dość powszechne i koncentrują się m.in. na skali realizowanego ruchu turystycznego (Partyka, 2010; Kruczek, Przybyło-Kisielewska, 2019; Miazek, 2020), atrakcyjności obszarów chronionych (Czarnecki, 2009; Muszyńska-Kurnik, Gajewski, 2009; Muszyńska-Kurnik, 2010, 2016; Adamski i in., 2014; Widawski i in., 2018), profilu osób odwiedzających parki narodowe (Bąk, Zbaraszewski, 2014; Urbaniak, Mazur, 2014; Rogowski, Artur, 2018) i konfliktów między ochroną przyrody a rolą obszarów chronionych jako celu podróży turystycznych (Stasiak, 1997; Matuszewska, 2003; Hibszer, Partyka, 2005; Hibszer, 2008; Felczak, 2019).

Tabela 3.1. Przegląd badań dotyczących satysfakcji odwiedzających w polskich parkach narodowych

Park narodowy	Badanie / źródło / rok	Najważniejsze wyniki
<p>Bieszczadzki, Gór Stołowych, Gorczański, Kampinoski, Narwiański, Pieniński, Ojcowski, Poleski, Słowiński, Wielkopolski, Świętokrzyski, Wigierski</p>	<p>Prószynska-Bordas, 2013, 2014</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Respondentów (n = 4044) pytano o ich zadowolenie z organizacji turystyki w 12 z 23 polskich parków narodowych. • Największy odsetek osób w pełni zadowolonych stwierdzono w parkach górskich: Bieszczadzkim (69,3%) i Gór Stołowych (66,3%) a następnie Gorczańskim (53,8%). W parkach: Ojcowskim, Pienińskim i Wigierskim opinie pozytywne i krytyczne były rozłożone mniej więcej po równo. Najmniejszy odsetek osób w pełni zadowolonych stwierdzono w Parku Świętokrzyskim (24,6%), następnie w Kampinoskim (32,5%), Poleskim (32,8%), Wielkopolskim (33,3%) i Babiogórskim (40,0%) • Niezadowolenie z organizacji turystyki wzrastało wraz z wiekiem, przy czym wśród mężczyzn w wieku 50 i więcej lat odsetek negatywnych opinii wyniósł prawie 15%. Podobnie jak w przypadku kobiet, najbardziej niezadowoleni byli odwiedzający w wieku od 50 do 59 lat (15,9%), choć kobiety w wieku 60 lat i więcej były znacznie łagodniejsze w swoich ocenach (7,1%) niż mężczyźni. • Zdecydowana większość respondentów twierdziła, że odwiedzane przez nich parki narodowe są dobrze przystosowane do turystyki. Negatywne opinie wahały się od 5% do 13% w dziesięciu badanych parkach, a wyraźnie odstawały dwa parki: Wielkopolski PN (25,6%) i Narwiański PN (37,6%). • Mężczyźni byli wyraźnie częściej niezadowoleni niż kobiety. • Osoby z wyższym wykształceniem istotnie częściej negatywnie oceniały stopień przygotowania parku do celów turystycznych. • Najmniej zadowoleni byli turyści korzystający ze środków transportu napędzanych siłą mięśni ludzkich (rowery, kajaki).

Tabela 3.1. cd.

Park narodowy	Badanie / źródło / rok	Najważniejsze wyniki
Babiogórski, Białowiecki, Biebrzański, „Bory Tucholskie”, Drawieński, Gorczański, Gór Stołowych, Kampinoski, Magurski, Ojcowski, Pieniński, Poleski, Roztoczański, Słowiński, Świętokrzyski, Tatrzański, Karkonoski, „Ujście Warty”, Wielkopolski, Wigierski, Woliński	Adamiak i Dubownik, 2017	<ul style="list-style-type: none"> • Średnia ocena w serwisie TripAdvisor (w skali od 1 do 5): <ul style="list-style-type: none"> - Babiogórski 4,9 - Biebrzański 4,8 - „Bory Tucholskie” 4,7 - Drawieński 5,0 - Gorczański 4,6 - Gór Stołowych 4,8 - Białowiecki 4,4 - Kampinoski 4,7 - Magurski 4,5 - Ojcowski 4,8 - Pieniński 4,8 - Poleski 4,8 - Roztoczański 4,9 - Słowiński 4,7 - Świętokrzyski 4,6 - Tatrzański 4,6 - Karkonoski 4,5 - „Ujście Warty” 4,3 - Wielkopolski 4,0 - Wigierski 4,9 - Woliński 4,4 • Około 50% ocen wystawionych Tatrzańskiemu, Białowieckiemu i Biebrzańskiemu PN było w językach innych niż polski. Dla innych parków górskich odsetek ten wyniósł 20%, a dla parków nadmorskich od 33% do 38%. Nie oznacza to jednak, że liczby te odpowiadają rzeczywistej liczbie odwiedzających z zagranicy, gdyż cudzoziemcy z reguły chętniej zamieszczają swoje opinie na stronach internetowych, a niektórzy Polacy mają zwyczaj pozostawiania komentarzy w języku angielskim.
Babiogórski	Barniak i Banaś, 2015	<ul style="list-style-type: none"> • 80% odwiedzających park zadeklarowało, że do niego powróci, co pośrednio wskazuje na wysoki poziom zadowolenia odwiedzających.
Gorczański	Bordas i Markiewicz, 2011	<ul style="list-style-type: none"> • Zdecydowana większość respondentów (75,2%) stwierdziła, że park jest dobrze przygotowany do turystyki, a tylko 8,7% było przeciwnego zdania. • Ponad połowa odwiedzających (53,8%) była w pełni zadowolona z pobytu w parku.

Tabela 3.1. cd.

Park narodowy	Badanie / źródło / rok	Najważniejsze wyniki
Gór Stołowych	Rogowski, 2019, s. 125–135	<ul style="list-style-type: none"> • Stwierdzono wyraźną korelację między stopniem zadowolenia zwiedzających o określonych porach dnia a frekwencją (IN+OUT). O godzinie 10 było 601 zliczeń, w których co drugi respondent wyrażał zadowolenie (przyznając ocenę 5 lub 4), a co czwarty niezadowolenie. Później sytuacja zmieniła się tak, że o godz. 11 było 985 zliczeń, przy czym co trzeci respondent wyrażał zadowolenie, a 42% niezadowolenie, natomiast o godz. 12.00, kiedy odnotowano maksymalną liczbę zliczeń (1191), co piąty był zadowolony, a prawie 70% niezadowolonych. W kolejnych godzinach, wraz ze spadkiem liczby zliczeń, stosunek liczby zadowolonych do niezadowolonych zwiedzających spadał. O godz. 13.00 (800 zliczeń) dwie trzecie respondentów wyrażało niezadowolenie, a co piąty deklarował zadowolenie, natomiast o godz. 14.00 (665 zliczeń) było już 54% niezadowolonych i 26% zadowolonych turystów. Tendencja ta utrzymywała się w miarę upływu czasu i o godzinie 18.00 już tylko co piąty respondent twierdził, że jest niezadowolony, a dwóch na trzech – że są zadowoleni. W większości przypadków niezadowolenie wyrażano w godzinach największego zatłoczenia, tj. między południem a godziną 14.00.
Kampinoski	Gałązka, 2018	<ul style="list-style-type: none"> • Respondenci bardzo pozytywnie ocenili stopień spełnienia ich oczekiwań przez park, gdyż ponad 36% przyznało oceny w przedziale 90–100%. Ich oceny były kompleksowe, ponieważ uwzględniały wszystkie oczekiwania (infrastruktura turystyczna i rekreacyjna, dostępność komunikacyjna, miła obsługa klienta itp.). • W dalszej kolejności znalazły się osoby, których oczekiwania zostały spełnione w 80–90% (21%), co nadal jest wynikiem bardzo wysokim, oraz osoby, których oczekiwania zostały spełnione w 70–80% (15%) i 50–60% (10%), co jest wynikiem zadowalającym.
Pieniński	Barniak i Olucha, 2018	<ul style="list-style-type: none"> • Respondenci ocenili przygotowanie parku dobrze (80% respondentów) lub bardzo dobrze (18%). • Zdecydowana większość odwiedzających (94%) była skłonna do powrotu, co oznacza, że byli zadowoleni z pobytu.

Tabela 3.1. cd.

Park narodowy	Badanie / źródło / rok	Najważniejsze wyniki
Poleski	Śliwińska i in., 2020, s. 153–160	<ul style="list-style-type: none"> • Prawie połowa respondentów (48%) stwierdziła, że pieniądze wydane podczas wyjazdu były znacznie mniejsze niż korzyści, jakie odnieśli, dlatego byli bardzo zadowoleni z czasu spędzonego na miejscu. • Kolejne 42% było zadowolone z pobytu w parku, uznając, że osiągnięte korzyści nieznacznie przewyższyły koszty poniesione w związku z przyjazdem i pobytem. • Tylko 10% respondentów stwierdziło, że przyjazd do parku był stratą pieniędzy.
Wielkopolski	Kubiczak, 2015	<ul style="list-style-type: none"> • Ponad połowa respondentów (53%) była zadowolona ze swojej wizyty w parku, a tylko 13,6% odpowiedziało, że nie jest ani zadowolona, ani niezadowolona. • Poziom zadowolenia respondentów miał kształt sinusoidy – wzrastał wraz z wiekiem u osób poniżej 30 roku życia, następnie spadał u osób w wieku 31–50 lat i ponownie wzrastał u osób w wieku 50 lat i więcej. • Nie stwierdzono istotnych statystycznie różnic w poziomie satysfakcji w zależności od wykształcenia respondentów.

Źródło: opracowanie własne na podstawie wymienionych źródeł.

Jednocześnie należy podkreślić, że w przeglądzie literatury nie odnotowano opracowań powstałych przed 2010 r. dotyczących oceny poziomu satysfakcji z odwiedzenia polskich obszarów chronionych. Z dokonanego przeglądu literatury wynika, że badania z analizowanego zakresu zostały przeprowadzone dla wszystkich polskich parków narodowych z wyjątkiem najmniej licznie odwiedzanego polskiego parku narodowego, jakim jest Narwiański Park Narodowy.

Wysoce pozytywne oceny satysfakcji odwiedzających polskie parki narodowe wpisują się w szersze zjawisko wysokiego zadowolenia z wyjazdów turystycznych, monitorowanych przez Polską Organizację Turystyczną (POT). Z badań wynika, że większość turystów krajowych była zadowolona ze swoich wyjazdów turystycznych (93%), a turyści niezdecydowani lub niezadowoleni stanowili mniej niż 7% (POT, 2016). Z badań przeprowadzonych wśród gości zagranicznych wynika, że najczęściej przyjeżdżali oni do Polski w celach wypoczynkowych, rekreacyjnych i urlopowych (53%), a swoje oceny pobytu oceniali zdecydowanie wysoko (65% respondentów) i raczej wysoko (30%) (POT, 2019).

Dokonany przegląd literatury dotyczącej analizy satysfakcji odwiedzających polskie obszary chronione dowodzi, że temat ten cieszy się coraz większym zainteresowaniem. Ponadto Polska Organizacja Turystyczna nie tylko prowadzi własne badania w tym zakresie, ale także angażuje się w szereg działań wspierających, publikując na przykład cenne kompendium m.in. badań satysfakcji odbiorców usług turystycznych ze szczególnym uwzględnieniem metod pomiaru, sposobów prezentacji danych oraz przykładów dobrych praktyk (Dziedzic, 2015).

Jednocześnie z przeglądu literatury w zakresie analizy satysfakcji odwiedzających wynika, że istnieje wiele opracowań, ale dotyczą one tylko 23 polskich parków narodowych, które zajmują około 1% powierzchni Polski. W dostępnej literaturze nie ma opracowań prezentujących wyniki badań satysfakcji odwiedzających 126 polskich parków krajobrazowych, które zajmują aż 8,3% powierzchni kraju (więcej informacji na temat obszarowych form ochrony przyrody w Polsce czytelnicy znajdą w rozdziale 2.2). Z powodu luki badawczej, przejawiające się w braku opracowań dotyczących analizy satysfakcji odwiedzających dla polskich parków krajobrazowych, nie jest możliwa wiarygodna ocena m.in. prawidłowości i trafności działań podejmowanych przez administrację tych obszarów w zakresie infrastruktury turystycznej, spełniania oczekiwań odwiedzających, monitorowania skuteczności podejmowanych działań. Jednocześnie z danych zawartych w tabeli 3.1 wynika, że większość wymienionych badań na temat parków narodowych została przeprowadzona wiele lat temu (ponad pięć lat), a ze względu na różne metody badawcze nie ma podstaw do porównania wyników badań obszarów chronionych w Euroregionie Pomerania. W celu wyeliminowania zidentyfikowanych luk badawczych w pełni uzasadnione jest przeprowadzenie badania satysfakcji odwiedzających w oparciu o kwestionariusz opracowany przez polsko-niemiecki zespół naukowców i objęcie badaniem nie tylko parków narodowych, ale również polskich parków krajobrazowych.

3.2.2. Niemcy

Niemal dekadę wcześniej Burns i Cardozo Moreira (2013) stwierdzili, że kwestie społeczno-ekonomiczne, takie jak turystyka, rekreacja i konflikty między różnymi grupami użytkowników, są w znacznie mniejszym stopniu uwzględniane w badaniach i działaniach zarządczych na niemieckich obszarach chronionych w porównaniu z kwestiami ekologicznymi. Jednak od tego czasu zainteresowanie tymi tematami wzrosło i coraz więcej parków wprowadzało monitoring społeczno-gospodarczy (patrz również rozdziały 4 i 5). Pomimo tych wysiłków nie istnieje systematyczny monitoring satysfakcji odwiedzających niemieckie obszary chronione, który choćby w przybliżeniu dorównywałby wspomnianemu wyżej przykładowi amerykańskiemu. Publikacje naukowe i prace doktorskie, takie jak Kalisch i Klaphake (2007), Kalisch (2011) czy Schamel i Job (2013), odnoszą się do problemu zatłoczenia i związanej z nim satysfakcji odwiedzających, ale, co ciekawe, nie podają żadnych danych dotyczących satysfakcji. Większość badań nad satysfakcją odwiedzających wydaje się prowadzona przez same administracje parków lub przez studentów w ramach prac dyplomowych i magisterskich. Oznacza to, że znaczna część istniejących badań nie została opublikowana i musi być określana jako szara literatura.

Niemniej jednak w tabeli 3.2 przedstawiono pierwszy i z pewnością niekompletny przegląd wyników dotyczących satysfakcji odwiedzających niemieckie parki narodowe, oparty na połączeniu wyszukiwania w literaturze przy użyciu Google Scholar®, stron internetowych parków oraz opinii ekspertów, w tym grupy roboczej ds. monitoringu społeczno-gospodarczego niemieckiej sieci narodowych

Tabela 3.2. Przegląd badań dotyczących satysfakcji odwiedzających w niemieckich parkach narodowych

Park narodowy	Badanie/ źródło/ rok	Najważniejsze wyniki
Lasu Bawarskiego	Nationalparkverwaltung Bayerischer Wald, Nationalparkverwaltung Sumava, 2020, s. 17, 38, 41, 55 Centouris, 2007, s. 25, 28	<ul style="list-style-type: none"> • Czescy goście Parku Narodowego Lasu Bawarskiego są bardzo zadowoleni z przyrody i krajobrazu (1,2), gościnności (1,3), centrów informacyjnych (1,4), szlaków turystycznych (1,4) i zagród dla zwierząt (1,5). Mniej zadowoleni są z oferty w języku czeskim: oferty informacyjnej w języku czeskim (2,8), menu w języku czeskim (3,1), obsługi mówiącej po czesku (2,9) i oprowadzania po parku w języku czeskim (3,4). • 86,4% czeskich gości odwiedzających Park Narodowy Lasu Bawarskiego zamierza odwiedzić go ponownie. • 95,5% odwiedzających jest bardzo usatysfakcjonowanych bieżącą wizytą w parku, 96,2% – parkiem jako miejscem rekreacji. • Porównanie Lasu Bawarskiego z sąsiadującym z nim czeskim Parkiem Narodowym Szumawa pokazuje, że w przypadku większości wskaźników więcej zadowolonych gości jest po stronie niemieckiej. • W porównaniu z rokiem 2007 czescy odwiedzający są znacznie bardziej zadowoleni z czeskojęzycznych ofert Parku Narodowego Lasu Bawarskiego. • 99,4% respondentów poleciłoby wizytę w parku rodzinie lub znajomym. • Zamiar ponownego odwiedzenia jest znacznie wyższy wśród odwiedzających Szumawę. • Stwierdzono istotne pozytywne korelacje pomiędzy satysfakcją odwiedzających, chęcią ponownego odwiedzenia, wskaźnikiem rekomendacji i postrzeganym doświadczeniem związanym z przyrodą.
Eifel	Landesbetrieb Wald und Holz NRW Nationalparkforstamt Eifel, 2012, s. 21 Wölfe i in. 2016, s. 77, 103, 115	<ul style="list-style-type: none"> • Większość gości parku narodowego jest całkowicie zadowolona z sieci szlaków: 79%, lokalni mieszkańcy są nawet bardziej zadowoleni niż osoby przyjezdne (69%). • Zadowolenie zwiedzających z pracowników obsługi jest bardzo wysokie: 98% zwiedzających ocenia przyjazność i kompetencje (97%) pracowników jako „bardzo dobre” lub „dobre”. • 93,8% respondentów było bardzo zadowolonych lub zadowolonych z parku jako miejsca rekreacji. • 92,0% respondentów było bardzo zadowolonych lub zadowolonych z wizyty w parku w dniu badania. • 97,1% bardzo lubi odwiedzać park i uważa, że jest to wyjątkowe miejsce (83,4%).

Tabela 3.2. cd.

Park narodowy	Badanie/ źródło/ rok	Najważniejsze wyniki
Kellerwald-Edersee	Nationalpark Kellerwald-Edersee, 2017	<ul style="list-style-type: none"> • Wszystkie aspekty zostały uznane za dobre przez co najmniej 80% respondentów. • Mieszkańcy byli bardziej krytyczni wobec jakości ścieżek i liczby istniejących tras niż goście.
Szwajcaria Saksońska	Schreiner, 2009, s. 85	<ul style="list-style-type: none"> • Zadowolenie z ogólnego doświadczenia pobytu w parku narodowym: 44,6% „bardzo dobre”, 50,4% „dobre”. • Znacząca ujemna, ale bardzo tygodniowa korelacja między satysfakcją odwiedzających a postrzeganiem zatłoczenia: współczynnik korelacji rang Spearmana -0,118. • >95% osób odwiedzających jest bardzo zadowolonych lub zadowolonych.
	Schamel, 2011	<ul style="list-style-type: none"> • Znacząca ujemna, ale niska korelacja między satysfakcją odwiedzających a postrzeganiem zatłoczenia ($r=-0,24$). • >80% odwiedzających nie odczuwa lub odczuwa nieznaczne zakłócenia w obcowaniu z przyrodą, jednak w Bastei jeden na trzech odwiedzających odczuwa zakłócenia.
	Analyse, Transfer UG, 2017	<ul style="list-style-type: none"> • „Spełnienie oczekiwań stawianych parkowi narodowemu”: 45,4% bardzo zadowolonych, 42,6% „raczej zadowolonych”. • Znacząca poprawa w porównaniu z badaniem z 2001 r. Średnia wartość zmieniła się z 2,14 do 1,68. • Stali bywalcy są bardziej krytyczni niż nowi odwiedzający.
Hunsrück-Hochwald	Hollweg, 2017	<ul style="list-style-type: none"> • Powtórne odwiedziny: prawie 70% całkowicie się zgadza, około 25% raczej się zgadza. • „Ogólnie rzecz biorąc, park szczególnie mi się podoba”: około 64% całkowicie się zgadza, około 31% raczej się zgadza. • Turyści najbardziej zadowoleni są z parkingów, miejsca zabaw dla dzieci, stanu szlaków turystycznych. • Najmniejsze zadowolenie z transportu publicznego, oferty gastronomicznej, marketing.
Dolina Dolnej Odry	Nationalpark Unteres Odertal, 2017, s. 71	<ul style="list-style-type: none"> • Ogólnie rzecz biorąc, odwiedzający byli bardzo zadowoleni. • 88,4% poleciłoby wizytę w każdym przypadku. • 6% zgłaszało zakłócenia: konflikty na ścieżkach. • Odwiedzającym brakowało ofert gastronomicznych, możliwości odpoczynku, takich jak ławki i stoły piknikowe; oznakowanie i informacje dla odwiedzających spotkały się z krytyką.

Źródło: opracowanie własne na podstawie wymienionych źródeł.

krajobrazów naturalnych. Nie znaleziono/udostępniono wyników badań satysfakcji odwiedzających dla parków narodowych Berchtesgaden, Eifel, Hainich, Harz i Müritz, jak również dla dwóch niemieckich obszarów badawczych tego badania, tj. parków narodowych Jasmund oraz Vorpommersche Boddenlandschaft.

Dla parków narodowych Morza Wattowego Dolnej Saksonii i Szlezwika-Holsztynu istnieją badania satysfakcji, ale nie odnoszą się one wyraźnie tylko do parków narodowych i dlatego nie mogą być traktowane jako badania satysfakcji odwiedzających oba te duże parki.

3.3. Metodyka badania

Badania satysfakcji odwiedzających zrealizowano na podstawie ankiet przeprowadzonych wśród osób odwiedzających sześć polskich obszarów chronionych Euroregionu Pomerania – trzech parków narodowych i trzech parków krajobrazowych (kwestionariusz ankiety znajduje się w załączniku B, <https://doi.org/10.12657/9788379864218-apps>):

- Drawieński Park Narodowy (DPN),
- Woliński Park Narodowy (WPN),
- Park Narodowy „Ujście Warty” (PNUW),
- Cedyński Park Krajobrazowy (CPK),
- Iński Park Krajobrazowy (IPK),
- Szczeciński Park Krajobrazowy „Puszcza Bukowa” (SPK),

oraz dwa niemieckie parki narodowe w Euroregionie Pomerania (kwestionariusz w załączniku A, <https://doi.org/10.12657/9788379864218-apps>):

- Park Narodowy Jasmund (niem. *Nationalpark Jasmund*),
- Park Narodowy Vorpommersche Boddenlandschaft (WPLA) (niem. *Nationalpark Vorpommersche Boddenlandschaft*).

Badania ankietowe w polskich parkach zostały przeprowadzone metodą CAPI (ang. *Computer – assisted personal interviewing*) w dniach 25 września–23 października 2021 r. przez profesjonalne przedsiębiorstwo zajmujące się badaniem rynku. Badana populacja składała się z osób w wieku 18 lat i starszych. Dla każdego obszaru chronionego zebrano około 400 wypełnionych kwestionariuszy, aby zapewnić poziom ufności 95% i precyzję na poziomie 5%. Narzędzie ankietowe zawierało 23 pytania, w tym cztery dotyczące danych społeczno-demograficznych. Dokonana analiza dotyczy struktury społeczno-demograficznej respondentów oraz ich satysfakcję z wizyty na terenie chronionym. Satysfakcja odwiedzających była mierzona jako ogólne zadowolenie z wizyty na obszarach chronionych w pięciopunktowej skali Likerta od 1 do 5, gdzie 1 oznaczało bardzo niski, a 5 bardzo wysoki poziom satysfakcji (Ryan, Cessford, 2003; Roemer, Vaske, 2014). Ponadto przy użyciu tej samej skali pytano o prawdopodobieństwo polecenia wizyty w danym obszarze chronionym rodzinie i przyjacielom, jak również o zamiar ponownego odwiedzenia danego obszaru chronionego, aby zebrać dalsze wskaźniki ogólnego zadowolenia i lojalności odwiedzających (Moore i in., 2015).

Ogólnie rzecz biorąc, analiza ma na celu wykrycie różnic między osobami odwiedzającymi różne obszary chronione. Różnice te oceniono, analizując związki między narodowością lub typem obszaru chronionego a odpowiedziami na pytania. Ponieważ zbiór danych zawiera w większości dane wyrażone na skali

nominalnej lub porządkowej, zastosowano współczynnik korelacji V Craméra⁶ (Cleff, 2019, s. 81 i nast.). Różnice statystyczne między zmiennymi ilościowymi (wiek) analizowano za pomocą jednoczynnikowej analizy wariancji z poprawką Welcha (ponieważ nie było spełnione założenie o jednorodności wariancji) (Welch, 1951). Porównania parami *post-hoc* przeprowadzono za pomocą nieparametrycznego testu Gamesa-Howella (Lee, Lee, 2018)⁷. Zaprezentowano również podstawowe statystyki opisowe (średnią, medianę i udział procentowy dwóch najwyższych kategorii – 4 i 5, które oznaczają najwyższy poziom zadowolenia lub zgody).

Satysfakcja odwiedzających dwa niemieckie parki narodowe została przeanalizowana na podstawie standaryzowanych wywiadów bezpośrednich przeprowadzonych na miejscu w parkach przez pracowników renomowanego przedsiębiorstwa zajmującego się badaniami rynku i pracowników uniwersytetu w okresie od 30 sierpnia do 14 października 2021 r. (Jasmund) oraz od 7 września do 13 października 2021 r. (WPLA). Podstawową populację stanowili dorośli odwiedzający parki (powyżej 17 lat). Kwestionariusz został opracowany wspólnie z polskim partnerem projektu, ale nieco zmodyfikowany ze względu na uwagi zgłoszone przez administrację parku. W Parku Narodowym Jasmund udało się zrealizować 937 wywiadów, w WPLA – 891.

3.4. Wyniki analizy satysfakcji dla polskich obszarów chronionych

3.4.1. Charakterystyka społeczno-demograficzna respondentów

W pierwszym etapie analizy satysfakcji przedstawiono strukturę społeczno-demograficzną osób odwiedzających badane obszary chronione. Strukturę respondentów ze względu na wiek przedstawia tabela 3.3.

Podstawowe statystyki opisowe dla wieku przedstawia tabela 3.4.

Największy odsetek odwiedzających Drawieński Park Narodowy i Park Narodowy „Ujście Warty” był w wieku od 25 do 34 lat. W przypadku Cedyńskiego, Ińskiego i Szczecińskiego Parku Krajobrazowego największy udział mieli odwiedzający w wieku 35–44 lat. W Wolińskim Parku Narodowym struktura odwiedzających była dość jednolita dla wieku od 25 do 64 lat. Średnio najstarsi odwiedzający byli w Wolińskim Parku Narodowym, a najmłodsi w Drawieńskim Parku Narodowym i Parku Narodowym „Ujście Warty”. Test Welcha wykazał, że średnia wieku nie była jednakowa dla odwiedzających wszystkie parki ($F = 24,387^{***}$). Wyniki testu *post-hoc* Gamesa-Howella wskazują, że różnice w średnim wieku były w większości przypadków istotne statystycznie. Różnice między średnimi wieku nie były istotne statystycznie między Drawieńskim Parkiem Narodowym

⁶ Jego wartość należy do przedziału [0; 1]. Na jego podstawie można wyróżnić następujące przedziały wartości określających siłę związku: [0,0; 0,1) – brak związku, [0,1; 0,3) – słaby związek, [0,3; 0,6) – umiarkowany związek, [0,6; 1,0] – silny związek.

⁷ Dla wszystkich testów istotności zastosowano następujące progowe wartości p : *** $p < 0,001$, ** $p < 0,01$, * $p < 0,05$.

a Parkiem Narodowym „Ujście Warty”, Wolińskim Parkiem Narodowym a Cedyńskim Parkiem Krajobrazowym oraz Ińskim Parkiem Krajobrazowym a Szczecińskim Parkiem Krajobrazowym „Puszcza Bukowa”. Rozkład płci wśród osób odwiedzających obszary chronione przedstawia tabela 3.5.

Tabela 3.3. Struktura odwiedzających ze względu na wiek [lata]

Obszar chroniony	Odsetek respondentów								
	15–24	25–34	35–44	45–54	55–64	65–74	75–84	85–94	95–104
DPN	8,70	40,06	27,02	13,04	8,70	2,48	0,00	0,00	0,00
WPN	5,21	21,59	22,33	19,60	22,08	8,93	0,25	0,00	0,00
PNUW	14,96	33,33	23,10	15,75	10,50	1,31	0,79	0,26	0,00
CPK	8,50	16,25	30,00	17,00	16,50	10,25	1,50	0,00	0,00
IPK	7,77	25,47	27,61	21,98	11,80	4,02	0,80	0,27	0,27
SPK	6,70	27,79	31,02	15,38	13,15	5,21	0,74	0,00	0,00

Źródło: opracowanie własne.

Tabela 3.4. Podstawowe statystyki opisowe dotyczące wieku respondentów [lata]

Obszar chroniony	Statystyki opisowe		
	średnia	mediana	odchylenie standardowe
DPN	37,52	35,00	11,03
WPN	45,00	45,00	13,51
PNUW	37,52	35,00	12,62
CPK	44,59	43,00	14,19
IPK	41,67	40,00	13,18
SPK	41,27	39,00	12,62

Źródło: opracowanie własne.

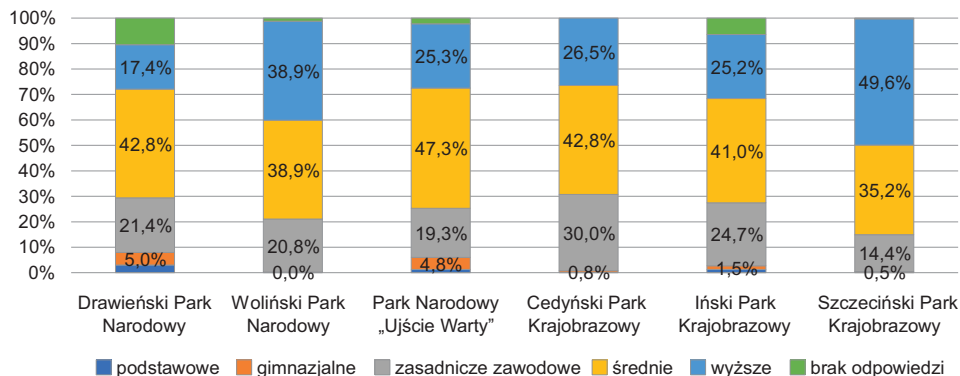
Tabela 3.5. Struktura respondentów ze względu na płeć

Obszar chroniony	Odsetek osób odwiedzających		
	kobieta	mężczyzna	brak odpowiedzi
DPN	36,32	59,95	3,73
WPN	52,48	47,52	0,00
PNUW	37,25	62,75	0,00
CPK	48,25	51,75	0,00
IPK	43,70	55,31	0,99
SPK	47,89	52,11	0,00

Źródło: opracowanie własne.

Na wszystkich obszarach chronionych z wyjątkiem jednego (Woliński Park Narodowy) mężczyźni stanowili największą część odwiedzających (niemal 63% w Parku Narodowym „Ujście Warty”).

Na rycinie 3.1 przedstawiono poziom wykształcenia respondentów.

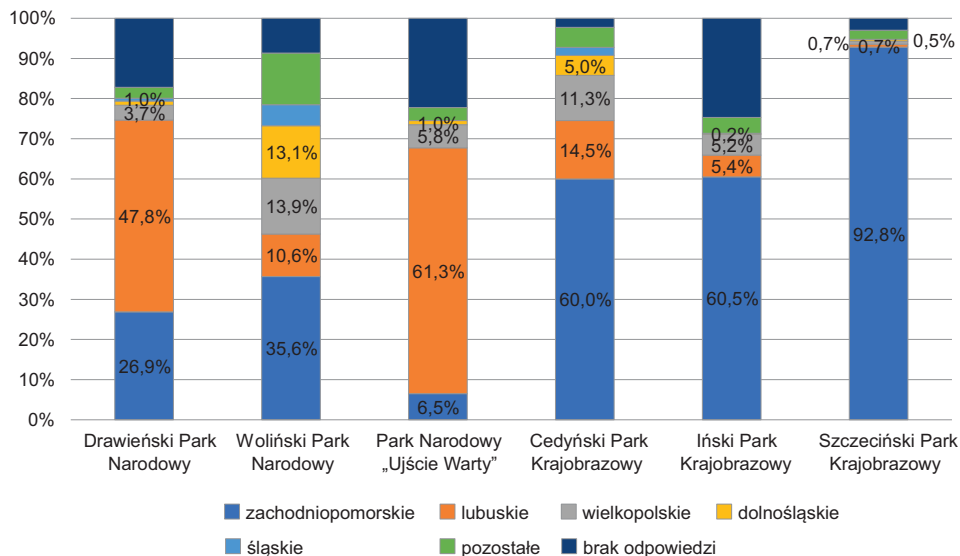

Ryc. 3.1. Struktura odwiedzających według poziomu wykształcenia

Źródło: opracowanie własne.

Na większości obszarów chronionych najwyższy odsetek odwiedzających miał wykształcenie średnie. Wyjątkiem jest Szczeciński Park Krajobrazowy „Puszcza Bukowa” – tam największy odsetek odwiedzających cechował się wykształceniem wyższym. Ponadto w Wolińskim Parku Narodowym odsetek odwiedzających z dwoma poziomami wykształcenia – średnim i wyższym – był równie wysoki.

Dodatkowo zapytaliśmy o pochodzenie odwiedzających obszary chronione, tzn. z jakiego województwa lub, jeśli nie z Polski, z jakiego kraju przybyli (por. ryc. 3.2). Ponieważ w Polsce mamy 16 województw i dla większości udział odwiedzających był bardzo mały lub nawet równy 0, uwzględniamy tylko te, dla których udział odwiedzających w którymkolwiek z obszarów chronionych był nie mniejszy niż 5%.

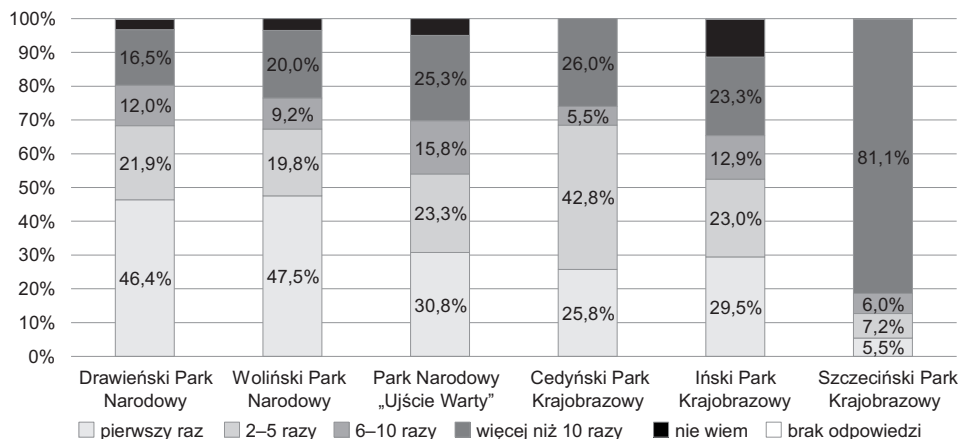
Ryc. 3.2. Struktura odwiedzających według województwa/kraju, z którego przyjechali

Źródło: opracowanie własne.

Pochodzenie odwiedzających wyraźnie różniło się pomiędzy obszarami chronionymi. Zdecydowana większość odwiedzających Szczeciński Park Krajobrazowy „Puszcza Bukowa” (prawie 93%) pochodziła z województwa zachodniopomorskiego. Można to wytłumaczyć faktem, że ten obszar chroniony znajduje się na obrzeżach aglomeracji szczecińskiej, dlatego jego mieszkańcy stanowią największą część odwiedzających. Z kolei największa część odwiedzających Drawieński Park Narodowy i Park Narodowy „Ujście Warty” pochodziła z województwa lubuskiego. Jest to również zrozumiałe, gdyż oba parki leżą (pierwszy częściowo, a drugi wyłącznie) na terenie tego województwa. Spora część odwiedzających Woliński Park Narodowy i Cedyński Park Krajobrazowy (odpowiednio 13,9% i 11,3%) pochodziła z województwa wielkopolskiego. W przypadku Wolińskiego Parku Narodowego ponad 13% odwiedzających pochodziło z województwa dolnośląskiego, a 5% z województwa śląskiego. Struktura odwiedzających w tym parku była najbardziej zróżnicowana. Wynika to najprawdopodobniej z faktu, że Woliński Park Narodowy jest atrakcyjnym obszarem chronionym pod względem turystycznym i przyciąga odwiedzających z całej Polski. Dodatkowo niewielka część odwiedzających Woliński Park Narodowy pochodziła z Niemiec i Czech (odpowiednio 1,73% i 0,5%). Bardzo niewielu obywateli Niemiec odwiedziło również Cedyński Park Krajobrazowy (0,25%), a obywatele Ukrainy przyjechali do Szczecińskiego Parku Krajobrazowego „Puszczy Bukowej” (0,5%).

3.4.2. Charakterystyka podróży i rola/świadomość obszarów chronionych

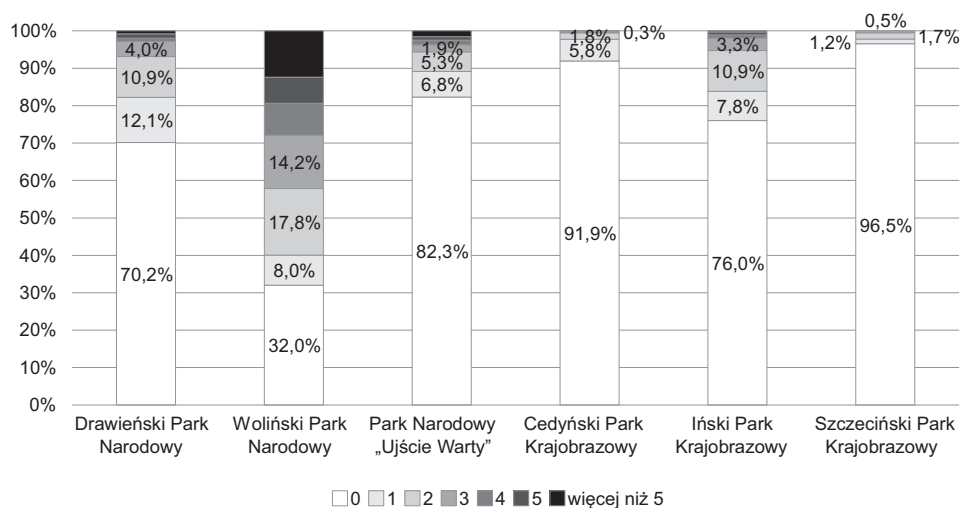
Niniejszy podrozdział dotyczy charakterystyki podróży odwiedzających, świadomości istnienia obszarów chronionych i roli, jaką odegrały one w podejmowaniu decyzji o podróży. Po pierwsze, przedstawiono częstotliwość wizyt na analizowanych terenach chronionych (ryc. 3.3).

Ryc. 3.3. Struktura odwiedzających według liczby wizyt na obszarach chronionych

Źródło: opracowanie własne.

Największa część odwiedzających dwa parki narodowe była w nich po raz pierwszy. W przypadku Cedyńskiego Parku Krajobrazowego największa część odwiedzających była tam od dwóch do pięciu razy. Częstotliwość odwiedzin Szczecińskiego Parku Krajobrazowego „Puszcza Bukowa” różniła się w najwyższym stopniu od pozostałych parków. Znaczna część odwiedzających była tam więcej niż dziesięć razy. Potwierdza to wnioski z ryciny 3.2 – odwiedzający Szczeciński Park Krajobrazowy „Puszcza Bukowa” to w większości mieszkańcy Szczecina, którzy regularnie przyjeżdżają tam jako jednodniowi wycieczkowicze. Rycina 3.4 ilustruje długość pobytu na poszczególnych obszarach chronionych.

Ryc. 3.4. Struktura odwiedzających według liczby noclegów spędzonych na obszarach chronionych

Źródło: opracowanie własne.

W przypadku większości obszarów chronionych wyraźnie przeważali wycieczkowicze jednodniowi. Największą frakcję (96,5%) odwiedzających jednodniowych stanowili przyjeżdżający do Szczecińskiego Parku Krajobrazowego, co potwierdza wyniki przedstawione na rycinach 3.2 i 3.3. Jedynym wyjątkiem był Woliński Park Narodowy z udziałem odwiedzających jednodniowych wynoszącym 32%. Znacznie więcej (68%) zatrzymało się tam na dłużej. Można się było tego spodziewać, ponieważ Woliński Park Narodowy jest zdecydowanie najbardziej popularnym celem turystycznym wśród analizowanych obszarów chronionych.

Następnie zbadano świadomość odwiedzających na temat obszarów chronionych (tab. 3.6).

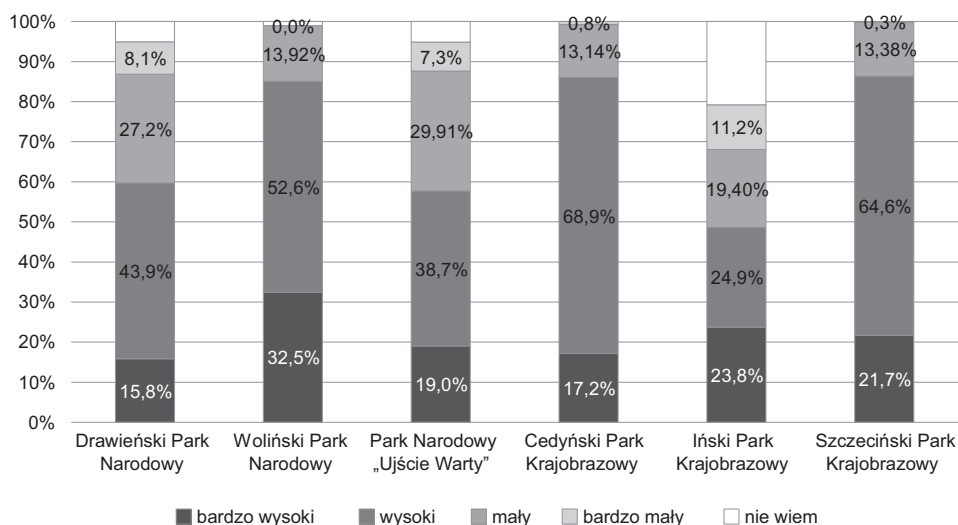
Chociaż istnieją pewne niewielkie różnice, zdecydowana większość respondentów (ponad 83%) była świadoma, że odwiedziła obszar chroniony.

Zapytano więc gości, jak istnienie obszarów chronionych wpłynęło na ich decyzję o podróży w te strony (ryc. 3.5).

Tabela 3.6. Świadomość obszaru chronionego wśród zwiedzających

Obszar chroniony	Odsetek osób odwiedzających			
	tak	nie	nie wiem	brak odpowiedzi
DPN	83,33	13,43	2,74	0,50
WPN	98,02	1,73	0,25	0,00
PNUW	83,25	9,50	7,00	0,25
CPK	93,25	1,75	4,75	0,25
IPK	92,33	2,72	4,46	0,50
SPK	98,26	0,99	0,74	0,00

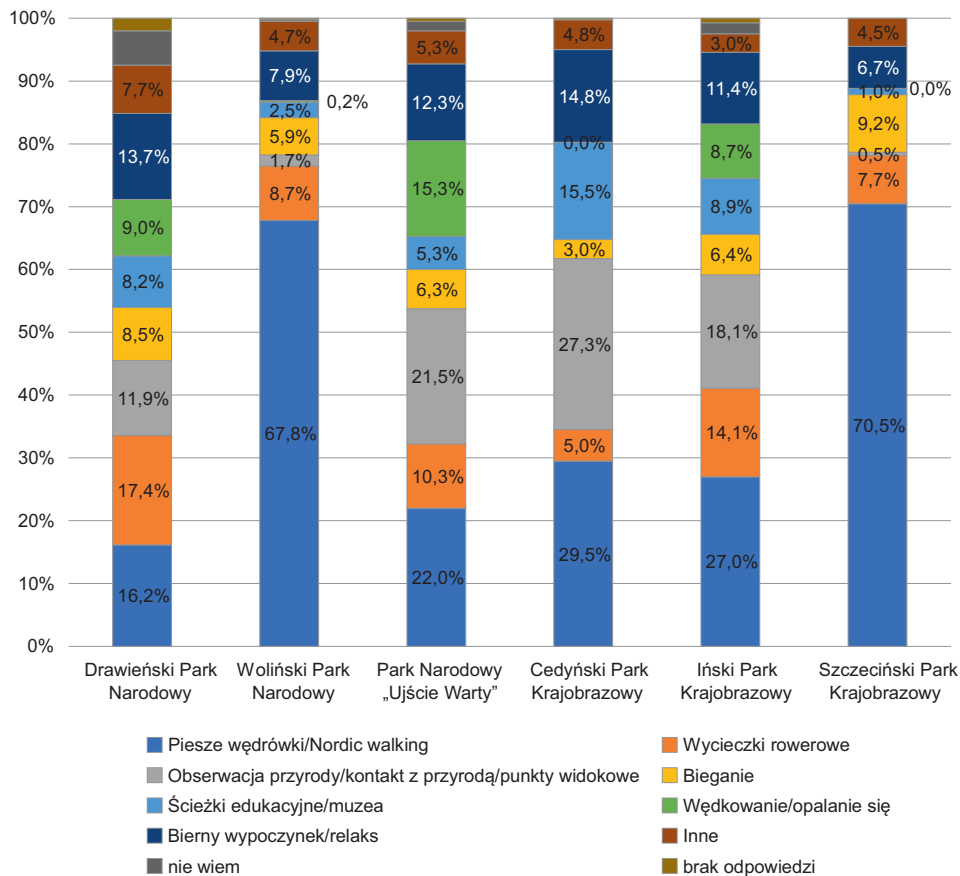
Źródło: opracowanie własne.

Ryc. 3.5. Wpływ statusu obszaru chronionego na decyzję odwiedzających o przyjeździe
Źródło: opracowanie własne.

Zaskakująco wyższy poziom ochrony parków narodowych w porównaniu z parkami krajobrazowymi nie wpłynął w większym stopniu na decyzję odwiedzających. W przypadku Wolińskiego Parku Narodowego, Cedyńskiego Parku Krajobrazowego i Szczecińskiego Parku Krajobrazowego odpowiedzi „bardzo wysoki” i „wysoki” stanowiły co najmniej 85% odpowiedzi. Dla pozostałych obszarów łączny udział tych dwóch odpowiedzi nie przekraczał 60%. Związek między typami obszarów chronionych a odpowiedziami na pytanie, w jaki sposób istnienie obszaru chronionego wpłynęło na decyzję odwiedzających o wyjeździe, był słaby, choć statystycznie istotny (V Craméra = 0,1221***).

Kolejnym tematem jest związek pomiędzy głównymi aktywnościami odwiedzających w parkach a poziomem ich satysfakcji (ryc. 3.6).

Ryc. 3.6. Struktura odpowiedzi na pytanie o główną aktywność na obszarach chronionych
Źródło: opracowanie własne.

Woliński Park Narodowy i Szczeciński Park Krajobrazowy „Puszcza Bukowa” są stosunkowo podobne pod względem głównych aktywności odwiedzających, przy czym najczęściej wybieraną aktywnością są wędrówki piesze/nordic walking. Najbardziej zróżnicowanych odpowiedzi udzielili odwiedzający Drawieński Park Narodowy. Najczęściej wybierane inne aktywności różnią się w zależności od poszczególnych obszarów chronionych. W Drawieńskim Parku Narodowym najczęściej wybieraną inną aktywnością jest spływ kajakowy – rzeka Drawa słynie z tej aktywności. W Szczecińskim Parku Krajobrazowym „Puszcza Bukowa” najczęściej wybieraną aktywnością były piesze wędrówki/nordic walking. W Cedyńskim Parku Krajobrazowym i Parku Narodowym „Ujście Warty” wielu odwiedzających po prostu było przejazdem. Związek między główną aktywnością odwiedzających a typami obszarów chronionych był istotny, ale słaby (V Craméra = 0,17***).

3.4.3. Analiza poziomu satysfakcji osób odwiedzających

Najważniejszą częścią wyników jest analiza zadowolenia odwiedzających w odniesieniu do różnych aspektów ich pobytu na obszarach chronionych. Aspekty te są następujące:

- dojazd,
- transport lokalny,
- zakwaterowanie,
- wyżywienie,
- atrakcje turystyczne,
- przyroda,
- informacja turystyczna,
- pogoda,
- koszt całego wyjazdu.

Tabela 3.7 zawiera podstawowe statystyki opisowe dla wszystkich aspektów i dla każdego obszaru chronionego. Ponieważ zależy nam na poznaniu poziomu satysfakcji respondentów, którzy rzeczywiście skorzystali z oferty obszarów chronionych, ze zbioru danych usunięto odpowiedzi „nie dotyczy”.

Odpowiedzi odwiedzających dla różnych obszarów chronionych różniły się w dość dużym stopniu. Najwyższy poziom satysfakcji z dostępu do obszaru chronionego obserwujemy w Wolińskim Parku Narodowym, a najniższy w Drawieńskim Parku Narodowym. Transport lokalny jest tym aspektem, w którym występują największe różnice pomiędzy obszarami chronionymi. Najwyższy stopień satysfakcji w tym względzie obserwuje się w Wolińskim Parku Narodowym, a najniższy w Ińskim Parku Krajobrazowym. Wśród odwiedzających, którzy korzystali z noclegów, najwyższe zadowolenie zaobserwowano w przypadku Wolińskiego Parku Narodowego i Cedyńskiego Parku Krajobrazowego, a najniższe w odniesieniu do Szczecińskiego Parku Krajobrazowego „Puszcza Bukowa”. Podobnie było w przypadku wyżywienia – najwyższy poziom satysfakcji zaobserwowano dla Wolińskiego Parku Narodowego, a najniższy dla Szczecińskiego Parku Krajobrazowego. Atrakcje turystyczne zostały najlepiej ocenione w Wolińskim Parku Narodowym, a najgorzej w Parku Narodowym „Ujście Warty”. Dość zaskakujące jest to, że satysfakcja odwiedzających w odniesieniu do przyrody była najwyższa nie w parkach narodowych, ale w jednym z parków krajobrazowych – Szczecińskim Parku Krajobrazowym „Puszcza Bukowa”. Co równie zaskakujące, najniższy stopień zadowolenia w odniesieniu do tego aspektu był w Parku Narodowym „Ujście Warty”. Najwyższy poziom satysfakcji z informacji turystycznej odnotowano wśród odwiedzających Iński Park Krajobrazowy, a najniższy w Parku Narodowym „Ujście Warty”. Ocena pogody była tym aspektem, który w najmniejszym stopniu różnił się między odwiedzającymi analizowane obszary chronione. Prawdopodobną przyczyną było to, że wszystkie wywiady przeprowadzono w krótkim okresie i o tej samej porze roku. Najwyższe zadowolenie z pogody było wśród odwiedzających Szczeciński Park Krajobrazowy „Puszcza Bukowa”, a najniższe w Drawieńskim Parku Narodowym. Całkowity koszt podróży był aspektem, z którego odwiedzający byli ogólnie najmniej zadowoleni.

Tabela 3.7. Satysfakcja odwiedzających z różnych aspektów wizyty na obszarze chronionym

Aspekty	Statystyki opisowe	Obszary chronione					
		DPN	WPN	PNUW	CPK	IPK	SPK
dojazd	średnia	3,71	4,77	3,77	4,03	4,22	3,91
	mediana	4,00	5,00	4,00	4,00	5,00	4,00
	odpowiedź 4	27,34%	19,59%	31,00%	81,61%	26,24%	47,99%
	odpowiedź 5	31,65%	78,61%	31,54%	10,58%	53,06%	25,47%
transport lokalny	średnia	3,40	4,14	3,03	3,50	1,79	2,83
	mediana	4,00	4,00	3,00	4,00	2,00	3,00
	odpowiedź 4	28,09%	42,19%	18,54%	50,00%	2,42%	10,34%
	odpowiedź 5	22,41%	39,06%	12,92%	25,00%	0,81%	19,54%
zakwaterowanie	średnia	3,60	4,33	3,40	4,35	3,84	3,10
	mediana	4,00	4,00	3,00	4,00	4,00	4,00
	odpowiedź 4	28,88%	60,20%	26,74%	64,86%	30,47%	46,67%
	odpowiedź 5	26,44%	36,73%	20,35%	35,14%	35,16%	13,33%
wyżywienie	średnia	3,63	4,30	3,55	4,06	3,79	2,97
	mediana	4,00	4,00	4,00	4,00	4,00	4,00
	odpowiedź 4	32,29%	60,54%	38,57%	73,64%	35,57%	31,15%
	odpowiedź 5	26,86%	34,94%	17,14%	16,36%	26,88%	19,67%
atrakcje turystyczne	średnia	3,81	4,40	3,68	4,31	3,82	3,88
	mediana	4,00	4,00	4,00	4,00	4,00	4,00
	odpowiedź 4	30,26%	48,59%	33,14%	55,73%	29,89%	43,41%
	odpowiedź 5	31,58%	45,52%	23,51%	37,91%	30,73%	28,17%
przyroda	średnia	4,09	4,80	4,21	4,61	4,62	4,86
	mediana	4,00	5,00	4,00	5,00	5,00	5,00
	odpowiedź 4	29,31%	18,20%	35,46%	37,84%	10,31%	14,43%
	odpowiedź 5	45,76%	80,80%	45,92%	61,40%	77,06%	85,57%
informacja turystyczna	średnia	3,81	4,01	3,55	4,23	4,25	3,37
	mediana	4,00	4,00	4,00	4,00	4,00	3,00
	odpowiedź 4	33,95%	58,73%	29,63%	53,44%	33,64%	41,11%
	odpowiedź 5	31,84%	21,16%	22,53%	35,71%	46,97%	8,75%
pogoda	średnia	3,90	4,58	4,00	4,31	4,33	4,72
	mediana	4,00	5,00	4,00	4,00	5,00	5,00
	odpowiedź 4	30,46%	33,91%	26,57%	41,75%	16,92%	16,87%
	odpowiedź 5	38,07%	61,88%	43,11%	45,00%	61,69%	77,67%
koszt całego wyjazdu	średnia	3,77	3,54	3,39	2,84	3,92	2,76
	mediana	4,00	4,00	3,00	3,00	4,00	3,00
	odpowiedź 4	32,38%	50,77%	27,20%	13,04%	18,60%	21,05%
	odpowiedź 5	29,53%	4,34%	18,41%	2,05%	41,40%	6,37%

Źródło: opracowanie własne.

Tabela 3.8. Zależności między oceną poziomu satysfakcji odwiedzających w odniesieniu do różnych aspektów wizyty na obszarze chronionym a typami obszarów chronionych

Aspekty	V Craméra
dojazd	0,2808***
transport lokalny	0,4235***
zakwaterowanie	0,1122**
wyżywienie	0,0652
atrakcje turystyczne	0,0796**
przyroda	0,2081***
informacja turystyczna	0,0679**
pogoda	0,1585***
koszt całego wyjazdu	0,3012***

Źródło: opracowanie własne.

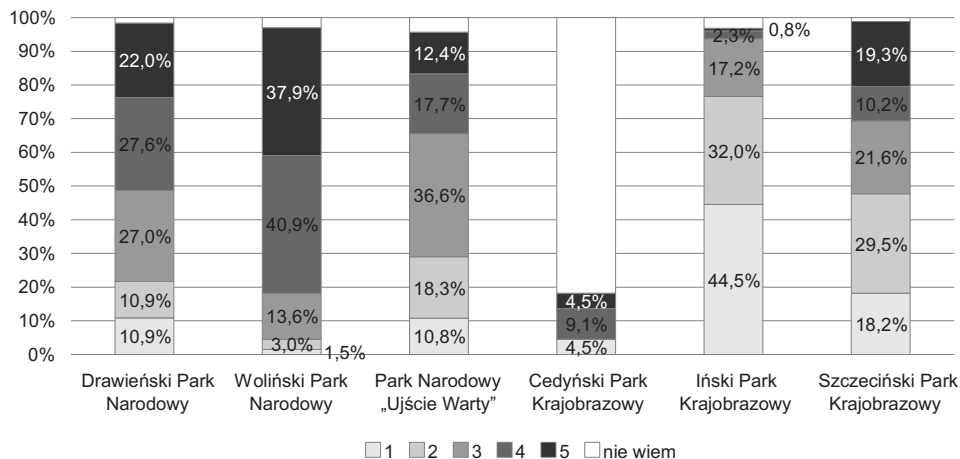
go i kosztu całego wyjazdu. Dlatego przedstawiamy poziomy satysfakcji z tych usług odpowiednio na rycinach 3.7 i 3.8.

Można zaobserwować duże różnice między odpowiedziami odnoszącymi się do parków narodowych i krajobrazowych. Osoby odwiedzające parki narodowe były ogólnie bardziej zadowolone z transportu lokalnego niż osoby odwiedzające parki krajobrazowe. Odpowiedzi osób odwiedzających Cedyński Park Krajobrazowy różniły się od pozostałych w najwyższym stopniu – zdecydowana większość respondentów nie wypowiedziała się na temat swojego zadowolenia (najprawdopodobniej dlatego, że nie korzystała z żadnego transportu lokalnego).

Najlepiej oceniono go w Ińskim Parku Krajobrazowym, a najgorzej w Szczecińskim Parku Krajobrazowym „Puszcza Bukowa”.

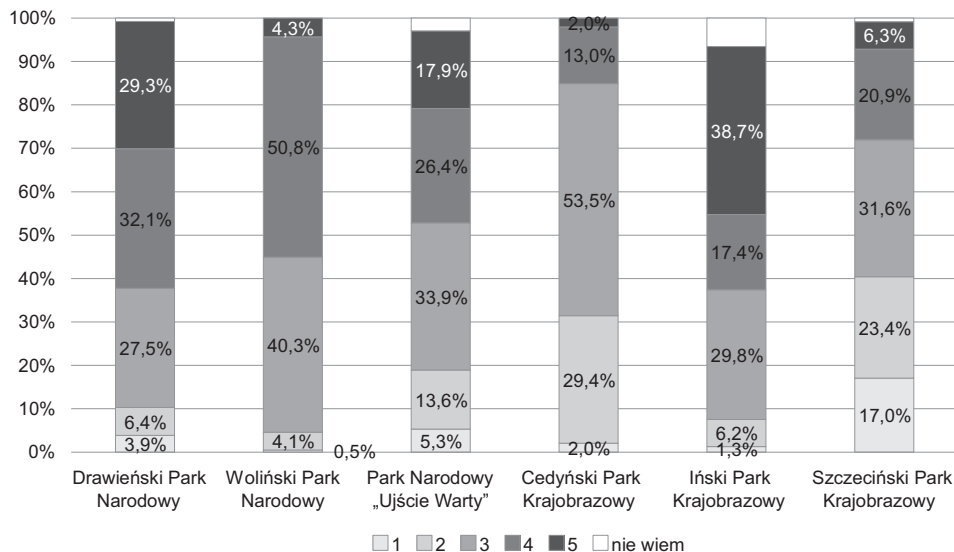
Zależności pomiędzy typami obszarów chronionych a poziomem zadowolenia odwiedzających w odniesieniu do różnych aspektów wizyty na obszarze chronionym przedstawia tabela 3.8. Jak wspomniano, ze zbioru danych usunięto odpowiedzi „nie dotyczy”.

Chociaż wszystkie współczynniki są statystycznie istotne, siła związku jest co najwyżej średnia. Najsilniejsze związki występują w przypadku dwóch aspektów: transportu lokalnego

Ryc. 3.7. Poziomy satysfakcji odwiedzających z transportu lokalnego podczas wizyty na obszarze chronionym

Źródło: opracowanie własne.

Ryc. 3.8. Poziom satysfakcji odwiedzających z kosztu całego wyjazdu podczas wizyty na obszarze chronionym

Źródło: opracowanie własne.

Z punktu widzenia całkowitego kosztu podróży ta struktura odpowiedzi nie wynika bezpośrednio z podziału na typy parków. Ogólnie rzecz biorąc, osoby odwiedzające parki narodowe były bardziej zadowolone z tego aspektu niż odwiedzający parki krajobrazowe. Jednakże godnym uwagi wyjątkiem był Iński Park Krajobrazowy, odwiedzający go wykazali najwyższy poziom zadowolenia w tym względzie.

Kolejnym zakresem analizy jest ocena, czy osoby odwiedzające obszary chronione odczuwają jakiegokolwiek ograniczenia podczas ich zwiedzania (tab. 3.9).

Tabela 3.9. Struktura odpowiedzi na pytanie, czy osoby odwiedzające czują jakiegokolwiek ograniczenia podczas zwiedzania obszarów chronionych

Obszar chroniony	Odsetek osób odwiedzających			
	tak	nie	nie wiem	brak odpowiedzi
DPN	2,24	80,10	16,42	1,24
WPN	5,20	93,32	1,49	0,00
PNUW	4,25	80,25	12,25	3,25
CPK	0,00	100,00	0,00	0,00
IPK	0,74	75,74	19,55	3,96
SPK	0,25	99,50	0,25	0,00

Źródło: opracowanie własne.

Zdecydowana większość osób odwiedzających nie odczuwała żadnych ograniczeń. W Drawieńskim Parku Narodowym, Ińskim Parku Krajobrazowym i Parku

Krajobrazowym „Ujście Warty” stosunkowo duży odsetek respondentów (od 12 do 20%) nie miał zdania na ten temat. Wśród odwiedzających, którzy odczuwali ograniczenia, ich wskazania były różne w odniesieniu do obszaru chronionego. W Wolińskim Parku Narodowym najczęściej wskazywanym ograniczeniem był zakaz wstępu do parku z psem. W Drawieńskim Parku Narodowym turyści wskazywali, że brakuje im możliwości zbierania grzybów. Związek między oceną, czy odwiedzający odczuwają jakiegokolwiek ograniczenia podczas odwiedzania obszarów chronionych a rodzajami obszarów chronionych był istotny, ale słaby (V Craméra = 0,137***).

Następne pytanie odnosiło się tylko do parków narodowych. Zapytano odwiedzających, czy za wstęp do parku narodowego powinna być pobierana opłata. Strukturę odpowiedzi na to pytanie zawiera tabela 3.10.

Tabela 3.10. Struktura osób odwiedzających według odpowiedzi na pytanie, czy za wstęp do parku narodowego powinna być pobierana opłata

Obszar chroniony	Odsetek osób odwiedzających			
	tak	nie	nie wiem	brak odpowiedzi
DPN	4,73	72,39	19,90	2,99
WPN	2,97	94,06	2,97	0,00

Źródło: opracowanie własne.

W obu parkach narodowych większość osób odwiedzających stwierdziła, że nie powinno być opłat za wstęp do parków narodowych. Jednak odsetek ten był znacznie wyższy w przypadku Wolińskiego Parku Narodowego. Większy odsetek odwiedzających w Drawieńskim Parku Narodowym nie miał zdania na ten temat. Wśród niewielkiej frakcji odwiedzających, którzy opowiedzieli się za opłatą (mniej niż 5% dla Drawieńskiego Parku Narodowego i 3% dla Wolińskiego Parku Narodowego), trzech respondentów stwierdziło, że opłata ta powinna być „symboliczna”, nie mówiąc nic o konkretnej wartości. Najczęstszą (i minimalną) wartością było 5 zł (nieco ponad 1 euro). Maksymalna wartość wynosiła 30 zł (prawie 6,5 euro). Średnia wartość odpowiedzi wynosiła prawie 9 zł (mniej niż 2 euro), a mediana – 7 zł (1,5 euro)⁸.

Kolejna część dotyczyła stosunku osób odwiedzających do kilku stwierdzeń, które sformułowano następująco:

- Ścieżki rowerowe powinny być możliwie najbardziej zbliżone do naturalnych ścieżek gruntowych (S1).
- Ścieżki dla pieszych powinny być możliwie najbardziej zbliżone do naturalnych ścieżek gruntowych (S2).
- Pola biwakowe powinny być wyposażone w bieżącą wodę i elektryczność (S3).
- Powinno być możliwie mało koszy na śmieci (S4).
- Turyści powinni zabierać ze sobą wyprodukowane przez siebie śmieci (S5).
- Prawidłowe jest okresowe wyłączanie pewnych obszarów parku dla turystyki, np. w czasie lęgów, wypasu (S6).

⁸ Aktualny kurs wymiany wynosi 1 euro = 4,67 zł (na dzień 16 maja 2022 r.).

- Wystarczającą informacją o wyłączeniu obszaru parku dla turystyki jest tablica informacyjna (S7).
- Mieszkańcy gmin parkowych powinni być zwolnieni z opłat za wstęp do parku narodowego⁹.
- Ochrona przyrody jest ważniejsza niż wygoda turystów (S9).

Podobnie jak w przypadku aspektów odwiedzania obszarów chronionych, także i w tym przypadku w tabeli 3.11 przedstawiono podstawowe statystyki opisowe dla stopnia zgodności z wyżej wymienionymi stwierdzeniami.

Osoby odwiedzające generalnie w średnim i małym stopniu zgadzały się ze stwierdzeniem, że ścieżki rowerowe powinny być jak najbardziej zbliżone do naturalnych ścieżek gruntowych. Najwyższy poziom zgody był w przypadku Cedyńskiego Parku Krajobrazowego, a najniższy w Wolińskim Parku Narodowym. Dokładnie taka sama sytuacja wystąpiła w odniesieniu do drugiego stwierdzenia – ścieżki spacerowe powinny być jak najbardziej zbliżone do naturalnych ścieżek gruntowych. Poziom akceptacji dla stwierdzenia, że pola namiotowe powinny być wyposażone w bieżącą wodę i elektryczność, był generalnie średni. Najwyższy był w Wolińskim Parku Narodowym, a najniższy w Parku Narodowym „Ujście Warty”. Kolejne dwa stwierdzenia: „powinno być jak najmniej koszy na śmieci” i „turyści powinni zabierać ze sobą swoje śmieci” są ze sobą powiązane. Turyści generalnie nie zgodzili się z pierwszym, ale zgodzili się z drugim. Może to świadczyć o niezrozumieniu pierwszego stwierdzenia. Wiele koszy na śmieci na obszarze chronionym stwarza problemy z ich opróżnianiem, ponieważ wymaga to regularnych wizyt śmieciarek. Najwyższy stopień zgodności z pierwszym stwierdzeniem był w Ińskim Parku Krajobrazowym, a najniższy w Cedyńskim Parku Krajobrazowym. Najwyższy stopień zgodności z tym ostatnim stwierdzeniem był wśród osób odwiedzających Szczeciński Park Krajobrazowy „Puszcza Bukowa”, a najniższy – Drawieński Park Narodowy. Jeśli chodzi o kolejne stwierdzenie – pożądane jest okresowe wyłączenie niektórych obszarów parku z ruchu turystycznego, np. podczas lęgów, wypasu – najwyższy stopień zgodności z nim był wśród odwiedzających Cedyński Park Krajobrazowy, a najniższy wśród odwiedzających Iński Park Krajobrazowy. Osoby odwiedzające w wysokim stopniu zgadzały się ze stwierdzeniem, że tablica informacyjna jest wystarczająca, aby poinformować o wyłączeniu obszaru parku z ruchu turystycznego. W przypadku Cedyńskiego Parku Krajobrazowego stopień aprobaty był najwyższy, a w przypadku Szczecińskiego Parku Krajobrazowego „Puszcza Bukowa” najniższy. Stosunek do kolejnego stwierdzenia (mieszkańcy gmin parkowych powinni być zwolnieni z opłat za wstęp do parków narodowych) analizowano tylko w Drawieńskim i Wolińskim Parku Narodowym. W tym ostatnim stopień zgodności z tym stwierdzeniem był nieco wyższy. Odwiedzający wszystkie obszary chronione generalnie w wysokim stopniu zgadzali się z ostatnim stwierdzeniem – że ochrona przyrody jest ważniejsza niż wygoda turystów. W przypadku Cedyńskiego Parku Krajobrazowego stopień poparcia tego stwierdzenia był najwyższy, a w przypadku Drawieńskiego Parku Narodowego najniższy.

⁹ Ze względu na błędnie wybrany kwestionariusz, zestawienie to nie jest dostępne dla Parku Narodowego „Ujście Warty”.

Tabela 3.11. Statystyki opisowe dotyczące postaw osób odwiedzających w stosunku do stwierdzeń

Stwierdzenia	Statystyki opisowe	Obszary chronione					
		DPN	WPN	PNUW	CPK	IPK	SPK
S1	średnia	3,56	2,15	3,51	3,73	3,68	2,45
	mediana	4,00	1,00	4,00	4,00	4,00	3,00
	odpowiedź 4	27,25%	12,12%	27,13%	59,50%	15,88%	17,96%
	odpowiedź 5	29,10%	9,60%	28,72%	7,25%	45,29%	3,74%
S2	średnia	3,64	2,19	3,56	3,66	3,62	2,50
	mediana	4,00	1,00	4,00	4,00	4,00	3,00
	odpowiedź 4	26,26%	11,22%	29,29%	51,75%	16,62%	17,37%
	odpowiedź 5	31,56%	10,47%	30,61%	7,75%	39,95%	4,47%
S3	średnia	3,82	4,11	3,03	3,07	3,99	3,34
	mediana	4,00	4,00	3,00	3,00	4,00	3,00
	odpowiedź 4	32,26%	46,31%	21,41%	29,55%	24,61%	32,83%
	odpowiedź 5	32,26%	36,24%	18,03%	0,60%	46,09%	16,23%
S4	średnia	3,45	1,91	3,13	1,36	3,53	1,87
	mediana	4,00	1,00	3,00	1,00	4,00	2,00
	odpowiedź 4	30,93%	5,47%	21,88%	0,75%	15,32%	2,49%
	odpowiedź 5	24,48%	3,98%	21,88%	0,25%	40,52%	0,25%
S5	średnia	4,14	4,74	4,24	4,70	4,37	4,92
	mediana	4,00	5,00	5,00	5,00	5,00	5,00
	odpowiedź 4	28,02%	6,93%	22,34%	22,75%	16,67%	5,24%
	odpowiedź 5	46,53%	87,62%	56,35%	73,50%	64,68%	94,01%
S6	średnia	3,99	4,24	4,15	4,69	3,50	4,31
	mediana	4,00	4,00	5,00	5,00	4,00	4,00
	odpowiedź 4	36,07%	56,40%	22,95%	29,41%	18,18%	43,48%
	odpowiedź 5	37,40%	34,01%	52,19%	69,82%	35,11%	43,79%
S7	średnia	3,93	4,04	3,92	4,28	4,14	3,90
	mediana	4,00	4,00	4,00	5,00	5,00	4,00
	odpowiedź 4	28,38%	56,06%	21,63%	28,83%	20,56%	44,51%
	odpowiedź 5	38,99%	26,20%	45,79%	52,73%	50,47%	26,59%
S8	średnia	3,93	4,15				
	mediana	4,00	4,00				
	odpowiedź 4	28,73%	40,71%				
	odpowiedź 5	41,19%	42,31%				
S9	średnia	4,02	4,29	4,18	4,66	4,20	4,35
	mediana	4,00	4,00	5,00	5,00	5,00	4,00
	odpowiedź 4	38,40%	53,13%	21,99%	32,58%	22,80%	46,22%
	odpowiedź 5	35,05%	37,84%	52,17%	66,92%	52,07%	44,59%

Źródło: opracowanie własne.

Zależności między typami obszarów chronionych a stosunkiem odwiedzających do stwierdzeń przedstawia tabela 3.12.

Zależności dla wszystkich stwierdzeń są istotne, chociaż na ogół słabe. Związek dla stwierdzenia S8 został oszacowany tylko dla parków narodowych, więc możemy zmierzyć wyłącznie różnice między odpowiedziami odwiedzających parki narodowe. Na rycinach 3.9 i 3.10 przedstawiono struktury odpowiedzi dla dwóch stwierdzeń z najsilniejszymi zależnościami (stwierdzenia S4 i S8).

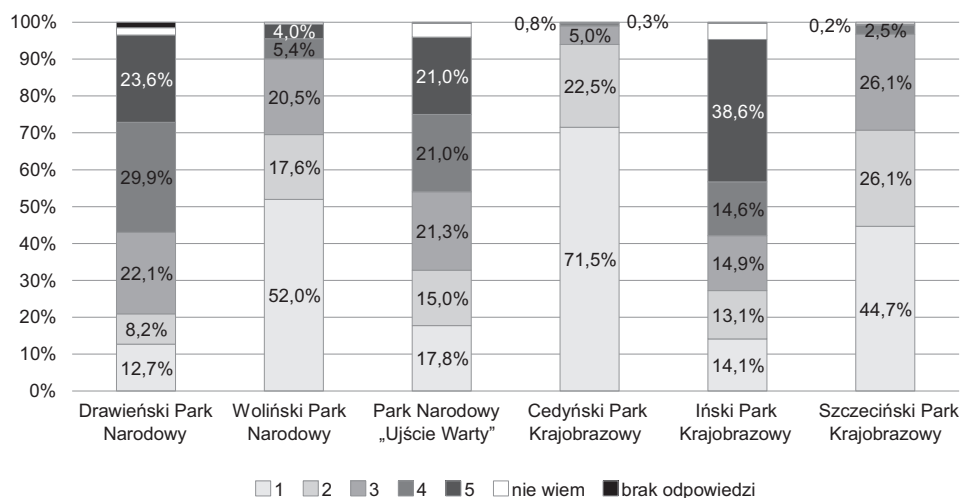
Różnice między odpowiedziami w różnych parkach są bardzo wyraźne. Największy odsetek odwiedzających Woliński Park Narodowy, Cedyński i Szczeciński Park Krajobrazowy „Puszcza Bukowa” w ogóle nie zgodził się z tym, że koszy na śmieci powinno być jak najmniej. W przypadku pozostałych obszarów chronionych odwiedzający raczej zgadzali się z tym stwierdzeniem (najczęściej wybierali kategorie 4 i 5).

Porównując reakcje na stwierdzenie, że mieszkańcy gmin parkowych powinni być zwolnieni z opłat za wstęp do parków narodowych, widzimy wyraźne różnice między odpowiedziami udzielonymi przez osoby odwiedzające dwa porównywane parki narodowe, co potwierdza słaby, ale widoczny związek przedstawiony w tabeli 3.12. Zarówno w Drawieńskim, jak i Wolińskim Parku Narodowym

Tabela 3.12. Zależności między stosunkiem odwiedzających do stwierdzeń a typami obszarów chronionych

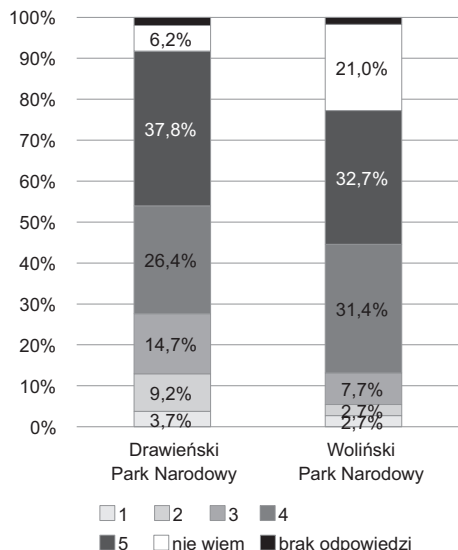
Stwierdzenie	V Craméra
S1	0,1822***
S2	0,2038***
S3	0,2268***
S4	0,2527***
S5	0,1741***
S6	0,1304***
S7	0,1048***
S8	0,2576***
S9	0,1501***

Źródło: opracowanie własne.

Ryc. 3.9. Stosunek odwiedzających do stwierdzenia, że powinno być jak najmniej koszy na śmieci

Źródło: opracowanie własne.

Ryc. 3.10. Stosunek odwiedzających do stwierdzenia, że mieszkańcy gmin parkowych powinni być zwolnieni z opłat za wstęp do parku narodowego
 Źródło: opracowanie własne.

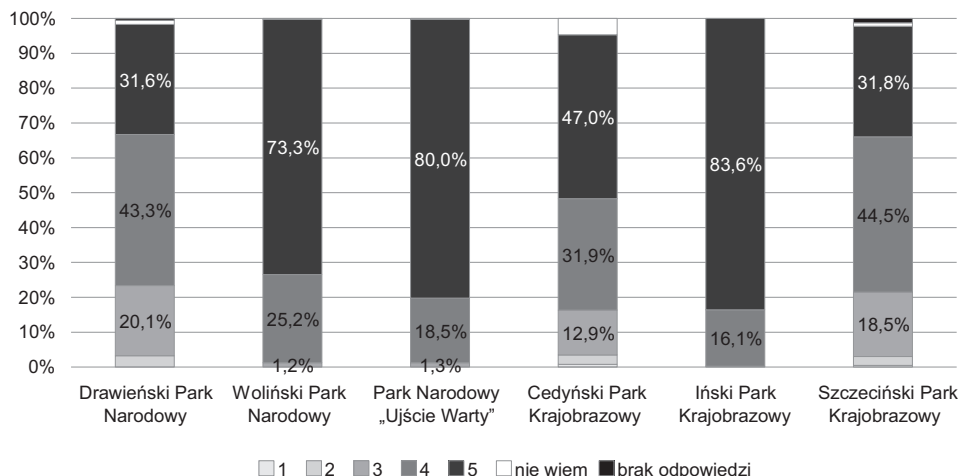
największa część odwiedzających zdecydowanie lub całkowicie zgodziła się z tym stwierdzeniem. Natomiast w Wolińskim Parku Narodowym duża część odwiedzających (21%) nie miała zdania na ten temat.

Ostatnia kwestia w analizie satysfakcji odnosi się do stopnia ogólnego zadowolenia z odwiedzania obszarów chronionych. Związek między stopniem ogólnego zadowolenia z odwiedzania obszarów chronionych a typami obszarów chronionych jest statystycznie istotny, ale siła tego związku jest raczej słaba (V Craméra = 0,2564***).

Strukturę odpowiedzi dla analizowanych obszarów chronionych przedstawia rycina 3.11.

Zdecydowana większość odwiedzających Woliński Park Narodowy oraz Cedyński Park Krajobrazowy i Szczeciński Park Krajobrazowy była bardzo zadowolona z wizyty na obszarach

chronionych. W Ińskim Parku Krajobrazowym również największa część odwiedzających była bardzo zadowolona. W Drawieńskim Parku Narodowym i Parku Krajobrazowym „Ujście Warty” największy odsetek odwiedzających był zadowolony z wizyty. Ogólnie rzecz biorąc, odwiedzający Woliński Park Narodowy oraz

Ryc. 3.11. Ogólne zadowolenie z odwiedzin polskich obszarów chronionych
 Źródło: opracowanie własne.

Cedyński i Szczeciński Park Krajobrazowy byli najbardziej zadowoleni ze swojej wizyty (średnie poziomy zadowolenia w tych parkach wynoszą odpowiednio 4,72, 4,79 i 4,83). Średnia satysfakcja dla odwiedzających Drawieński Park Narodowy wynosi 4,05, dla Parku Narodowego „Ujście Warty” 4,07, a dla Ińskiego Parku Krajobrazowego 4,28. Wyniki te korespondują z oceną prawdopodobieństwa rekomendacji wizyty w analizowanych obszarach chronionych rodzinie/znajomym oraz oceną zamiaru respondentów ponownego odwiedzenia tych obszarów. Najwyższe średnie prawdopodobieństwo rekomendacji było również wśród odwiedzających Woliński Park Narodowy oraz Cedyński i Szczeciński Park Krajobrazowy „Puszcza Bukowa” (odpowiednio 4,78, 4,84 i 4,90). Dla Drawieńskiego Parku Narodowego wynosi ona 3,86, dla Parku Narodowego „Ujście Warty” 3,97, a dla Ińskiego Parku Krajobrazowego 4,09. Bardzo podobne wyniki uzyskano w przypadku zamiaru ponownego odwiedzenia tych terenów. Średnio był on ponownie najwyższy dla Wolińskiego Parku Narodowego oraz Cedyńskiego i Szczecińskiego Parku Krajobrazowego (odpowiednio 4,77, 4,85 i 4,90). Dla Drawieńskiego Parku Narodowego wyniósł 4,01, dla Parku Narodowego „Ujście Warty” 4,21, a dla Ińskiego Parku Krajobrazowego 4,28.

3.5. Wyniki analizy satysfakcji dla niemieckich obszarów chronionych

3.5.1. Cechy społeczno-demograficzne respondentów

Prezentacja wyników dla dwóch niemieckich parków narodowych, Jasmund i WPLA, rozpoczyna się od porównania cech społeczno-demograficznych respondentów.

Średnio respondenci w obu parkach są stosunkowo starszy, 51,1 roku (SD 15,4) w Jasmundzie i nawet 58,7 roku (SD 13,4) w WPLA. Różnica ta jest statystycznie istotna na bardzo wysokim poziomie (t -value $-11,2$, $p < 0,001$).

Jeśli chodzi o rozkład płci, w próbach dla obu parków więcej jest respondentów płci żeńskiej niż męskiej (53,8% kobiet w Jasmund, 56,7% w WPLA).

Odwiedzający Park Narodowy Jasmund mają wyższy poziom wykształcenia w porównaniu z WPLA (V Craméra 0,281, $p < 0,001$). Podczas gdy 45,7% odwiedzających Jasmund wskazało na „wyższy” (niż średnie) poziom wykształcenia, odwiedzający WPLA podali tylko 29,0%. W związku z tym odwiedzający WPLA mają znacznie wyższy udział wśród grup z wykształceniem podstawowym (7,1% w porównaniu z 1,5% w przypadku Jasmund) i gimnazjalnym (20,7% w porównaniu z 7,7% w przypadku Jasmund).

Na podstawie pięciocyfrowych kodów pocztowych, które wskazali respondenci, jesteśmy w stanie zidentyfikować pochodzenie odwiedzających. Większość odwiedzających WPLA jest pochodzenia krajowego (99,3%), podczas gdy Jasmund ma nieco wyższy udział odwiedzających zagranicznych (3,4%, V Craméra 0,094, $p < 0,001$). Wśród gości krajowych w NLP Jasmund ponad 50% (54,9%) pochodzi z pięciu krajów związkowych: Północnej Nadrenii-Westfalii (17,4%), Dolnej Saksonii (9,9%), Bawarii (9,6%), Meklemburgii-Pomorza Przedniego (9,0%)

i Saksonii (8,9%). Różni się to znacznie od Parku Narodowego WPLA, gdzie na pięć czołowych krajów związkowych przypada 54,0% odwiedzających: Nadrenia Północna-Westfalia (16,4%), Dolna Saksonia (12,5%), Saksonia (10,0%), Bawaria (8,1%) i Brandenburgia (7,0%), podczas gdy na Meklemburgię-Pomorze Przednie przypada tylko 6,9% odwiedzających park (V Craméra 0,142, $p < 0,01$). W ten sposób wzorce pochodzenia odwiedzających obu parków podkreślają ich atrakcyjność dla gości z całych Niemiec.

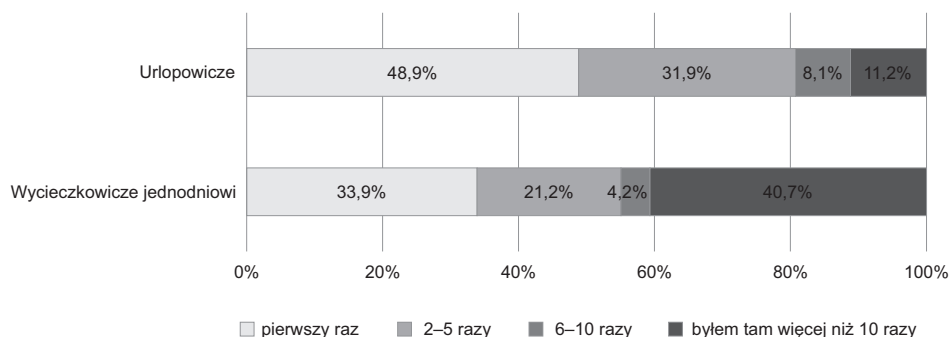
3.5.2. Charakterystyka podróży i rola/świadomość obszarów chronionych

Podrozdział ten zawiera charakterystykę podróży osób odwiedzających parki narodowe Jasmund i WPLA oraz odpowiedzi dotyczące świadomości i roli statusu obszaru chronionego dla decyzji o podróży.

Odwiedziny w obu parkach narodowych są w dużej mierze zdominowane przez turystów, tzn. odwiedzających, którzy zatrzymują się przynajmniej na jedną noc w regionie parku (91,0% Jasmund, 96,1% WPLA, V Craméra = 0,102, $p < 0,001$) – pozostała część odwiedzających to wycieczkowicze.

Długość pobytu turystów w regionach parków narodowych jest stosunkowo wysoka: średnio 6,19 zamierzonego noclegu gości Parku Narodowego Jasmund (SD 4,253, mediana 6,0), ale nawet 8,69 dla gości Parku Narodowego WPLA (SD 6,345, mediana 7,0). Różnica między tymi dwoma obszarami parkowymi jest również statystycznie istotna (wartość t -9,802, $p < 0,001$).

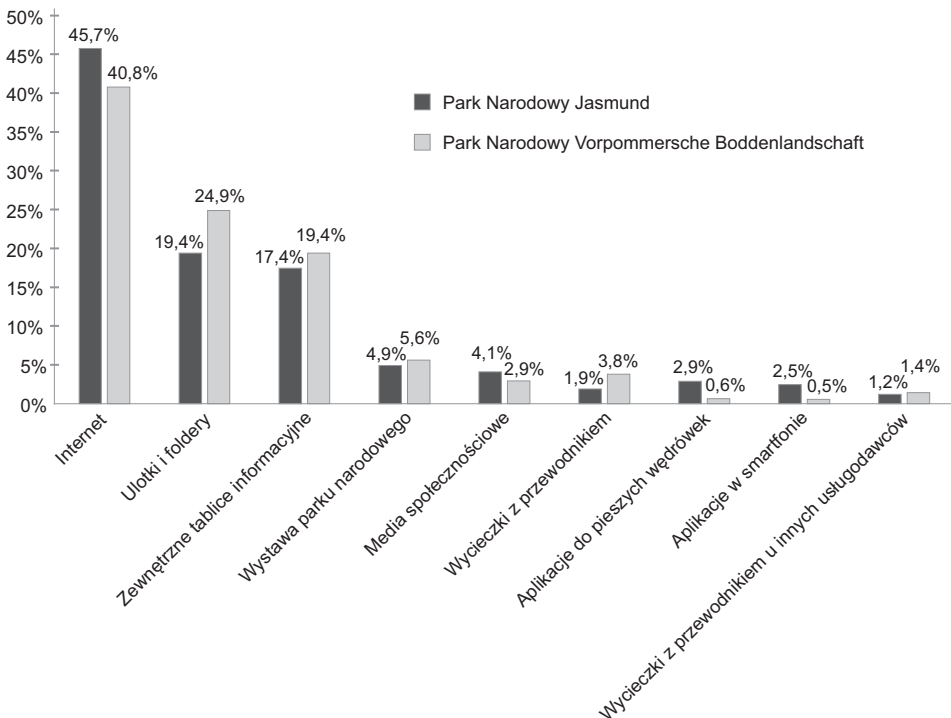
Jeśli chodzi o częstotliwość odwiedzin, to odwiedzający WPLA są bardziej skłonni do powtarzania wizyt w porównaniu z Jasmundem (36,5% odwiedzających po raz pierwszy w WPLA vs 58,4% w Jasmundzie; V Craméra 0,248, $p < 0,001$). Znajduje to również odzwierciedlenie w znacznie wyższym udziale odwiedzających z więcej niż pięcioma wizytami (29,5%) w WPLA w porównaniu z 12,8% w Jasmundzie. W rozróżnieniu między turystami i wycieczkowiczami (ryc. 3.12) widać, że ci ostatni mają znacznie wyższy udział ponownych odwiedzających (44,9% powyżej pięciu wizyt vs 19,2% dla turystów) i z kolei znacznie niższy udział odwiedzających po raz pierwszy (33,9% vs 48,9%). Różnice te są statystycznie istotne przy słabej sile związku (V Craméra 0,216, $p < 0,001$).

Ryc. 3.12. Częstotliwość odwiedzin zróżnicowana według typów odwiedzających
Źródło: opracowanie własne.

Odpowiadając na pytanie: „W jakiej liczbie osób przebywają Państwo w tym regionie?”, respondenci podali wielkość grupy. Średnia wielkość grupy w Parku Narodowym Jasmund wynosi 2,56 (SD 1,044) i tym samym przewyższa średnią arytmetyczną 2,15 (SD 0,880) dla Parku Narodowego WPLA (wartość $t = 9,123$, $p < 0,001$). Ta zróżnicowana wielkość grupy jest związana z różną liczbą dzieci w grupie. W Parku Narodowym Jasmund 77,5% respondentów zadeklarowało, że w ich grupie podróżniczej nie ma żadnych dzieci (w Parku Narodowym WPLA 90,7%, V Craméra 0,198, $p < 0,001$). Średnio w grupie odwiedzającej Park Narodowy Jasmund jest 0,39 dziecka w porównaniu z zaledwie 0,13 w WPLA (t -value 7,377, $p < 0,001$).

Rycina 3.13 pokazuje źródła informacji, które respondenci wskazali na temat dwóch parków narodowych. Trzy najważniejsze w obu parkach to, w kolejności malejącej, Internet, ulotki lub broszury oraz tablice informacyjne na zewnątrz. Średnio respondenci w Parku Narodowym Jasmund korzystają ze znacznie większej liczby źródeł informacji w porównaniu z WPLA (1,52 vs 1,04; wartość $t = 10,4$, $p < 0,001$).

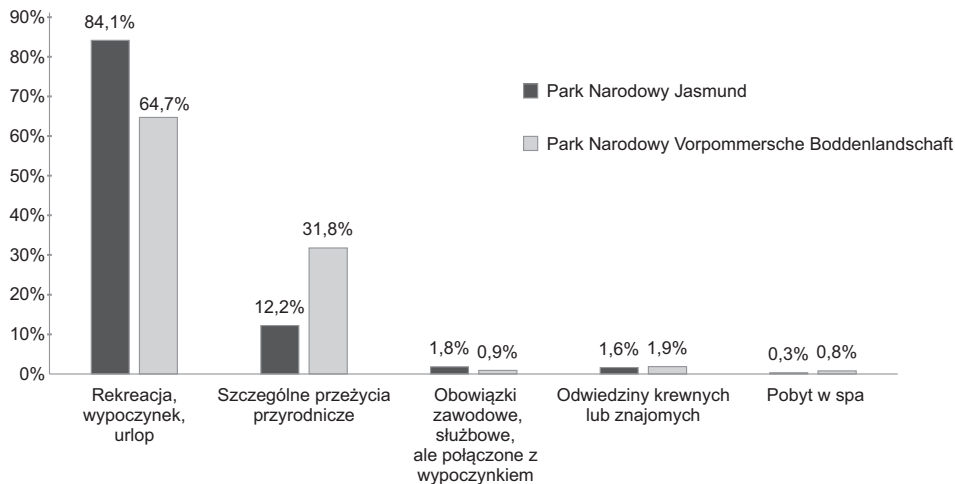

Ryc. 3.13. Źródła informacji o Parku Narodowym Jasmund i WPLA (na podstawie odpowiedzi wielokrotnych)

Uwagi: Jasmund $n = 1423$, WPLA $n = 924$.

Źródło: opracowanie własne.

Najważniejszymi powodami, dla których odwiedza się oba parki narodowe, są rekreacja, wypoczynek i wakacje oraz szczególne walory przyrodnicze, przy czym odwiedzający WPLA dużo bardziej motywowani są szczególnymi walorami przyrodniczymi niż odwiedzający Jasmund (por. ryc. 3.14).

Ryc. 3.14. Powody, dla których warto odwiedzić Park Narodowy Jasmund i WPLA (na podstawie odpowiedzi wielokrotnych)

Uwagi: Jasmund n = 1008, WPLA n = 906.

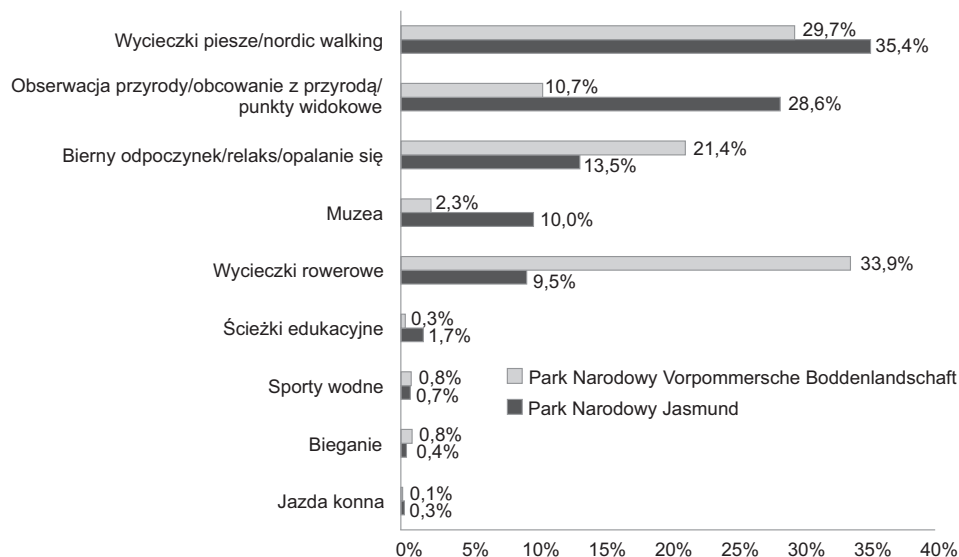
Źródło: opracowanie własne.

Najważniejsze aktywności w Parku Narodowym Jasmund to (w kolejności malejącej) wędrówki piesze/nordic walking, obserwacja przyrody, rekreacja/relaks/opalanie, muzea i wycieczki rowerowe, podczas gdy w WPLA kolejność ta jest następująca: wycieczki rowerowe, wędrówki piesze/nordic walking, rekreacja/relaks/opalanie, a następnie obserwacja przyrody (por. ryc. 3.15).

Następnie przedstawiono poziom świadomości i wiedzy na temat statusu obszarów chronionych w obu badanych obszarach. Po pierwsze, prawie wszyscy respondenci odpowiedzieli pozytywnie, że ochrona przyrody byłaby dla nich ważna (99,8% Jasmund, 98,8% WPLA). Po drugie, tabela 3.13 pokazuje, że przytłaczająca większość respondentów twierdzi, iż wie o statusie parku narodowego w obu PA, przy czym poziom wiedzy w WPLA jest nawet wyższy (V Craméra 0,122, $p < 0,001$).

Wreszcie poprosiliśmy respondentów o ocenę roli statusu parku narodowego dla ich decyzji o podróży do obszarów chronionych. Rycina 3.16 uwidacznia, że dla decyzji o podróży do Parku Narodowego WPLA status parku narodowego był znacznie ważniejszy niż w przypadku Jasmund: 47,6% odwiedzających WPLA ocenia rolę statusu jako bardzo dużą lub dużą, w porównaniu do 27,5% w przypadku Jasmund (V Craméra 0,376, $p < 0,001$).

W szczególności w przypadku Parku Narodowego Jasmund zapytaliśmy odwiedzających o ich wiedzę na temat znaku światowego dziedzictwa UNESCO

Ryc. 3.15. Aktywności w Parku Narodowym Jasmund i WPLA (na podstawie odpowiedzi wielokrotnych)

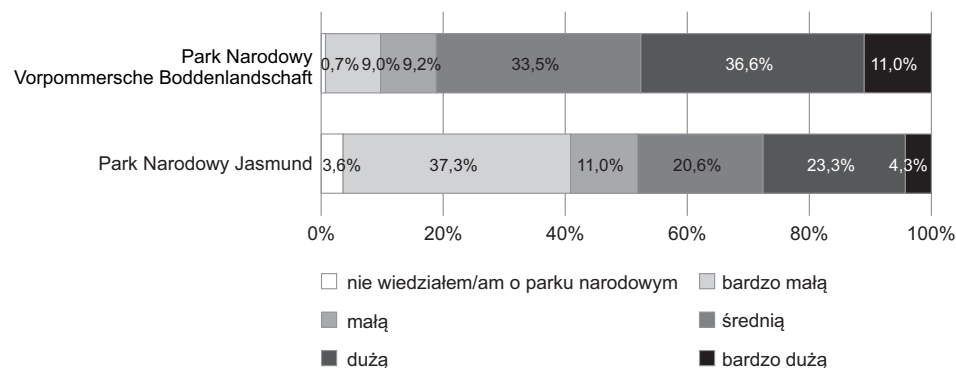
Uwagi: Jasmund n = 1942, WPLA n = 1544.

Źródło: opracowanie własne.

Tabela 3.13. Wiedza o statusie obszarów chronionych

Wyszczególnienie	Jasmund	WPLA
Tak, w tym regionie znajduje się park narodowy	96,2%	97,9%
Nie, w tym regionie nie ma parku narodowego	3,4%	0,7%
Nie wiem	0,2%	1,5%
Brak odpowiedzi	0,2%	0,0%

Źródło: opracowanie własne.

Ryc. 3.16. Rola statusu parku narodowego w podejmowaniu przez odwiedzających decyzji o przyjeździe do Parku Narodowego Jasmund i WPLA

Uwagi: Jasmund n = 1942, WPLA n = 1544.

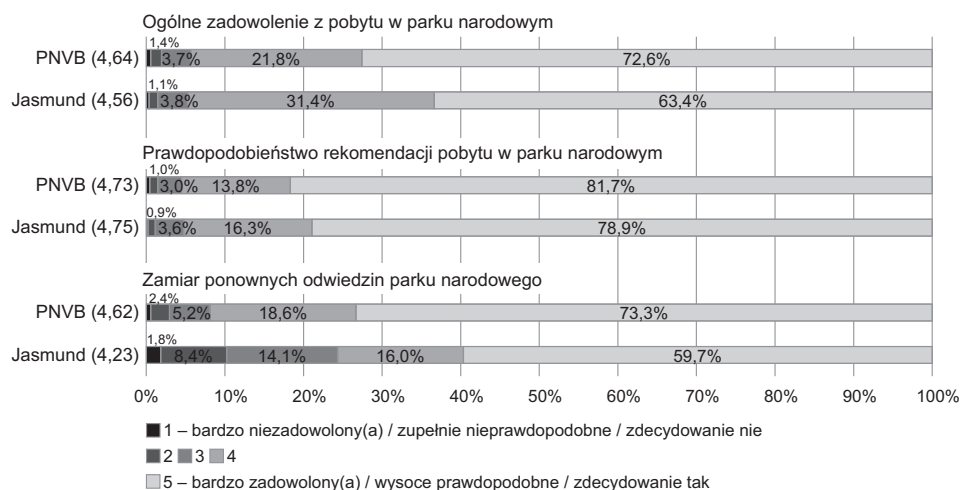
Źródło: opracowanie własne.

– ponad połowa odwiedzających (58,2%) rozpoznaje ten znak. Jednak tylko dla 5,6% turystów znak światowego dziedzictwa odegrał dużą lub bardzo dużą rolę w podjęciu decyzji o odwiedzeniu Jasmund, podczas gdy 86,5% zaprzeczyło, że znak ten odgrywa jakąkolwiek rolę. Związek między sympatią do parku narodowego a rolą znaku światowego dziedzictwa UNESCO jest statystycznie istotny (V Craméra 0,158, $p < 0,001$), ale raczej słaby. Niemniej im ważniejszy jest status parku narodowego, tym ważniejszy jest również status światowego dziedzictwa dla decyzji o podróży.

3.5.3. Analiza poziomu satysfakcji osób odwiedzających

W tym podrozdziale przedstawiono wyniki dotyczące badania poziomu satysfakcji osób odwiedzających dwa badane niemieckie parki narodowe. Jeśli chodzi o ogólne zadowolenie z wizyty w parku narodowym, zdecydowana większość respondentów wskazała, że jest „bardzo zadowolona” (Jasmund 63,4%, WPLA 72,6%) lub „zadowolona” (Jasmund 31,4%, WPLA 21,8%). Oznacza to, że tylko 1,5% (Jasmund) i odpowiednio 1,9% (WPLA) udzieliło odpowiedzi ogólnego zadowolenia na poziomie mniejszym niż „trzy”, tzn. są „niezadowoleni” lub nawet „bardzo niezadowoleni”. Ogólna satysfakcja z wizyty w WPLA jest nieco wyższa (średnia 4,64 vs 4,54 dla Parku Narodowego Jasmund, wartość t 2,518, $p < 0,05$, odpowiednio V Craméra 0,110, $p < 0,001$) (por. ryc. 3.17).

Na pytanie o prawdopodobieństwo, z jakim poleciliby pobyt w regionie obszaru chronionego rodzinie i znajomym, nie występują znaczące różnice między

Ryc. 3.17. Ogólne zadowolenie zwiedzających z Parku Narodowego Jasmund i WPLA (pierwsze dwa słupki), prawdopodobieństwo polecenia wizyty w parku narodowym (środkowy słupki) i chęć powtórzenia wizyty w parku narodowym (ostatnie dwa słupki)

Uwagi: Jasmund $n = 816$, WPLA $n = 882$.

Źródło: opracowanie własne.

oboma parkami. Od 78,9 (Jasmund) do 81,7% (WPLA) odpowiedziało „bardzo prawdopodobne”, odpowiednio 13,8 (WPLA) i 16,4% (Jasmund) odpowiedziało „prawdopodobne”. I znowu tylko marginalnie od 1,1 (Jasmund) do 1,5% (WPLA) uważa za „nieprawdopodobne” i „wysoce nieprawdopodobne” polecenie regionu parku swojej rodzinie i znajomym. Średnie arytmetyczne są jeszcze wyższe niż w przypadku ogólnego zadowolenia: 4,73 dla Parku Narodowego Jasmund i 4,75 dla WPLA (por. ryc. 3.17).

W przeciwieństwie do tych wyników, zamiar ponownego odwiedzenia obu parków narodowych różni się znacząco (V Craméra 0,221, $p < 0,001$). Podczas gdy w Parku Narodowym Jasmund 59,7% respondentów odpowiedziało „zdecydowanie tak”, a 16,0% z drugim najwyższym poziomem zgodności (75,6% najwyższa wartość dwóch pól), odwiedzający WPLA odpowiedzieli odpowiednio 73,3% i 18,6% (91,9% najwyższa wartość dwóch pól). Również wartości średniej arytmetycznej różnią się znacznie: 4,23 (Jasmund) vs 4,62 (WPLA) (wartość $t = -8,620$, $p < 0,001$) (por. ryc. 3.17).

Następnie zbadano korelacje między trzema zmiennymi mierzącymi zadowolenie odwiedzających, a potem korelacje między zadowoleniem odwiedzających i zmiennymi społeczno-demograficznymi związanymi z podróżą. Tabela 3.14 uwidacznia, że trzy zmienne mierzące zadowolenie odwiedzających są dodatnio skorelowane na najwyższym poziomie istotności statystycznej, ale siła korelacji jest stosunkowo słaba. Jednak im wyższe ogólne zadowolenie odwiedzających Park Narodowy Jasmund i WPLA, tym wyższe również prawdopodobieństwo, że polecą odwiedzenie regionu parku swoim przyjaciółom i krewnym oraz tym bardziej prawdopodobny jest ich własny zamiar ponownego odwiedzenia danego parku narodowego. Najwyższa, prawie średnia siła korelacji występuje między prawdopodobieństwem rekomendacji a zamiarem ponownego odwiedzenia (RS 0,370***). Tylko dwie kolejne zmienne są istotnie skorelowane z ogólnym zadowoleniem: częstotliwość odwiedzin i rola parku narodowego przy podejmowaniu decyzji o wyjeździe. Jednak korelacje te są bardzo słabe. Natomiast silniejsze w przypadku zamiaru ponownego odwiedzenia parku narodowego: im wyższa częstotliwość odwiedzin i im większe znaczenie statusu parku narodowego dla decyzji o podróży, tym wyższy zamiar ponownego odwiedzenia parków narodowych. Częstotliwość odwiedzin jest również pozytywnie związana z rolą statusu parków narodowych, chociaż o słabej sile.

W odniesieniu do typu odwiedzających, to goście nocujący (turyści) są znacznie bardziej zadowoleni w porównaniu z wycieczkowiczami (4,62 vs 4,44, wartość $t = -2,103$, $p < 0,05$), natomiast wycieczkowicze są bardziej skłonni do ponownego odwiedzenia parków narodowych (4,59 vs 4,42, wartość $t = 2,113$, $p < 0,05$). Ten nieco sprzeczny wynik może wyjaśniać, dlaczego siła korelacji między obiema zmiennymi nie jest wyższa. Jak można się było spodziewać, respondenci, którzy czują się ograniczeni przez środki ochrony przyrody na obszarach chronionych, odpowiadają mniej pozytywnie na wszystkie trzy wskaźniki zadowolenia (ogólne zadowolenie 4,20 vs 4,62, wartość $t = -4,095$, $p < 0,001$; prawdopodobieństwo rekomendacji 4,45 vs 4,75, wartość $t = -1,923$, $p < 0,1$; zamiar ponownego odwiedzenia 3,86 vs 4,44, wartość $t = -2,745$, $p < 0,01$).

Tabela 3.14. Współczynniki korelacji Rho Spearmana pomiędzy miarami zadowolenia gości a innymi zmiennymi

	Prawdopodobieństwo rekomendacji wizyty w regionie parku	Zamiar ponownego odwiedzenia obszaru chronionego	Częstotliwość odwiedzin	Rola obszaru chronionego przy podejmowaniu decyzji o podróży	Liczebność grupy	Liczba dzieci w grupie	Liczba planowanych noclegów w regionie obszaru chronionego	Suma liczby źródeł informacji o obszarze chronionym
Ogólna satysfakcja	0,301 ***	0,250 ***	0,069 **	0,104 ***	0,011	0,029	0,046	0,028
Prawdopodobieństwo rekomendacji wizyty w regionie parku		0,370 ***	0,051 *	0,052 *	-0,048 *	-0,047	0,023	-0,015
Zamiar ponownego odwiedzenia obszaru chronionego			0,260 ***	0,161 ***	-0,054 *	-0,009	0,048 *	-0,096 ***
Częstotliwość odwiedzin				0,124 **	-0,033	0,008	0,085 ***	-0,170 ***
Rola obszaru chronionego przy podejmowaniu decyzji o podróży					-0,067 **	0,023	0,059 *	0,030
Liczebność grupy						0,650 ***	-0,028	0,065 **
Liczba dzieci w grupie							-0,057 *	0,007
Liczba planowanych noclegów w regionie obszaru chronionego								0,061 **

*** $p < 0,001$, ** $p < 0,01$, * $p < 0,05$

Źródło: opracowanie własne.

Zmienne społeczno-demograficzne nie są statystycznie powiązane z miarami satysfakcji odwiedzających, z wyjątkiem poziomu wykształcenia, który wykazuje bardzo słaby, negatywny związek z zamiarem ponownego odwiedzenia parku (RS $-0,095^{***}$), co wskazuje, że im wyższy poziom wykształcenia, tym niższy zamiar ponownego odwiedzenia parków.

Odnoszące się do ogólnego zadowolenia, prawdopodobieństwa rekomendacji i chęci ponownego odwiedzenia jest pytanie o postrzegane ograniczenia w związku z pobytem gości w parku narodowym. Na pytanie: „Czy czuje się Pan osobiście ograniczony w swoim obecnym pobycie tutaj w Parku Narodowym przez przepisy mające na celu ochronę przyrody?”, pomiędzy 96,3% (Jasmund) a 98,8% (WPLA) odpowiada przecząco (V Craméra 0,078, $p < 0,01$). Respondentów, którzy odpowiedzieli „tak”, zapytano otwarcie, które przepisy rzeczywiście ograniczają ich pobyt w parku. Z 33 odpowiedzi w PN Jasmund dziewięć dotyczyło

zbyt wysokich opłat za wstęp do centrum dla zwiedzających, siedem krytykowało infrastrukturę rowerową (zbyt mało ścieżek rowerowych, złe oznakowanie), a siedem innych wymieniało kwestie dostępności, takie jak zbyt duża odległość od parkingu i niemożność dotarcia samochodem do centrum dla zwiedzających. Osiem odpowiedzi otwartych dla Parku Narodowego WPLA jest raczej zróżnicowanych i trudnych do pogrupowania, a należą do nich: brak toalet, ograniczenia parkingowe, zbyt mało i zbyt wąskie szlaki.

Wreszcie zapytaliśmy osoby odwiedzające parki narodowe o sugestie na temat poprawienia doświadczeń odwiedzających i ich zadowolenia. Dziewięć z 46 sugestii dla Parku Narodowego Jasmund dotyczy lepszego oznakowania i tablic informacyjnych, a po siedem odnosi się do większej liczby i bezpłatnych toalet publicznych, jak również zaśmiecania i lepszego usuwania odpadów. Trzykrotnie występuje propozycja ulepszenia ścieżek rowerowych. W przypadku Parku Narodowego WPLA 14 z 39 sugestii koncentruje się wokół tematu kontaktów pomiędzy turystami pieszymi i rowerzystami i obejmuje oddzielenie ścieżek rowerowych od pieszych lub przeszkadzanie przez rowerzystów. Pięć sugestii dotyczy opłat za parkowanie, cztery – lepszego usuwania odpadów, a trzy – przeludnienia.

3.6. Porównanie polskich i niemieckich obszarów chronionych

Niniejszy podrozdział poświęcony jest porównaniu wyników analizy satysfakcji osób odwiedzających polskie i niemieckie obszary chronione. Koncentruje się on na trzech miarach zadowolenia odwiedzających: ogólnym zadowoleniu z wizyty na obszarze chronionym, prawdopodobieństwie polecenia wizyty na obszarze chronionym rodzinie i znajomym oraz zamiarze ponownego odwiedzenia obszaru chronionego (tab. 3.15).

Jeśli chodzi o ogólne zadowolenie z wizyty na obszarze chronionym, istnieją statystycznie istotne różnice na poziomie kraju, ponieważ odwiedzający niemieckie obszary chronione (4,60) są bardziej zadowoleni z wizyty w porównaniu z ich odpowiednikami na polskim obszarze chronionym (4,46). Jeśli chodzi o kategorię obszaru chronionego, nie udało nam się znaleźć statystycznie istotnych różnic między parkami narodowymi (4,54) a parkami krajobrazowymi (4,50).

Osoby odwiedzające niemieckie obszary chronione (4,74) są również bardziej skłonne polecić wizytę w parku swojej rodzinie i znajomym niż osoby odwiedzające polskie obszary chronione (4,42). Biorąc pod uwagę, że wszystkie badane niemieckie obszary były parkami narodowymi, nie jest zaskakujące, że odwiedzający parki narodowe (4,61) wykazują znacznie wyższą skłonność do polecenia wizyty w parku niż odwiedzający parki krajobrazowe (4,46).

W przeciwieństwie do dwóch pierwszych wskaźników satysfakcji odwiedzających, zamiar ponownego przyjazdu do parków jest wyższy dla parków polskich (4,51 vs 4,43), chociaż nie jest istotny we wszystkich badaniach. Również odbiegając od wyników prawdopodobieństwa rekomendacji, zamiar ponownego odwiedzenia parków krajobrazowych (4,58) jest znacząco wyższy niż zamiar związany z parkami narodowymi (4,41).

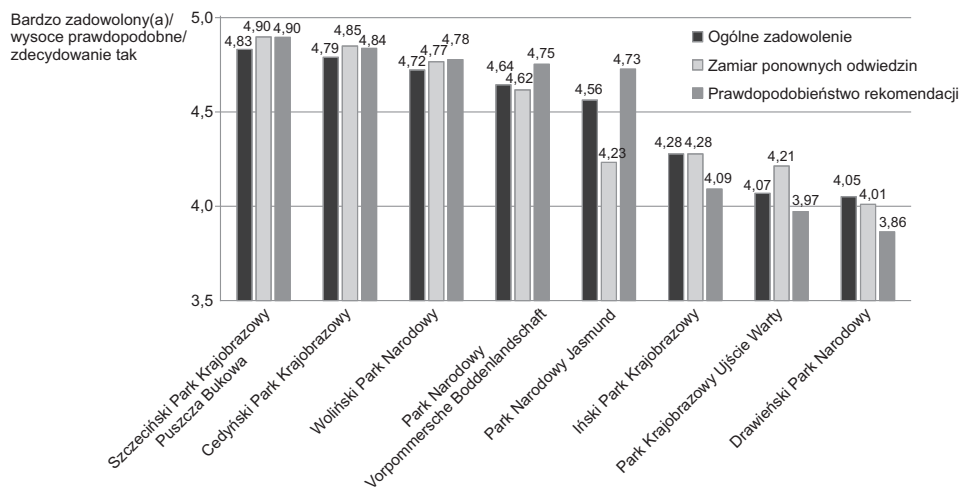
Tabela 3.15. Porównanie wskaźników poziomu satysfakcji osób odwiedzających polskie i niemieckie obszary chronione oraz porównanie kategorii obszarów chronionych

	Polskie obszary chronione	Niemieckie obszary chronione	Wyniki testu istotności U Manna-Whitneya
Ogólne zadowolenie z wizyty w parku	4,46	4,60	$p < 0,001$
Prawdopodobieństwo rekomendacji wizyty w regionie parku	4,42	4,74	$p < 0,001$
Zamiar ponownego odwiedzenia parku	4,51	4,43	$p = 0,191$, brak istotnych różnic
	Parki narodowe	Parki krajobrazowe	
Ogólne zadowolenie z wizyty w parku	4,54	4,50	brak istotnych różnic
Prawdopodobieństwo rekomendacji wizyty w regionie parku	4,61	4,46	$p < 0,001$
Zamiar ponownego odwiedzenia parku	4,41	4,58	$p < 0,001$

Źródło: opracowanie własne.

Rycina 3.18 ilustruje wskaźniki satysfakcji dla wszystkich analizowanych parków. Ranking tych trzech wskaźników jest bardzo podobny. Najbardziej zadowoleni są odwiedzający Szczeciński Park Krajobrazowy „Puszcza Bukowa”, z najwyższym prawdopodobieństwem rekomendacji i najwyższym zamiarem ponownego odwiedzenia, a następnie odwiedzający Cedyński Park Krajobrazowy, Woliński Park Narodowy, Park Narodowy WPLA i Park Narodowy Jasmund. W tym ostatnim parku istnieje znaczna różnica między prawdopodobieństwem rekomendacji a zamiarem ponownego odwiedzenia. Najmniej zadowolonych odwiedzających stwierdzono w Ińskim Parku Krajobrazowym, Parku Narodowym „Ujście Warty” i Drawieńskim Parku Narodowym. Na podstawie testu Kruskala-Wallisa można stwierdzić, że te znaczące różnice pomiędzy analizowanymi obszarami chronionymi w odniesieniu do ogólnego zadowolenia odwiedzających i dwóch pozostałych wskaźników zadowolenia są często statystycznie istotne.

Ostatecznie tabela 3.16 ilustruje korelacje pomiędzy trzema wskaźnikami zadowolenia odwiedzających. O ile jest oczywiste, że wszystkie wskaźniki są ze sobą istotnie skorelowane ze średnią siłą, to interesujący jest fakt, że siła korelacji dla polskich obszarów chronionych jest znacznie wyższa niż dla niemieckich obszarów chronionych. W każdym razie, zgodnie z oczekiwaniami, im wyższe ogólne zadowolenie z wizyty na obszarze chronionym, tym wyższe prawdopodobieństwo rekomendacji wizyty w parku i tym silniejszy zamiar ponownego odwiedzenia obszaru chronionego.

Ryc. 3.18. Ogólna satysfakcja odwiedzających, chęć powtórzenia wizyty w parku i prawdopodobieństwo rekomendacji wizyty na obszarze chronionym porównane pomiędzy wszystkimi analizowanymi obszarami chronionymi

Źródło: opracowanie własne.

Tabela 3.16. Współczynniki korelacji Rho Spearmana pomiędzy wskaźnikami zadowolenia odwiedzających dla wszystkich obszarów chronionych, polskich i niemieckich obszarów chronionych

	Prawdopodobieństwo rekomendacji wizyty w regionie parku	Zamiar ponownego odwiedzenia parku
Wszystkie obszary chronione		
Ogólne zadowolenie	0,507***	0,441***
Prawdopodobieństwo rekomendacji wizyty w regionie parku		0,546***
Polskie obszary chronione		
Ogólne zadowolenie	0,601***	0,589***
Prawdopodobieństwo rekomendacji wizyty w regionie parku		0,693***
Niemieckie obszary chronione		
Ogólne zadowolenie	0,301***	0,250***
Prawdopodobieństwo rekomendacji wizyty w regionie parku		0,370***

*** $p < 0,001$, ** $p < 0,01$, * $p < 0,05$

Źródło: opracowanie własne.

3.7. Wyniki i dyskusja

Na podstawie stanu badań (por. podrozdział 3.2) analiza satysfakcji odwiedzających wydaje się bardziej powszechna i systematycznie przeprowadzana dla polskich parków narodowych w porównaniu z ich niemieckimi odpowiednikami. Jednak ze względu na małą widoczność tych badań na arenie międzynarodowej są one dostępne tylko dla naukowców posługujących się językiem polskim. Niemniej jednak dla polskich parków krajobrazowych oraz parków przyrody i rezerwatów biosfery w Niemczech, które obejmują często intensywnie użytkowane tereny rekreacyjne, nie ma publicznie dostępnych badań satysfakcji odwiedzających.

Jeśli chodzi o ogólny poziom zadowolenia, to przeprowadzone badania satysfakcji gości wśród odwiedzających polskie parki narodowe i krajobrazowe w Euroregionie Pomerania są zgodne z wysokimi ocenami, jakie uzyskano we wcześniejszych badaniach dla parków narodowych. Wynika z nich, że najbardziej zadowoleni ze swojej wizyty byli odwiedzający Woliński Park Narodowy, Cedyński Park Krajobrazowy i Szczeciński Park Krajobrazowy „Puszcza Bukowa”. Szczególnie wysoki poziom ogólnego zadowolenia z wizyty na tych obszarach może być pochodną ponadprzeciętnej atrakcyjności tych terenów, a zwłaszcza występującej tu atrakcyjnej infrastruktury. W Wolińskim Parku Narodowym znajdują się: muzeum parkowe i zagroda pokazowa żubrów, które są licznie odwiedzane. Drawieński Park Narodowy i Park Narodowy „Ujście Warty” nie miały w badanym okresie tak atrakcyjnych obiektów. Dopiero w 2021 r. w Słōnsku otwarto nowoczesne centrum muzealno-edukacyjne dla Parku Narodowego „Ujście Warty” (OME, 2022), dla Drawieńskiego Parku Narodowego w 2022 r. Centrum Edukacji i Turystyki w Drawnie (DPN, 2022), a tuż przed ograniczeniami spowodowanymi przez COVID-19 wystawę *Wodny świat* w punkcie informacji turystycznej w Głusku. Tak więc te dwa parki narodowe powinny prawdopodobnie poprawić swój poziom ogólnej satysfakcji odwiedzających w przyszłych badaniach. Wysoki poziom zadowolenia w Cedyńskim Parku Krajobrazowym może być również spowodowany nowymi, ponadprzeciętnymi atrakcjami turystycznymi w porównaniu z innymi parkami krajobrazowymi województwa zachodniopomorskiego, którymi są: most odpowiedni dla turystyki pieszej i rowerowej łączący Siekierki po polskiej stronie z Neurüdnitz po niemieckiej stronie Odry oraz taras widokowy w Widuchowej. Wśród badanych obszarów chronionych po polskiej stronie Euroregionu wysokim poziomem ogólnego zadowolenia wyróżnił się również Szczeciński Park Krajobrazowy „Puszcza Bukowa”. Wydaje się, że wyjaśnieniem tego fenomenu są inwestycje poczynione w ostatnich latach w infrastrukturę turystyczną, tj. zakończenie w 2019 r. prac remontowych mostu i schodów nad Jeziorem Szmaragdowym, tradycyjnie licznie odwiedzanym przez mieszkańców Szczecina, oraz remont pobliskiego Centrum Edukacji Leśnej Szmaragd, które od wielu lat było nieczynne. Duży poziom zadowolenia z pobytu na tych obszarach chronionych świadczy o wysokich kompetencjach zarządczych administracji tych obszarów chronionych i zasadności ich działań, zwłaszcza w zakresie infrastruktury turystycznej.

Wyniki dotyczące ogólnego poziomu zadowolenia odwiedzających korespondują z oceną prawdopodobieństwa polecenia wizyty na analizowanych obszarach

chronionych członkom rodziny/znajomym oraz z oceną zamiaru ponownego odwiedzenia tych teenów przez respondentów. Najwyższe średnie prawdopodobieństwo rekomendacji odnotowano również wśród odwiedzających Woliński Park Narodowy oraz Cedyński i Szczeciński Park Krajobrazowy „Puszcza Bukowa”. Zjawisko wysokich wartości tych obszarów chronionych tłumaczy się też ich dostępnością, zwłaszcza dla większości odwiedzających, którzy pochodzą z województwa zachodniopomorskiego. Stosunkowo łatwo jest – w porównaniu z innymi badanymi polskimi parkami narodowymi – dostać się tam z największej aglomeracji, tj. ze Szczecina do Wolińskiego Parku Narodowego, ponieważ można szybko dojechać pociągiem lub nowoczesnym połączeniem drogowym, czyli drogą ekspresową S3. Jeśli chodzi o parki krajobrazowe, wyjaśnieniem zamiaru ponownego odwiedzenia tych terenów jest ich położenie. Szczeciński Park Krajobrazowy „Puszcza Bukowa” graniczy bezpośrednio z aglomeracją szczecińską, a Cedyński Park Krajobrazowy znajduje się stosunkowo blisko, bo tylko 80 km od centrum Szczecina, co sprawia, że respondenci wykorzystują je do rekreacji w bliskiej odległości i nie są skłonni zastępować tych miejsc innymi parkami położonymi dalej. W tym kontekście niemiecki Park Narodowy Doliny Dolnej Odry, położony zaledwie 60 km od centrum aglomeracji szczecińskiej, teoretycznie powinien zyskać na znaczeniu jako cel podróży dla gości z Polski. Do tej pory był odwiedzany w niewielkim stopniu, z czego tylko 1,5% wszystkich odwiedzających pochodziło z Polski (Rein, Baláš, 2015). Jednak, jak pokazują Mayer i in. (2019), bliskość przestrzenna jest w tym kontekście pozornie przyćmiona przez inne bariery związane z granicami.

Co zaskakujące, zadowolenie turystów z przyrody było najwyższe nie w badanych parkach narodowych, ale w jednym z parków krajobrazowych, tj. w Szczecińskim Parku Krajobrazowym „Puszcza Bukowa”. Zjawisko to można wytłumaczyć faktem, że w parku krajobrazowym w porównaniu z parkiem narodowym istnieje większy zakres dozwolonej ingerencji człowieka, co przejawia się np. w możliwości spacerowania nie tylko po wyznaczonych szlakach lub możliwości zbierania grzybów. To bezpośrednie doświadczenie nieskrępowanego kontaktu z otaczającą przyrodą dla odwiedzających park krajobrazowy jest większe zwłaszcza dla gości, którzy są głównie mieszkańcami dużej aglomeracji urbanistycznej – Szczecina. Jednocześnie wyniki badania potwierdzające ponadprzeciętną satysfakcję odwiedzających z bliskości przyrody w Szczecińskim Parku Krajobrazowym „Puszcza Bukowa” mogą być wzmocnieniem argumentów za utworzeniem na jego bazie Szczecińskiego Parku Narodowego. Taka inicjatywa jest powtarzana w debacie publicznej od wielu lat (Osóch, Zbaraszewski, 2020), a jedną z najnowszych była inicjatywa Fundacji Dziedzictwa Przyrodnicze (FDP, 2022).

Wyniki dla dwóch niemieckich parków narodowych: Jasmund i WPLA są całkowicie zgodne z analizami satysfakcji odwiedzających niemieckie parki narodowe: ogólna satysfakcja odwiedzających jest bardzo wysoka, co dotyczy również prawdopodobieństwa polecenia wizyty w parku rodzinie i znajomym. Jest to bardzo pozytywny wynik zarówno dla obszaru chronionego, jak i dla zarządzania celem podróży, który powinien być stale monitorowany w czasie. Jedynym znaczącym odchyleniem jest relatywnie niższy zamiar ponownego odwiedzenia

Jasmunda, co może tłumaczyć niższe korelacje pomiędzy wskaźnikami satysfakcji gości w parkach niemieckich w porównaniu z polskimi miejscami badań. Ten niższy zamiar ponownego odwiedzenia może być związany z pochodzeniem odwiedzających w obu parkach. Podobnie jak we wcześniejszych badaniach (Mayer, Woltering, 2018; Sinclair i in., 2020a,b) regiony rodzinne odwiedzających parki wykazują duże średnie odległości do parków, co oznacza, że oba parki służą jako ważne atrakcje turystyczne motywujące ludzi ze wszystkich części Niemiec do przyjazdu na wybrzeże Morza Bałtyckiego. Z drugiej strony, respondenci mogą uważać Park Narodowy Jasmund za cel jednorazowych odwiedzin (Rivera, Croes, 2010), który jest również droższy w porównaniu z Parkiem Narodowym WPLA ze względu na opłaty za wstęp do centrum dla zwiedzających (co zostało kilkakrotnie wspomniane w sekcji komentarzy w kwestionariuszach). Ponadto stosunkowo słabe korelacje pomiędzy ogólnym zadowoleniem, prawdopodobieństwem rekomendacji i zamiarem ponownego odwiedzenia w przypadku parków niemieckich wskazują, że ponowne odwiedziny nie są uwarunkowane satysfakcjonującymi doświadczeniami w parkach: odwiedzający parki są bardzo zadowoleni, ale wydaje się, że chcą również poznać inne miejsca, obszary chronione, regiony lub kraje (Gitelson, Crompton, 1984).

Jeśli chodzi o strukturę odwiedzających, udział zagranicznych odwiedzających w niniejszym badaniu jest znacznie niższy w porównaniu z całorocznymi badaniami Joba i in. (2016), które wykazały udział 7,0% zagranicznych odwiedzających dla WPLA i 7,6% dla Jasmund. To odchylenie wskazuje również na jedno z ograniczeń badania: ze względu na krótki okres badania po zakończeniu głównego sezonu, struktura odwiedzających nie jest reprezentatywna dla całego sezonu na obszarach chronionych. Dlatego rezultaty analizy satysfakcji osób odwiedzających mogą się różnić w innych częściach sezonu, np. w jego szczycie, kiedy istnieje znacznie większe prawdopodobieństwo zatłoczenia w niektórych częściach parków, co z kolei może mieć negatywny wpływ na doświadczenia i satysfakcję odwiedzających, jak sugeruje literatura przedmiotu.

Kolejnym ograniczeniem niniejszej analizy satysfakcji odwiedzających jest pomiar poziomu ogólnej satysfakcji odwiedzających za pomocą jednego pytania (Needham, Rollins, 2009; Roemer, Vaske, 2014). Dla przyszłych badań satysfakcji odwiedzających polskie i niemieckie obszary chronione sugerujemy zastosowanie IPA lub ISA, które opierają się na znacznie większej liczbie pozycji (Tonge, Moore, 2007). Pozwoliłoby to również na dogłębną analizę czynników determinujących ogólne zadowolenie gości, skłonność do rekomendacji i ponownych odwiedzin.

Wreszcie bardzo wysoki poziom satysfakcji osób odwiedzających w całym badaniu, ale również odzwierciedlony we wcześniejszych pracach, budzi pewne wątpliwości co do ogólnego znaczenia konstruktów satysfakcji osób odwiedzających (Roemer, Vaske, 2014), ponieważ respondenci mają tendencję do dostosowywania swoich oczekiwań w oparciu o rzeczywiste warunki w miejscu docelowym, aby uniknąć dysonansu poznawczego (Shelby i in., 1986).

3.8. Wnioski cząstkowe

Analiza satysfakcji osób odwiedzających osiem obszarów chronionych w Euroregionie Pomierania (sześć polskich i dwa niemieckie obszary chronione) ujawnia bardzo wysoki poziom zadowolenia odwiedzających parki (dla większości parków), którzy wyrażają również podobnie wysoki poziom lojalności wobec parków, poprzez deklarowane prawdopodobieństwo polecenia parków i deklarowany zamiar ponownego odwiedzenia parków. Te pozytywne wyniki powinny zachęcić zarządzających obszarami chronionymi i celami podróży do kontynuowania ich dobrej pracy oraz do dogłębnej analizy przyczyn mniej pozytywnych wyników. Na obszarach chronionych należy kontynuować pomiary satysfakcji odwiedzających, włączając je do regularnego systemu społeczno-ekonomicznego monitoringu odwiedzających, w którym odpowiednie pytania można by połączyć z innymi tematami badawczymi, takimi jak doświadczenia związane z zatłoczeniem lub nawyki wydawania pieniędzy.

Literatura

- Adamiak C., Dubownik A. (2017). Opinie online o parkach narodowych w Polsce. *Studia i Materiały Centrum Edukacji Przyrodniczo-Leśnej*, 19(3[52]) (<http://agro.icm.edu.pl/agro/element/bwmeta1.element.agro-3913505a-a26f-4cef-969f-3cfd47986a0>).
- Adamski P., Ciapała S., Gmyrek K., Kolasinska A., Mroccka A., Witkowski Z. (2014). Negatywne konsekwencje przegęszczenia szlaków w Pienińskim Parku Narodowym i rezerwacie przyrody Wąwóz Homole. *Folia Turistica*, 31, 147–164.
- Agyeman Y. B., Aboagye O. K., Ashie E. (2019). Visitor satisfaction at Kakum National Park in Ghana. *Tourism Recreation Research*, 44(2), 178–189. <https://doi.org/10.1080/2508281.2019.1566048>.
- Analyse, Transfer UG (Agentur für Evaluation, Kommunikation und Beratung) (2017). *Ergebnisbericht. Besucherbefragung im Nationalpark Sächsische Schweiz 2017*. Leipzig.
- Arabatzis G., Grigoroudis E. (2010). Visitors' satisfaction, perceptions and gap analysis: The case of Dadia–Lefkimi–Soufli National Park. *Forest Policy and Economics*, 12(3), 163–172. <https://doi.org/10.1016/j.forpol.2009.09.008>.
- Bąk I., Zbaraszewski W. (2014). Woliński Park Narodowy według opinii mieszkańców Szczecina. Analiza statystyczna. *Folia Pomeranae Universitatis Technologiae Stetinensis, Oeconomica*, 74, 29–40.
- Baker D. A., Crompton J. L. (2000). Quality, satisfaction and behavioural intentions. *Annals of Tourism Research*, 27, 785–804. [https://doi.org/10.1016/S0160-7383\(99\)00108-5](https://doi.org/10.1016/S0160-7383(99)00108-5).
- Barniak J., Banaś M. (2015). Wpływ walorów przyrodniczych Babiogórskiego Parku Narodowego na ruch turystyczny. *Studia i Materiały Centrum Edukacji Przyrodniczo-Leśnej w Rogowie*, 45, 16–22.
- Barniak J., Olucha M. (2018). Atrakcyjność Pienińskiego Parku Narodowego w opinii tu-rystów. *Geotourism/Geoturystyka*, 1–2(52–53), I–X. <https://doi.org/10.7494/geotur.2018.52-53.1>.
- Beard J. G., Ragheb M. G. (1980). Measuring leisure satisfaction. *Journal of Leisure Research*, 12, 20–33.

- Bordas H., Markiewicz J. (2011). Struktura ruchu turystycznego w Gorczańskim Parku Narodowym oraz ocena przygotowania obszaru do turystyki. *Studia i Materiały Centrum Edukacji Przyrodniczo-Leśnej*, 13, 160–166.
- Borrie W. T., Birzell R. M. (2001). *Approaches to measuring quality of the wilderness experience*. Missoula: MT, US Department of Agriculture, Forest Service, Rocky Mountain Research Station.
- Burns R. C., Cardozo Moreira J. (2013). Visitor Management in Brazil's Protected Areas: Benchmarking for Best Practices in Resource Management. *The George Wright Forum*, 30(2), 163–170.
- Burns R., Graefe A., Absher J. (2003). Alternative measurement approaches to recreational customer satisfaction: satisfaction-only versus gap scores. *Leisure Sciences*, 25, 363–380. <https://doi.org/10.1080/714044496>.
- Burns R. C., Arnberger A., von Ruschkowski E. (2010). Social carrying capacity challenges in parks, forests, and protected areas: An examination of transatlantic methodologies and practices. *International Journal of Sociology*, 40(3), 30–50. <https://doi.org/10.2753/IJS0020-7659400302>.
- Bushell R., Griffin T. (2006). Monitoring visitor experiences in protected areas. *Parks*, 16(2), 25–33.
- Carbone G. (2006). Perspectives of the tourism industry on the elements affecting visitor satisfaction in protected areas. *Parks*, 16(2), 53–57.
- Centouris (2007). *Befragung tschechischer Urlaubs- und Tagesgäste im Nationalpark Šumava 2007*. Passau.
- Chen M., Lee H., Chen S., Huang T. (2011). Tourist behavioral intentions in relation to service quality and customer satisfaction in Kinmen National Park, Taiwan. *International Journal of Tourism Research*, 13, 416–432. <https://doi.org/10.1002/jtr.810>.
- Cleff T. (2019). *Applied Statistics and Multivariate Data Analysis for Business and Economics. A Modern Approach Using SPSS, Stata and Excel*. Cham: Springer.
- Crilly G., Weber D., Taplin R. (2012). Predicting Visitor Satisfaction in Parks: Comparing the Value of Personal Benefit Attainment and Service Levels in Kakadu National Park, Australia. *Visitor Studies*, 15(2), 217–237. <https://doi.org/10.1080/10645578.2012.715038>.
- Czarnecki K. (2009). Atrakcyjność turystyczna i ruch turystyczny w parkach narodowych województwa podlaskiego. *Zeszyty Naukowe SGGW – Ekonomia i Organizacja Gospodarki Żywnościowej*, 73, 165–173.
- Del Bosque I. R., San Martín H. (2008). Tourism satisfaction: a cognitive-affective model. *Annals of Tourism Research*, 35, 551–573. <https://doi.org/10.1016/j.annals.2008.02.006>.
- DPN (2022). *Centrum Edukacji i Turystyki DPN w Drawnie* (<http://dnp.pl/aktualnosci/793-nowa-ekspozycja-dpn.html>); dostęp: 5.06.2022).
- Dziedzic E. (2015). *Badania konsumentów usług turystycznych w regionach*. Warszawa: Polska Organizacja Turystyczna.
- FDP (2022). *Fundacja Dziedzictwo Przyrodnicze* (<https://www.facebook.com/przyrodnicze.org/photos/a.149587495117395/4144709925605112/>); dostęp: 5.06.2022).
- Felczak M. (2019). Tatrzański Park Narodowy – konflikt ochrony przyrody i turystyki. W: J. Wojciechowska, M. Makowska-Iskierka (red.), *Warsztaty z geografii turystyki*. Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, s. 121–128. <https://doi.org/10.18778/8142-698-5.09>.
- Gałązka M. (2018). Turystyka w Kampinoskim Parku Narodowym w opinii odwiedzających. *Economic and Regional Studies*, 10(2), 28–38. <https://doi.org/10.2478/ers-2017-0013>.

- Geng D. C., Innes J. L., Wu W., Wang W., Wang G. (2021). Seasonal Variation in Visitor Satisfaction and Its Management Implications in Banff National Park. *Sustainability*, 13, 1681. <https://doi.org/10.3390/su13041681>.
- Gitelson R. J., Crompton J. L. (1984). Insights into the repeat vacation phenomenon. *Annals of Tourism Research*, 11, 199–217.
- GUS (2021). *Ochrona środowiska 2021*. Warszawa: Główny Urząd Statystyczny (<https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/srodowisko-energia/srodowisko/ochrona-srodowiska-2019,1,20.html>).
- Hendee J. C. (1974). A multiple-satisfaction approach to game management. *Wildlife Society Bulletin*, 2, 104–113.
- Hibszar A. (2008). Konflikty „człowiek–przyroda” w polskich parkach narodowych (zarys problemu). *Geographia, Studia et Dissertationes*, 30, 29–46 (<https://www.ibuk.pl/fiszka/146177/02-konflikty-czlowiekprzyroda-w-polskich-parkach-narodowych-zarys-problemu.html>).
- Hibszar A., Partyka J. (red.) (2005). *Między ochroną przyrody a gospodarką – bliżej ochrony: Konflikty człowiek–przyroda na obszarach prawnie chronionych w Polsce*. Sosnowiec–Ojców: Polskie Towarzystwo Geograficzne Oddział Katowicki; Ojcowski Park Narodowy.
- Hollweg J. (2017). ... und was denken die Touristen? (<https://www.nationalpark-hunsrueck-hochwald.de/besucher/erleben-angebote/nationalpark-akademie/nationalpark-akademie-rueckschau/print.html>; dostęp: 31.03.2022).
- Hornback K. E., Eagles P. F. J. (1999). *Guidelines for public use measurement and reporting at parks and protected areas*. Gland/Cambridge: IUCN.
- Hunt K. H. (1977). CS/D-Overview and future research directions. W: K. Hunt (red.), *Conceptualization and Measurement of Consumer Satisfaction and Dissatisfaction*. Cambridge, MA: Marketing Science Institute, s. 455–458.
- Job H., Merlin C., Metzler D., Schamel J., Woltering M. (2016). *Regionalwirtschaftliche Effekte durch Naturtourismus in deutschen Nationalparken als Beitrag zum Integrativen Monitoring-Programm für Großschutzgebiete* (= BfN-Skripten, 431). Bonn–Bad Godesberg: Bundesamt für Naturschutz.
- Kalisch D. (2012). *Recreational use of protected areas in Germany: Evaluating visitors' perception of crowding in the Wadden Sea National Park*. Dissertation, Technical University Berlin. Berlin.
- Kalisch D., Klaphake A. (2007). Visitors' satisfaction and perception of crowding in a German National Park: a case study on the island of Hallig Hooge. *Forest Snow and Landscape Research*, 81(1/2), 109–122.
- Kruczek Z., Przybyło-Kisielewska K. (2019). Ruch turystyczny w parkach narodowych i konsekwencje nadmiernej frekwencji odwiedzających. W: M. Nocoń, T. Pasierbek, J. Sobczuk, B. Walas (red.), *Parki narodowe i otoczenie społeczno-gospodarcze: Skazani na dialog*. Sucha Beskidzka: Wyższa Szkoła Turystyki i Ekologii, s. 160–171.
- Kubiczak K. (2015). Determinanty zadowolenia osób podejmujących aktywność turystyczno-rekreacyjną w Wielkopolskim Parku Narodowym. *Studia Periegetica*, 14(2), 41–51.
- Landesbetrieb Wald und Holz NRW Nationalparkforstamt Eifel (2012). 1. SÖM-Bericht (2004–2010). *Ergebnisse des Sozioökonomischen Monitorings der ersten sieben Nationalparkjahre*. Schleiden.
- Lee J., Thapa B. (2017). Managing Nature-based Visitors' Perceived Service Quality, Satisfaction and Future Behaviour Intention. W: J. N. Albrecht (red.), *Visitor Management in Tourism Destinations*. Wallingford: CABI, s. 59–74.

- Mannell R. C. (1989). Leisure satisfaction. W: E. L. Jackson, Burton T. L. (red.), *Understanding Leisure and Recreation: Mapping the Past, Charting the Future*. State College, Penn.: Venture Publishing, s. 281–302.
- Manning R. E. (2011). *Studies in outdoor recreation: Search and research for satisfaction*. 3rd ed. Corvallis: Oregon State University Press.
- Martilla J., James J. (1977). Importance-performance analysis. *Journal of Marketing*, 41(1), 77–79.
- Matuszewska D. (2003). *Funkcje turystyczne i konflikty w wybranych parkach narodowych Polski północno-zachodniej*. Poznań: Bogucki Wydawnictwo Naukowe.
- Mayer M., Woltering M. (2018). Assessing and valuing the recreational ecosystem services of Germany's national parks using travel cost models. *Ecosystem Services*, 31(Part C), 371–386. <https://doi.org/10.1016/j.ecoser.2017.12.009>.
- Mayer M., Zbarszewski W., Pieńkowski D., Gach G., Gernert J. (2019). *Cross-Border Tourism in Protected Areas: Potentials, Pitfalls and Perspectives*. Cham, Switzerland: Springer Nature.
- McCool S. F. (2006). Managing for visitor experiences in protected areas: promising opportunities and fundamental challenges. *Parks*, 16(2), 3–9.
- Miązek P. (2020). Przyczyny różnicowania ruchu turystycznego w polskich parkach narodowych. *Turyzm*, 30(1), 71–83.
- Moore S. A., Rodger K., Taplin R. (2015). Moving beyond visitor satisfaction to loyalty in nature-based tourism: a review and research agenda. *Current Issues in Tourism*, 18(7), 667–683. <https://doi.org/10.1080/13683500.2013.790346>.
- Muszyńska-Kurnik M. (2010). Atrakcyjność turystyczna Tatrzańskiego Parku Narodowego. W: Z. Krzan (red.), *Nauka i zarządzanie obszarem Tatr i ich obszarem*. T. III. Człowiek i środowisko. Kraków: DTP, s. 69–73.
- Muszyńska-Kurnik M. (2016). Atrakcyjność rekreacyjno-turystyczna Pienińskiego Parku Narodowego. *Pieniny – Przyroda i Człowiek*, 14.
- Muszyńska-Kurnik M., Gajewski A. K. (2009). Atrakcyjność rekreacyjno-turystyczna polskich parków narodowych. Cz. II. Atrakcyjność dla różnych rodzajów turystów i ze względu na różne walory. *Turystyka i Rekreacja. Akademia Wychowania Fizycznego Józefa Piłsudskiego w Warszawie*, 5 (<http://agro.icm.edu.pl/agro/element/bwmeta1.element.agro-8d8ef719-81d2-4477-bd63-e6470eaf51e9>).
- Nationalpark Kellerwald-Edersee (2017). Wer? Wie? Warum? – die Besucher des National-parks. *Buchen Blatt*, 1, 9.
- Nationalpark Unteres Odertal (red.) (2017). *Die Wertschöpfung des Tourismus im Nationalpark Unteres Odertal*. Schwedt/O. – OT Criewen.
- Nationalparkverwaltung Bayerischer Wald, Nationalparkverwaltung Šumava (red.) (2020). *Grenzüberschreitendes sozioökonomisches Monitoring in den Nationalparken Bayerischer Wald und Šumava in den Jahren 2017–2019*. Grafenau/Vimperk.
- Neal J. D., Gursoy D. (2008). A multifaceted analysis of tourism satisfaction. *Journal of Travel Research*, 47, 53–62. <https://doi.org/10.1177/0047287507312434>.
- Needham, M., Rollins R. (2009). Social Science, Conservation and Protected Areas Theory. W: P. Dearden, R. Rollins (red.), *Parks and Protected Areas in Canada. Planning and Management*. 3rd ed. Don Mills: Oxford University Press, s. 134–168.
- Newsome D., Moore S. A., Dowling R. (2013). *Natural area tourism: Ecology, impacts and management*. Clevedon: Channel View Publications.
- Oliver R. L. (1980). A cognitive model for the antecedents and consequences of satisfaction decisions. *Journal of Marketing Research*, 27(4), 460–469.
- OME (2022). *Ośrodek Muzealno-Edukacyjny w Słonsku* (<https://www.pnujsciewarty.gov.pl/485,osrodek-muzealno-edukacyjny-w-slonsku?tresc=3656>; dostęp: 5.06.2022).

- Osóch B., Zbaraszewski W. (2020). Evaluation of Tourist Services in the Szczecin Landscape Park Puszcza Bukowa (Poland): A Study Based on Tourism Surveys. *Studies of the Industrial Geography Commission of the Polish Geographical Society*, 34, 80–91. <https://doi.org/10.24917/20801653.341.6>.
- Partyka J. (2010). Ruch turystyczny w polskich parkach narodowych. *Folia Turistica/Akademia Wychowania Fizycznego im. B. Czecha w Krakowie*, 22, 9–23.
- Pearce J., Dowling R. (2019). Monitoring the quality of the visitor experience: An evolutionary journey. *Journal of Outdoor Recreation and Tourism*, 25, 87–90. <https://doi.org/10.1016/j.jort.2017.12.002>.
- POT (2016). *Badanie satysfakcji turystów krajowych i zagranicznych 2016*. Polska Organizacja Turystyczna (https://www.pot.gov.pl/index.php?option=com_rubberdoc&view=doc,id=5899,format=raw).
- POT (2019). *Opinie o Polsce 2019. Obcokrajowcy*. Polska Organizacja Turystyczna (https://www.pot.gov.pl/attachments/article/1804/Obcokrajowcy%20o%20Polsce_2019.pdf).
- Prószyńska-Bordas H. (2013). Organizacja turystyki w Parkach Narodowych w opinii odwiedzających. *Studia i Materiały Centrum Edukacji Przyrodniczo-Leśnej*, R. 15, 34/1, 223–232.
- Prószyńska-Bordas H. (2014). Przygotowanie polskich parków narodowych do turystyki w opinii odwiedzających. *Turystyka i Rekreacja*, 1, 38–47.
- Rein H., Baláš M. (2015). *Die Wertschöpfung des Tourismus im Nationalpark Unteres Odertal. Vergleichsstudie 2007/08–2013/14* (= Projektbericht). Criewen.
- Rivera M. A., Croes R. (2010). Ecotourists' loyalty: Will they tell about the destination or will they return? *Journal of Ecotourism*, 9(2), 85–103. <https://doi.org/10.1080/14724040902795964>.
- Rodger K., Taplin R. H., Moore S. A. (2015). Using a randomised experiment to test the causal effect of service quality on visitor satisfaction and loyalty in a remote national park. *Tourism Management*, 50, 172–183. <https://doi.org/10.1016/j.tourman.2015.01.024>.
- Roemer J. M., Vaske J. J. (2014). National Park Service Visitor Satisfaction: A Comparative Analysis. *Journal of Park and Recreation Administration*, 32(4), 35–51.
- Rogowski M. (2019). Przepustowość szlaków turystycznych na Szczelińcu Wielkim i Błędnym Skalach w Parku Narodowym Gór Stołowych. *Leśne Prace Badawcze*, 80(2). <https://doi.org/10.2478/frp-2019-0011>.
- Rogowski M., Artur Ż. (2018). Profil turysty odwiedzającego Karkonoski Park Narodowy. W: P. Gryszel (red.), *Spojrzenie na współczesną turystykę*. Wrocław: Uniwersytet Ekonomiczny, s. 166–180.
- Ryan C., Cessford G. (2003). Developing a Visitor Satisfaction Monitoring Methodology: Quality Gaps, Crowding and Some Results. *Current Issues in Tourism*, 6(6), 457–507. <https://doi.org/10.1080/13683500308667966>.
- Schamel J. (2011). *Crowding-Effekte bei landschaftsbezogener Erholung: Fallbeispiel Nationalpark Sächsische Schweiz* (niepublikowana praca dyplomowa na Uniwersytecie Juliusza-Maksymiliana w Würzburgu). Würzburg.
- Schamel J., Job H. (2013). Crowding in Germany's national parks: the case of the low mountain range Saxon Switzerland National Park. *Eco.mont – Journal on Protected Mountain Areas Research and Management*, 5(1), 27–34. <https://doi.org/10.1553/eco.mont-5-1s27>.
- Schreiner S. (2009). *Visitors Management im Nationalpark Sächsische Schweiz: Verkehrsmanagement und Crowding-Forschung im Kirnitzschtal* (niepublikowana praca dyplomowa na Uniwersytecie Juliusza-Maksymiliana w Würzburgu). Würzburg.

- Shelby B., Bregenzner N. S., Johnson R. (1986). *Product shift as a result of increased density: Empirical evidence from a longitudinal study*. Paper presented at the first national symposium on Social Science in Resource Management. Corvallis, OR.
- Sinclair M., Mayer M., Woltering M., Ghermandi A. (2020a). Using social media to estimate visitor provenance and patterns of recreation in Germany's national parks. *Journal of Environmental Management*, 263, 110418. <https://doi.org/10.1016/j.jenvman.2020.110418>.
- Sinclair M., Mayer M., Woltering M., Ghermandi A. (2020b). Valuing nature-based recreation using a crowdsourced travel cost method: a comparison to onsite survey data and value transfer. *Ecosystem Services*, 45, 101165. <https://doi.org/10.1016/j.ecoser.2020.101165>.
- Śliwińska A., Mandziuk A., Studnicki M. (2020). Rekreacja na terenach chronionych – preferencje i satysfakcja turystów odwiedzających Poleski Park Narodowy. *Leśne Prace Badawcze*, 81(4), 153–160. <https://doi.org/10.2478/frp-2020-0018>.
- Stasiak A. (1997). Turystyka w parkach narodowych – obszary konfliktów. *Turyzm*, 7, 2 (<http://dspace.uni.lodz.pl:8080/xmlui/handle/11089/28094>).
- Thapa B., Lee J. (2016). Visitor experience in Kafue National Park, Zambia. *Journal of Ecotourism*, 16, 112–130. <https://doi.org/10.1080/14724049.2016.1245737>.
- Tonge J., Moore S. A. (2007). Importance-satisfaction analysis for marine-park hinterlands: A Western Australian case study. *Tourism Management*, 28(3), 768–776. <https://doi.org/10.1016/j.tourman.2006.05.007>.
- Tonge J., Moore S. A., Taplin R. (2011). Visitor satisfaction analysis as a tool for park managers: a review and case study. *Annals of Leisure Research*, 14(4), 289–303. <https://doi.org/10.1080/11745398.2011.639339>.
- Urbaniak A., Mazur B. (2014). Profil turysty odwiedzającego Zakopane i Tatrzański Park Narodowy. *Studia Periegetica*, 12(2), 25–36.
- Wardell M., Moore S. A. (2005). *Collection, storage and application of visitor use data in protected areas: Guiding principles and case studies*. Gold Coast, Queensland, Australia, Sustainable Tourism Cooperative Research Centre.
- Weber D. (2007). *Personal benefits and place attachment of visitors to four metropolitan and regional protected areas in Australia* (niepublikowana praca doktorska na Uniwersytecie Queenslandu). St Lucia.
- Widawski K., Jary Z., Oleśniewicz P., Owczarek P., Markiewicz-Patkowska J., Zaręba A. (2018). Attractiveness of protected areas for geotourism purposes from the perspective of visitors: The example of Babiogórski National Park (Poland). *Open Geosciences*, 10(1), 358–366. <https://doi.org/10.1515/geo-2018-0028>.
- Wölfle F., Preisel H., Heinlein V., Türk S., Arnberger A. (2016). *Abschlussbericht zum Sozioökonomischen Monitoring 2014–2015. Besuchermonitoring und regionalwirtschaftliche Effekte im Nationalpark Eifel*. Köln/Wien: Deutsche Sporthochschule, Universität für Bodenkultur Wien (BOKU).
- Woodruff R. B., Cadotte E. R., Jenkins R. L. (1983). Modeling consumer satisfaction processes using experience-based norms. *Journal of Marketing Research*, 20, 296–304.

4. Analiza akceptacji¹⁰

4.1. Wprowadzenie

Co najmniej od końca XX w. na całym świecie podejmowane są inicjatywy mające na celu stworzenie sprzyjającego klimatu społecznego dla obszarów chronionych. Jednym z przykładów takich działań jest inicjatywa Międzynarodowej Unii Ochrony Przyrody i Zasobów Naturalnych „Parki dla Życia” (ang. *Parks for Life*), która wyjaśnia m.in., jak stworzyć wsparcie społeczne potrzebne do zapewnienia odpowiedniej, efektywnej i dobrze zarządzanej sieci obszarów chronionych. Istota tego podejścia polega na przekonaniu, że obszary chronione spełnią swoją rolę tylko wtedy, gdy ich funkcjonowanie będzie powiązane z rozwojem społeczno-gospodarczym, uwzględniającym często ignorowane potrzeby lokalnych społeczności (*Parks for Life*, 2016).

Ocena stosunku miejscowej ludności do wielkopowierzchniowych obszarów chronionych zyskała w ostatnich dziesięcioleciach na znaczeniu (Walpole, Godwin, 2001; Cardozo, 2011; Allendorf, 2020, 2022), co jest związane ze zmianą paradygmatu rozumienia ochrony przyrody z ochrony przyrody „przed ludźmi” na jej ochronę „z ludźmi” (Mose, Weixlbaumer, 2007). Panuje powszechna zgoda co do tego, że kwestie społeczno-kulturowe związane z obszarami chronionymi są decydującym warunkiem wstępnym skutecznej ochrony przyrody i różnorodności biologicznej (Hough, 1988; Zube, Busch, 1990; Beltrán, 2000) i że ścisłe środki ochrony, takie jak w strefach rdzeniowych parków narodowych, mogą być realizowane tylko wtedy, gdy środki te są wspierane przez ludność sąsiednich obszarów (Pimbert, Pretty, 1995). W przeciwnym razie istnieje duże prawdopodobieństwo, że środki ochrony zostaną podważone przez nieprzestrzeganie przepisów (np. kłusownictwo rzadkich i/lub zagrożonych gatunków). Ponadto naciski polityczne podsycane negatywnym nastawieniem lokalnych społeczności do parków narodowych mogą prowadzić do złagodzenia lub opóźnienia polityki ochrony (np. w Parku Narodowym Las Bawarski nastąpiło przesunięcie z 2017 r. na 2027 r. celu, jakim jest objęcie 75% powierzchni parku strefą naturalną, tj. bez ingerencji człowieka w przyrodę; Mayer, 2013) lub nawet wstrzymania wyznaczania nowych obszarów chronionych (np. pomysł na utworzenie trzeciego bawarskiego parku narodowego w Steigerwald został odrzucony przez rząd federalny Bawarii ze względu na rzekome negatywne nastawienie miejscowej ludności; patrz: Sacher, Mayer, 2019; Job i in., 2021). W każdym razie często ostre konflikty osłabiają reputację obszarów chronionych (Stoll-Kleemann, 2001a–c),

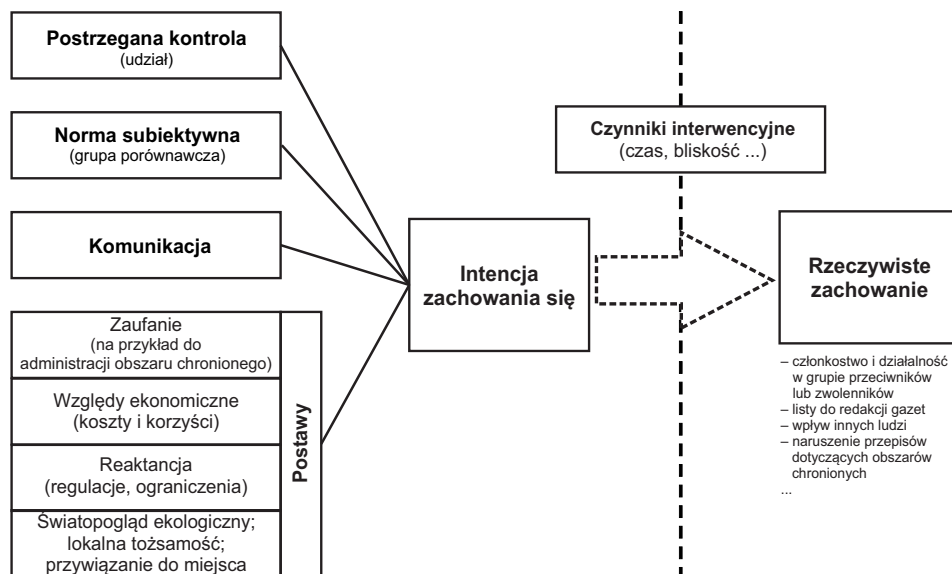
¹⁰ Analiza akceptacji w literaturze anglojęzycznej określana jest mianem analiza relacji ludzie-park (*people-park relationship*, PPR).

często przyćmiewając znacznie bardziej pozytywne ogólne nastawienie ludności w skali ponadregionalnej i krajowej. Jednak pozytywne, konstruktywne i uczciwe relacje park–ludzie (ang. *people–park relationships*, PPR) wykraczają daleko poza przestrzeganie przepisów. Szczególnie takie kategorie parków, jak rezerwaty biosfery, których celem jest raczej zrównoważony rozwój regionalny, wymagają dla swojej pomyślnej pracy, aby miejscowa ludność była świadoma tych celów, w najwyższym stopniu je podzielała i w najlepszym razie spełniała te wysokie oczekiwania (van Cuong i in., 2017).

Podczas gdy „relacje między parkami a ludźmi” wydają się najczęściej spotykanym terminem w literaturze międzynarodowej (von Ruschkowski, Mayer, 2011), w badaniach z krajów niemieckojęzycznych najczęściej mówi się o „akceptacji” obszarów chronionych przez ludność lokalną, co może być związane z faktem, że termin „stosunki między parkami a ludźmi” nie ma wyraźnego odpowiednika w języku niemieckim i dlatego koncentruje się na sprzeciwie i oporze wobec działań na rzecz ochrony przyrody (patrz: Schenk i in., 2007; Mose, 2009). W związku z tym „akceptacja” jest zazwyczaj utożsamiana z socjologicznym pojęciem „(pozytywnego) nastawienia” (Stoll, 1999; Beckmann, 2003). Jednak nie ma również jednolitej definicji pojęcia „akceptacja” (Job i in., 2021). Von Ruschkowski i Nienaber (2016, s. 526 i nast.) definiują ją jako:

- „ukryta zmienna o charakterze socjologicznym jako postawa, która w przeciwieństwie do wartości i norm może być zmienna przestrzennie i czasowo (tzn. w zależności od wydarzeń takich jak zakrojona na szeroką skalę inwazja korników w leśnym parku narodowym);
- kontinuum na skali od odrzucenia przez neutralność do zgody;
- symptomatyczny wyraz (nie)zadowolenia oparty na złożonej sieci czynników przyczynowych obszaru chronionego jako przedmiotu relacji park–ludzie (łącznie z formalnoprawnymi podstawami i działaniami odpowiedzialnych decydentów), które są indywidualnie ważne przez aktorów w regionie parkowym w świetle ich socjokulturowego układu odniesienia”.

Z kolei Fienitz i in. (2022, s. 2) odnoszą się do pojęcia „akceptacji”, która może obejmować „postawy (oceny wartości bez podejmowania działań) lub działania wynikające z postaw (takie jak odwiedzanie obszaru chronionego lub działania na jego obszarze)”, podczas gdy „akceptację rozumieją jedynie jako (mniej lub bardziej) pozytywną postawę”. Jednakże, chociaż postawy i działania są do pewnego stopnia powiązane, nie są one identyczne, co wymaga wyraźnego rozróżnienia analitycznego, ponieważ dla zarządzania obszarami chronionymi i ochrony przyrody istotne są rzeczywiste działania miejscowej ludności, a mniej myśli ludzi, które równie dobrze mogłyby zachować dla siebie. Z tego powodu opieramy nasze badania empiryczne na kompleksowych ramach konceptualnych zaproponowanych przez Mayer i Stoll-Kleemann (2016), które próbują zrozumieć zachowanie miejscowej ludności wobec obszarów chronionych (ryc. 4.1) i które są inspirowane teorią planowanego zachowania Ajzena (2005). Ramy te opierają się na teorii reakcji psychologicznej, teorii tożsamości społecznej, teorii zachowań komunikacyjnych, teorii interakcji symbolicznej (Stoll, 1999; Schenk i in., 2007; Stern, 2008), jak również na podejściu wyjaśniającym niemieckiej

Ryc. 4.1. Model wyjaśniający postawy i zachowania miejscowej ludności wobec obszarów chronionych

Źródło: Mayer i Stoll-Kleemann (2016, s. 21, nieznacznie zmienione, na podstawie: Stoll-Kleemann, 2001a; Ajzen, 2005; Schenk i in., 2007; Stern, 2008; von Ruschkowski, Mayer, 2011).

Rady Doradczej ds. Środowiska (SRU, 2002) wobec braku poparcia dla ochrony przyrody. Ramy te są także reakcją na fakt, że pomimo obszernej literatury na temat PPR, nie opracowano jeszcze ogólnego modelu, który wyjaśniałby wszystkie interakcje pomiędzy obszarami chronionymi a ludźmi żyjącymi na nich lub wokół nich (Schenk i in., 2007).

Rozdział ten ma następującą strukturę: w podrozdziale 4.2 przedstawiono przegląd stanu badań nad relacjami park–ludzie na polskich i niemieckich obszarach chronionych, natomiast w podrozdziale 4.3 zaprezentowano metody zastosowane do oceny relacji park–ludzie dla obszarów chronionych Euroregionu Pomierania. W podrozdziale 4.4 zamieszczono wyniki tych analiz odpowiednio dla polskich i niemieckich obszarów chronionych, a następnie omówiono te wyniki (4.5). Krótkie podsumowanie (4.6) streszcza ten rozdział.

4.2. Stan badań nad relacjami park–ludzie w Polsce i w Niemczech

Kolejne podrozdziały przedstawiają stan badań nad relacjami park–ludzie w Polsce (4.2.1) oraz w Niemczech (4.2.2).

4.2.1. Polska

W polskiej literaturze przedmiotu poświęconej PPR kwestie społeczne dotyczące obszarów chronionych są przedmiotem rozważań od czasu utworzenia pierwszych

polskich parków narodowych¹¹. Już w 1922 r. Pawlikowski (1922, s. 5) podkreślał, że „żadne ustawodawstwo, żadna organizacja państwowa nie zdołają skutecznie spełnić zadań ochrony przyrody – bez oparcia się o szeroką podstawę społeczną”.

Od przełomu lat 80. i 90. XX w. obserwowane jest szersze podejmowanie kwestii społecznych w kontekście obszarów chronionych. Badania społeczne koncentrowały się na kilku grupach tematycznych, do których można zaliczyć: konflikty społeczne na obszarach chronionych, relacje obszary chronione a samorządy lokalne, relacje między obszarami chronionymi a społecznościami lokalnymi. W Polsce, podobnie jak w innych częściach świata, powszechnie uznaje się potrzebę utrzymania istniejących i tworzenia nowych obszarów chronionych (KPZK, 2011). Jednak mimo ogólnie panującego przekonania o ważności obszarów chronionych, na styku obszar chroniony a społeczeństwo dochodzi do konfliktów społecznych. Konflikty społeczne rozgrywają się pomiędzy różnymi grupami interesariuszy, którzy dążą do realizacji sprzecznych ze sobą potrzeb w odniesieniu do zasobów przyrody (Young i in., 2010; White i in., 2013; Breiby i in., 2022; Lee, 2022).

Konflikty na obszarach chronionych są szeroko omawiane w polskiej literaturze. Dyskusje te w dużej mierze przybrały formę studiów przypadku, skoncentrowanych na jednym obszarze chronionym, zwykle parku narodowym (Domański, Partyka, 1992; Bożętka, 1995; Kistowski, 1996, 2005; Hibszer, 2008; Rechciński, 2012; Piwowarczyk, Wróbel, 2016; Witkowski, 2017; Felczak, 2019). Rządziej polscy autorzy jednocześnie badali konflikty w więcej niż jednym parku narodowym (Matuszewska, 2003; Wiśniewski, Gwiazdowicz, 2004; Hibszer, Partyka, 2005; Królikowska, 2007; Hibszer, 2013).

Wśród polskich publikacji na uwagę zasługują prace omawiające współpracę między administracjami parków narodowych a władzami lokalnymi (Kasprzak, 1994; Łuczyńska-Bruzda, 1996; Miemiec, Pest, 2017; Fiedeń, Listwan-Franczak, 2019). Po przełomie tysiącleci cenną inicjatywę w tej grupie zagadnień podjęło Stowarzyszenie Samorządów Polskich Współdziałających z Parkami Narodowymi. W obszernym pracowniu poświęconym ocenie relacji park narodowy–samorząd przedstawiono zagadnienia związane z uwarunkowaniami rozwoju gmin parkowych, zależnościami formalnoprawnymi na styku gmina–park narodowy, konfliktami i szansami na współdziałanie samorządów lokalnych i parków narodowych, a także rolą społeczności lokalnej, w tym na płaszczyźnie organizacji i związków lokalnych (Prałat, 2002). Ocenie relacji pomiędzy parkami narodowymi i samorządami lokalnymi, w tym opinii władz lokalnych na temat roli parku narodowego, poświęcone było opracowanie przedstawiające model relacji ekonomicznych pomiędzy parkami narodowymi a lokalną gospodarką (Mika i in., 2015). Podjęto też próbę oceny współpracy pomiędzy parkiem narodowym a interesariuszami ich otoczenia społeczno-gospodarczego, w tym otoczenia samorządowego w oparciu o partnerstwo (Walas, 2019). W badaniu ankietowym, w którym respondenci wskazywali, w jakim kierunku powinna w przyszłości

¹¹ Najstarszymi parkami narodowymi w Polsce są Pieniński Park Narodowy i Białowiecki Park Narodowy, oba założone w 1932 r. (GUS, 2020, s. 115).

rozwijając się gmina zidentyfikowano m.in. oczekiwania i elementy wizji gminy oraz parku narodowego.

Kolejnym obszernym zagadnieniem badawczym nawiązującym bezpośrednio do istoty zagadnień społecznych podejmowanym w publikacjach w Polsce były relacje park narodowy – społeczność lokalna (mieszkańcy). Dużą grupę tych opracowań – podobnie jak dla zagadnień prezentujących konflikty – stanowią studia przypadku, dotyczące pojedynczych parków narodowych (tab. 4.1).

Z dokonanego przeglądu polskiej literatury przedmiotu dotyczącej badań relacji między parkami narodowymi a społecznościami lokalnymi wynika, że prowadzone badania nawiązywały do badań świadomości ekologicznej w formie spopularyzowanej przez Grabowskiego i Marmuszewskiego (1985) oraz Haczka (1992). Świadomość ekologiczną rozważano w dwóch aspektach – wrażliwości oraz wiedzy ekologicznej. Przez wrażliwość ekologiczną zazwyczaj rozumiano emocjonalno-intuicyjne nastawienie respondentów do środowiska przyrodniczego, w szczególności obszaru chronionego. W celu określenia stopnia natężenia tej cechy w badaniach dążono do oceny: emocjonalnego stosunku mieszkańców do obszaru chronionego; zdolności dostrzegania zachodzących w nim zmian; określenia stopnia intuicyjnie wyczuwanego wpływu środowiska na zdrowie człowieka, poziomu postrzegania zagrożeń obszaru chronionego (środowiska) m.in. ze strony przemysłu, rolnictwa i gospodarstw domowych; dostrzegania konieczności istnienia obszarów chronionych. Natomiast wiedzę ekologiczną definiowano jako znajomość zagadnień związanych ze stanem środowiska, rodzajami zagrożeń i sposobami jego ochrony. W celu ustalenia poziomu wiedzy ekologicznej respondentom zadawano pytania dotyczące stopnia znajomości: pojęcia „środowisko naturalne”, podstawowych rodzajów zagrożeń tego środowiska, sposobów ochrony przyrody, instytucji służących tej ochronie, zagadnień związanych z istnieniem i funkcjonowaniem obszaru chronionego.

Dopiero niedawno przeprowadzono kompleksowe badania uwzględniające relacje między społecznościami lokalnymi a obszarami chronionymi dla wszystkich polskich parków narodowych (Hibszer, 2013; Utiła sp. z o.o., EU-Consult sp. z o.o, 2019; Walas, 2019). Jednak współpraca między społecznościami a administracją parku w zakresie ochrony przyrody pozostaje najrzadziej poruszaną kwestią (Hibszer, 2013, s. 31).

Badania świadomości mieszkańców koncentrowały się do tej pory na parkach narodowych w południowo-wschodniej części Polski. Badania prowadzone w północno-zachodniej Polsce, a mianowicie dla Wolińskiego Parku Narodowego, Drawieńskiego Parku Narodowego i Parku Narodowego „Ujście Warty”, miały marginalny udział w całym wysiłku badawczym.

W Polsce badania z zakresu nauk społecznych dotyczące PPR w dużej mierze ograniczają się do parków narodowych (a nawet nie obejmują ich wszystkich). Brak wyników badań dla innych kategorii obszarów chronionych, którymi w 2019 r. było w Polsce: 126 parków krajobrazowych, 387 obszarów chronionego krajobrazu i 327 zespołów przyrodniczo-krajobrazowych (GUS, 2020, s. 120). Za wyjątek należy uznać opracowanie dotyczące świadomości przyrodniczej

Tabela 4.1. Przegląd badań dotyczących relacji między obszarami chronionymi a społecznościami lokalnymi w Polsce

Obszar chroniony	Autor	Metoda, wielkość próby, cel badania
Tatrzański PN	Grabowski i Marmuszewski, 1985	W lipcu 1983 r. przeprowadzono ankietę (z przewagą pytań otwartych) na próbie 312 osób. Celem badania było określenie poziomu świadomości ekologicznej respondentów i ich stosunku do parku. Prawie połowa respondentów odpowiedziała twierdząco na pytanie: „Czy Tatrzański Park Narodowy jest potrzebny?“, a około jednej trzeciej odpowiedziało przecząco. Aż 85% respondentów negatywnie oceniło działalność administracji parku narodowego.
Kazimierski PK	Haczek, 1992	Badanie przeprowadzone w dwunastu miejscowościach na terenie obszaru chronionego (n = 400) służyło poszerzeniu wiedzy na temat świadomości ekologicznej wśród mieszkańców tego obszaru. Suma punktów uzyskanych w kwestionariuszu pozwoliła zaklasyfikować respondentów do jednej z pięciu klas wrażliwości i wiedzy ekologicznej (od bardzo niskiej do bardzo wysokiej).
Drawieński PN	Bożętko, 1997	Badanie obejmowało ocenę opinii mieszkańców na temat potrzeby utworzenia parku, ich reakcji na jego utworzenie, skojarzeń z parkiem, oczekiwań oraz wad i zalet mieszkania w jego pobliżu. W badaniu wzięło udział 75 respondentów z sześciu wsi położonych najbliżej parku.
Tatrzański PN	Komorowska, 2000	Zastosowana metoda wykorzystała badania Grabowskiego i Marmuszewskiego (1985) i objęła n = 400 osób, z których 200 było turystami i 200 miejscowymi mieszkańcami (góralami). Badanie miało na celu określenie ich poziomu świadomości ekologicznej i postaw wobec parku. Oceniono wiedzę ekologiczną i wrażliwość respondentów, co w połączeniu pozwoliło ustalić ich świadomość ekologiczną.
Pieniński PN	Górecki i in., 2002	W badaniu oceniono wpływ działalności człowieka na środowisko naturalne, warunki życia mieszkańców i ich najbliższe otoczenie, wizerunek parku, działalność władz parku, stosunek do ograniczeń nałożonych na terenie parku oraz działania mające na celu poprawę ochrony przyrody. Liczebność próby wyniosła n = 320, w tym 263 osoby mieszkające na terenach przyległych do parku i 57 członków rad okolicznych gmin.
Babiogórski PN	Jabłońska i Jędrej, 2007	Celem tego badania była ocena świadomości ekologicznej mieszkańców i ich zrozumienia dla podejmowanych działań ochronnych. W badaniu wzięli udział losowo wybrani mieszkańcy gmin parku, n = 289.
Ojcowski PN, Babiogórski PN, Bieszczadzki PN, Magurski PN	Górecki i in., 2007	Celem badania było określenie świadomości ekologicznej młodzieży uczestniczącej w programach edukacyjnych w parkach i porównanie jej ze świadomością ekologiczną młodzieży z innych szkół, która nie uczestniczy w tych programach. Oceniano wiedzę uczniów na temat środowiska i jego ochrony, stan środowiska naturalnego w opinii respondentów oraz postawy respondentów wobec środowiska i jego ochrony. W badaniu wzięli udział (n = 789) gimnazjaliści mieszkający w parkach narodowych.
Poleski PN	Kozieł i Kozieł, 2008	Celem badania było przeanalizowanie, jak ludzie mieszkający w sąsiedztwie Poleskiego Parku Narodowego postrzegają stan środowiska naturalnego w swoim najbliższym otoczeniu, działania podejmowane przez park, trudności na styku społeczności lokalnej i parku oraz możliwości ich przewyżczenia. Badanie objęło sześć miejscowości w pobliżu parku (n = 133).

Tabela 4.1. cd.

Obszar chroniony	Autor	Metoda, wielkość próby, cel badania
Wszystkie (23) polskie parki narodowe	Hibszer, 2013	Celem badania było określenie struktury relacji między społecznościami lokalnymi a parkami narodowymi poprzez: 1) zidentyfikowanie zróżnicowanego poziomu świadomości ekologicznej w społecznościach parków narodowych i czynników ją warunkujących, 2) ocenę i porównanie opinii różnych grup respondentów na temat relacji między parkami a społecznościami lokalnymi, 3) pomiar i porównanie opinii różnych grup respondentów na temat instrumentów kształtowania relacji między parkami narodowymi a społecznościami lokalnymi. Próba obejmowała 3027 ankiet od młodzieży i 2917 od dorosłych, jak również 135 od dyrektorów parków narodowych, władz lokalnych i władz gmin parkowych.
Babiogórski PN	Zawilińska, 2016	Badanie zostało przeprowadzone w pięciu miejscowościach w bezpośrednim sąsiedztwie parku (n = 397). Celem badania było określenie stosunku społeczności lokalnych do parku narodowego i postrzegania jego wpływu na rozwój lokalny, a także zbadanie ich poglądów na rozwój turystyki. Oceniano tu takie aspekty, jak świadomość mieszkańców na temat stanu środowiska naturalnego, stopień zadowolenia z istnienia parku oraz działania podejmowane przez władze parku.
Wszystkie (23) polskie parki narodowe	Walas, 2019	Badanie opierało się na sondażu diagnostycznym przeprowadzonym wśród pracowników władz parków narodowych i przedstawicieli środowiska parków, w tym mieszkańców (n = 230). Respondenci wysoko ocenili jakość życia w społecznościach parkowych, na poziomie 7,52 (w skali od 0 do 10). Na pytanie o zalety parku narodowego, najczęściej (45%) wskazywali na walory przyrodnicze, a najrzadziej na park jako źródło dochodów dla gminy (2%). Jako wady parków narodowych mieszkańcy najczęściej wymieniali istnienie obostrzeń ich dotyczących (37%), a najrzadziej (po 1%) dużą liczbę turystów i obecność odpadów.
Jedenaście parków krajobrazowych województwa małopolskiego	Utila sp. z o.o. i EU-Consult sp. z o.o., 2019	W badaniu PAPI wzięło udział 2000 mieszkańców, 1077 turystów, 550 przedsiębiorców i 31 przedstawicieli władz lokalnych. Badanie przeprowadzono m.in. w celu oceny świadomości ekologicznej mieszkańców, ich stosunku do parków krajobrazowych oraz współpracy pomiędzy parkami krajobrazowymi a użytkownikami parków.

* Park narodowy = PN, Park krajobrazowy = PK.

Źródło: opracowanie własne na podstawie wskazanych źródeł.

i postaw społeczności lokalnej wobec jedenastu parków krajobrazowych w Małopolsce (Utila sp. z o.o., EU-Consult sp. z o.o., 2019).

W Niemczech, podobnie jak na całym świecie, coraz większą rolę przypisuje się partycypacyjnemu zarządzaniu środowiskiem, które jest silnie ukierunkowane na znajdowanie praktycznych rozwiązań (von Ruschkowski, 2009; von Ruschkowski, Mayer, 2011). Mimo wypracowanych na forum światowym nowoczesnych rozwiązań w zakresie zarządzania obszarami chronionymi w ujęciu partycypacyjnym w polskich opracowaniach najrzadziej omawiano współpracę społeczeństwa z administracją obszaru chronionego na rzecz ochrony przyrody. Istniejącą w tym zakresie lukę przynajmniej częściowo zapełniły powstałe

w ostatnich latach opracowania Hibszer (2013) oraz Utila sp. z o.o. i EU-Consult sp. z o.o (2019). Nadal jednak istnieje w Polsce problem niewielkiej partycypacji społecznej w zarządzaniu obszarami chronionymi, co było przywoływane w toku prac legislacyjnych nad nowo tworzoną w latach 2021–2022 ustawą o parkach narodowych (Horbaczewski, 2022).

Przykład Polski wpisuje się w szersze zjawisko występujące w całej Europie, gdzie pomimo istnienia wielu różnych obszarów chronionych, zebrano bardzo mało dowodów naukowych potwierdzających społeczne oddziaływanie tych obszarów (Solbrig i in., 2013, s. 1; Jones i in., 2020). Niniejsze badanie ma na celu wypełnienie zidentyfikowanych luk badawczych.

4.2.2. Niemcy

Badania nad relacjami park–ludzie na obszarach chronionych zaistniały w Niemczech w drugiej połowie lat 80., w czasie gdy w Niemczech Zachodnich były wyznaczone tylko dwa parki narodowe i utworzono zaledwie kilka rezerwatów biosfery, głównie jako uzupełnienie istniejących parków narodowych. W związku z tym pierwsze badanie dotyczące PPR dla niemieckiego obszaru chronionego zostało przeprowadzone przez Rentscha (1988) dla pierwszego niemieckiego parku narodowego – Lasu Bawarskiego, a drugie – przez Rentscha i Kuhna (1990) dla drugiego parku narodowego – Berchtesgaden. W oparciu o tę pionierską pracę geografów społecznych z Monachium, badaniami PPR została do tej pory objęta większość niemieckich parków narodowych (12 parków; dla 9 parków przeprowadzono więcej niż jedno badanie), ale także dla niektórych rezerwatów biosfery (6 z 16) i przynajmniej jednego parku przyrody (przegląd literatury patrz: von Ruschkowski, Mayer, 2011; von Ruschkowski, Nienaber, 2016; Job i in., 2021). Pierwsze badania PPR dla niemieckich rezerwatów biosfery zostały przeprowadzone do 2001 r. w Schorfheide-Chorin (Hofinger, 2001) i w 2002 r. dla Rhön (Hansen, 2004; Pokorny, 2013). Tabela 4.2 zawiera przegląd dostępnych badań PPR dotyczących niemieckich obszarów chronionych. Podczas gdy tylko 6 badań zostało przeprowadzonych przed końcem tysiąclecia, 12 zakończono w jego pierwszej dekadzie, a 15 w drugiej dekadzie XXI w. Wskazuje to na brak systematycznego, centralnie zaplanowanego monitoringu PPR w odniesieniu do niemieckich obszarów chronionych. Badania PPR wynikały albo z motywacji administracji obszarów chronionych, albo grup badawczych, albo indywidualnych naukowców pracujących nad swoimi pracami dyplomowymi lub rozprawami doktorskimi.

„Wiele z nich należy do »szarej« literatury; publikowane są tylko we fragmentach lub długo po zebraniu danych albo dostępne są tylko jako prace dyplomowe. Inne są uważane za nienaukowe, ponieważ brakuje w nich danych lub wyniki są prezentowane bez metodologicznej podbudowy dlatego niewiarygodne. Ponadto mogą być bardzo zróżnicowane pod względem projektu badawczego i mieć tylko skromne podstawy empiryczne, co utrudnia porównania lub ich wykorzystanie w benchmarkingu. Ich zawartość różni się znacznie w zależności od sytuacji regionalnej: niektóre badania koncentrują się na turystyce przyrodniczej, podczas gdy gdzie indziej kwestia ta nie jest w ogóle poruszana, jeśli chodzi o jej postrzeganie

przez mieszkańców, czy nawet akceptację parku przez samych turystów. To wpływa na ich wartość poznawczą dla zarządu parku i rozwoju turystyki wiejskiej” (Job i in., 2021, s. 4)

Mose (2009) już ponad dziesięć lat temu zwrócił uwagę na to, że różne podejścia metodologiczne nie są kompatybilne, co utrudnia porównywalność i uogólnianie wyników. Raczej rzadkim pozytywnym wyjątkiem są badania Parku Narodowego Eifel przeprowadzone przez Sieberath (2007) i ich powielenie przez Hillebrand i Erdmann (2015), które umożliwiają bezpośrednie porównania i analizę trendów. Jeszcze lepszym rozwiązaniem jest system monitoringu społeczno-gospodarczego ustanowiony przez administrację Parku Narodowego Szlezwik-Holsztyn nad Morzem Wattowym. Od 2002 r. w corocznych (z wyjątkiem 2003 i 2016 r.) reprezentatywnych badaniach ankietowych ocenia się stosunek miejscowej ludności do parku. Odsetek respondentów, którzy są dumni lub uważają za ważne, że park narodowy znajduje się w ich regionie, wahał się w latach 2002–2018 od 77% (2005) do 91% (2013). Od 2006 r. w każdym badaniu co najmniej 85% respondentów pozytywnie odpowiadało na hipotetyczne pytanie odnośnie do dalszego istnienia parku narodowego. To dokumentuje, że akceptacja parku narodowego wśród mieszkańców utrzymuje się od lat na wysokim poziomie (Nationalpark Schleswig-Holsteinisches Wattenmeer, 2019).

Ponadto, z wyjątkiem Fienitz i in. (2022), Joba i in. (2021) oraz von Ruschkowski i Mayer (2011), wszystkie badania PPR dotyczące niemieckich obszarów chronionych były publikowane tylko w języku niemieckim, co utrudnia ich międzynarodowe uznanie w tej dziedzinie – wczesna praca Bacherta z 1991 r. nie zawiera znaczących własnych empirycznych badań terenowych porównywalnych z innymi cytowanymi pracami.

Być może dlatego, że badania PPR dotyczące niemieckich obszarów chronionych zostały nie tylko zapoczątkowane, ale i w większości przeprowadzone przez geografów, w wielu niemieckich badaniach PPR widoczne jest specyficzne ukierunkowanie przestrzenno-czasowe. Począwszy od pionierskiego opracowania Rentsch (1988) na temat Parku Narodowego Lasu Bawarskiego, w którym autorka zidentyfikowała swoisty „krater” w ocenie akceptacji parku narodowego wskazujący na „znacznie gorszy poziom oceny relacji na obszarach przylegających do Parku Narodowego Lasu Bawarskiego w porównaniu z gminami położonymi tylko kilka kilometrów dalej” (Job i in., 2021, s. 5). Trzydzieści lat później, w swoim badaniu przeprowadzonym w 2018 r., Job i in. (2019, 2021) nadal mogą wykazać istnienie tego przestrzennego zróżnicowania PPR. Ten „krater” nie pojawia się po utworzeniu obszaru chronionego, co podkreślają liczne przykłady nieudanych projektów parków narodowych. Łącząc tę perspektywę przestrzenną, którą von Ruschkowski i Mayer (2011) powiązali z podobnym tematycznie zjawiskiem NIMBY (Wexler, 1996), z perspektywą czasową, Job i in. (2021, s. 6) stawiają hipotezę, że „im dalej ludzie mieszkają od obszaru chronionego i im dłużej istnieje obszar chroniony, tym mniejsza jest waga konfliktów, tym mniejsza jest postrzegana niekorzystna sytuacja i tym lepsze jest przyzwyczajenie, a tym samym lepsze funkcjonowanie relacji park–ludzie”.

Tabela 4.2. Badania nad relacjami park–ludzie na niemieckich wielkopowierzchniowych obszarach chronionych

Park narodowy	Rok	Autor	Metodyka
Las Bawarski	1988	Rentsch	badanie ilościowe (bezpośrednie)
	2008, 2011	Mayer, Woltering; von Ruschkowski, Mayer	badanie ilościowe (pocztowe) z lokalnymi przedsiębiorcami (turystycznymi)
	2008, 2009, 2011	Liebecke i in.	wywiady eksperckie + badanie ilościowe (telefoniczne)
	2019, 2021	Job i in.	badanie ilościowe (pocztowe)
Berchtesgaden	1990	Rentsch, Kuhn	wywiady eksperckie + badanie ilościowe (bezpośrednie)
	2019, 2021	Job i in.	badanie ilościowe (pocztowe)
Szwarcwald	2015	Blinkert	badanie ilościowe (telefoniczne)
	2022	Fienitz i in.	badanie ilościowe (bezpośrednie)
Eifel	2007	Sieberath	wywiady eksperckie + badanie ilościowe (pocztowe)
	2015	Hillebrand, Erdmann	wywiady eksperckie + ankieta ilościowa (pocztowa)
Hainich	2003	Hendel	–
Harz	1996	Job	badanie ilościowe (bezpośrednie)
	2010, 2011	von Ruschkowski von Ruschkowski, Mayer	badanie ilościowe (bez obecności ankietera) + obserwacja uczestnicząca
Jasmund	1998	Lichtenberg, Wolf	badanie ilościowe (bezpośrednie)
Dolina Dolnej Odry	2001	Müller	–
Dolna Saksonia	1996	Meemken	–
Morze Wattowe	2003	Beckmann	wywiady eksperckie + badanie ilościowe (bezpośrednie)
Szwajcaria Saksońska	2000	Leipzig Student Agency Initiative	–
	2006		–
	2012		–
Szlezwik-Holsztyn Morze Wattowe	od 2002	Nationalpark Schleswig-Holsteinisches Wattenmeer 2019	badanie ilościowe (telefoniczne)
Western-Pomeranian Lagoon Area	1998	Krieger	badanie ilościowe (bezpośrednie)
	2001	Katzenberger	–

Tabela 4.2. cd.

Rezerwat biosfery	Rok	Autor	Metodyka
Bliesgau	2012	Nienaber, Lübke	badanie ilościowe
	2013	Spellerberg i in.	badanie ilościowe (pocztowe)
Mittelelbe	2013a	Solbrig i in.	badanie ilościowe (telefoniczne)
Rhön	2004	Hansen	badanie ilościowe (telefoniczne)
	2013	Pokorny	badanie ilościowe (telefoniczne)
Schaalsee	2013b	Solbrig i in.	badanie ilościowe (telefoniczne)
	2001	Hofinger	badanie ilościowe
Schorfheide-Chorin	2013	Stoll-Kleemann i in.	badanie ilościowe (telefoniczne)
Southeast Rügen	2013c	Solbrig i in.	badanie ilościowe (telefoniczne)
Park przyrodniczy	Rok	Autor	Metodyka
Barnim	2015	Meyer	badanie ilościowe (bezpośrednie)

Uwaga: lata w drugiej kolumnie odnoszą się do roku publikacji, a nie do roku przeprowadzenia badań empirycznych w terenie.

Źródło: opracowanie własne na podstawie Job i in. (2021, s. 4) i załączonych źródeł.

W dokonanym przeglądzie badań Mayer i Stoll-Kleemann (2016) przeanalizowali rolę turystyki opartej na przyrodzie na niemieckich obszarach chronionych pod kątem PPR. Autorzy doszli do wniosku, że w zależności od kontekstu lokalnego, turystyka może mieć znaczenie dla pozytywnego nastawienia do obszaru chronionego. Jednak dochody z turystyki przyrodniczej nie determinują pozytywnej PPR, ponieważ większość mieszkańców w analizowanych studiach przypadków nie jest bezpośrednio zaangażowana w działalność turystyczną i dlatego nie czerpie z niej bezpośrednich korzyści ekonomicznych. Niemniej jednak, również u lokalnych respondentów, którzy nie odnieśli bezpośrednich korzyści ekonomicznych, odnotowano pewne wzmocnienie tożsamości lokalnej/regionalnej dzięki zainteresowaniu zewnętrznych gości obszarem chronionym, co z kolei poprawiło akceptację dla tego terenu.

Jak wynika z danych w tabeli 4.2, dla trzech niemieckich parków narodowych: Jasmund, Vorpommersche Boddenlandschaft i Dolina Dolnej Odry nie było żadnych (opublikowanych) badań dotyczących PPR w latach 1998–2001, co oznacza, że ponad lub prawie dwie dekady brak było aktualnych informacji o PPR dla tych obszarów chronionych. Fakt ten uzasadnia pilność przeprowadzenia badań w tym zakresie dla niemieckich obszarów chronionych w ramach niniejszego projektu. W przypadku Rezerwatu Biosfery Południowo-Wschodniej Rugii sytuacja jest nieco inna, gdyż w 2010 r. Solbrig i in. przeprowadzili badanie PPR (opublikowane w 2013 r.). „Podsumowując, przeprowadzono kilka badań w celu przeanalizowania relacji park–ludzie w niemieckich parkach narodowych i innych obszarach chronionych. Jednak ich wyniki w większości nie są porównywalne z powodu bardzo różnych podejść metodologicznych” (Job i in., 2021, s. 8).

W pełni należy poprzeć postulat Joba i in. (2021, s. 8), aby bazować na „szeroko stosowanym podejściu metodologicznym, które obejmuje większość

potencjalnych źródeł konfliktów między parkiem a społecznością lokalną i które umożliwią porównanie z wcześniej przeprowadzonymi badaniami”. Z tego powodu ankieta badawcza zastosowana w przeprowadzonych przez zespół projektowy badaniach na obszarach chronionych w Euroregionie Pomerania czerpie wiele inspiracji od Joba i in. (2019, 2021).

4.3. Metodyka

Aby przeanalizować relacje park–ludzie na obszarach chronionych w Euroregionie Pomerania, przeprowadzono obszerne badania ilościowe z mieszkańcami czternastu obszarów chronionych lub pobliskiego regionu (kwestionariusz ankiety znajduje się w załączniku C, <https://doi.org/10.12657/9788379864218-apps>):

- w polskiej części Euroregionu Pomerania:
 - Barlinecko-Gorzowski Park Krajobrazowy (BGPK),
 - Cedyński Park Krajobrazowy (CPK),
 - Drawieński Park Narodowy (DPN),
 - Drawski Park Krajobrazowy (DPK),
 - Iński Park Krajobrazowy (IPK),
 - Park Krajobrazowy Dolina Dolnej Odry (PKDDO),
 - Szczeciński Park Krajobrazowy „Puszcza Bukowa” (SPK),
 - Park Krajobrazowy „Ujście Warty” (PKUW),
 - Park Narodowy „Ujście Warty” (PNUW),
 - Woliński Park Narodowy (WPN),
- w niemieckiej części Euroregionu Pomerania (kwestionariusz ankiety znajduje się w załączniku D, <https://doi.org/10.12657/9788379864218-apps>):
 - Park Narodowy Jasmund (PNJ),
 - Park Narodowy Dolina Dolnej Odry (PNDDO),
 - Rezerwat Biosfery Południowo-Wschodniej Rugii (RBPWR),
 - Park Narodowy Vorpommersche Boddenlandschaft (PNVB).

Obszary objęte badaniem to okolice sześciu parków narodowych (trzech w Polsce i trzech w Niemczech), siedmiu parków krajobrazowych (wszystkie w Polsce) i jednego rezerwatu biosfery (w Niemczech)¹². Badania zostały przeprowadzone metodą CATI (ang. *computer-assisted telephone interviewing*) przez doświadczone przedsiębiorstwa zajmujące się badaniami rynku. Zdecydowano się na metodę CATI głównie z powodów praktycznych. Po pierwsze, instytucje badawcze poinformowały, że reprezentatywne badania internetowe nie będą dostępne dla peryferyjnych, wiejskich okolic obszarów objętych badaniem (w przeciwieństwie do Garms, 2021 dla Lasu Bawarskiego i Alp Bawarskich). Po drugie, ankieta pocztowa obejmująca wszystkie obszary chronione, jak ta przeprowadzona przez Joba

¹² Obszary, na których przeprowadzono wywiady telefoniczne, zostały określone na podstawie definicji gmin obszarów chronionych autorstwa Hannemanna i Joba (2003). Oznacza to gminę, która w całości lub częściowo znajduje się na terenie danego obszaru chronionego lub bezpośrednio z nim graniczy. Wyjątkiem jest Woliński Park Narodowy, gdzie wywiady przeprowadzono również z mieszkańcami gmin Golczewo i Świerżno, sąsiadującymi z gminami parku.

i in. (2019, 2021), wymagałaby znacznie większych środków finansowych i zasobów ludzkich niż te dostępne w projekcie.

W celu wyłonienia próby badawczej zastosowano metodę losowego wybierania numerów. W procedurze tej przynajmniej część numerów telefonów jest generowana losowo. W ten sposób można przeprowadzić wywiady telefoniczne także wtedy, gdy na badanym obszarze nie jest dostępna lista numerów telefonów. Ponadto dzięki tej procedurze gospodarstwa domowe, w których nie ma publicznie dostępnego numeru telefonu, również mają szansę wziąć udział w badaniu (Glasser, Metzger, 1972, s. 52). Wywiad przeprowadzano z osobą z losowo wybranego gospodarstwa domowego, która ukończyła 18 lat.

Dla każdego obszaru chronionego zebrano od 385 do 400 wypełnionych kwestionariuszy, aby zapewnić poziom ufności 95% i precyzję na poziomie 5%. Łącznie próba badawcza objęła 5547 obserwacji. Aby poprawić reprezentatywność wyników, zważono dane w oparciu o specyficzną dla danej lokalizacji strukturę płci i wieku. Badania polskich obszarów chronionych odbyły się w dwóch okresach: wrzesień i październik 2019 r. dla Drawieńskiego Parku Narodowego, Szczecińskiego i Ińskiego Parku Krajobrazowego oraz wrzesień i październik 2020 r. dla pozostałych obszarów chronionych objętych badaniem. Na trzech obszarach chronionych Meklemburgii-Pomorza Przedniego badanie przeprowadzono w okresie od 8 lipca 2019 r. do 23 sierpnia 2019 r., natomiast w przypadku Parku Narodowego Dolina Dolnej Odry ramy czasowe obejmowały okres od 18 listopada 2019 r. do 14 stycznia 2020 r.

Koncepcja kwestionariusza ankiety została zainspirowana istniejącymi badaniami PPR, aby osiągnąć cel, jakim było zapewnienie porównywalności teoretycznie zidentyfikowanych czynników wpływających na PPR (por. ryc. 4.1) różnych analizowanych obszarów chronionych. Operacjonalizację i sformułowanie pytań w większości zaczerpnięto z badań nad PPR przeprowadzonych przez: Krieger (1998), Lichtenberg i Wolf (1998) Sieberath (2007), Liebecke i in. (2008, 2009, 2011), von Ruschkowski (2010), Hillebrand i Erdmann (2015), Joba i in. (2019, 2021). Pakiet stwierdzeń dotyczących światopoglądu ekologicznego respondentów został zaczerpnięty z Farjon i in. (2016).

Ostateczny kwestionariusz zawiera 25 głównych pytań podzielonych na trzy części: ogólne nastawienie do obszarów chronionych, nastawienie do analizowanego obszaru chronionego i pytania socjodemograficzne. Niektóre pytania były jednak pytaniami filtrującymi, dlatego rzeczywista liczba jest wyższa – 43. Aby zapewnić porównywalność z poprzednimi badaniami PPR i dostarczyć zarządzającym obszarami chronionymi i decydentom politycznym łatwo dostępnych i zrozumiałych wyników, dokonano analizy ogólnego nastawienia respondentów do poszczególnych obszarów chronionych za pomocą tak zwanego „pytania wyborczego” (nawiązującego do regularnych sondaży wyborczych w Niemczech). Zostało ono sformułowane jako: „Założmy, że w najbliższą niedzielę odbędzie się głosowanie w sprawie dalszego istnienia obszaru chronionego XY. Jak zagłosowałyby Pan(i): za czy przeciw?” (patrz również: Rentsch, 1988; Liebecke i in., 2008, 2009, 2011; Job i in., 2019, 2021). Zdając sobie jednak sprawę z ograniczeń tego dychotomicznego pytania, zapytaliśmy dodatkowo respondentów o zmiany w ich

nastawieniu do danego obszaru chronionego od momentu jego wyznaczenia, odpowiednio od czasu, gdy zaczęli mieszkać w regionie obszaru chronionego (tak, bardziej pozytywnie/negatywnie, bez zmian). Ponieważ uważamy, że działania są o wiele ważniejsze niż samo nastawienie, chcieliśmy się dowiedzieć od respondentów, czy, a jeśli tak, to w jaki sposób (kiedykolwiek) działali na rzecz lub przeciwko obszarowi chronionemu, w pobliżu którego mieszkają (tak, na rzecz/przeciwko, brak działań). Te trzy zmienne zależne zostały połączone z kilkoma zmiennymi niezależnymi obejmującymi większość czynników wpływających na PPR opisanych w literaturze i przedstawionych w rozdziale 4.1 oraz na rycinie 4.1. Analiza ma na celu ukazanie, jak każdy z tych czynników jest związany ze zmiennymi zależnymi. Czynniki wpływające były mierzone za pomocą różnych skal typu Likerta, przeważnie od 1 do 5 (1 na ogół wskazuje na wysokie wartości/zgodę, 5 przeciwnie).

W ocenie przedstawiono najpierw strukturę społeczno-demograficzną respondentów, następnie ich postawy wobec obszarów chronionych w ogóle, a na końcu specyficzne relacje wobec lokalnego obszaru chronionego. Zasadniczo analiza ma na celu wykrycie różnic w postawach między mieszkańcami różnych obszarów chronionych. Różnice te są oceniane poprzez analizę związków między narodowością lub rodzajem obszarów chronionych a odpowiedziami na pytania. Ponieważ zbiór danych zawiera w większości dane na skali nominalnej lub porządkowej, wykorzystano współczynnik asocjacji V Craméra (Cleff, 2019, s. 81 i nast.). Współczynnik ten został już opisany w rozdziale 3.

4.4. Wyniki

4.4.1. Cechy społeczno-demograficzne respondentów

Pierwszym krokiem analizy PPR jest przedstawienie struktury społeczno-demograficznej respondentów. Tabela 4.3 przedstawia strukturę respondentów według wieku.

Pierwszą rzeczą, mocno uwidaczniającą się, jest to, że respondenci niemieckich regionów chronionych (Park Narodowy Jasmund, Park Narodowy Dolina Dolnej Odry, Rezerwat Biosfery Południowo-Wschodnia Rugia i Park Narodowy Vorpommersche Boddenlandschaft) są znacznie starsi niż w Polsce. Grupa respondentów w wieku 65 lat i więcej ma udział od 38% (Park Narodowy Vorpommersche Boddenlandschaft) do ponad 61% (Park Narodowy Dolina Dolnej Odry). W sąsiedztwie polskich parków narodowych udział tej najstarszej grupy wieku nieznacznie przekracza 24% (w Szczecińskim Parku Krajobrazowym „Puszcza Bukowa”). Przeciętnie respondenci mieszkający w sąsiedztwie Parku Narodowego „Ujście Warty” są najmłodszy (średnia wieku nieco poniżej 46 lat), a respondenci z sąsiedztwa Parku Narodowego Dolina Dolnej Odry są najstarsi (średnia wieku 65 lat). Tak więc struktura respondentów według wieku podkreśla znaczenie ważenia wyników w zależności od grupy wieku i płci.

Tabela 4.3. Struktura respondentów ze względu na wiek [lata]

Obszar chroniony	Śred- nia	Media- na	SD	Udział naj- starszej grupy wieku
Barlinecko-Gorzowski Park Krajobrazowy	46,81	47	16,21	20,50%
Cedyński Park Krajobrazowy	46,42	44	12,55	10,03%
Drawieński Park Narodowy	46,09	46	16,61	21,00%
Drawski Park Krajobrazowy	47,61	48	16,44	22,25%
Iński Park Krajobrazowy	46,56	46	16,41	19,25%
Park Narodowy Jasmund	61,19	63	15,66	45,05%
Park Krajobrazowy Dolina Dolnej Odry	48,53	47	14,81	19,10%
Park Narodowy Dolina Dolnej Odry	65,99	68	14,25	61,66%
Rezerwat Biosfery Południowo-Wschodniej Rugii	59,59	61	16,22	41,42%
Szczeciński Park Krajobrazowy	48,08	48	16,51	24,25%
Park Krajobrazowy „Ujście Warty”	46,12	45	16,29	18,75%
Park Narodowy „Ujście Warty”	45,95	45	16,11	18,75%
Park Narodowy Vorpommersche Boddenlandschaft	58,96	61	14,86	38,04%
Woliński Park Narodowy	48,51	49	15,81	23,50%

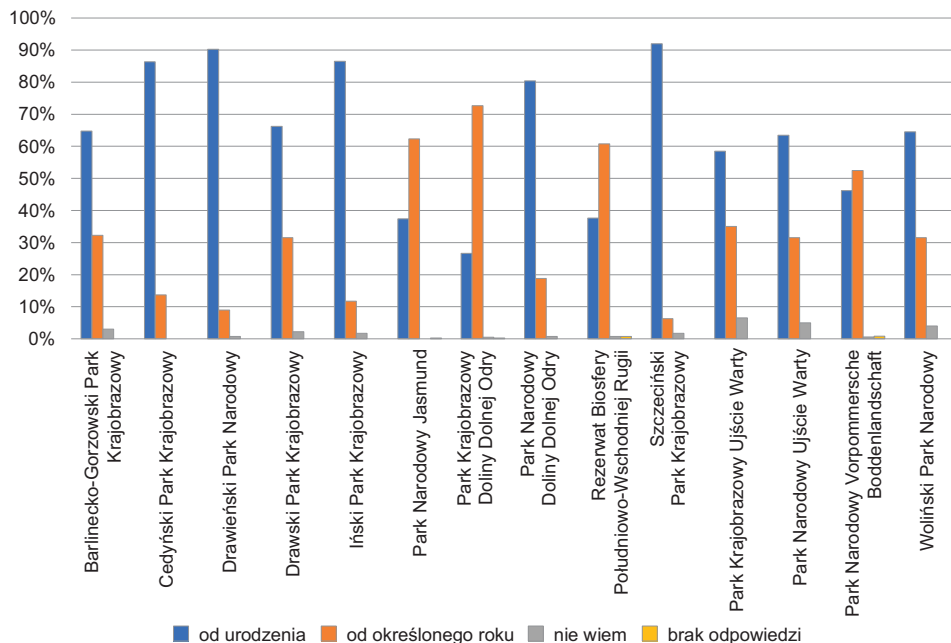
Źródło: opracowanie własne.

W kolejnym kroku dokonano analizy struktury respondentów pod względem płci. Wśród niemieckich respondentów frakcja kobiet jest znacznie wyższa (ponad 60% w sąsiedztwie Parku Narodowego Jasmund, Parku Narodowego Dolina Dolnej Odry i Rezerwatu Biosfery Południowo-Wschodniej Rugii oraz ponad 55% na obszarze Parku Narodowego Vorpommersche Boddenlandschaft). W sąsiedztwie polskich parków narodowych udział kobiet wynosi średnio 51%. Są pewne wyjątki – Drawieński Park Narodowy i Park Krajobrazowy Dolina Dolnej Odry. W ich sąsiedztwie frakcja mężczyzn jest nieco wyższa niż frakcja kobiet. Przyczyną tych wyników może być przeważnie wiejska struktura tych regionów parkowych. W polskich województwach zachodniopomorskim i lubuskim na obszarach wiejskich mieszka więcej mężczyzn niż kobiet (GUS, 2022).

Innym interesującym pytaniem socjodemograficznym jest długość zamieszkania na obszarze chronionym (ryc. 4.2).

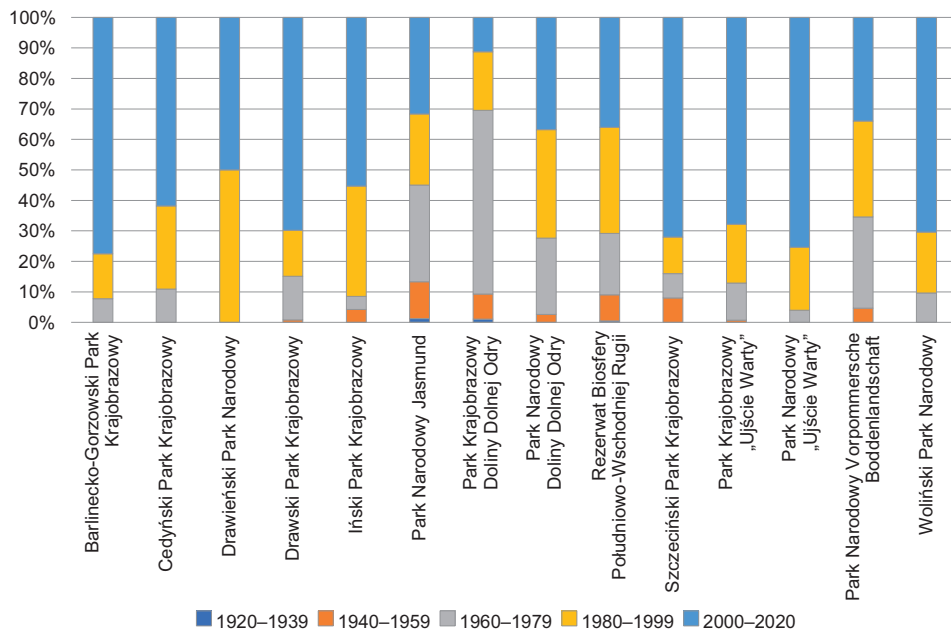
Również w tym przypadku widać wyraźne różnice między respondentami z niemieckich i polskich regionów chronionych. We wszystkich polskich regionach chronionych większość respondentów mieszka tam od urodzenia. Odsetek tych, którzy się tam przeprowadzili, nie przekracza 35% (dla Parku Krajobrazowego „Ujście Warty”). Odwrotna sytuacja występuje w odniesieniu do niemieckich obszarów chronionych – frakcja ta wynosi nie mniej niż 52% (dla Parku Narodowego Vorpommersche Boddenlandschaft). Większość respondentów przeprowadziła się tam. Rycina 4.3 przedstawia strukturę tych respondentów, którzy przeprowadzili się do analizowanych regionów chronionych.

Analiza akceptacji

Ryc. 4.2. Struktura respondentów ze względu na długość zamieszkiwania w sąsiedztwie obszarów chronionych

Źródło: opracowanie własne.

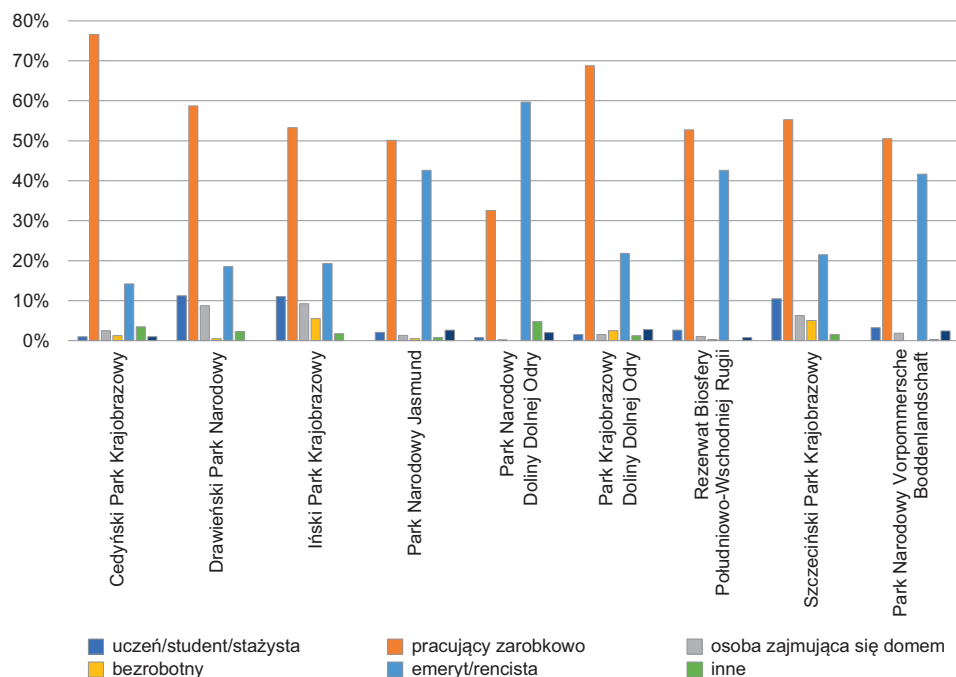

Ryc. 4.3. Lata, w których respondenci przeprowadzili się na obszar chroniony

Źródło: opracowanie własne.

Czas, od którego respondenci przeprowadzili się do regionów chronionych, jest bardzo zmienny. W przypadku polskich obszarów chronionych największy ułamek respondentów przeprowadził się tam w ciągu ostatnich 20 lat. Z wyjątkiem Parku Krajobrazowego Dolina Dolnej Odry frakcja ta przekroczyła 50%. W obrębie niemieckich obszarów chronionych w odniesieniu do dwóch parków (Rezerwat Biosfery Południowo-Wschodnia Rugia i Park Narodowy Vorpommersche Boddenlandschaft) frakcja ta jest również najwyższa, chociaż znacznie mniejsza niż w odniesieniu do polskich. Największa część mieszkańców okolic Parku Narodowego Jasmund i Parku Narodowego Dolina Dolnej Odry przeprowadziła się tam w latach 1960–1979.

Ostatnia część porównania danych społeczno-demograficznych dotyczy sytuacji zawodowej respondentów (ryc. 4.4). Jednakże dane były dostępne tylko dla dziewięciu obszarów chronionych¹³.

Ryc. 4.4. Sytuacja zawodowa respondentów

Źródło: opracowanie własne.

Struktura zawodowa respondentów odpowiada ich strukturze według wieku (tab. 4.3). Ponieważ mieszkańcy polskich obszarów chronionych są generalnie

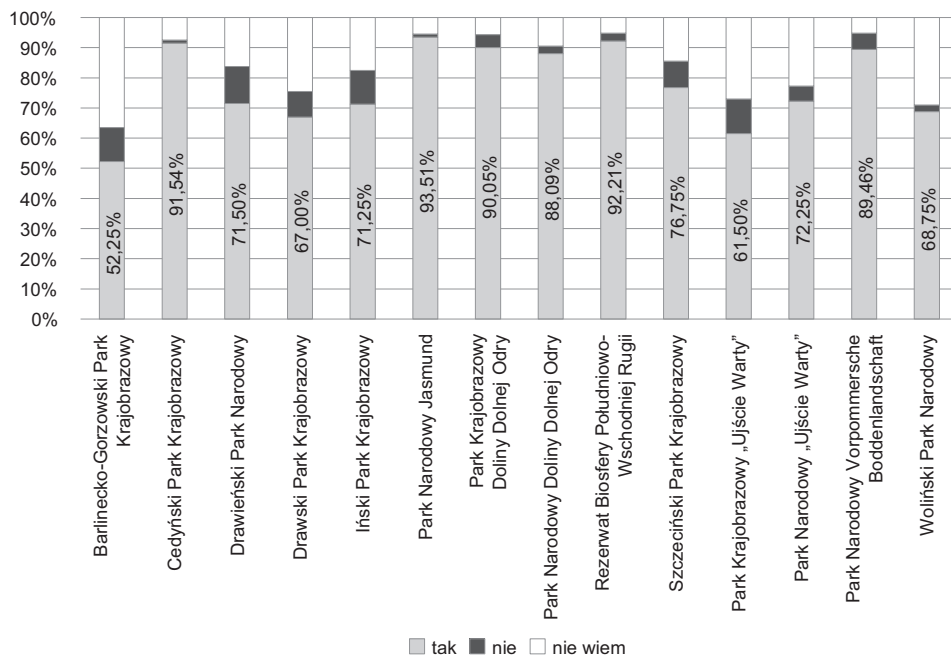
¹³ Cedyński Park Krajobrazowy, Drawieński Park Narodowy, Iński Park Krajobrazowy, Park Narodowy Jasmund, Park Narodowy Dolina Dolnej Odry, Park Krajobrazowy Dolina Dolnej Odry, Rezerwat Biosfery Południowo-Wschodnia Rugia, Szczeciński Park Krajobrazowy i Park Narodowy Vorpommersche Boddenlandschaft.

młodszy, większość wykazuje różne formy zatrudnienia, podczas gdy na niemieckich obszarach chronionych wyższy jest udział emerytów. Ogólnie rzecz biorąc, grupa polskich mieszkańców cechuje się znacznie większym udziałem osób uczących się/studiujących.

4.4.2. Światopogląd ekologiczny i wiedza o obszarach chronionych

4.4.2.1. Poziom wiedzy o obszarach chronionych w sąsiedztwie i zainteresowanie nimi

Respondenci zostali zapytani o ich wiedzę na temat istnienia w sąsiedztwie obszaru chronionego (ryc. 4.5).

Ryc. 4.5. Wiedza respondentów o istnieniu obszarów chronionych w ich sąsiedztwie
Źródło: opracowanie własne.

Poziom wiedzy o istnieniu obszarów chronionych różni się w zależności od kraju, ale także od rodzaju obszaru chronionego. Mieszkańcy niemieckich regionów obszarów chronionych mają zazwyczaj znacznie większą wiedzę o ich istnieniu w porównaniu z polskimi odpowiednikami (dla testu dwóch wskaźników struktury wartość $p < 0,001$). Większość niemieckich respondentów (co najmniej 89,5% w przypadku Parku Narodowego Vorpommersche Boddenlandschaft) jest świadoma istnienia obszaru chronionego w okolicy. W ich sytuacji nie zależy to od typu parku. Jeśli przyjrzymy się mieszkańcom polskich obszarów chronionych, to okaże się, że ich wiedza nie różni się istotnie między regionami parków narodowych i krajobrazowych (dla testu dwóch wskaźników struktury wartość

$p = 0,57$). Niektórzy z respondentów byli przekonani, że w ich okolicy nie ma żadnych obszarów chronionych. Generalnie (z wyjątkiem Drawieńskiego Parku Narodowego) mieszkańcy parków krajobrazowych częściej udzielali tej odpowiedzi. W przypadku Barlinecko-Gorzowskiego Parku Krajobrazowego, Drawskiego Parku Krajobrazowego, Parku Krajobrazowego „Ujście Warty” i Wolińskiego Parku Narodowego znaczna część respondentów (co najmniej 24%) nie wiedziała, że obszar chroniony w ich okolicy w ogóle istnieje.

Ponadto zapytaliśmy respondentów o ich ogólne zainteresowanie obszarami chronionymi. Ogólnie rzecz biorąc, respondenci są zainteresowani obszarami chronionymi (41,2%), chociaż bez nadmiernego entuzjazmu (tylko 7,6% było bardzo zainteresowanych), przy czym w ogóle niezainteresowanych było 7,4%. Pozostałe 40,3% odpowiedziało, że nie interesuje się zbyt obszarem chronionym. Oznacza to, że około połowy próby wykazuje zainteresowanie obszarem chronionym, a pozostała część nie. Istnieją jednak znaczne różnice między parkami (V Craméra 0,216, $p < 0,001$): zainteresowanie (dwie najwyższe wartości pola) jest najwyższe w parkach narodowych Jasmund (77,6%), PNVB (71,1%), RB Południowo-Wschodniej Rugii (68,3%) i Parku Narodowym Dolina Dolnej Odry (65,5%) (wszystkie Niemcy), a najniższe w Barlinecko-Gorzowskim Parku Krajobrazowym (26,3%) i Parku Krajobrazowym Dolina Dolnej Odry (34,7%). W związku z tym respondenci w niemieckiej części regionu Pomerania są dużo bardziej zainteresowani obszarami chronionymi niż respondenci z Polski (2,15 vs 2,59, $p < 0,001$).

4.4.2.2. Światopogląd respondentów na sprawy środowiska naturalnego

Kolejne pytania dotyczyły ogólnego stosunku do przyrody (ochrona/użytkowanie). Dokonano analizy czterech stwierdzeń:

1. Szczególnie cenne obszary przyrodnicze powinny być zamknięte dla wypoczynku i rekreacji.
2. Powinniśmy tak korzystać z przyrody, by uzyskać możliwie największe korzyści gospodarcze.
3. Do ochrony przyrody przykładano dotąd zbyt dużą wagę.
4. Powinniśmy akceptować to, że w naturze dzikie zwierzęta czasami głodują lub są ranione przez inne dzikie zwierzęta.

Pierwsze stwierdzenie przedstawia ekocentryzm respondentów, dwa następane – antropocentryzm, a ostatnie – holizm. Podstawowe statystyki opisowe dla tych stwierdzeń przedstawia tabela 4.4. Niektórzy respondenci nie mieli zdania na wymienione tematy, a niektórzy w ogóle nie udzielili odpowiedzi. Dlatego pod uwagę wzięto tylko te odpowiedzi, w których stwierdzenia były określone.

Ogólnie rzecz biorąc, mieszkańcy regionów chronionych w Niemczech zgadzali się ze stwierdzeniem, że szczególnie cenne obszary przyrodnicze powinny być zamknięte dla rekreacji i wypoczynku w większym stopniu niż ich odpowiednicy w polskich regionach chronionych. Różnica ta była statystycznie istotna ($p < 0,001$ dla testu U Manna-Whitneya). Dlatego niemieccy respondenci byli bardziej ekocentryczni niż polscy. Rozkłady odpowiedzi nie różniły się istotnie

Tabela 4.4. Postawy respondentów wobec ochrony/użytkowania przyrody

Obszar chroniony	Średnia	Mediana	SD
Szczególnie cenne obszary przyrodnicze powinny być zamknięte dla wypoczynku i rekreacji			
Barlinecko-Gorzowski Park Krajobrazowy	2,42	2	1,36
Cedyński Park Krajobrazowy	3,04	3	1,47
Drawieński Park Narodowy	3,20	3	1,44
Drawski Park Krajobrazowy	2,50	2	1,42
Iński Park Krajobrazowy	3,03	3	1,46
Park Narodowy Jasmund	2,25	2	1,45
Park Krajobrazowy Dolina Dolnej Odry	3,06	3	1,33
Park Narodowy Dolina Dolnej Odry	2,84	3	1,54
Rezerwat Biosfery Południowo-Wschodniej Rugii	2,09	2	1,34
Szczeciński Park Krajobrazowy	3,20	3	1,45
Park Krajobrazowy „Ujście Warty”	2,38	2	1,41
Park Narodowy „Ujście Warty”	2,52	2	1,40
Park Narodowy Vorpommersche Boddenlandschaft	2,12	2	1,35
Woliński Park Narodowy	2,63	2	1,46
Powinniśmy tak korzystać z przyrody, by uzyskać możliwie największe korzyści gospodarcze			
Barlinecko-Gorzowski Park Krajobrazowy	3,17	3	1,46
Cedyński Park Krajobrazowy	3,39	4	1,47
Drawieński Park Narodowy	3,74	4	1,38
Drawski Park Krajobrazowy	3,27	3	1,57
Iński Park Krajobrazowy	3,52	4	1,50
Park Narodowy Jasmund	3,11	3	1,52
Park Krajobrazowy Dolina Dolnej Odry	3,70	4	1,27
Park Narodowy Dolina Dolnej Odry	2,91	3	1,54
Rezerwat Biosfery Południowo-Wschodniej Rugii	3,53	4	1,48
Szczeciński Park Krajobrazowy	3,61	4	1,39
Park Krajobrazowy „Ujście Warty”	2,96	3	1,41
Park Narodowy „Ujście Warty”	3,25	3	1,52
Park Narodowy Vorpommersche Boddenlandschaft	3,31	3	1,38
Woliński Park Narodowy	3,13	3	1,56
Do ochrony przyrody przykładano dotąd zbyt dużą wagę			
Barlinecko-Gorzowski Park Krajobrazowy	3,80	4	1,35
Cedyński Park Krajobrazowy	3,79	4	1,41
Drawieński Park Narodowy	3,67	4	1,32
Drawski Park Krajobrazowy	4,23	5	1,24
Iński Park Krajobrazowy	3,47	4	1,46
Park Narodowy Jasmund	3,63	4	1,51
Park Krajobrazowy Dolina Dolnej Odry	3,88	4	1,22
Park Narodowy Dolina Dolnej Odry	3,23	4	1,46

Tabela 4.4. cd.

Obszar chroniony	Średnia	Mediana	SD
Rezerwat Biosfery Południowo-Wschodniej Rugii	3,92	5	1,39
Szczeciński Park Krajobrazowy	3,96	5	1,27
Park Krajobrazowy „Ujście Warty”	3,74	4	1,43
Park Narodowy „Ujście Warty”	3,96	5	1,44
Park Narodowy Vorpommersche Boddenlandschaft	3,88	4,5	1,39
Woliński Park Narodowy	3,77	5	1,50
Powinniśmy akceptować to, że w naturze dzikie zwierzęta czasami głodują lub są ranione przez inne dzikie zwierzęta			
Barlinecko-Gorzowski Park Krajobrazowy	2,72	2	1,45
Cedyński Park Krajobrazowy	2,96	2	1,49
Drawieński Park Narodowy	3,17	3	1,43
Drawski Park Krajobrazowy	2,52	2	1,44
Iński Park Krajobrazowy	2,89	3	1,43
Park Narodowy Jasmund	1,93	1	1,28
Park Krajobrazowy Dolina Dolnej Odry	3,28	3	1,42
Park Narodowy Dolina Dolnej Odry	1,74	1	1,28
Rezerwat Biosfery Południowo-Wschodniej Rugii	1,89	1	1,19
Szczeciński Park Krajobrazowy	3,01	3	1,49
Park Krajobrazowy „Ujście Warty”	2,56	2	1,36
Park Narodowy „Ujście Warty”	2,78	3	1,40
Park Narodowy Vorpommersche Boddenlandschaft	1,83	1	1,14
Woliński Park Narodowy	2,56	2	1,39

Źródło: opracowanie własne.

między polskimi typami parków ($p = 0,585$). Różnice między niemieckimi obszarami chronionymi były statystycznie istotne ($p < 0,01$) – mieszkańcy rezerwatu biosfery byli bardziej ekocentryczni niż mieszkańcy parków narodowych.

Stopień zgodności w odniesieniu do dwóch następujących stwierdzeń – powinniśmy tak wykorzystywać przyrodę, aby osiągnąć jak największe korzyści ekonomiczne (stwierdzenie 2) i zbyt dużą wagę przywiązuje się do tej pory do ochrony przyrody (stwierdzenie 3), był nieco wyższy w Niemczech i różnica była statystycznie istotna ($p < 0,001$ dla obu stwierdzeń); niemieccy respondenci byli bardziej antropocentryczni. Różnice między odpowiedziami mieszkańców sąsiedztwa polskich obszarów chronionych nie były istotne ($p = 0,792$ dla stwierdzenia 2 i $p = 0,521$ dla stwierdzenia 3). Gdy porównamy typy niemieckich obszarów chronionych, różnice były istotne ($p < 0,001$ dla obu stwierdzeń) – mieszkańcy rezerwatu biosfery byli bardziej antropocentryczni. Ponieważ te dwa stwierdzenia prezentują podobne postawy, zbadano następnie spójność odpowiedzi. Okazało się, że odpowiedzi nie były spójne (współczynnik alfa Cronbacha 0,36).

Stopień zgodności z ostatnim stwierdzeniem – na wolności dzikie zwierzęta głodują lub są ranione przez inne dzikie zwierzęta – był znacznie wyższy w Niemczech niż w Polsce. Różnice między odpowiedziami były statystycznie istotne

($p < 0,001$). Oznacza to, że światopogląd ekologiczny niemieckich respondentów jest bardziej holistyczny w porównaniu z polskimi respondentami. Gdy analizujemy różnice w obrębie każdego kraju, okazuje się, że nie są one znaczące ($p = 0,744$ dla typów parków w Polsce i $p = 0,187$ dla typów parków w Niemczech).

Podsumowując, polscy respondenci są mniej ekocentryczni w porównaniu z Niemcami, ale również mniej antropocentryczni (wykorzystywanie przyrody dla korzyści człowieka, zbyt duży nacisk na ochronę przyrody w przeszłości) i mniej zorientowani holistycznie (przyroda ma swoje okrutne elementy). Oznacza to, że we wszystkich trzech wymiarach światopoglądu ekologicznego respondenci z polskich regionów chronionych w regionie Pomerania wykazują mniej skrajnych postaw.

4.4.3. Analizy relacji park–ludzie

Analiza relacji park–ludzie składa się ze zmiennych zależnych (4.4.3.1), zmiennych niezależnych (4.4.3.2) i ich powiązań (4.4.3.3).

4.4.3.1. Zmienne zależne

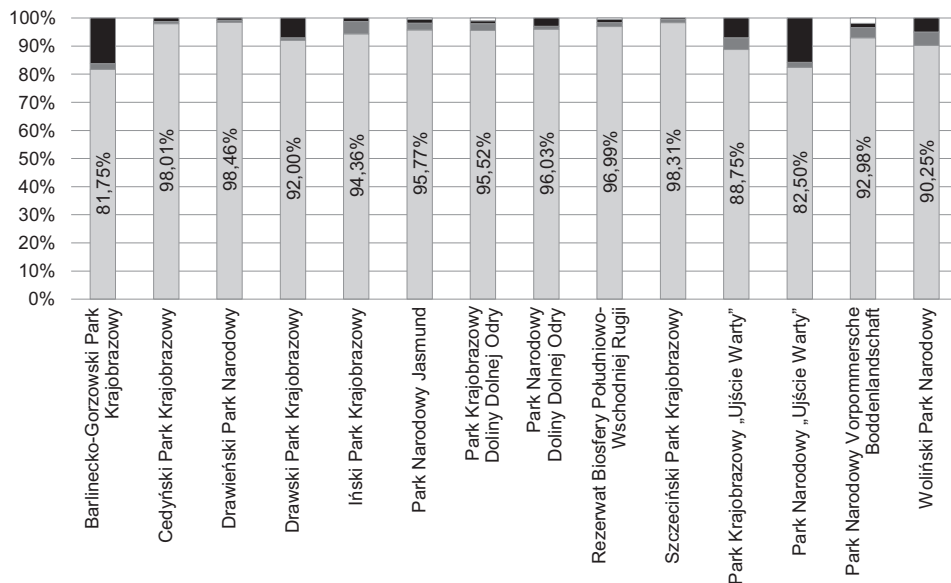
Najważniejszą zmienną zależną jest ogólny stosunek respondentów do poszczególnych obszarów chronionych, wyrażony w „pytaniu wyborczym”, które hipotecznie kwestionuje dalsze istnienie obszarów chronionych.

Respondentów zapytano, jak by zareagowali, gdyby w najbliższą niedzielę odbyło się głosowanie w sprawie przyszłego istnienia obszaru chronionego (ryc. 4.6).

Większość respondentów w każdym regionie chronionym odpowiedziałaby pozytywnie na „pytanie wyborcze”, co oznacza, że opowiada się za utrzymaniem obszaru chronionego. Podczas gdy w siedmiu z 14 regionów obszarów chronionych udział pozytywnych odpowiedzi wynosi $>95\%$, to tylko w trzech regionach obszarów chronionych udział ten jest poniżej 90% . Najwyższe udziały głosów negatywnych (tzn. przeciwko dalszemu istnieniu parków) odnotowano w okolicach Wolińskiego Parku Narodowego ($4,8\%$), Parku Krajobrazowego „Ujście Warty” ($4,3\%$) i Parku Narodowego Dolina Dolnej Odry ($4,0\%$). Co ciekawe, około 16% respondentów w Barlinecko-Gorzowskim Parku Krajobrazowym i Parku Narodowym „Ujście Warty” odpowiedziało obojętnie, stwierdzając „nie wiem”. Dodatkowo dokonano analizy związków między odpowiedziami na to pytanie a rodzajami obszarów chronionych (tab. 4.5).

Wartości wszystkich współczynników są poniżej $0,1$. Oznacza to, że odpowiedzi nie zależały od typów obszarów chronionych i krajów. Nawet jeśli w dwóch przypadkach – dla polskich/niemieckich parków narodowych i ogólnie polskich/niemieckich parków – są one statystycznie istotne, to ich wartości są tak małe, że trudno mówić o jakimkolwiek związku. Małe wartości p wynikają najprawdopodobniej z dużej liczby obserwacji. Różnice między odpowiedziami są zbyt małe, aby rozróżnić kategorie obszarów chronionych.

Drugą zmienną zależną jest zmiana osobistego nastawienia do obszaru chronionego od czasu jego utworzenia lub przeprowadzki respondentów do regionu (ryc. 4.7). Ogólnie rzecz biorąc, 16% respondentów zgłasza poprawę nastawienia,

■ należy pozostawić obszar chroniony ■ należy zlikwidować obszar chronionego ■ nie wiem □ brak odpowiedzi

Ryc. 4.6. Ogólny stosunek do obszarów chronionych w regionie Pomorza w oparciu o „pytanie wyborcze”

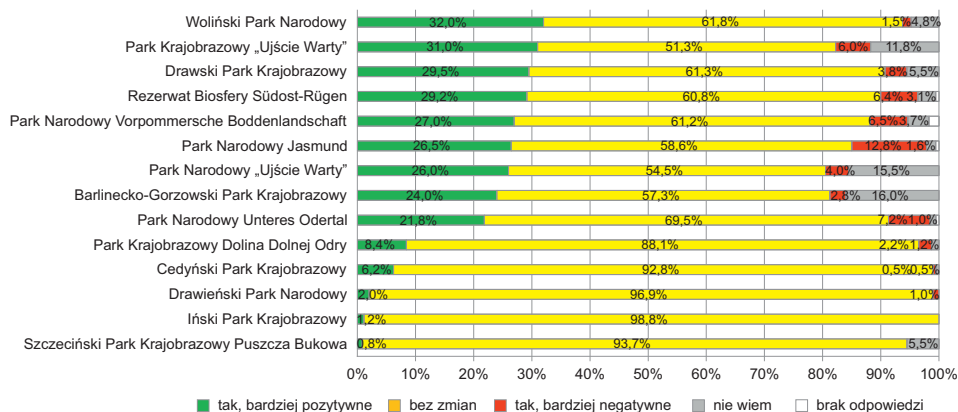
Źródło: opracowanie własne.

Tabela 4.5. Zależności między odpowiedziami na „pytanie wyborcze” a rodzajami obszarów chronionych

Typy obszarów chronionych	V Craméra	wartość p
Rodzaje parków w Polsce	0,0334	0,2558
Polskie/niemieckie parki narodowe	0,0991	<0,001
Rodzaje parków w Niemczech	0,0197	0,2747
Parki polskie/niemieckie ogółem	0,0741	<0,001

Źródło: opracowanie własne.

tylko 3,3% wskazuje na bardziej negatywne nastawienie, ale ponad trzy czwarte (76,1%) nie zmieniło swojego nastawienia do obszaru chronionego w swoim regionie. Istnieją jednak znaczne różnice między parkami (V Craméra 0,248, $p < 0,001$). Podczas gdy 32,0% ankietowanych mieszkańców regionu Wolińskiego Parku Narodowego wykazuje bardziej pozytywne nastawienie, w regionie Drawieńskiego Parku Narodowego jest tak tylko w przypadku 2,0% respondentów. Jeśli chodzi o kategorie obszarów chronionych, to Rezerwat Biosfery Południowo-Wschodniej Rugii ma najwyższy udział respondentów o bardziej pozytywnym nastawieniu (29,2%), a następnie parki narodowe (19,6%) i parki krajobrazowe (11,8%) (V Craméra 0,126, $p < 0,001$) – te ostatnie wykazują również najwyższy udział respondentów o stabilnym nastawieniu. Jeżeli dokonamy rozróżnienia między polskimi i niemieckimi respondentami, widać, że postawy

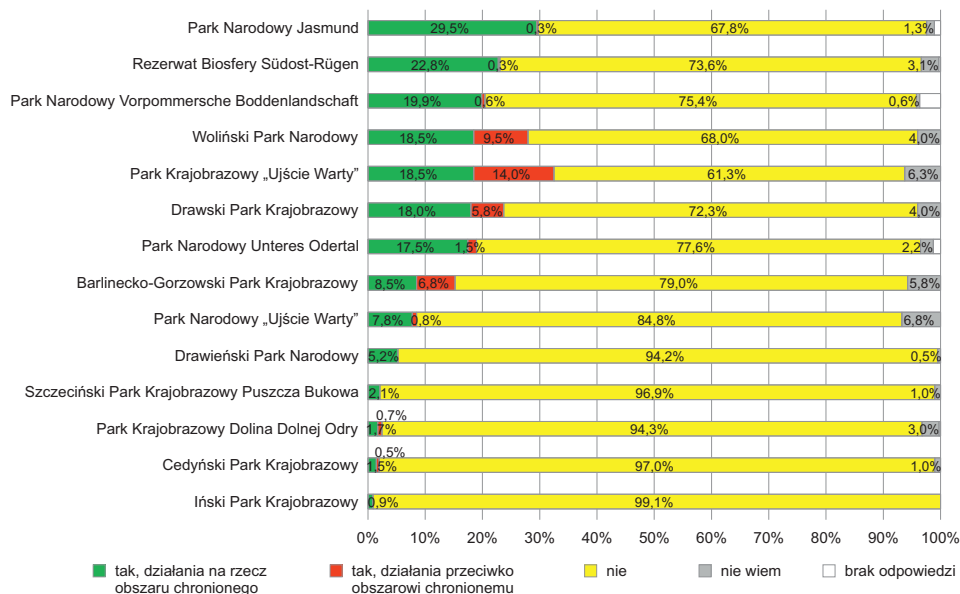

Ryc. 4.7. Zmiana osobistego nastawienia do obszaru chronionego od czasu jego utworzenia lub przeprowadzki do regionu

Źródło: opracowanie własne.

wobec obszarów chronionych znacznie się poprawiły w przypadku niemieckich obszarów chronionych (26% bardziej pozytywnych postaw w porównaniu z 13% w przypadku polskich parków), podczas gdy postawy są bardziej stabilne w przypadku polskich obszarów objętych badaniem (80,1% w porównaniu z 62,8%), a także bardziej negatywne w czasie (8,2% w porównaniu z 1,8%) (V Craméra 0,239, $p < 0,001$).

Trzecia zmienna zależna odnosi się do rzeczywistych zachowań respondentów w odniesieniu do obszarów chronionych w ich regionie (ryc. 4.8), które ujawniają wyraźne różnice między obszarami chronionymi (V Craméra 0,224, $p < 0,001$). Po pierwsze, jest oczywiste, że większość respondentów nie działa ani za, ani przeciw obszarom chronionym (od 61,3% do 99,1%). Po drugie, dla wszystkich analizowanych obszarów chronionych, udział respondentów działających na korzyść obszaru chronionego jest zawsze większy niż udział tych, którzy działają przeciwko parkom (między 0,9% a 29,2%). Ponadto możemy wyróżnić trzy grupy parków: a) obszary podlegające ochronie biernej, gdzie prawie każdy działa na korzyść lub przeciwko nim (Parki Krajobrazowe Iński, Cedyński, Dolina Dolnej Odry, Szczeciński i Drawieński Park Narodowy); b) obszary podlegające ochronie czynnej, gdzie stosunkowo duża część respondentów aktywnie angażuje się na rzecz parków (Parki Narodowe Jasmund, PNVB, „Ujście Warty”, Dolina Dolnej Odry i Rezerwat Biosfery Południowo-Wschodniej Rugii); c) polaryzujące obszary chronione, gdzie znaczna część respondentów działa zarówno na rzecz, jak i przeciwko nim (Woliński Park Narodowy, Parki Krajobrazowe „Ujście Warty”, Drawski i Barlinecki). Jeżeli dokonamy rozróżnienia pomiędzy kategoriami obszarów chronionych, otrzymamy podobny wynik jak w przypadku zmian w postawach wobec obszaru chronionego: największa grupa respondentów aktywnie opowiadających się za obszarem chronionym istnieje w przypadku rezerwatu biosfery (22,8%), następnie parków narodowych (14,6%) i parków krajobrazowych (6,1%), w których również odnotowuje się największą grupę nieaktywną (88,2%).

Ryc. 4.8. Czy kiedykolwiek podejmował/a Pan/i jakiegokolwiek działania na rzecz lub przeciw obszarowi chronionemu?

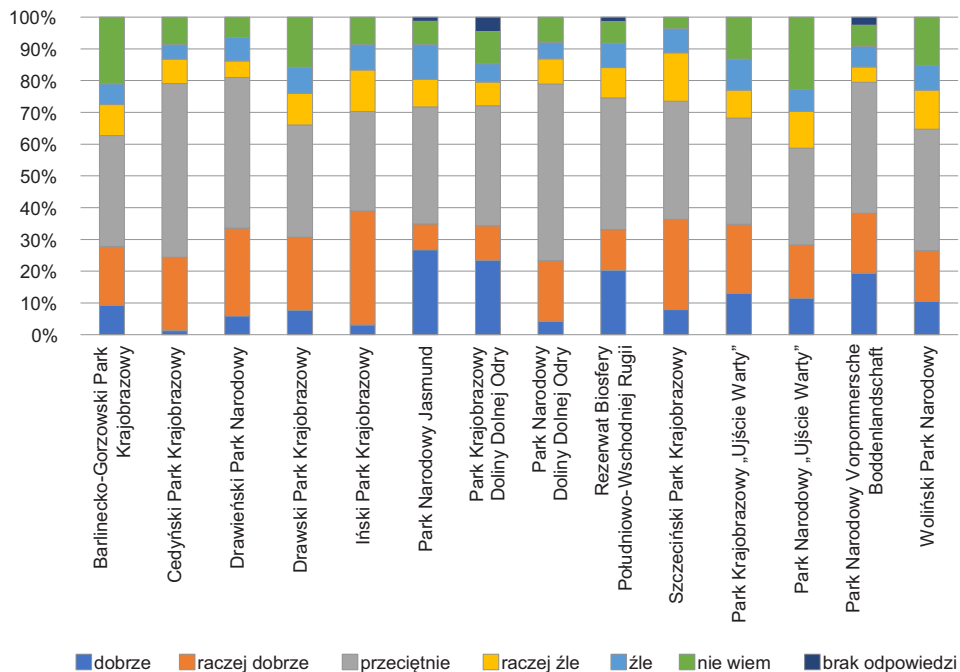
Źródło: opracowanie własne.

Różnice statystyczne są jednak bardzo słabe (V Craméra 0,130, $p < 0,001$). Także w tym przypadku różnice między polską i niemiecką częścią Euroregionu Pomerania są bardziej widoczne. Podczas gdy 22,3% niemieckich respondentów wskazało, że działa na rzecz obszarów chronionych, udział ich polskich sąsiadów wynosi tylko 7,1%. Zarówno postawa pasywna (87,3% w porównaniu z 73,6%), jak i aktywne działanie przeciwko obszarom chronionym (3,0% w porównaniu z 0,7%) są bardziej wyraźne w przypadku polskich regionów chronionych (V Craméra 0,242, $p < 0,001$).

4.4.3.2. Zmienne niezależne

Analiza zmiennych niezależnych rozpoczyna się od opinii respondentów na temat komunikacji z administracją obszarów chronionych i zaufania do niej. Pierwszą zmienną jest ocena stopnia poinformowania o pracy administracji obszarów chronionych (ryc. 4.9).

Dla większości obszarów chronionych najczęściej wybieraną odpowiedzią na pytanie o stopień poinformowania o pracy administracji obszaru chronionego było „przeciętnie poinformowany” (39,0%). Jedynym wyjątkiem był Iński Park Krajobrazowy, dla którego najczęściej wybieraną odpowiedzią było „raczej dobrze poinformowany”. Mieszkańcy niemieckich regionów obszarów chronionych częściej czuli się dobrze poinformowani na temat pracy administracji obszarów chronionych (2,61 vs 2,85, $p < 0,001$). Polscy respondenci częściej nie mieli zdania na ten temat.

Ryc. 4.9. Stopień samooceny stopnia poinformowania o pracy administracji obszarów chronionych

Źródło: opracowanie własne.

Zależności między kategoriami obszarów chronionych a samooceną poziomu poinformowania o pracy administracji obszarów chronionych przedstawia tabela 4.6.

Tabela 4.6. Zależności między odpowiedziami na pytanie o ocenę stopnia poinformowania o pracy administracji obszarów chronionych a rodzajami obszarów chronionych

Typy obszarów chronionych	V Craméra	wartość p
Rodzaje parków w Polsce	0,0000	1,0000
Polskie/niemieckie parki narodowe	0,2285	<0,001
Rodzaje parków w Niemczech	0,0603	0,1768
Parki polskie/niemieckie ogółem	0,3289	<0,001

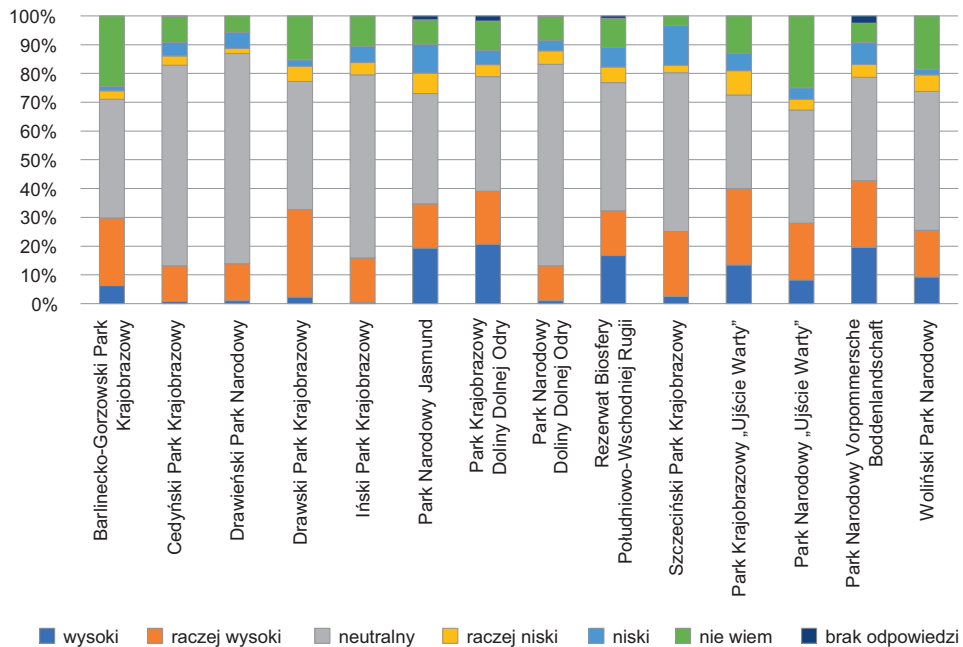
Źródło: opracowanie własne.

Nie ma zależności między ocenianym stopniem poinformowania o pracy obszaru chronionego a typami obszarów chronionych w poszczególnych krajach. Istnieje jednak słaby związek między odpowiedziami mieszkańców polskich i niemieckich regionów parków narodowych oraz umiarkowany między odpowiedziami mieszkańców polskich i niemieckich regionów parków narodowych w ogóle.

Komunikacji z administracją parku dotyczy zagregowana liczba źródeł informacji o obszarze chronionym, z których korzysta ludność lokalna. Średnio

respondenci w całej próbie wykazali korzystanie z 0,88 źródła informacji. Ankietowani w trzech niemieckich parkach narodowych: Jasmund (1,23), PNVB (1,20) i Dolina Dolnej Odry (1,19) posługują się największą liczbą źródeł informacji, podczas gdy respondenci z Cedyńskiego Parku Krajobrazowego (0,68) – najmniejszą. Miejscowa ludność mieszkająca w parkach krajobrazowych lub w ich sąsiedztwie korzysta ze znacznie mniejszej liczby źródeł informacji w porównaniu z osobami mieszkającymi w pobliżu parków narodowych lub w Rezerwacie Biosfery Południowo-Wschodniej Rugii. Powoduje to również, że polscy respondenci wykorzystują znacznie mniej źródeł informacji w porównaniu z ich niemieckimi sąsiadami (0,80 vs 1,14, $p < 0,001$).

Kolejnym zagadnieniem odnoszącym się do relacji między ludnością lokalną a administracją obszarów chronionych jest poziom zaufania do pracy administracji (ryc. 4.10).

Ryc. 4.10. Struktura respondentów według poziomu zaufania do administracji obszaru chronionego

Źródło: opracowanie własne.

Najczęściej wybieraną odpowiedzią była neutralna ocena zaufania do pracy administracji obszarów chronionych (48,9%). Niemieccy respondenci wykazywali większe zaufanie do administracji obszarów chronionych niż ich polscy sąsiedzi (2,59 vs 2,83, $p < 0,001$). Mieszkańcy polskich regionów chronionych częściej nie mieli zdania na ten temat. Powiązania między typami obszarów chronionych a poziomem zaufania do administracji parków przedstawia tabela 4.7.

Tabela 4.7. Zależności między poziomem zaufania do administracji obszarów chronionych a rodzajami obszarów chronionych

Typy obszarów chronionych	V Craméra	wartość p
Rodzaje parków w Polsce	0,0000	1,0000
Polskie/niemieckie parki narodowe	0,2779	<0,001
Rodzaje parków w Niemczech	0,0295	0,9192
Parki polskie/niemieckie ogółem	0,3374	<0,001

Źródło: opracowanie własne.

Sytuacja jest podobna jak w przypadku poprzedniego pytania, ponieważ nie ma związku między poziomem zaufania do administracji obszarów chronionych a kategorią parku w każdym kraju. Istnieją powiązania między krajami – w przypadku parków narodowych jest ono słabe, a wszystkich parków – umiarkowane.

Z tą zmienną zaufania związana jest ocena pracy administracji obszarów chronionych przez respondentów. Respondenci z niemieckich regionów chronionych znacznie bardziej zgadzają się ze stwierdzeniem „administracja obszarów chronionych pracuje dobrze” w porównaniu z polskimi respondentami (2,17 vs 2,40, $p < 0,001$).

Kolejnym tematem PPR jest reakcja na przepisy dotyczące obszarów chronionych, wyrażona operacyjnie poprzez ocenę ograniczeń spowodowanych mieszkaniem w sąsiedztwie obszarów chronionych. Większość respondentów (co najmniej 80%) we wszystkich regionach obszarów chronionych nie odczuwa żadnych ograniczeń wynikających z zamieszkiwania w sąsiedztwie obszarów chronionych. Niewielki ułamek respondentów (nie więcej niż 10,6%) odczuwa ograniczenia i respondenci ci częściej mieszkają w niemieckiej części regionu Pomorza (10,6% vs 4,1%). Ponadto polscy respondenci częściej nie mają zdania na ten temat.

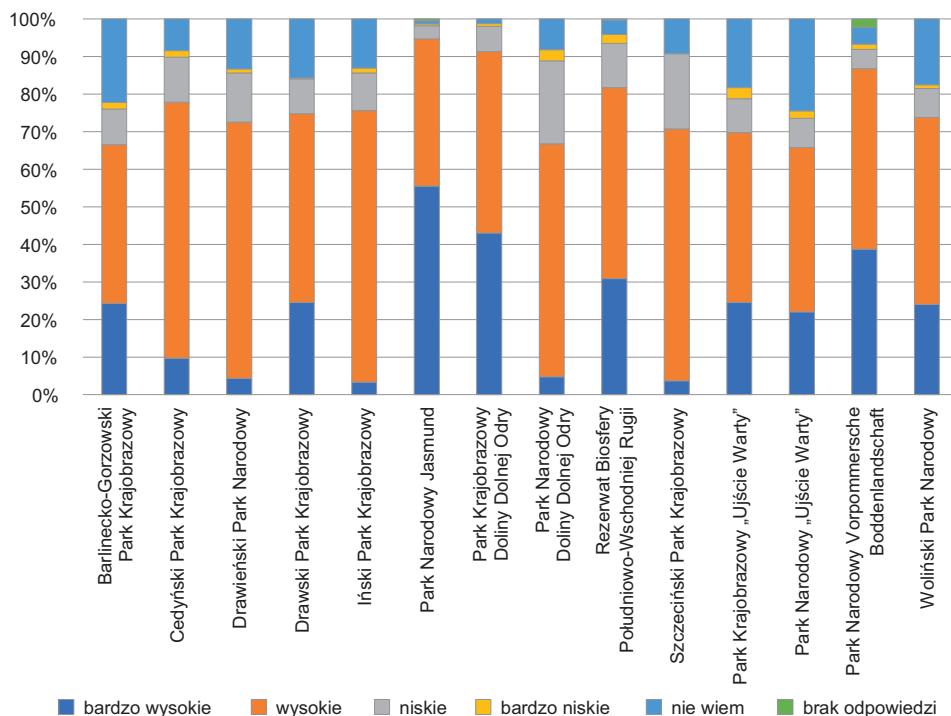
Wprawdzie związek między oceną ograniczeń a typami polskich obszarów chronionych jest statystycznie istotny (tab. 4.8), ale wartość współczynnika wskazuje, że praktycznie nie istnieje. Słabe i istotne zależności widoczne są w przypadku polskich/niemieckich parków narodowych i wszystkich parków.

Tabela 4.8. Zależności między oceną ograniczeń spowodowanych mieszkaniem w sąsiedztwie obszarów chronionych a rodzajami obszarów chronionych

Typy obszarów chronionych	V Craméra	wartość p
Rodzaje parków w Polsce	0,0615	0,0014
Polskie/niemieckie parki narodowe	0,1086	<0,001
Rodzaje parków w Niemczech	0,0238	0,9315
Parki polskie/niemieckie ogółem	0,1112	<0,001

Źródło: opracowanie własne.

Ocena ekonomicznych kosztów i korzyści z obszarów chronionych jest kolejnym tematem analizy PPR. Pierwszą zmienną określającą ten aspekt jest znaczenie obszarów chronionych dla turystyki (ryc. 4.11).

Ryc. 4.11. Stwierdzone znaczenie obszarów chronionych dla turystyki w regionie Pomorza

Źródło: opracowanie własne.

Zasadniczo respondenci w Euroregionie Pomorza oceniają znaczenie obszarów chronionych dla turystyki co najmniej wysoko (85,5% przypisało temu stwierdzeniu bardzo duże lub duże znaczenie). Niemieccy respondenci częściej wskazywali na bardzo duże znaczenie obszarów chronionych dla turystyki niż polscy (42,8% vs 17,7%). Polscy respondenci częściej wskazywali na duże znaczenie lub nie mieli zdania na ten temat.

Nie ma związku między oceną znaczenia obszaru chronionego dla turystyki a kategorią parku w obrębie każdego kraju. Istnieją związki między krajami – w przypadku parków narodowych są one słabe, a w odniesieniu do wszystkich parków – umiarkowane (tab. 4.9).

Tabela 4.9. Zależności pomiędzy oceną znaczenia obszarów chronionych dla turystyki a typami obszarów chronionych

Typy obszarów chronionych	V Craméra	wartość p
Rodzaje parków w Polsce	0,0000	1,0000
Polskie/niemieckie parki narodowe	0,2671	<0,001
Rodzaje parków w Niemczech	0,0000	1,0000
Parki polskie/niemieckie ogółem	0,3251	<0,001

Źródło: opracowanie własne.

Dalsze elementy pozwalające ocenić ekonomiczną stronę obszarów chronionych to:

- obszar chroniony ma pozytywny wpływ na wizerunek regionu (S1),
- obszar chroniony hamuje rozwój regionu (S2),
- jakość turystyki w regionie wzrosła z powodu istnienia obszaru chronionego (S3),
- czuję się silnie związany(a) z przyrodą i krajobrazem w moim regionie (S5).

Respondenci zasadniczo zgadzają się, że obszary chronione mają pozytywny wpływ na wizerunek ich regionu (47,3% całkowicie się zgadza, 34,8% raczej się zgadza; średnia 1,78); są na ogół krytyczni wobec poglądu, że obszary chronione utrudniają rozwój regionalny (40,7% całkowicie się nie zgadza, 25,7% raczej się nie zgadza; średnia 3,81) i w większości zgadzają się, że jakość turystyki wzrosła dzięki istnieniu obszaru chronionego (25,0% całkowicie się zgadza, 37,9% raczej się zgadza; średnia 2,28). Niemieccy respondenci znacznie bardziej zgadzają się ze stwierdzeniem, że obszary chronione mają wpływ na wizerunek regionu i na poprawę jakości turystyki regionalnej (odpowiednio 1,52 vs 1,83 i 1,96 vs 2,35, $p < 0,001$). Jednak, jak pokazuje tabela 4.10, związki pomiędzy polskimi kategoriami obszarów chronionych nie są istotne, a pomiędzy polskimi i niemieckimi parkami narodowymi są raczej niewielkie.

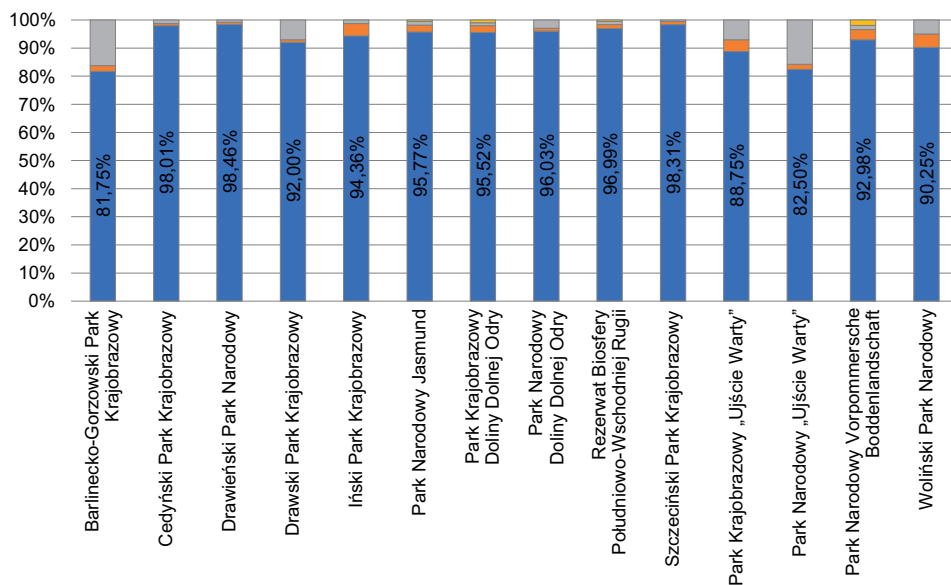
Tabela 4.10. Powiązania między stopniem zgodności ze stwierdzeniami a kategoriami obszarów chronionych

	S1		S2	
Typy obszarów chronionych	V Craméra	wartość p	V Craméra	wartość p
Rodzaje parków w Polsce	0,0000	1,0000	0,0000	1,0000
Polskie/niemieckie parki narodowe	0,1633	<0,001	0,1232	<0,001
	S3		S5	
Typy obszarów chronionych	V Craméra	wartość p	V Craméra	wartość p
Rodzaje parków w Polsce	0,0000	1,0000	0,0000	1,0000
Polskie/niemieckie parki narodowe	0,2342	<0,001	0,4433	<0,001

Uwaga: odpowiedzi na te stwierdzenia nie są dostępne dla Rezerwatu Biosfery Południowo-Wschodniej Rugii. Dlatego mamy tylko dwa porównania – między polskimi typami parków i polsko-niemieckimi parkami narodowymi.

Źródło: opracowanie własne.

Na koniec zbadano kwestię przywiązania do miejsca i tożsamości lokalnej w odniesieniu do PPR, która została wyrażona w stwierdzeniu: „Czuję się blisko związany z przyrodą i krajobrazem w moim regionie”. Respondenci na ogół zgadzają się z tym stwierdzeniem (31,1% w pełni się zgadza, 34,5% raczej się zgadza, średnia wartość 2,18), co wskazuje na znaczne przywiązanie do miejsca. Istnieje jednak wyraźna różnica między odpowiedziami mieszkańców polskich i niemieckich regionów chronionych (1,52 vs 2,34, $p < 0,001$, ryc. 4.12). Niemieccy ankietowani znacznie częściej zgadzali się zdecydowanie z tym stwierdzeniem (udział odpowiedzi wynosił co najmniej 65% – dla Parku Narodowego Vorpommershe Boddenlandshaft). W przypadku polskich respondentów maksymalny udział odpowiedzi, w których mieszkańcy zdecydowanie zgadzają się

■ należy pozostawić obszar chroniony ■ należy zlikwidować obszar chroniony ■ nie wiem ■ brak odpowiedzi

Ryc. 4.12. Odpowiedzi na stwierdzenie: „Czuję się silnie związany z przyrodą i krajobrazem w moim regionie”

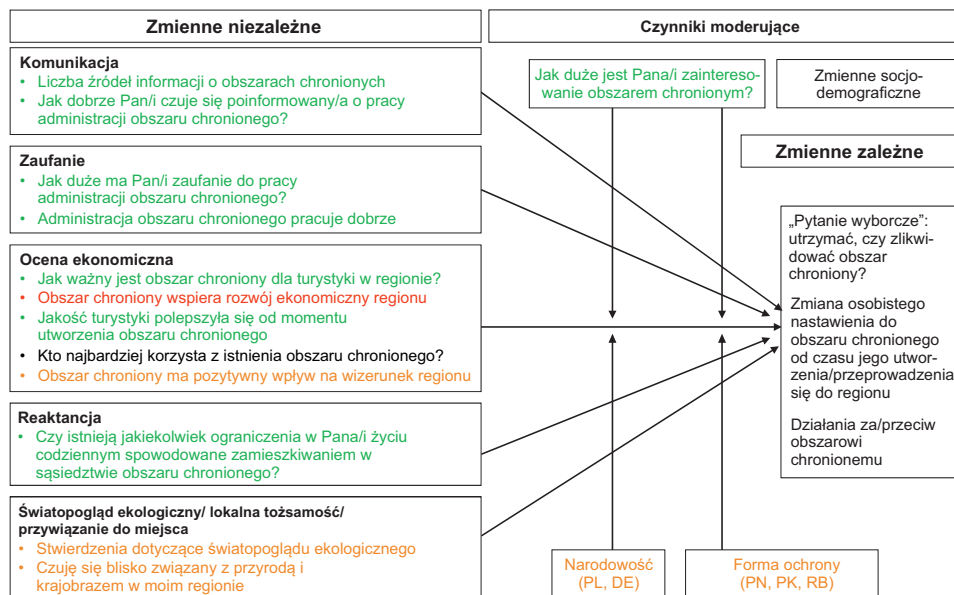
Źródło: opracowanie własne.

z tym stwierdzeniem, wynosił mniej niż 35% (dla Wolińskiego Parku Narodowego). Również polscy respondenci częściej wskazywali na duże znaczenie lub nie mieli zdania na ten temat.

4.4.3.3. Zależności między zmiennymi zależnymi i niezależnymi

W podrozdziale tym przedstawiamy wyniki kilku testów zależności między zmiennymi zależnymi (4.4.3.1) i niezależnymi (4.4.3.2), które podkreślają czynniki wpływające na relacje park–ludzie w Euroregionie Pomerania. Rycina 4.13 ilustruje, które zmienne niezależne są powiązane w sposób statystycznie istotny z trzema zmiennymi zależnymi.

Pierwszy czynnik wpływający określany jest jako „komunikacja”. Respondenci, którzy w „pytaniu wyborczym” głosowali za utrzymaniem obszarów chronionych, czują się znacznie lepiej poinformowani o pracy administracji parków (2,78 vs 3,79, $p < 0,001$), podczas gdy głosujący za „rozwiązać” korzystają z mniejszej liczby źródeł informacji o parkach (0,89 vs 0,72, t -value 2,605, $p < 0,01$). Respondenci, których nastawienie do obszarów chronionych poprawiło się od czasu ich wyznaczenia/przeniesienia na obszary chronione, ponownie czują się istotnie lepiej poinformowani o pracy administracji parków (1,05 „tak, lepiej” vs 0,83 „tak, gorzej”, $p < 0,01$; „tak, lepiej” vs 0,86 „nie, bez zmian”, $p < 0,001$; „tak, gorzej” vs „nie, bez zmian”, na podstawie analizy ANOVA i testu *post-hoc*); negatywne zmiany wiążą się z najniższym poziomem poinformowania (3,21, odpowiednio $p < 0,01$ i $< 0,001$). Respondenci, których postawa się poprawiła, korzystają

Ryc. 4.13. Czynniki wpływające na relacje park–ludzie w Euroregionie Pomerania

Uwaga: kolor zielony: statystycznie istotne pozytywne relacje od ogólnego PPR; czerwony: zależności ujemne; pomarańczowy: mieszane; czarny: nieistotne.

Źródło: opracowanie własne.

z większej liczby źródeł informacji (1,05 „tak, lepiej”, 0,83 „tak, gorzej”, 0,86 „nie, bez zmian”, odpowiednio $p < 0,01$ oraz $< 0,001$). Ankietowani, którzy aktywnie działają na rzecz parków, czują się znacznie lepiej poinformowani o pracy administracji parków (2,45 „tak, za”, 2,88 „tak, przeciw”, 2,85 „brak działań”, $p < 0,001$ każdy, „tak, przeciw” vs „brak działań”). Również w tym przypadku respondenci, którzy aktywnie działają na rzecz obszarów chronionych, korzystają ze znacząco większej liczby źródeł informacji w porównaniu z tymi, którzy działają przeciwko parkom i respondentami biernymi (1,17 „za”, 0,90 „przeciw”, 0,84 „brak działań”, odpowiednio $p < 0,01$ i $< 0,001$, w oparciu o analizę ANOVA).

Czynnik „zaufanie” jest określany za pomocą pytań o to, w jakim stopniu respondenci mają zaufanie do pracy administracji obszarów chronionych i czy ich zdaniem władze te dobrze wykonują swoją pracę. Respondenci, którzy głoszą za utrzymaniem obszarów chronionych, mają większe zaufanie do administracji obszarów chronionych (2,80 vs 3,37, $p < 0,001$), podczas gdy ci, którzy głoszą za rozwiązaniem obszarów chronionych, o wiele rzadziej uważają, że administracja wykonuje dobrą pracę (2,34 vs 2,72, $p < 0,01$). Respondenci z poprawą ogólnego nastawienia do obszarów chronionych istotnie bardziej ufają administracjom obszarów chronionych (2,46 vs 2,87 „bez zmian”, $p < 0,001$), podczas gdy respondenci z negatywną zmianą również wykazują najniższy poziom zaufania (3,34, $p < 0,001$). Badani, których nastawienie poprawiło się, są też znacznie bardziej skłonni uważać, że administracja obszarów chronionych dobrze wykonuje swoją pracę (2,21 „tak, bardziej pozytywnie”, 2,36 „bez zmian”, 2,80 „tak, bardziej

negatywnie”, $p < 0,001$). Respondenci, którzy aktywnie działają na rzecz parków, wykazują większe zaufanie do administracji obszarów chronionych (2,36 „za”, 2,87 „przeciw”, 2,87 „bierny”, $p < 0,001$). Podobnie ci, którzy aktywnie działają na rzecz obszarów chronionych, są dużo bardziej skłonni uważać, że administracja dobrze wykonuje swoją pracę (2,21 „za”, 2,68 „przeciw”, 2,36 „bierny”; odpowiednio $p < 0,05$ oraz $< 0,001$).

Wyniki dla czynnika „ocena ekonomiczna” są mniej jednoznaczne. Respondenci, którzy głosują za utrzymaniem obszarów chronionych, wyżej oceniają ich znaczenie dla turystyki w regionie (1,94 vs 2,30, $p < 0,001$). Miejscowi mieszkańcy głosujący za utrzymaniem obszarów chronionych dużo częściej zgadzają się z tym, że obszary chronione podniosły jakość turystyki w regionie ($p < 0,01$). Nie ma natomiast różnic w odniesieniu do wpływu obszarów chronionych na wizerunek regionu ani w odniesieniu do stwierdzenia: „Obszary chronione wspierają rozwój gospodarczy regionu”. Ponadto brak istotnych różnic wobec pytania, kto najbardziej korzysta z obszarów chronionych (nadreprezentacja dla głosujących „zachować”: mieszkańcy i turyści korzystają w równym stopniu, przyroda najbardziej).

Respondenci, których stosunek do obszarów chronionych poprawił się, oceniają ich znaczenie dla turystyki w regionie jako znacząco wyższe (1,69 „tak, bardziej pozytywne”, 2,10 „tak, bardziej negatywne”, 2,00 „bez zmian”, $p < 0,001$). W tym samym duchu respondenci o pozytywnym nastawieniu są bardziej skłonni uważać, że parki narodowe polepszają wizerunek ich regionu (1,58 „tak, bardziej pozytywny”, 2,00 „tak, bardziej negatywny”, 1,81 „bez zmian”, $p < 0,001$). Podobnie respondenci z lepszym nastawieniem są o wiele bardziej skłonni zgodzić się z tym, że obszary chronione podniosły jakość turystyki w regionie. Co ciekawe, respondenci, których nastawienie poprawiło się, częściej odrzucają stwierdzenie: „Obszary chronione wspierają rozwój gospodarczy regionu”.

Wreszcie respondenci, którzy aktywnie działają na rzecz parków, wyżej oceniają znaczenie obszarów chronionych dla turystyki w regionie (1,64 „za”, 2,00 „przeciw”, 1,99 „bierny”, $p < 0,001$), częściej uważają, że obszary chronione poprawiają wizerunek regionu (1,54 „za”, 1,87 „przeciw”, 1,80 „bierny”, odpowiednio $p < 0,01$ oraz $< 0,001$), istotnie częściej nie zgadzają się ze stwierdzeniem: „Obszary chronione wspierają rozwój gospodarczy regionu” i istotnie częściej zgadzają się ze stwierdzeniem, że obszary chronione podniosły jakość turystyki w regionie.

Czynnik „reaktacja” jest mierzony w odniesieniu do poziomu postrzeganych ograniczeń w życiu codziennym respondentów z powodu obszarów chronionych. Tylko 5% respondentów, którzy chcą zachować obszary chronione, odczuwa ograniczenia w życiu codziennym z powodu obszarów chronionych, podczas gdy 20,8% głosujących za likwidacją obszarów chronionych odczuwa takie ograniczenia (V Craméra 0,107, $p < 0,001$). Podobnie jedynie 8,3% respondentów, których nastawienie do obszarów chronionych poprawiło się w czasie, dostrzega ograniczenia, ale 25,2% tych, których nastawienie pogorszyło się, zauważa je (V Craméra 0,175, $p < 0,001$). Wreszcie wyłącznie 10,5% ankietowanych mieszkańców, którzy aktywnie działają na rzecz parków, postrzega ograniczenia w porównaniu

z 25,5% tych, którzy działają przeciwko nim (V Craméra 0,158, $p < 0,001$). Interesujące jest to, że grupa pasywna postrzega najmniej ograniczeń w każdym przypadku.

Kolejnymi czynnikami, dla których zbadano związki ze zmiennymi zależnymi PPR, są tożsamość lokalna, przywiązanie do miejsca i światopogląd ekologiczny. Stwierdzenie: „Czuję się blisko związany z przyrodą i krajobrazem w moim regionie” nie wykazuje żadnych istotnych różnic w stosunku do „pytania wyborczego”. Jednak respondenci, których stosunek do obszaru chronionego poprawił się, są znacznie bardziej związani z przyrodą i krajobrazem w regionie. Co ciekawe, dotyczy to też respondentów ze zmianą nastawienia na bardziej negatywne (1,95 „tak, bardziej pozytywne”, 1,96 „tak, bardziej negatywne” vs 2,23 „bez zmian”, $p < 0,001$). Podobnie ankietowani, którzy aktywnie działają na rzecz parków, są istotnie silniej związani z przyrodą i krajobrazem regionu (1,90 „za” vs 2,20 „biernie” vs 2,59 „aktywnie przeciw”, odpowiednio $p < 0,001$ oraz $< 0,01$). Jeśli chodzi o światopogląd ekologiczny respondentów, to ci, którzy głosowali za utrzymaniem obszarów chronionych, częściej odrzucają antropocentryzm, natomiast ci respondenci, których stosunek do obszarów chronionych poprawił się, są znacznie bardziej zorientowani biocentrycznie. Zgodnie z tym ankietowani, których stosunek do rejonów chronionych pogorszył się, są znacznie bardziej zorientowani antropocentrycznie. Wreszcie aktywne działanie na rzecz parków zbiega się z bardziej biocentryczną orientacją, podczas gdy działanie przeciwko obszarom chronionym wiąże się z istotnie bardziej antropocentrycznym światopoglądem.

Następnie przyjrzano się zmiennym moderującym. Po pierwsze, zainteresowanie obszarami chronionymi jest związane z ogólnym pozytywnym nastawieniem mierzonym za pomocą „pytania wyborczego” (2,46 „utrzymać” vs 3,01 „rozwiązać”, $p < 0,001$). Podobnie respondenci z lepszym nastawieniem do parków są dużo bardziej zainteresowani obszarami chronionymi (2,15 „bardziej pozytywny” vs 2,50 „bardziej negatywny” oraz 2,55 „nie zmienił się”, $p < 0,001$); to samo dotyczy respondentów aktywnie działających na rzecz obszarów chronionych (2,11 „za” vs 2,52 „przeciw” oraz 2,53 „bierny”, $p < 0,001$).

Większość zmiennych społeczno-demograficznych nie jest istotnie związana z jedną z zależnych zmiennych PPR. Na przykład „pytanie wyborcze” nie wykazuje zależności z wiekiem, nie ma związku z faktem, że respondenci dorastali w regionie parku lub przeprowadzili się tam później, nie ma znaczenia liczba lat, przez które ankietowani mieszkali w regionie. Istnieje tylko bardzo słaby związek z płcią. Jeśli chodzi o zmianę nastawienia do obszarów chronionych, respondenci, których nastawienie poprawiło się, są dużo starsi (choć korelacja jest bardzo słaba); ponownie odnotowano bardzo niewielki związek z płcią; osoby, które przeprowadziły się na obszary chronione, częściej zmieniają swoje nastawienie do nich, zarówno znacznie bardziej pozytywnie, jak i nieco bardziej negatywnie. Liczba lat zamieszkiwania w regionie znów nie jest ważna. Jeśli zaś chodzi o działania na korzyść lub niekorzyść parków, osoby starsze wykazują więcej działań proparkowych, ale z bardzo słabą korelacją. Osoby nowo przybyte do obszarów chronionych deklarują częściej działania proochronne, podczas gdy nie odnotowano znaczących związków z płcią ani z liczbą lat zamieszkiwania w regionie.

Wpływ narodowości (polska vs niemiecka) i kategorii obszaru chronionego został już przedstawiony w podrozdziale 4.4.3.1.

Na koniec sprawdziliśmy, jak trzy zmienne zależne są ze sobą powiązane. „Pytanie wyborcze”, mierzące ogólny stosunek do obszarów chronionych, jest słabo związane ze zmianą nastawienia (V Craméra 0,276, $p < 0,001$). Jak należało się spodziewać, respondenci, którzy chcą zachować obszary chronione, również poprawili swoje nastawienie i rzadziej wykazywali jego pogorszenie. Związek między ogólnym nastawieniem do obszarów chronionych a działaniami na ich rzecz/przeciwko nim praktycznie nie istnieje (V Craméra 0,062, $p < 0,001$). Zmiana nastawienia wobec obszarów chronionych i działania na korzyść parków lub przeciw nim są istotnie, aczkolwiek słabo współzależne (V Craméra 0,163, $p < 0,001$). Osoby, które poprawiły swoje nastawienie, są również bardziej skłonne do działania na rzecz obszarów chronionych; co ciekawe, dotyczy to też pogorszonego nastawienia.

4.5. Dyskusja

Wyniki analizy akceptacji ($n > 5500$, 14 parków) ujawniają bardzo pozytywne ogólne nastawienie miejscowej ludności w Euroregionie Pomerania do obszarów chronionych. Przeważająca większość respondentów opowiedziałaby się w hipotetycznym głosowaniu za przyszłym istnieniem obszarów chronionych. Jest to bardzo zachęcający wynik dla obszarów chronionych, ich zarządów, administracji i pracowników. Wyniki „pytania wyborczego” również nie wykazują żadnych istotnych różnic pomiędzy kategoriami terenów chronionych. Chociaż parki narodowe są formalnie surowszą kategorią obszarów chronionych, objętą bardziej rygorystycznymi przepisami ochrony przyrody, nie znajduje to odzwierciedlenia w ogólnym nastawieniu do nich miejscowej ludności. Te pozytywne wyniki są zgodne z bezpośrednio porównywalnymi badaniami, takimi jak Joba i in. (2019, 2021), które podają odpowiednio 85,8% i 96,1% głosów „tak” w „pytaniu wyborczym” dla niemieckich parków narodowych Lasu Bawarskiego i Berchtesgaden. Również w globalnym porównaniu pozytywne wyniki ogólnych postaw w naszych badaniach są spójne. W swoim globalnym przeglądzie 83 studiów przypadków obejmujących 132 obszary chronione Allendorf (2020) podaje pozytywne nastawienie do 84% obszarów chronionych.

Wyniki uzyskane dla polskich obszarów chronionych w Euroregionie Pomerania są w dużym stopniu podobne do badań innych autorów. Według naszego ustaleń poziom wiedzy respondentów o istnieniu obszarów chronionych w pobliżu ich miejsca zamieszkania jest wysoki. Większość respondentów, ponad 70%, wie o istnieniu obszarów chronionych. Jednym z wyjątków jest Woliński Park Narodowy, o którego istnieniu wiedziało tylko 69% ankietowanych. Niższy poziom wiedzy wśród mieszkańców Wolińskiego Parku Narodowego w porównaniu z mieszkańcami innych obszarów chronionych zauważył również Hibszer (2013). Stwierdził on, iż 30% respondentów wskazało, że ich wiedza na temat środowiska naturalnego w najbliższym otoczeniu jest słaba i bardzo słaba. Niższy poziom

wiedzy mieszkańców na temat istnienia obszaru chronionego w ich sąsiedztwie może wynikać z tego, że do analizowanego regionu intensywnie przeprowadzają się osoby z odległych miejsc, takich jak Śląsk, Wrocław, Poznań, Warszawa, które nie mają jeszcze wystarczającej wiedzy o swoim obecnym regionie zamieszkania. Ponadto respondentów ze stosunkowo dużego miasta, jakim jest Świnoujście, od parku narodowego oddziela rzeka Świna. Można się przez nią przepłynąć tylko promem, co bywa kłopotliwe. Dlatego niektórzy respondenci mogą nie postrzegać Wolińskiego Parku Narodowego jako swojego rzeczywistego sąsiada, mimo że odległość jest niewielka, bo wynosi zaledwie około 20 km.

Kluczową kwestią jest utrzymanie istniejących obszarów chronionych. Respondenci w obecnym badaniu zdecydowanie opowiedzieli się za ich dalszym istnieniem. Udział pozytywnych odpowiedzi na to pytanie dla wszystkich badanych polskich obszarów chronionych wyniósł powyżej 80%. Należy więc zauważyć, że obecne wyniki dotyczące ogólnego nastawienia respondentów do badanych obszarów chronionych potwierdzają rezultaty innych badań. Bożętka (1997) stwierdziła w odniesieniu do Drawieńskiego Parku Narodowego, że około 80% mieszkańców badanego regionu bezwarunkowo akceptuje istnienie obszarów chronionych, a 63% – tego konkretnego parku narodowego. Podobne wyniki uzyskała Komorska (2000), gdyż 80% górali akceptuje potrzebę istnienia Tatrzańskiego Parku Narodowego. Jednocześnie wyniki korespondują z wynikami Hibszer (2013), który pokazuje, że dla 94% respondentów społeczności parkowych „przyroda tego obszaru jest cennym dziedzictwem całego narodu i dlatego powinna być chroniona w parku narodowym”.

Nasze badanie pokazuje, że większość, co najmniej 80% respondentów, nie odczuwa żadnych ograniczeń związanych z mieszkaniem w regionie objętym ochroną. Jednocześnie ten ogólnie optymistyczny wynik kontrastuje z wynikami Hibszer (2013). W jego badaniach tylko 10% respondentów wskazało, że nie ma żadnych utrudnień. Respondenci wymieniali ograniczenia budowlane (ok. 43%), brak swobody poruszania się po terenie parku z wyjątkiem wyznaczonych miejsc (35–40% w zależności od grupy respondentów), trudności komunikacyjne (ok. 28%) i wiele różnych utrudnień (ok. 17%) jako narzucone przez sąsiedztwo parku narodowego. Tak duża rozbieżność w uzyskanych wynikach jest najprawdopodobniej spowodowana kilkoma przyczynami. Jedną z nich jest czas, ponieważ badania dzieli okres dziesięciu lat (2009 vs 2019), podczas których nastąpiły zmiany w postrzeganiu i postawach wobec środowiska naturalnego i obszarów chronionych. Drugim elementem, który wpływa na wyniki badań, jest reżim ochronny badanych obszarów. W przypadku badania Hibszer przedmiotem badań były wyłącznie parki narodowe, które mają wyższy status ochronny i m.in. wynikające z niego liczne zakazy. W naszym badaniu przedmiotem badań były również parki krajobrazowe, które nie mają tak silnego reżimu ochronnego jak parki narodowe, co sprawia, że postrzeganie tego typu obszaru chronionego jest bardziej pozytywne. Warto zaznaczyć, że różnica w wynikach może być też spowodowana użyciem różnych sformułowań w pytaniach badawczych. W badaniu Hibszer pytano o przeszkody związane z istnieniem parku, czyli o elementy, które utrudniają życie na tym terenie. W przypadku naszego badania pytanie dotyczyło „ograniczeń

w życiu codziennym”, a więc czegoś, co utrudnia (ogranicza) korzystanie z praw i dlatego jest bardziej restrykcyjne w porównaniu z przeszkodami.

Nasze badania PPR pokazują również, że z biegiem czasu ogólne nastawienie do obszarów chronionych poprawia się, przynajmniej nieznacznie, ponieważ odpowiednia część respondentów stwierdza, że ich nastawienie byłoby obecnie bardziej pozytywne w porównaniu z czasem wyznaczenia obszaru chronionego lub czasem, gdy przeprowadzili się do obszaru chronionego. Potwierdza to, że czas jest istotny dla PPR, ponieważ ludzie przyzwyczajają się do obszarów chronionych i ich regulacji wraz z upływem czasu – dotyczy to również dwóch niemieckich parków narodowych wspomnianych powyżej (Job i in., 2019, 2021). Ten efekt czasowy można dodatkowo wykazać, porównując nasze wyniki z wcześniejszymi badaniami na tych samych obszarach chronionych, np. w niemieckim Parku Narodowym Vorpommersche Boddenlandshaft. Dla lat 1992 i 1993 Krieger (1998, s. 111) podaje następujące wyniki „pytania wyborczego”: 84/73% „tak” (tzn. za parkiem), 10/15% „nie” i 11/12% „brak zdania” (ale często faktycznie negatywne). W naszym badaniu (badania terenowe w 2019 r.) 96,5% respondentów opowiedziało się za parkiem, tylko 3,5% przeciwko niemu. Tak więc wydaje się, że ogólny stosunek do Parku Narodowego Vorpommersche Boddenlandshaft znacząco się poprawił od początku lat 90.

Lichtenberg i Wolf (1998, s. 41 i nast.) podają podobne wyniki z połowy lat 90. dla Parku Narodowego Jasmund i Rezerwatu Biosfery Południowo-Wschodniej Rugii: w 1996 r. 26% lokalnych respondentów głosowałoby przeciwko Parkowi Narodowemu Jasmund, 46% za i 27% również za, ale tylko pod pewnymi warunkami. Ponownie nasze wyniki z 2019 r. są znacznie bardziej pozytywne, z 97,5% pozytywnych i tylko 2,5% negatywnych hipotetycznych głosów. PPR na południowo-wschodniej Rugii zostały zmierzone nieco inaczej, przy użyciu wskaźnika złożonego, opartego na kilku zmiennych wejściowych: 39% lokalnej próby wykazuje wysoką i wyższą akceptację rezerwatu biosfery, 37% jest obojętnych, a 24% przejawia niską i małą akceptację. Lepszą porównywalność daje badanie Solbriga i in. (2013c), którzy podają, że 76% lokalnych respondentów głosuje „na pewno tak”, dalsze 14% „tak, pod pewnymi warunkami”, 5% obojętnie/niestanowczo i tylko 4% „na pewno nie”. Nawet biorąc pod uwagę ograniczoną porównywalność ze starszym badaniem, możemy jednak zaobserwować istotną poprawę PPR również dla południowo-wschodniej Rugii, ponieważ nasze badanie wykazało 98,3% głosów „tak” w porównaniu z 1,7% głosów „nie”.

Jeszcze istotniejsze dla codziennej praktyki zarządzania obszarami chronionymi może być rzeczywiste zachowanie miejscowych mieszkańców wobec obszarów chronionych, tzn. czy działają oni na korzyść/przeciwko obszarom chronionym, czy też nie są w ogóle aktywni w tym względzie. Wyniki pokazują, że większość mieszkańców Euroregionu Pomerania jest bierna wobec swoich obszarów chronionych, a tylko mniejszość jest aktywna. Jednak większość aktywnych respondentów twierdzi, że działa na rzecz obszarów chronionych. Ogólnie rzecz biorąc, obszary chronione w polskiej części Euroregionu i parki krajobrazowe mają wyższy udział respondentów pasywnych, a polskie regiony parkowe – wyższy udział respondentów aktywnych wobec obszarów chronionych w porównaniu

z respondentami niemieckimi. Liebecke i in. (2011, s. 17) określili udział aktywnych zwolenników i krytyków niemieckiego Parku Narodowego Lasu Bawarskiego na 11,3% (7,2% „za”, 4,1% „przeciw”). W porównaniu z naszymi wynikami jest to średni udział. Jednak biorąc pod uwagę silne konflikty wokół Parku Narodowego Lasu Bawarskiego w przeszłości, należy stwierdzić, że udział otwartych przeciwników tego parku wydaje się zaskakująco niski. Oznacza to, że nie bezwzględna liczba lub względny udział aktywnych przeciwników obszarów chronionych jest decydujący dla konfliktów na linii park–ludzie, lecz wpływ tych aktywnych przeciwników na dyskurs publiczny, szczególnie w mediach, ale również w zakresie nacisków grupy rówieśniczej (Liebecke i in., 2011).

Wyniki naszych badań nad PPR podkreślają trafność zastosowanych ram koncepcyjnych (ryc. 4.1), które w większości można potwierdzić i które obejmują, jak się wydaje, istotne czynniki wpływające na ogólne nastawienie miejscowej ludności do obszarów chronionych oraz na poziom jej aktywności w odniesieniu do tych terenów. Jednak „racjonalizm ekonomiczny” (Stern, 2008), czyli pozytywne efekty ekonomiczne (np. z turystyki na obszarach chronionych), sprzyja pozytywnym postawom wobec obszarów chronionych, wydaje się mniej wyraźny w Euroregionie Pomerania w porównaniu z niemieckim Parkiem Narodowym Lasu Bawarskiego i Berchtesgaden (Job i in. 2021), biorąc pod uwagę niższe statystyczne powiązania odpowiednich zmiennych z „pytaniem wyborczym” w naszych badaniach. Jednym z potencjalnych powodów może być przeważnie mniejsza intensywność turystyki w dużej części Euroregionu Pomerania w porównaniu z dwoma regionami parków narodowych w południowo-wschodnich Niemczech (patrz: Job i in., 2013). Ponadto miejscowa ludność, szczególnie w polskiej części Euroregionu, może być mniej świadoma korzyści ekonomicznych generowanych przez turystykę na obszarach chronionych, z uwagi na brak badań wpływu ekonomicznego turystyki parkowej (szczegóły w rozdziale 5).

W przeciwieństwie do raczej podobnego poziomu ogólnego nastawienia miejscowej ludności, stwierdzono zróżnicowany poziom świadomości/wiedzy na temat obszarów chronionych pomiędzy parkami narodowymi i krajobrazowymi. Wyjaśnieniem mogą być różne reżimy ochronne w przypadku parków krajobrazowych (bardziej łagodne, a tym samym mniej odczuwalne dla społeczności lokalnej) oraz zdecydowanie większe ograniczenia w korzystaniu z obszaru chronionego w przypadku parków narodowych, co wpływa na poziom świadomości ich istnienia. Podkreślają to wyniki Mayer i in. (2019), którzy przeanalizowali świadomość kategorii obszarów chronionych w polsko-niemieckim regionie przygranicznym i wykazali, że parki narodowe są rzeczywiście lepiej znane jako kategoria obszarów chronionych, ale również jeśli chodzi o poszczególne obszary chronione.

Do szczegółowej interpretacji i wyjaśnienia naszych wyników potrzebna jest dogłębna wiedza na temat terenów chronionych, ich zarządzania, lokalnych konfliktów i problemów, lokalnej struktury społeczno-gospodarczej itd. Można to potwierdzić na przykładzie Ińskiego Parku Krajobrazowego. Lokalni respondenci wskazali tutaj na dość wysoki poziom informacji o parku. Może to wynikać z faktu, że Zespół Parków Krajobrazowych Województwa Zachodniopomorskiego był bardzo aktywny na terenie tego parku, np. w okresie bezpośrednio

poprzedzającym badanie wybudowano i oddano do użytkowania nową wieżę widokową.

Jednak wyniki naszych badań nad PPR są również podatne na pewne ograniczenia. Po pierwsze, nie byliśmy w stanie objąć w kwestionariuszu wszystkich części ram koncepcyjnych (ryc. 4.1). Na przykład konstrukty postrzeganej kontroli (np. uczestnictwo) i subiektywnej normy (np. procesy w grupie rówieśniczej) nie mogły zostać przetestowane, ponieważ w kwestionariuszu nie było odpowiedniej operacjonalizacji. Tej kwestii trzeba unikać w przyszłych badaniach nad PPR. Po drugie, należy zakwestionować przydatność „pytania wyborczego” jako centralnego miernika ogólnego nastawienia do obszarów chronionych (patrz też dyskusja w Job i in., 2021). Ze względu na bardzo wysoki udział odpowiedzi „tak”, liczba respondentów, którzy odpowiedzieli „nie”, jest zbyt mała, aby zaawansowane analizy statystyczne, takie jak np. modele regresji logitowej, mogły wyjaśnić czynniki wpływające na tę binarną zmienną ogólnej postawy – nawet w przypadku naszych badań PPR z ponad 5500 obserwacjami. Z jednej strony może to prowadzić do wniosku, że PPR są tak pozytywne na obszarach objętych badaniem, że jest po prostu zbyt mało respondentów całkowicie odrzucających parki. Z drugiej strony „pytanie wyborcze” może być zbyt ogólne, aby objąć często skomplikowany PPR, co doskonale ilustruje Allendorf (2022, s. 380):

„W większości przypadków ludzie jednocześnie postrzegają zarówno korzyści, jak i koszty obszarów chronionych, tzn. są ambiwalentni. Dana osoba może lubić obszar chroniony, ponieważ chroni siedliska i dzikie zwierzęta oraz zapewnia zdrowsze środowisko. Jednocześnie może go nie lubić, ponieważ nie może legalnie pozyskiwać zasobów i ponieważ dzikie zwierzęta zjadają uprawy i ranią ludzi. Ludzie mogą być nawet ambiwalentni w stosunku do tej samej cechy. Na przykład podczas gdy ludzie mogą nie lubić tego, że nie wolno im legalnie pozyskiwać zasobów, takich jak drewno opałowe i pasza, z obszaru chronionego, to jednocześnie mogą docenić to, że ograniczony dostęp pomaga zachować te same zasoby”.

Jest to bardzo zgodne z ważnym spostrzeżeniem Liebecke i in. (2008, 2011), że coś takiego jak akceptacja obszarów chronionych nie istnieje – istnieją tylko mniej lub bardziej podobne lub różne postawy wobec kilku tematów, które w końcu prowadzą do działań za/przeciw obszarom chronionym lub nie. Oznacza to, że w przyszłych badaniach nad PPR „pytanie wyborcze” może zostać zachowane dla celów porównawczych, monitoringu i komunikacji z praktykami i decydentami, ale powinno być uzupełnione bardziej wyrafinowanymi narzędziami pomiarowymi, aby uchwycić ogólny stosunek do obszarów chronionych na znacznie bardziej zróżnicowanym poziomie.

4.6. Wstępne wnioski

Wyniki badań PPR w Euroregionie Pomerania można podsumować w następujący sposób: analizowane wielkopowierzchniowe obszary chronione w tym regionie cieszą się bardzo dużym poparciem wśród miejscowej ludności, czego miarą jest wysoki udział pozytywnych głosów za obszarami chronionymi w „pytanie

wyborcze”. Od czasu wyznaczenia obszarów chronionych (odpowiednio przesunięcia respondentów w regionach obszarów chronionych) ogólny stosunek miejscowej ludności do nich znacznie się poprawił, przy czym w polskich parkach krajobrazowych odnotowano najwyższy udział respondentów obojętnych. Poprawa nastawienia jest również oczywista, gdy porównamy nasze wyniki z wynikami wcześniejszych badań nad PPR. Jeśli chodzi o konkretne działania respondentów w odniesieniu do obszarów chronionych, to widać wyraźnie, że jest znacznie więcej działań na rzecz obszarów chronionych niż przeciwko nim, przy czym w polskich regionach chronionych jest więcej aktywnych przeciwników i więcej bierności. Jeśli chodzi o metodologię, to nasz instrument ankiety sprawdził się również w kontekście międzynarodowym. Istnieje jednak potrzeba dalszego rozwoju, np. poprzez włączenie bardziej wyrafinowanego pomiaru ogólnego nastawienia do obszarów chronionych oraz uwzględnienie brakujących konstruktów ram koncepcyjnych.

Literatura

- Ajzen I. (2005). *Attitudes, personality, and behavior*. 2nd ed. Maidenhead: Open University Press.
- Allendorf T. D. (2020). A global summary of local residents' attitudes towards protected areas. *Human Ecology*, 48(1), 111–118. <https://doi.org/10.1007/s10745-020-00135-7>.
- Allendorf T. D. (2022). A global summary of local residents' perceptions of benefits and problems of protected areas. *Biodiversity Conservation*, 31, 379–396. <https://doi.org/10.1007/s10531-022-02359-z>.
- Bachert S. (1991). Acceptance of national parks and participation of local people in decision-making processes. *Landscape and Urban Planning*, 20, 239–244.
- Beckmann O. (2003). *Die Akzeptanz des Nationalparks Niedersächsisches Wattenmeer bei der einheimischen Bevölkerung*. Frankfurt: Peter Lang.
- Beltrán J. (red.) (2000). *Indigenous and traditional peoples and protected areas: Principles, guidelines and case studies*. Gland/Cambridge: IUCN & WWF.
- Blinkert B. (2015). *Pilotstudie zu Indikatoren für Akzeptanz und Ablehnung des Nationalparks Schwarzwald*. Freiburg im Breisgau: Freiburger Institut für angewandte Sozialwissenschaft (FIFAS) e.V. (<https://nbn-resolving.org/urn:nbn:de:0168-ssoar-438247>).
- Bożętka B. (1995). Antropopresja na obszarze Wolińskiego Parku Narodowego na tle konfliktowości i problemu sąsiedztwa. *Klify*, 2, 51–52.
- Bożętka B. (1997). Postrzeganie Drawieńskiego Parku Narodowego przez turystów i społeczność lokalną. *Lubuski Przegląd Przyrodniczy*, 8(4), 37–46.
- Breiby M. A., Selvaag S. K., Øian H., Duedahl E., Lurfald M. (2022). Managing sustainable development in recreational and protected areas. The Dovre case, Norway. *Journal of Outdoor Recreation and Tourism*, 37, 100461. <https://doi.org/10.1016/j.jort.2021.100461>.
- Bröcking M. (2020). *Akzeptanz der Großschutzgebiete im Landkreis Vorpommern-Rügen: Befragungen der lokalen Bevölkerung im Biosphärenreservat Südost-Rügen sowie den Nationalparkregionen Jasmund und Vorpommersche Boddenlandschaft* (niepublikowana praca magisterska w Instytucie Geografii i Geologii Uniwersytetu w Greifswaldzie). Greifswald.
- Cardozo M. (2011). Economic displacement and local attitude towards protected area establishment in the Peruvian Amazon. *Geoforum*, 42(5), 603–614. <https://doi.org/10.1016/j.geoforum.2011.04.008>

- Cleff T. (2019). *Applied Statistics and Multivariate Data Analysis for Business and Economics. A Modern Approach Using SPSS, Stata, and Excel*. Cham: Springer.
- Domański B., Partyka J. (1992). Ojcowski Park Narodowy w świadomości mieszkańców. Analiza konfliktów. W: B. Jałowicki, H. Libura (red.), *Percepcja i waloryzacja środowiska naturalnego i antropogenicznego*. Warszawa: Uniwersytet Warszawski, s. 79–99.
- Farjon, H., de Blaeij, A., de Boer, T., Langers, F., Vader, J., Buijs, A. (2016). Citizens' images and values of nature in Europe: a survey in nine EU Member State. Den Haag: PBL Netherlands Environmental Assessment Agency.
- Felczak M. (2019). Tatrzański Park Narodowy – konflikt ochrony przyrody i turystyki. *Warsztaty z Geografii Turyzmu*, 9 [15]. <https://doi.org/10.18778/8142-698-5.09>.
- Fiedeń Ł., Listwan-Franczak K. (2019). Park narodowy a planowanie przestrzenne w gminach. Przykład Magurskiego Parku Narodowego. W: Ł. Fiedeń, K. Anielska (red.), *Współczesne problemy i kierunki badawcze w geografii*. Kraków: Instytut Geografii i Gospodarki Przestrzennej Uniwersytetu Jagiellońskiego, s. 25–44.
- Fienitz M., Busse M., Fienitz M., Heiland S. (2022). Analysing the impact of communication and public participation on the acceptability of Germany's Black Forest National Park. *Journal of Nature Conservation*, 67, 126155. <https://doi.org/10.1016/j.jnc.2022.126155>.
- Garms M. (2021). *Perception of climate-induced forest dieback and silvicultural adaptation to climate change in mountain forests – The case of the Bavarian Forest, Germany*. Greifswald: Institut für Geographie und Geologie (<https://nbn-resolving.org/urn:nbn:de:gbv:9-opus-45636>).
- Glasser G. J., Metzger G. D. (1972). Random-Digit Dialing as a Method of Telephone Sampling. *Journal of Marketing Research*, 9(1), 59–64.
- Górecki A., Nieszporek K., Ostruszka A., Skolarczyk L., Wójcik M. (2007). Świadomość ekologiczna młodzieży zamieszkującej okolice wybranych parków narodowych. *Roczniki Bieszczadzkie*, 15, 283–302.
- Górecki A., Popiela R., Dróz M. (2002). Pieniński Park Narodowy a mieszkańcy jego otuliny. *Pieniny – Przyroda i Człowiek*, 7, 109–124.
- Grabowski T., Marmuszewski S. (1985). Świadomość ekologiczna górali i ich postawy wobec Tatrzańskiego Parku Narodowego. *Studia Socjologiczne*, 1, 241–258.
- GUS (2020). *Ochrona środowiska 2020*. Warszawa: Główny Urząd Statystyczny (<https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/srodowisko-energia/srodowisko/ochrona-srodowiska-2020,1,21.html>; dostęp: 1.04.2022).
- Haczek B. (1992). Świadomość ekologiczna mieszkańców Kazimierskiego Parku Krajobrazowego. *Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska Lublin – Polonia*, 47 (13), Sectio B, 271–282.
- Hannemann T., Job H. (2003). Destination “Deutsche Nationalparke” als touristische Marke. *Tourism Review*, 58(2), 6–17. <https://doi.org/10.1108/eb058404>.
- Hansen J. (2004). Regionale Akzeptanz und Einstellungen. Befunde und Konzept einer Repräsentativbefragung im Biosphärenreservat Rhön. *Beiträge Region und Nachhaltigkeit. Zu Forschung und Entwicklung im UNESCO-Biosphärenreservat Rhön*, 1(1), 83–88 (urn:nbn:de:hebis:66-opus4-2673).
- Hendel E. (2003). *Untersuchungen zur Akzeptanz des Nationalparks Hainich bei der lokalen Bevölkerung* (niepublikowana praca dyplomowa w Instytucie Ekologii Ogólnej i Ochrony Środowiska Uniwersytetu Technicznego w Dreźnie). Dresden.
- Hibszer A. (2008). Konflikty „człowiek–przyroda” w polskich parkach narodowych (zarys problemu). *Geographia. Studia et Dissertationes*, 30, 29–46.
- Hibszer A. (2013). *Parki narodowe w świadomości i działaniach społeczności lokalnych*. Katowice: Uniwersytet Śląski.

- Hibszer A., Partyka J. (red.) (2005). *Między ochroną przyrody a gospodarką – bliżej ochrony. Konflikty człowiek–przyroda na obszarach prawnie chronionych w Polsce*. Sosnowiec–Ojców: Polskie Towarzystwo Geograficzne Oddział Katowicki – Ojcowski Park Narodowy.
- Hillebrand M., Erdmann K.-H. (2015). *Die Entwicklung der Akzeptanz des Nationalparks Eifel bei der lokalen Bevölkerung* (= BfN-Skripten, 402). Bonn-Bad Godesberg: Bundesamt für Naturschutz.
- Hofinger G. (2001). Formen von „Akzeptanz“ – Sichtweisen auf ein Biosphärenreservat. *Umweltpsychologie*, 5(1), 10–27.
- Horbaczewski R. (2022). *Nowa ustawa ma zachęcać samorzady do tworzenia parków narodowych*. *Prawo.pl.* (<https://www.prawo.pl/samorzad/nowa-procedura-utworzenia-parku-narodowego,513338.html>; dostęp: 8.03.2022).
- Hough J. (1988). Obstacles to effective management to conflict between national parks and surrounding human communities in developing countries. *Environmental Conservation*, 15(2), 129–136. <https://doi.org/10.1017/S0376892900028939>.
- IUCN Commission on National Parks and Protected Areas (1994). *Parks for Life: Action for Protected Areas in Europe*, Gland, Switzerland and Cambridge, UK: IUCN (<https://portals.iucn.org/library/sites/library/files/documents/1994-023.pdf>; dostęp: 18.03.2022).
- Jabłońska I., Jędrej M. (2007). Mieszkańcy otuliny Babiogórskiego Parku Narodowego – świadomość ekologiczna. *Rocznik Babiogórski*, 9, 181–185.
- Job H. (1996). Großschutzgebiete und ihre Akzeptanz bei Einheimischen. *Geographische Rundschau*, 48(3), 159–165.
- Job H., Bittlingmaier S., Mayer M., von Ruschkowski E., Woltering M. (2021). Park–People Relationships: The Socioeconomic Monitoring of National Parks in Bavaria, Germany. *Sustainability*, 13(16), 8984. <https://doi.org/10.3390/su13168984>.
- Job H., Fließbach-Schendzielorz M., Bittlingmaier S., Herling A., Woltering M. (2019). *Akzeptanz der bayerischen Nationalparks: Ein Beitrag zum sozioökonomischen Monitoring in den Nationalparks Bayerischer Wald und Berchtesgaden* (= Würzburger Geographische Arbeiten, 122). Würzburg: Würzburg University Press.
- Job H., Mayer M., Paesler R. (2013). Einführung: Tourismus in Bayern. W: H. Job, M. Mayer (red.), *Tourismus und Regionalentwicklung in Bayern* (= Arbeitsberichte der ARL, 9). Hannover: ARL, s. 1–25.
- Jones N., Graziano M., Dimitrakopoulos P. G. (2020). Social impacts of European Protected Areas and policy recommendations. *Environmental Science & Policy*, 112, 134–140. <https://doi.org/10.1016/j.envsci.2020.06.004>.
- Kasprzak K. (1994). Samorzady lokalne a Wielkopolski Park Narodowy. *Przegląd Leśniczy*, 4(1), 18–19.
- Katzenberger M. (2001). *Akzeptanzprobleme des Naturschutzes im Nationalpark „Vorpommersche Boddenlandschaft“* (Praca dyplomowa na Wydziale Biologii, Uniwersytet Ernst-Moritz-Arndt w Greifswaldzie). Greifswald.
- Kistowski M. (1996). Analiza występowania potencjalnych sytuacji konfliktowych w środowisku przyrodniczym wspomaganą systemem GIS MapInfo (na przykładzie Kaszubskiego Parku Krajobrazowego). *Problemy Ekologii Krajobrazu*, 2, 8–12.
- Kistowski M. (2005). Próba typologii sytuacji konfliktowych w relacjach „zagospodarowanie przestrzenne – środowisko przyrodnicze” na obszarze parków krajobrazowych nad Zatoką Gdańską”. W: A. Hibszer, J. Partyka (red.), *Między ochroną przyrody a gospodarką – bliżej ochrony. Konflikty człowiek–przyroda w obszarach prawnie chronionych w Polsce*. Wydawnictwo PTG Oddział Katowicki, Ojcowski Park Narodowy, s. 18–31.
- Komorowska K. A. (2000). Świadomość ekologiczna górali podhalańskich a ich postawy wobec Tatrzańskiego Parku Narodowego. *Studia Regionalne i Lokalne*, 4(4), 133–151.

- Kozieł E., Kozieł M. (2008). Relacje człowiek–środowisko w opiniach mieszkańców okolic Poleskiego Parku Narodowego. *Dokumentacja Geograficzna*, 37, 187–193.
- KPZ (= Koncepcja Przestrzennego Zagospodarowania Kraju) (2011). Uchwała nr 239 Rady Ministrów z dnia 13 grudnia 2011 r. w sprawie przyjęcia Koncepcji Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2030 (<https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=wmp20120000252>; dostęp: 10.06.2022).
- Krieger C. (1998). *Der Nationalpark Vorpommersche Boddenlandschaft und seine gesellschaftliche Akzeptanz* (= MaB Mitteilungen, 44). Bonn–Bad Godesberg: Bundesamt für Naturschutz.
- Królikowska K. (2007). *Konflikty społeczne w polskich parkach narodowych*. Kraków: Oficyna Wydawnicza „Impuls”.
- Lee J. (2022). Managing conflict by mapping stakeholders’ views on ecotourism development using statement and place Q methodology. *Journal of Outdoor Recreation and Tourism*, 37, 100453. <https://doi.org/10.1016/j.jort.2021.100453>.
- Lichtenberg T., Wolf A. (1998). *Akzeptanzstudien in zwei Großschutzgebieten auf Rügen*. Berlin: Geographisches Institut Humboldt-Universität zu Berlin.
- Liebecke R., Wagner K., Suda M. (2008). *Die Akzeptanz des Nationalparks bei der lokalen Bevölkerung* (= Berichte aus dem Nationalpark, 5). Grafenau: Nationalpark Bayerischer Wald.
- Liebecke R., Wagner K., Suda M. (2009). Akzeptanzforschung zu Nationalparks. Ein empirisches Beispiel aus dem Nationalpark Bayerischer Wald. *Natur und Landschaft*, 84(11), 502–508.
- Liebecke R., Wagner K., Suda M. (2011). *Die Akzeptanz des Nationalparks bei der lokalen Bevölkerung (Langfassung)* (https://www.professors.wi.tum.de/fileadmin/w00bca/wup/Files/Langfassung_Akzeptanzstudie_NP_Bay_Wald.pdf).
- Łuczyńska-Bruzda M. (red.) (1996). *Ochrona krajobrazu Ojcowskiego Parku Narodowego w warunkach samorządności terytorialnej: Materiały sesyjne*. Kraków: Instytut Architektury Krajobrazu Politechniki Krakowskiej.
- Matuszewska D. (2003). *Funkcje turystyczne i konflikty w wybranych parkach narodowych Polski północno-zachodniej*. Poznań: Bogucki Wydawnictwo Naukowe (<https://ksiegarnia.bogucki.com.pl/pl/p/Funkcje-turystyczne-i-konflikty-w-wybranych-parkach-narodowych-Polski-polnocno-zachodniej/63>).
- Mayer M. (2013). *Kosten und Nutzen des Nationalparks Bayerischer Wald – eine ökonomische Bewertung unter Berücksichtigung von Tourismus und Forstwirtschaft*. München: Oekom.
- Mayer M., Stoll-Kleemann S. (2016). Naturtourismus und die Einstellung der lokalen Bevölkerung gegenüber Großschutzgebieten. *Natur und Landschaft*, 91(1), 20–25.
- Mayer M., Woltering M. (2008). Angebotsseitige Analyse des Tourismus in der Nationalparkregion Bayerischer Wald. W: H. Job (red.), *Die Destination Nationalpark Bayerischer Wald als regionaler Wirtschaftsfaktor*. Grafenau: Nationalparkverwaltung Bayerischer Wald, s. 66–99.
- Mayer M., Zbarszewski W., Pieńkowski D., Gach G., Gernert J. (2019). *Cross-Border Tourism in Protected Areas: Potentials, Pitfalls and Perspectives*. Cham, Switzerland: Springer Nature.
- Meyer C. (2015). Wahrnehmung und Akzeptanz des bundesländerübergreifenden Naturparks Barnim durch die Bewohner der Stadtbezirke Berlin-Reinickendorf und Berlin-Pankow. W: S. Stoll-Kleemann (red.), *Wahrnehmung und Akzeptanz des bundesländerübergreifenden Naturparks Barnim* (= Greifswalder Geographischer Arbeiten, 50). Greifswald: Institut für Geographie und Geologie, s. 91–130. <https://doi.org/10.23689/figeo-1982>.

- Miemiec W., Pest P. (2017). Rekompensowanie gminom utraconych dochodów wynikających ze zwolnienia z podatku od nieruchomości gruntów, budynków i budowli znajdujących się w parkach narodowych lub rezerwach przyrody. *Samorząd Terytorialny*, 9, 29–38.
- Mika M., Zawilińska B., Ptaszycka-Jackowska D., Pawlusiński R. (2015). *Park narodowy a gospodarka lokalna. Model relacji ekonomicznych na przykładzie Babiogórskiego Parku Narodowego*. Kraków: Instytut Geografii i Gospodarki Przestrzennej Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Mose I. (2009). Akzeptanz, Einstellung und Image als Einflussgrößen von Großschutzgebieten. Einige theoretische und methodische Vorüberlegungen. W: I. Mose (red.), *Wahrnehmung und Akzeptanz von Großschutzgebieten*. Oldenburg: BIS-Verlag, s. 9–35.
- Mose I., Weixlbaumer N. (2007). A new paradigm for protected areas in Europe? W: I. Mose (red.), *Protected areas and regional development in Europe – Towards a new model for the 21 st century*. Hampshire, UK: Ashgate, s. 3–19.
- Nationalpark Schleswig-Holsteinisches Wattenmeer (2019). *SÖM-Bericht 2019* (Sozioökonomisches Monitoring in der Nationalpark-Region SÖM Watt) – Tönning (<https://www.nationalpark-wattenmeer.de/mediathek/soem-bericht-2019/>).
- Nienaber B., Lübke S. (2012). Die Akzeptanz der Bevölkerung ländlicher Gemeinden zur Ausweisung eines UNESCO-Biosphärenreservates am Beispiel der saarländischen Biosphäre Bliesgau. *Europa Regional*, 18(2010) (2–3), 122–136.
- IUCN Commission on National Parks and Protected Areas (1994). *Parks for Life: Action for Protected Areas in Europe*. Gland, Switzerland and Cambridge, UK: IUCN (<https://portals.iucn.org/library/sites/library/files/documents/1994-023.pdf>; dostęp: 18.03.2022).
- Pawlikowski J. G. (1922). Społeczna organizacja ochrony przyrody. *Ochrona Przyrody. Organ Państwowej Komisji Ochrony Przyrody*, 3, 3–9 (<https://sbc.org.pl/Content/264151/iii5016-1929-09-0001.pdf>).
- Pimbert M. P., Pretty J. N. (1995). *Parks, People and Professionals. Putting Participation into Protected Area Management*. United Nations Research Institute for Social Development. Geneva.
- Piowarczyk J., Wróbel B. (2016). Determinants of legitimate governance of marine Natura 2000 sites in a post-transition European Union country: A case study of Puck Bay, Poland. *Marine Policy*, 71, 310–317. <https://doi.org/10.1016/j.marpol.2016.01.019>.
- Pokorny D. (2013). Erfahrungen mit Meinungsumfragen im Biosphärenreservat Rhön. W: C. Buer, F. Solbrig, S. Stoll-Kleemann (red.), *Sozioökonomisches Monitoring in deutschen UNESCO-Biosphärenreservaten und anderen Großschutzgebieten* (= BfN-Skripten, 329). Bonn-Bad Godesberg: Bundesamt für Naturschutz, s. 57–66.
- Prałat H. (2002) (red.). *Samorzady i ich stowarzyszenia w ochronie parków narodowych*. Mosina: Stowarzyszenia Samorządów Polskich Współdziałających z Parkami Narodowymi (<http://stowarzyszenie-samorzadow.pl/wp-content/uploads/2014/01/ksiazka1.pdf>).
- Rechciński M. (2012). Diagnoza historycznych sytuacji konfliktotwórczych w parkach narodowych na przykładzie Gorczańskiego Parku Narodowego. *Problemy Ekologii Krajobrazu*, 33, 135–143 (http://agro.icm.edu.pl/agro/element/bwmeta1.element.agro-7d952555-d9b7-4e5d-b9c7-2e1aaaf5c933/c/vol33_13_Rechcinski.pdf).
- Rentsch G. (1988). *Die Akzeptanz eines Schutzgebietes untersucht am Beispiel der Einstellung der lokalen Bevölkerung zum Nationalpark Bayerischer Wald* (= Münchner Geographische Hefte, 57). Kallmünz/Regensburg: Lassleben.
- Rentsch G., Kuhn W. (1990). *Die Akzeptanz und Ablehnung des Nationalparks Berchtesgaden durch die lokale Bevölkerung* (= unpublished report at Technical University of Munich). München.

- Sacher P., Mayer M. (2019). Regionalökonomische Effekte als Argument in gesellschaftlichen Aushandlungsprozessen über Großschutzgebiete – Eine diskursanalytische Betrachtung der Nationalpark-Debatte im Steigerwald. W: K. Berr, C. Jenal (red.), *Landchaftskonflikte*. Wiesbaden: Springer VS, s. 331–356.
- Sachverständigenrat für Umweltfragen (SRU) (red.) (2002). *Für eine Stärkung und Neuorientierung des Naturschutzes. Sondergutachten Naturschutz*. Sondergutachten Naturschutz 2002. Stuttgart: Metzler-Poeschel.
- Schenk A., Hunziker M., Kienast F. (2007). Factors influencing the acceptance of nature conservation measures – a qualitative study in Switzerland. *Journal of Environmental Management*, 83(1), 66–79. <https://doi.org/10.1016/j.jenvman.2006.01.010>.
- Sieberath J. (2007). *Die Akzeptanz des Nationalparks Eifel bei der lokalen Bevölkerung* (= BfN-Skripten, 206). Bonn-Bad Godesberg: Bundesamt für Naturschutz.
- Solbrig F., Buer C., Stoll-Kleemann S. (2013a). *Landschaftswahrnehmung, regionale Identität und Einschätzung des Managements im Biosphärenreservat Mittelelbe. Ergebnisse einer quantitativen Bevölkerungsbefragung* (= Greifswalder Geographischer Arbeiten, 45). Greifswald: Institut für Geographie und Geologie. <https://doi.org/10.23689/fidgeo-1939>.
- Solbrig F., Buer C., Stoll-Kleemann S. (2013b). *Landschaftswahrnehmung, regionale Identität und Einschätzung des Managements im Biosphärenreservat Schaalsee. Ergebnisse einer quantitativen Bevölkerungsbefragung* (= Greifswalder Geographischer Arbeiten, 46). Greifswald: Institut für Geographie und Geologie. <https://doi.org/10.23689/fidgeo-1940>.
- Solbrig F., Buer C., Stoll-Kleemann S. (2013c). *Landschaftswahrnehmung, regionale Identität und Einschätzung des Managements im Biosphärenreservat Südost-Rügen. Ergebnisse einer quantitativen Bevölkerungsbefragung* (= Greifswalder Geographischer Arbeiten, 48). Greifswald: Institut für Geographie und Geologie. <https://doi.org/10.23689/fidgeo-1942>.
- Spellerberg A., Neumann U., Woll T. (2013). Biosphäre Bliesgau – Bevölkerungsstrukturen, Lebensstile und Wahrnehmung. Eine Baseline-Studie im neu eingerichteten Biosphärenreservat. W: C. Buer, F. Solbrig, S. Stoll-Kleemann (red.), *Sozioökonomisches Monitoring in deutschen UNESCO-Biosphärenreservaten und anderen Großschutzgebieten* (= BfN-Skripten, 329). Bonn-Bad Godesberg: Bundesamt für Naturschutz, s. 33–56.
- Stern M. (2008). The Power of Trust: Towards a Theory of Local Opposition to Neighboring Protected Areas. *Society and Natural Resources*, 21(10), 859–875. <https://doi.org/10.1080/08941920801973763>.
- Stoll S. (1999). *Akzeptanzprobleme bei der Ausweisung von Großschutzgebieten*. Frankfurt/Main: Peter Lang.
- Stoll-Kleemann S. (2001a). Barriers to nature conservation in Germany: A model explaining opposition to protected areas. *Journal of Environmental Psychology*, 21(4), 369–385. <https://doi.org/10.1006/jevp.2001.0228>.
- Stoll-Kleemann S. (2001b). Opposition to the designation of protected areas in Germany. *Journal of Environmental Planning and Management*, 44(1), 109–128. <https://doi.org/10.1080/09640560123606>.
- Stoll-Kleemann S. (2001c). Reconciling opposition to protected areas management in Europe: The German experience. *Environment*, 43(5), 32–44. <https://doi.org/10.1080/00139150109605145>.
- Stoll-Kleemann S., Buer C., Solbrig F. (2012). Erprobung eines sozioökonomischen Monitoringsystems in ausgewählten deutschen Großschutzgebieten. W: F. Brickwedde, R. Stock, W. Wahmhoff (red.), *Das Nationale Naturerbe in der Praxis 0150 – Impulse, Herausforderungen, Perspektiven*. Berlin: Erich Schmidt Verlag, s. 325–332.
- Stoll-Kleemann S., Solbrig F., Buer C. (2013). *Landschaftswahrnehmung, regionale Identität und Einschätzung des Managements im Biosphärenreservat Schorfheide-Chorin. Ergebnisse einer quantitativen Bevölkerungsbefragung* (= Greifswalder Geographischer Arbeiten,

- 47). Greifswald: Institut für Geographie und Geologie. <https://doi.org/10.23689/fid-geo-1941>.
- Utila sp. z o.o., EU-Consult sp. z o.o. (2019). *Badanie świadomości przyrodniczej i postaw osób, podmiotów i instytucji związanych z małopolskimi parkami krajobrazowymi*. Kraków: Małopolskie Obserwatorium Rozwoju Regionalnego. Departament Zrównoważonego Rozwoju (https://www.obserwatorium.malopolska.pl/wp-content/uploads/2020/03/Raport_Badanie_Swiadomosci_Przyrodniczej.pdf; dostęp: 9.04. 2022).
- van Cuong C., Dart P., Hockings M. (2017). Biosphere reserves: Attributes for success. *Journal of Environmental Management*, 188(1), 9–17. <https://doi.org/10.1016/j.jenvman.2016.11.069>.
- von Ruschkowski E. (2009). *Causes and Potential Solutions for Conflicts between Protected Area Management and Local People in Germany*. The George Wright Society Biennial Conference on Parks, Protected Areas, and Cultural Sites At: Portland, Oregon Volume: Rethinking Protected Areas in a Changing World 2009, s. 240–244.
- von Ruschkowski E. (2010). *Ursachen und Lösungsansätze für Akzeptanzprobleme von Großschutzgebieten, am Beispiel von zwei Fallstudien im Nationalpark Harz und im Yosemite National Park*. Stuttgart: Ibidem.
- von Ruschkowski E., Mayer M. (2011). From Conflict to Partnership? Interactions between Protected Areas, Local Communities and Operators of Tourism Enterprises in Two German National Park Regions. *Journal of Tourism and Leisure Studies*, 17, 147–182.
- von Ruschkowski E., Nienaber B. (2016). Akzeptanz als Rahmenbedingung für das erfolgreiche Management von Landnutzungen und biologischer Vielfalt in Großschutzgebieten. *Raumforschung und Raumordnung*, 74, 525–540. <https://doi.org/10.1007/s13147-016-0429-0>
- Walas B. (red.) (2019). *Model optymalizacji funkcjonowania parków narodowych w Polsce w otoczeniu społeczno-gospodarczym*. Sucha Beskidzka: Wyższa Szkoła Turystyki i Ekologii.
- Walpole M. J., Goodwin H. J. (2001). Local attitudes towards conservation and tourism around Komodo National Park, Indonesia. *Environmental Conservation*, 28(2), 160–166. <https://doi.org/10.1017/S0376892901000169>
- Wexler M. N. (1996). A sociological framing of the NIMBY (not-in-my-backyard) syndrome. *International Review of Modern Sociology*, 26(1), 91–110 (<https://www.jstor.org/stable/41421101>).
- White R., Fischer A., Marshall K., Travis J., Webb T., Di Falco S., Redpath S., van der Wal R. (2013). Developing an integrated conceptual framework to understand biodiversity conflicts. *Land Use Policy*, 26(2), 242–253. <https://doi.org/10.1016/j.landusepol.2008.03.005>.
- Wiśniewski J., Gwiazdowicz D. J. (2004). *Ochrona przyrody*. Poznań: Wydawnictwo Akademii Rolniczej.
- Witkowski Z. (2017). Spór o Puszcę Białowieską w świetle sporu o ochrony przyrody na świecie. *Leśne Prace Badawcze*, 78, 347–356. <https://doi.org/10.1515/frp-2017-0039>.
- Young J., Marzano M., White R., McCracken D., Redpath S., Carss D., Quine C., Watt A. (2010). The emergence of biodiversity conflicts from biodiversity impacts: Characteristics and management strategies. *Biodiversity and Conservation*, 19, 3973–3990. <https://doi.org/10.1007/s10531-010-9941-7>.
- Zawilińska B. (2016). Postawy społeczności lokalnych wobec parku narodowego i rozwoju turystyki na przykładzie miejscowości w otoczeniu Babiej Góry. *Prace Geograficzne*, 145, 7–30. <https://doi.org/10.4467/20833113PG.16.009.5398>.
- Zube E. H., Busch M. L. (1990). Park–people relationships: An international review. *Landscape and Urban Planning*, 19(2), 117–131. [https://doi.org/10.1016/0169-2046\(90\)90030-6](https://doi.org/10.1016/0169-2046(90)90030-6).

5. Analiza efektów ekonomicznych z turystyki na obszarach chronionych Pomorza

5.1. Wprowadzenie

Obszary chronione zapewniają istotne korzyści dla ludzkości, w tym ochronę różnorodności biologicznej, integralność krajobrazu, sekwestrację dwutlenku węgla oraz oczyszczanie wody i powietrza, a także możliwości rekreacji na łonie przyrody (Juffe-Bignoli i in., 2014; Worboys, 2015; Leung i in., 2018; Naidoo i in., 2019). Pomimo tych korzyści, obszary chronione są często niedofinansowane, znajdują się pod presją, by przekształcać/otwierać je dla tradycyjnych sposobów użytkowania gruntów, lub brakuje wsparcia społecznego, zwłaszcza wśród osób zamieszkujących na nich lub w ich pobliżu (patrz rozdział 4). Jedną z ważnych przyczyn tej sytuacji jest to, że korzyści ekonomiczne z obszarów chronionych często pozostają nierozpoznane lub przynajmniej są kwestionowane, a obszary takie w związku z tym uważa się za przedsięwzięcia przynoszące straty (Mayer, 2013, s. 28). Eagles (2007, s. 6) ujął to tak:

„Dowolne zjawisko, które nie zostało zmierzone i ogłoszone, nie istnieje politycznie. Rządy, społeczeństwa, społeczności i jednostki przypisują większą wartość tym sprawom, które udokumentowano”.

Z kolei to niedoszacowanie wywodzi się z faktu, że wiele elementów składowych korzyści płynących z obszarów chronionych posiada cechy dobra publicznego, tj. nie ma dla nich cen rynkowych, w przeciwieństwie do konwencjonalnych sposobów użytkowania gruntów, takich jak górnictwo, rolnictwo czy leśnictwo (Dixon, Sherman, 1990, s. 24 i nast., 32). Jedną z korzyści płynących z obszarów chronionych, które są namacalne i raczej stosunkowo łatwo mierzalne, są efekty ekonomiczne z turystyki na takich obszarach generowane przez wydatki odwiedzających (Hanley, Barbier, 2009).

„Turystyka na obszarach chronionych ma potencjał generowania wymiernych efektów ekonomicznych, głównie dzięki pieniądзом wydawanym przez odwiedzających. Ich wydatki ... mogą być znaczne. Oszacowując poziom wydatków odwiedzających, można zebrać dowody ilustrujące wkład gospodarczy i wpływ turystyki na obszarach chronionych” (Spenceley i in., 2021, s. 18).

Podsumowując, z następujących powodów pożądanym jest podejmowanie szacunków ekonomicznej wyceny turystyki na obszarach chronionych (Rommel, 1998, s. 21 i nast.; Hornback, Eagles, 1999; Flückiger, 2000, s. 18; Job, 2008; Pascual i in., 2010, s. 190; Mayer, Stoll-Kleemann, 2016; Job i in., 2021; Spenceley i in., 2021): w pewnym stopniu kompensuje brakującą/kwestionowaną wycenę

dóbr publicznych obszarów chronionych; sprawia, że obszary chronione stają się graczem w ramach konkurencji gospodarczej poprzez zapewnienie ich porównywalności dzięki monetyzacji; zapełnia luki informacyjne, obiektywizuje debaty, a tym samym przyczynia się do unikania niewłaściwej alokacji zasobów; daje silny argument przemawiający za istnieniem obszarów chronionych, uzasadnia ich budżety i opowiada się za lepszym wsparciem finansowym; jej wyniki można wykorzystać do samooceny i analizy porównawczej, a także do wewnętrznego i zewnętrznego marketingu/komunikacji; wreszcie, mogą one przyczynić się do poprawy postaw lokalnej społeczności wobec obszarów chronionych, co – jak można założyć – będzie miało pozytywne skutki dla efektów ochrony przyrody.

Czym jednak dokładnie są efekty ekonomiczne i jak się je mierzy? Watson i in. (2007) podają dwie definicje:

„Efekty ekonomiczne to zmiany netto w nowej działalności gospodarczej związanej z daną branżą, wydarzeniem lub polityką w istniejącej gospodarce regionalnej” (s. 142).

„Efekt ekonomiczny to najlepsze oszacowanie tego, jakie aktywności ekonomiczne zostałyby prawdopodobnie utracone przez lokalną gospodarkę, gdyby takie wydarzenie, branża lub polityka zostały usunięte” (s. 143).

Zatem efekty ekonomiczne opisują efekty netto polityki umożliwiającej tworzenie nowego dochodu dla regionu, w którym znajduje się dany obszar chroniony, a które w przeciwnym razie nie wystąpiłyby, lub polityki, która zatrzymuje dochody w takim regionie, a które w przeciwnym razie zostałyby utracone (Spenceley i in., 2021). Oznacza to, że różnica między analizą wkładu gospodarczego i analizą efektów z turystyki leży w zakresie podjętych rozważań (ogólna istotność a skutki „szoków”/„zmian”), nie w zastosowanych metodach (Mayer, Vogt, 2016). W ten sposób efekty ekonomiczne turystyki na obszarach chronionych stanowią część wymiernych, bezpośrednich, niekonsumpcyjnych wartości użytkowych tych terenów (Barbier, 1991; Munasinghe, 1992; Mayer, 2013).

Analizy efektów ekonomicznych są najczęściej wykorzystywane do szacowania tego, jak zmiany w częstotliwości odwiedzin lub wydatkach turystów mogą wpływać na lokalne gospodarki. Efekty ekonomiczne opisują aktywności ekonomiczne, które zostały wprowadzone do regionu z powodu wyznaczenia obszaru chronionego lub które region utraciłby, gdyby odebrano obszarowi jego status chroniony. Dlatego badania efektów ekonomicznych nie obejmują wydatków dokonywanych przez społeczność lokalną (Spenceley i in., 2021, s. 26) i muszą uwzględniać motywację odwiedzających (Mayer i in., 2010).

Oszacowanie regionalnych efektów ekonomicznych z turystyki na obszarach chronionych wymaga wykonania czterech głównych kroków (więcej – patrz: Spenceley i in., 2021¹⁴): 1) Należy określić liczbę odwiedzających lub osobodni, w podziale na różne typy odwiedzających prezentujące prawdopodobne odchylenia w zakresie modeli wydatków, np. turyści a wycieczkowicze, lub odwiedzający

¹⁴ Praca ta zawiera niedawno opublikowane wytyczne międzynarodowe (zatwierdzone przez UNESCO) dotyczące pomiarów efektów ekonomicznych turystyki na obszarach chronionych.

krajowi a odwiedzający zagraniczni, lub kombinacje tych i innych cech. Staab i in. (2021) i Job i in. (2021) prezentują najnowszy przegląd literatury dotyczącej podejścia do zliczania i monitorowania ruchu turystycznego. Jednakże w przypadku obszarów chronionych z wymaganą opłatą za wstęp, takich jak polskie parki narodowe, zazwyczaj istnieją stosunkowo wiarygodne dane dotyczące częstotliwości odwiedzin, podczas gdy w przypadku obszarów chronionych z wolnym dostępem, takich jak wszystkie niemieckie obszary chronione i polskie parki krajobrazowe, nie ma żadnych oficjalnych danych dotyczących odwiedzin. 2) Zachowania dotyczące wydatków odwiedzających obszar chroniony i region obszaru chronionego (które często najpierw należy zdefiniować) muszą być zróżnicowane w ramach tych samych grup odwiedzających, co dane dotyczące odwiedzin, tak aby oba zestawy danych mogły być połączone w celu obliczenia przychodów brutto z turystyki na obszarze chronionym. Praca Stynesa i White'a (2006) podsumowuje działania zalecane i niezalecane w badaniach ankietowych wydatków, podczas gdy Mayer i Vogt (2016) podają kompleksowy przegląd czynników wpływających na zachowania w zakresie wydatków. 3) Model ekonomiczny lub mnożniki służące do określenia, jaka część przychodów brutto (tj. wydatki odwiedzających pomnożona przez liczbę odwiedzających) faktycznie pozostaje w regionie obszaru chronionego (i nie wypływa z regionu, np. w postaci opłat za import, podatków krajowych, transferu zysków) oraz jak wielkie bezpośrednie, pośrednie i indukowane efekty ekonomiczne są generowane (w zależności np. od regionalnej struktury, wielkości regionu, w którym znajduje się obszar chroniony, patrz: Archer i Fletcher, 1996). Modele te obejmują (patrz: przegląd dokonany przez Dwyer i in., 2010, rozdziały 7–9), np., regionalne mnożniki (Archer, 1977), modele przepływów międzygałęziowych (Fletcher, 1989), macierze rachunkowości społecznej (Wagner, 1997) oraz obliczeniowe modele równowagi ogólnej (Zhang i in., 2007). 4) Wreszcie, motywacja turystów odwiedzających obszar chroniony musi być znana, aby móc przypisać odpowiednią część dochodu regionalnego turystyce na obszarze chronionym, ponieważ gdyby odwiedzający przyjeżdżali do regionu niezależnie od istnienia obszaru chronionego, to ich wydatków nie można by przypisywać istnieniu takiego obszaru i nie wolno by ich było zaliczyć do efektów ekonomicznych. Küpfer (2000), Job i in. (2003), Wall Reinius i Fredman (2007), Mayer i in. (2010), Arnberger i in. (2012, 2019) oraz Backhaus i in. (2013) stworzyli lub zastosowali różniące się nieco schematy oceny motywacji odwiedzających obszary chronione oraz ich identyfikacji tzw. odwiedzających o wysokim stopniu powinowactwa z obszarem chronionym (*sensu stricto*), czyli odwiedzających, którzy najprawdopodobniej nie przyjechaliby, gdyby obszar ten nie istniał – Bayer i in. (2017) przedstawiają przegląd takich prac.

Na poziomie międzynarodowym jest kilka krajów, w których stworzono przekonujące systemy monitorowania efektów ekonomicznych z turystyki na obszarach chronionych, w szczególności są to: USA¹⁵ i Finlandia (patrz: Huhtala i in., 2010)¹⁶. Na przykład amerykańska National Park Service (NPS) monitoruje roczną liczbę odwiedzających jednostki NPS od 1904 r., a miesięczną od 1979 r. Co

¹⁵ Patrz: <https://www.nps.gov/subjects/socialscience/vse.htm> (dostęp: 12.04.2022).

¹⁶ Patrz: <https://www.metsa.fi/en/economic-benefits-of-national-parks/> (dostęp: 12.04.2022).

więcej, dane dotyczące jednostek NPS cechuje wysoka spójność i wiarygodność. Od 1988 r. mierzy się i ogłasza dane na temat wydatków odwiedzających oraz wynikających z nich efektów ekonomicznych (Koontz i in., 2017).

Niniejszy rozdział ma następującą strukturę: w kolejnej części (5.2) przedstawiono przegląd stanu badań nad analizą efektów ekonomicznych z turystyki na polskich i niemieckich obszarach chronionych, natomiast w części 5.3 zaprezentowano metody zastosowane do oceny efektów ekonomicznych turystyki na obszarach chronionych Euroregionu Pomerania. W podrozdziale 5.4 przedstawiono wyniki tych analiz, odpowiednio dla polskich i niemieckich obszarów chronionych, po czym omówiono te wyniki (5.5). Krótkie podsumowanie (5.6) zamyka rozdział.

5.2. Stan badań

Poniżej przedstawiono przegląd analiz dotyczących efektów ekonomicznych z turystyki na polskich (5.2.1) i niemieckich (5.2.2) obszarach chronionych.

5.2.1. Polska

W Polsce wzorem współczesnych rozwiązań światowych coraz większą rolę przypisuje się zagadnieniom społeczno-ekonomicznym funkcjonowania obszarów chronionych. Jednak przeobrażenia te zachodzą powoli. W odbiorze społecznym polskie parki narodowe postrzegane są jako obszary służące ochronie przyrody, dla których człowiek i jego działalność stanowią zagrożenie (Mika i in., 2015, s. 9), a w polskiej literaturze – w porównaniu do ilości i zakresu opracowań z USA, Finlandii i Niemiec (patrz 5.2.2) – istnieje niedobór publikacji opisujących ekonomiczne efekty obszarów chronionych wraz z oszacowaniem ich wielkości. Warto zauważyć, że polski przykład wpisuje się w szersze zjawisko, które jest charakterystyczne dla całej Europy Środkowo-Wschodniej. Jednak należy odnotować, że następuje stopniowy wzrost zainteresowania tą tematyką (Bodnár, 2006; Cihar, Stankova, 2006; Harmáčková i in., 2016; Nestorová Dická i in., 2020; Moraru i in., 2021; Schneider i in., 2021).

Mimo tych uwag natury ogólnej należy podkreślić, że polska literatura przedmiotu nawiązuje w kilku aspektach do zagadnień dotyczących społeczno-ekonomicznego wpływu obszarów chronionych na gospodarkę regionu i kraju. Liczne opracowania odnoszą się do konfliktów społecznych, u podstaw których często występują przyczyny ekonomiczne (szerzej omówione w podrozdziale 4.2.1).

Liczną grupę tworzą opracowania związane z badaniem ruchu turystycznego we wszystkich polskich parkach narodowych. Badania prowadzono przede wszystkim w zakresie skutków antropopresji (Bożętka, 1995; Macias i in., 1995; Sikorski, 2009; Soltys-Lelek i in., 2010; Michniak, 2018), wielkości ruchu turystycznego, jego struktury, rozkładu przestrzennego i czasowego, a także natężenia (Janowski, 2005; Semczuk i in., 2014; Rogowski, 2018a, 2019; Miazek, 2020; Prędko, Demko, 2021; Zawilińska, 2021).

Szeroko omawiane w polskiej literaturze przedmiotu są zagadnienia związane z systemem monitoringu ruchu turystycznego na obszarach chronionych. Szacowanie wielkości ruchu turystycznego odbywa się przede wszystkim w oparciu o liczbę sprzedanych biletów w polskich parkach narodowych¹⁷ (Pociask-Karteczka i in., 2002; Wieniawska-Raj, 2010) lub odczyty z czujników piroelektrycznych, w które wyposażona jest większość polskich parków narodowych (Buchwał, Fidelus, 2010; Spychała, Graja-Zwolińska, 2014; Rogowski, 2018b, 2020; Rogowski, Rusztecka-Rodziewicz, 2021; Rogowski, Piotrowski, 2022).

W Polsce na popularności zyskuje zagadnienie prezentujące rolę parków narodowych w gospodarce lokalnej. W tym kontekście należy wymienić prace prezentujące wszechstronną rolę parku narodowego m.in. jako pracodawcy, kontrahenta, inwestora i usługobiorcy (Bołtromiuk, 2010, 2011; Walas, 2019). Zagadnienia związane z finansowymi aspektami funkcjonowania polskich parków narodowych badali także (Zbaraszewski, 2013, 2016; Pater, Zawilińska, 2014; Kulczyk-Dynowska, 2015a, b; Pater, 2020).

W Polsce po 2010 r. rozpoczęto pogłębione badania dotyczące wydatków osób odwiedzających obszary chronione oraz szacowanie efektów społeczno-ekonomicznych turystyki na terenach chronionych. Badania pilotażowe mające na celu oszacowanie wielkości wydatków odwiedzających prowadzono m.in. w Tatrzańskim Parku Narodowym w 2013 r. (Urbaniak, Mazur, 2014) i Wolińskim Parku Narodowym (Zbaraszewski i in., 2014, s. 95–118). Obszerne badania ekonomicznego wpływu polskiego parku narodowego na rozwój społeczno-gospodarczy gmin (miejscowości) parkowych były przeprowadzone w regionie Babiogórskiego Parku Narodowego w latach 2012–2015 (Mika i in., 2015). W wyniku przeprowadzonych badań m.in. rozpoznano wielkość i strukturę budżetu parku narodowego, zidentyfikowano powiązania finansowe parku narodowego, rozpoznano wielkość bezpośrednich efektów ekonomicznych związanych z działalnością parku, a także określono wielkość i strukturę wydatków turystów odwiedzających ten park narodowy, w tym rozpoznano zakres powiązań ekonomicznych, które tworzą się w związku z wydatkowaniem tych środków finansowych w najbliższym otoczeniu parku narodowego. W zakresie oszacowania ekonomicznych efektów turystyki realizowanej w Babiogórskim Parku Narodowym posłużono się założeniem, że szacowane efekty ekonomiczne będą dotyczyły całości ruchu turystycznego zrealizowanego w regionie parku bez względu na motywy osób przyjeżdżających. Tym samym przyjęto „szersze” ujęcie ruchu turystycznego w regionie parku narodowego, nie ograniczając ruchu turystycznego tylko do osób motywowanych wyłącznie celem odwiedzenia tego parku („wąskie” ujęcie ruchu turystycznego). Badania w zakresie określenia wielkości i struktury wydatków turystów były prowadzone w latach 2012–2013. Wybór dni, w których prowadzono badania ankietowe, dostosowano do rozkładu w czasie ruchu turystycznego na terenie parku, rejestrowanego przez dyrekcję parku. Wywiady przeprowadzono w grupie N = 1215

¹⁷ Do 2022 r. konieczność wnieśnięcia opłaty za wstęp do parków narodowych w Polsce dotyczyła w większości przypadków tylko parków górskich. W związku z toczącą się na przełomie 2021/2022 dyskusją nad nowym aktem prawnym, jakim jest ustawa o parkach narodowych, planuje się wprowadzenie opłat za wstęp do wszystkich (23) polskich parków narodowych.

respondentów, przy czym ze względu na to, że część wywiadów dotyczyła rodzin i grup, możliwe było wnioskowanie na temat wydatków turystycznych dla 2912 osób. W grupie $N = 1215$ respondentów na pytanie, czy ich wizyta w Babiogórskim Parku Narodowym jest głównym celem przyjazdu, aż 82,3% odpowiedziało twierdząco, przy czym w grupie wycieczkowiczów było to niemal 90% badanych, a wśród korzystających z noclegu 75,4% (Mika i in., 2015, s. 129). Respondenci byli pytani o przewidywane koszty pobytu przy uwzględnieniu wcześniej już poniesionych wydatków. Na tej podstawie uzyskano odpowiedzi na temat wielkości przewidywanych wydatków ogółem oraz z podziałem na kategorie „nocleg”, „wyżywienie” i „pozostałe”. Przeprowadzono także badania weryfikujące i uzupełniające wśród odwiedzających bezpośrednio po ich powrocie do domu. Analizy danych *post factum* dokonano na podstawie informacji zebranych od grupy 351 osób ($n_2 = 351$), które zgodziły się wziąć udział w takim badaniu. Ponieważ różnice wartości pomiędzy wydatkami deklarowanymi a rzeczywistymi w badanej grupie były relatywnie niewielkie, przyjęto założenie, że informacje wynikające z danych o rzeczywistych wydatkach turystycznych grupy n_2 odzwierciedlają strukturę wydatków całej (N) badanej populacji. Łączna deklarowana przez respondentów wielkość wydatków dla ogółu 2912 turystów w trakcie pobytu wyniosła 435 tys. zł, z czego nocleg odpowiadał za 36,3%, wyżywienie 41,7%, a pozostałe wydatki 22,0% (Mika i in., 2015, s. 135). W badaniu oszacowano wielkość korzyści ekonomicznych (jako że w badaniu używano tego terminu) dla badanych gmin z turystyki przyjazdowej mającej bezpośredni i pośredni związek z obecnością parku narodowego. Wyliczono je, sumując wydatki turystów jednodniowych i korzystających z noclegu, a następnie odejmując wartość podatku VAT dla poszczególnych rodzajów usług i towarów (Mika i in., 2015, s. 147). Do wyliczeń przyjęto założenia, że:

- liczba odwiedzających Babiogórski Park Narodowy w ciągu roku wynosi 100 000 osób; autorzy opracowania zasygnalizowali, że mimo objęcia obszaru parku systemem monitoringu elektronicznego (czujniki piroelektryczne), dane pochodzące z tego systemu obarczone są na tyle dużymi błędami, że nie mogą stanowić wiarygodnego źródła informacji naukowej (Mika i in., 2015, s. 123); dlatego liczbę odwiedzających przyjętą do oszacowania efektów ekonomicznych oparto na: danych ze sprawozdań dotyczących sprzedanych biletów w 2014 r. (76 000 osób) oraz obserwacjach prowadzonych przez pracowników parku, którzy oszacowali, że faktyczna liczba osób wchodzących do parku jest o około 25–30% wyższa od liczby sprzedanych biletów;
- relację pomiędzy wycieczkowiczami a turystami, którzy w ciągu roku odwiedzają park, odzwierciedlają wyniki badań;
- stawkę podatku VAT w wysokości 8% na usługi noclegowe uwzględniono jedynie dla obiektów hotelarskich, tzn. hoteli, pensjonatów, schronisk turystycznych oraz ośrodków wypoczynkowych, wypoczynkowo-szkoleniowych i innych tzw. obiektów zakwaterowania zbiorowego; stawki VAT nie uwzględniono dla innych kategorii rodzajowych obiektów noclegowych, np. pokoi gościnnych i gospodarstw agroturystycznych; przy takim założeniu podatek VAT uwzględniono dla 42,9% wydatków turystycznych poniesionych na koszty noclegu (Mika i in., 2015, s. 147).

Wyliczona roczna wielkość wydatków turystycznych wyniosła ogółem 15 952 tys. zł (3545 tys. euro¹⁸), z czego dla turystyki jednodniowej – 1671 tys. zł (371 tys. euro), a dla turystyki pobytowej – 14 280 tys. zł (3173 tys. euro). Największy udział w korzyściach ekonomicznych z turystyki w Babiogórskim Parku Narodowym miał sektor noclegowy (42,87%), a na kolejnych miejscach były gastronomia i handel, z udziałem odpowiednio – 28,2% i 5% (Mika i in., 2015, s. 149).

Próbę oszacowania wpływu ekonomicznego na gospodarkę regionu podjęto także w 2018 r. dla Parku Narodowego Gór Stołowych. Na podstawie przeprowadzonych badań w oparciu o czujniki piroelektryczne oraz badania sondażowe oszacowano wielkość wydatków brutto odwiedzających ten park na 359 mln zł, tj. 79,8 tys. euro (Rogowski i in., 2019).

Oszacowania wielkości regionalnych efektów ekonomicznych z turystyki na obszarze chronionym dokonano także dla Drawieńskiego Parku Narodowego. Badanie bazowało na spopularyzowanej w Niemczech przez prof. Huberta Joba metodzie szacowania regionalnych efektów ekonomicznych (Job i in., 2005, 2009). W wyniku przeprowadzonych badań w 2018 r. oszacowano na 38 200 liczbę odwiedzających ten park narodowy. Dni odwiedzin zostały obliczone w sposób mieszany, tj. na podstawie dwóch źródeł informacji. Podstawowym źródłem było liczenie odwiedzających w siedmiu miejscach wytypowanych przez pracowników administracji parku, które umownie można nazwać wejściami. Zliczanie odwiedzających było prowadzone przez 24 dni, tj. przeważnie w jeden dzień roboczy i jeden dzień wolny od godz. 9 do zachodu słońca, ale nie dłużej jak do godz. 18, w każdym miesiącu 2018 r. Równocześnie prowadzono wywiady ankietowe wśród odwiedzających w celu oszacowania wielkości i struktury ich wydatków. Identyfikację mieszkańców spośród odwiedzających przeprowadzono na podstawie podawanych przez respondentów kodów pocztowych. W Drawieńskim Parku Narodowym pobierane są opłaty za udostępnianie wód parku do amatorskiego połowu ryb oraz spływu kajakiem po rzece Drawie. Baza danych parku w zakresie sprzedanej liczby biletów wraz z dokonaną korektą stanowiła drugie źródło informacji wykorzystane do oszacowania ruchu turystycznego. W wyniku porównania liczby sprzedanych biletów oraz liczby odwiedzających w dni, w których prowadzono liczenie, okazało się, że występują rozbieżności, w szczególności w szczycie sezonu, gdyż wówczas kajakarzy było o około 24% więcej niż sprzedano biletów. Dlatego do ekstrapolacji całkowitej liczby dni odwiedzin przyjęto dane pozyskane: z liczenia odwiedzających (dla turystów pieszych, konnych i rowerzystów) oraz dane wynikające ze sprzedaży biletów (dla kajakarzy i wędkarzy), które skorygowano ze względu na odnotowane rozbieżności pomiędzy liczbą sprzedanych biletów a odnotowaną liczbą odwiedzających w dni prowadzonych badań.

Na podstawie wywiadów krótkich (589) oraz długich (394) w 7 wytypowanych miejscach na obszarze parku wynika m.in. to, że 40,4% odwiedzających stanowili turyści jednodniowi, a z pozostałej liczby odwiedzających aż 74,6% stanowili turyści nocujący zaledwie 1–2 noce w regionie parku (gminach parkowych). Ruch turystyczny w Drawieńskim Parku Narodowym charakteryzował się

¹⁸ Dla celów porównawczych w dalszej części rozdziału przyjęto kurs wymiany: 4,50 zł = 1 euro.

dużym powinowactwem z tym obszarem, gdyż aż 54,7% odwiedzających stanowili odwiedzający sensu stricto, tj. tacy, którym nie tylko znane było zagadnienie objęcia badanego obszaru ochroną, ale także których głównym celem przyjazdu do regionu był park narodowy. W badaniu oszacowano współczynniki tworzenia wartości dodanej w badanym regionie (w podziale na zakwaterowanie, gastronomię, handel detaliczny, usługi oraz opłaty ponoszone na rzecz parku). Zgodnie z przyjętą metodą, tj. m.in. po pomniejszeniu wydatków turystycznych o podatek VAT, przy uwzględnieniu współczynników tworzenia wartości dodanej oraz biorąc pod uwagę dochód pośredni generowany w regionie z zużycia pośredniego dla uzyskanych z badania średnich dziennych wartości wydatków ponoszonych przez wycieczkowiczów w kwocie 48,79 zł (10,84 euro) oraz 98,08 zł (21,80 euro) przez turystów nocujących, oszacowano całkowity dochód turystyczny (regionalny efekt ekonomiczny) na kwotę 1678 tys. zł (372,9 tys. euro). W zestawieniu z przeciętnym wynagrodzeniem w regionie wartość ta po odpowiadała ekwiwalentowi 40 osób zatrudnionych (Zbaraszewski, Pieńkowski, 2022).

W dokonanych przeglądzie literatury odnotowano także opracowanie będące wynikiem polsko-czeskiego projektu w ramach Interreg VA Republika Czeska–Polska dotyczącego badań socjoekonomicznych w karkonoskich parkach narodowych, tj. polskim i czeskim (Kravka i in., 2019). W wyniku przeprowadzonych badań oszacowano, że średnia wydatków na osobę i dzień wynosiła 749 koron czeskich (30 euro)¹⁹, przy czym czescy goście wydawali średnio 604 korony (24,20 euro), Polacy w przeliczeniu 695 koron (27,80 euro), a Niemcy 1280 koron (51,20 euro). Dokonany w badaniu szacunek wydatków odwiedzających te obszary chronione w okresie lipiec 2018–czerwiec 2019 pozwolił określić ich wielkość przychodów brutto na około 4 mld koron czeskich (160 mln euro) dla czeskiego parku narodowego oraz 1,2 mld koron (48 mln euro) dla odwiedzających polski park narodowy (Kravka i in., 2019, s. 35).

Z dokonanego przeglądu badań prowadzonych na polskich obszarach chronionych wynika, że w Polsce podejmowano wprawdzie próby oszacowania efektów ekonomicznych, jednak były to badania dotyczące tylko nielicznych polskich parków narodowych. Ponadto poza dotychczasowym nurtem badań pozostawały inne formy obszarowej ochrony przyrody. W większości badań objętych przeglądem przez efekty ekonomiczne turystyki na obszarze chronionym rozumiano – błędnie – wydatki brutto ponoszone przez odwiedzających badany obszar chroniony, tj. bez korekty ze względu na odprowadzany do budżetu państwa podatek VAT i bez uwzględniania pośrednich lub indukowanych efektów ekonomicznych. Również w większości takich badań brak było przełożenia efektów ekonomicznych na odpowiadające im efekty społeczne, przez które rozumie się hipotetyczną liczbę osób zatrudnionych w regionie obszaru chronionego dzięki wydatkom ponoszonym przez odwiedzających ten region. Wydaje się, że docelowo w Polsce należałoby wypracować jedną metodę szacowania efektów ekonomicznych z turystyki na terenach chronionych, która umożliwiłaby porównywanie otrzymanych wyników w czasie oraz pomiędzy poszczególnymi obszarami chronionymi.

¹⁹ Przyjęto kurs wymiany: 25 koron czeskich (Kč) = 1 euro (€) (jeden stały kurs wymiany zastosowano w celach demonstracyjnych).

5.2.2. Niemcy

Badania efektów ekonomicznych dla niemieckich obszarów chronionych napotykają szereg trudności (Mayer, Woltering, 2017; Job i in., 2021). Po pierwsze, w Niemczech obowiązuje polityka wolnego dostępu do obszarów chronionych, co skutkuje brakiem danych dotyczących liczby odwiedzających. Zwłaszcza w rezerwatach biosfery i parkach przyrody (niem. Naturpark) dane takie są jeszcze trudniejsze do uzyskania ze względu na to, że obszary te są zamieszkałe. Po drugie, dane dotyczące wydatków turystycznych są rzadkie, a te, które są dostępne, nie są reprezentatywne dla obszarów chronionych, ale raczej dla obszarów miejskich, ponieważ są one pod silnym wpływem zachowań odwiedzających w zakresie wydatków detalicznych (jako że wycieczka do najbliższego największego miasta jest interpretowana jako turystyka zakupowa). Dlatego też wymagane są kosztowne badania terenowe obejmujące szeroko zakrojone liczenie odwiedzających i ankietowanie. Po trzecie, regionalne modele ekonomiczne nie istnieją w formie zregionalizowanych tablic przepływów międzygałęziowych, a jedynie w formie regionalnych mnożników. Te ostatnie nie są jednak publicznie dostępne, ponieważ są produktem prywatnych przedsiębiorstw konsultingowych.

Tak więc, z godnym uwagi wyjątkiem badania Kleinhenza (1982) dotyczące efektów ekonomicznych pierwszego niemieckiego parku narodowego w Lesie Bawarskim, nie prowadzono żadnych badań efektów ekonomicznych turystyki parkowej aż do wczesnych lat 2000. Wcześniej liczby osób odwiedzających parki narodowe były dostępne jedynie w postaci niedokładnych szacunków, bez przejrzystych założeń (patrz: Bibelriether i in., 1997). Dopiero wraz z badaniem pilotażowym w Parku Narodowym Berchtesgaden (2002/03) przeprowadzonym przez Joba i in. (2003), po którym nastąpiło większe badanie pilotażowe w latach 2004/05 w Parku Narodowym Müritz i Parku Przyrody Altmühltal i Hoher Fläming (Job i in., 2005), którym towarzyszyło wydanie wytycznych co do szacowania efektów ekonomicznych z turystyki na obszarach chronionych (Job i in., 2006), zintensyfikowano prace związane z szacowaniem efektów ekonomicznych z turystyki na terenach chronionych w Niemczech. Od tego czasu regionalne efekty ekonomiczne turystyki zostały oszacowane dla 15 z 16 niemieckich parków narodowych, włączając w to kilka badań replikacyjnych, prawie dla wszystkich rezerwatów biosfery (badania mają być zakończone w 2022 r.) oraz dla 4 ze 104 parków przyrody. Finansowane przez niemieckie Federalne Ministerstwo Środowiska, Federalną Agencję Ochrony Przyrody (BfN) i kilka obszarów chronionych, badania te zostały w większości przeprowadzone przez grupę roboczą Huberta Joba (Job i in., 2003, 2005, 2009, 2013, 2016, 2021), która opracowała znormalizowaną procedurę szacowania efektów ekonomicznych z turystyki na wielkopowierzchniowych obszarach chronionych i przeprowadziła różne badania przypadków na wszystkich typach obszarów chronionych. Tymczasem inni badacze stosowali w zasadzie to samo podejście do oszacowania tych wartości dla innych obszarów chronionych (Rein, Schneider, 2009; Rein, Baláš, 2015 dla Parku Narodowego Dolina Dolnej Odry) oraz w badaniach replikacyjnych (Steingrube, Jeschke, 2011 dla Parku Narodowego Müritz, Rein i in., 2017/18

dla Parku Narodowego Hainich, zob.: Nationalpark-Verwaltung Hainich, 2019), podczas gdy jeszcze inni przyjmowali odmienne podejście, co utrudnia porównania, zwłaszcza w odniesieniu do liczby odwiedzin (Wölfle i in., 2016 dla Parku Narodowego Eifel, Arnberger i in., 2013/14 oraz Alex i in., 2018 dla Parku Narodowego Las Bawarski, patrz: Arnberger i in., 2019 i Nationalparkverwaltung Bayerischer Wald & Nationalparkverwaltung Šumava, 2020). W związku z tym nie wszystkie badania efektów ekonomicznych niemieckich obszarów chronionych są całkowicie porównywalne z powodu zastosowania różnych metodologii, zwłaszcza w odniesieniu do kluczowego etapu szacowania liczby dni odwiedzin²⁰ (Job i in., 2021). Podsumowując, stopień wiedzy o wielkości odwiedzin i wynikających z niej regionalnych efektach ekonomicznych turystyki na obszarach chronionych w Niemczech znacznie się poprawił w ciągu ostatnich dwóch dekad. Jednak do tej pory nie powstało rozwiązanie na wzór narodowego programu monitoringu, takiego jak w USA czy w Finlandii.

Tabela 5.1 przedstawia przegląd kluczowych ustaleń z dostępnych ocen regionalnych efektów ekonomicznych niemieckich obszarów chronionych. Wyniki te pokazują, że wiele wielkopowierzchniowych obszarów chronionych w Niemczech to ważne atrakcje turystyczne generujące znaczne regionalne efekty ekonomiczne (patrz: Mayer, Woltering, 2017).

Na liczbę dni odwiedzin i strukturę odwiedzających, jako kluczowe parametry badania wpływu ekonomicznego, wpływa położenie obszarów chronionych w stosunku do aglomeracji. Na przykład Park Narodowy Las Bawarski, ze względu na jego położenie z dala od dużych miast jest zdominowany przez turystów, podczas gdy Park Narodowy Eifel na południe od zespołu miejskiego Ren-Ruhra jest w dużym stopniu odwiedzany przez wycieczkowiczów (Woltering, 2012). Szacuje się, że sumaryczny ruch turystyczny we wszystkich niemieckich parkach narodowych wynosił 53,1 mln osobodni rocznie (Job i in., 2016). Dominującą pozycję zajmują dwa parki narodowe Morza Wattowego, na które przypada 80% przywołanej wielkości odwiedzin. Na podstawie zreplikowanych badań nie ma jednoznacznych przesłanek do potwierdzenia stwierdzenia, że częstotliwość odwiedzin w niemieckich parkach narodowych rzeczywiście rośnie, jak często sugerują media – nie obejmuje to jednak sytuacji panującej w czasie kryzysu COVID-19. Ekstrapolowane wyniki dla wszystkich niemieckich rezerwatów biosfery wyniosły łącznie 65,3 mln osobodni rocznie (Job i in., 2013, s. 97; Mayer, Job, 2014, s. 83). Dla 104 parków przyrody nie są dostępne nawet przybliżone szacunki całkowitego wolumenu odwiedzin.

Odwiedzający wszystkie niemieckie parki narodowe wygenerowali w 2016 r. przychód brutto w kwocie 2,78 mld euro, która wykazując ogromną zmienność odpowiada ekwiwalentowi w dochodach dla około 85 500 osób. Wszystkie niemieckie rezerваты biosfery generują ekstrapolowaną kwotę 2,94 mld euro przychodów brutto z ekwiwalentem dochodów około 86 200 osób (Job i in., 2013,

²⁰ Badanie przeprowadzone przez Alex i in. (2019) różni się również pod względem badania ankietowego wydatków, ponieważ uwzględniono w nim wydatki na paliwo, w przeciwieństwie do wszystkich wcześniejszych badań przeprowadzonych przez Joba i in.

Tabela 5.1. Regionalne efekty ekonomiczne turystyki na wybranych niemieckich obszarach chronionych

Nazwa	Obszar [ha]	Rok wyznaczenia	Rok ankiety	Dni odwiedzin [mln]	Udział wycieczkowiczów [%]	Udział gości z zagranicy [%]	Udział osób o wysokim stop. powinowactwa [%]	Przeciętne wydatki na osobę i dzień [euro]	Przychody brutto wszyscy turyści [mln euro]	Dochody wszyscy odwiedzający [mln euro]	Ekwiwalent docho- du wszyscy odwie- dzający [osoba]
1 Las Bawarski	24 217	1970	2007	0,76	33,0	3,8	45,8	36,57	27,8	13,5	904
			2018	1,36	58,6	-	57,9	38,49	52,4	26,1	-
2 Berchtesgaden	20 804	1978	2002	1,13	23,0	-	10,1	44,27	8,2*	4,6*	206*
			2014	1,58	25,4	15,6	27,7	59,35	93,8	47,5	2103
3 Eifel	10 770	2004	2007	0,45	76,0	11,7	27,3	19,31	8,7	4,3	251
			2014/15	0,87	64,5	10,3	48,0a	46,42	30,2	15,2	674
4 Hainich	7 513	1997	2007	0,29	76,0	1,4	40,7	17,25	5,0	2,5	168
			2017/18	0,30	60,0	7,0	40,0	28,83	8,5	5,2	266
5 Harz	24 732	1990/ 1994	2012/13	1,75	49,8	4,9	24,4	42,57	74,3	39,6	2312
6 Kellerwald-Edersee	5 738	2004	2007	0,20	59,0	5,8	25,8	19,48	3,9	1,9	111
7 Dolina Dolnej Odry	10 323	1995	2007/08	0,21	92,0	-	32,1	9,45	1,9	0,9	61
			2013/14	0,14	83,9	3,0	39,0	14,85	2,1	1,0	63
8 Dolnosaksońskie Morze Wattowe**	345 000	1986	2007	20,65	15,0	1,5	10,9	50,37	1040,2	525,1	34525
9 Müritz	32 200	1990	2004	0,39	39,0	-	43,7	34,30	13,4	6,9	628
			2010	0,38	9,2	4,0	47,7	53,96	20,2	10,4	768
10 Saksońska Szwajcaria	9 350	1990	2009	1,71	46,0	6,3	28,8	34,30	58,7	29,3	1878
11 Schleswig-Holstein Wadden Sea***	441 500	1985	2012/13	18,80	18,5	1,8	17,1	57,19	1065,6	572,1	30401

Nazwa	Obszar [ha]	Rok wyznaczenia	Rok ankiety	Dni odwiedzin [mln]	Udział wycieczkowiczów [%]	Udział gości z zagranicy [%]	Udział osób o wysokim stop. powinowactwa [%]	Przeciętne wydatki na osobę i dzień [euro]	Przychody brutto wszyscy turyści [mln euro]	Dochody wszyscy odwiedzający [mln euro]	Ekwiwalent dochodu wszyscy odwiedzający [osoba]
12 Black Forest	10062	2014	2014/15	1,04	60,2	14,6	9,3	42,98	44,7	22,8	825
13 Jasmund	5738	1990	2013/14	0,68	8,2	7,6	27,5	69,97	47,5	24,8	1583
14 Western Pomerania Lagoon Area	78600	1990	2013/14	4,77	14,0	7,0	31,5	60,86	290,1	150,4	9582
Rezerwaty biosfery											
I Palatinate Forest	180969	1992	2011/12	5,72	60,6	3,6	3,5	38,20	229,0	116,2	5271
II Rhön	243323	1991	2010/11	6,37	68,1	1,0	13,7	45,57	185,6	94,6	4786
III Schaalsee	31000	2000	2011/12	0,49	82,4	0,7	21,5	22,97	11,6	5,7	336
IV Południowo-Wschodnia Rugia	22800	1991	2011/12	5,29	6,7	2,8	4,9	71,43	379,3	203,9	14281
V Spree Forest	47509	1991	2011/12	1,94	48,7	1,0	8,7	62,16	90,0	47,4	2971
VI Vessertal-Thuringian Forest	17081	1979	2010/11	0,49	64,1	6,7	11,1	24,89	12,7	6,4	392
Nature Parks											
A Altmühltal	296617	1969	2004	0,91	63,0	-	15,3	22,80	20,7	10,3	483
B Hoher Fläming	82718	1997	2004	0,30	83,0	-	4,1	20,60	6,2	3,0	211

* Dane dostępne tylko dla odwiedzających o wysokim stopniu powinowactwa z parkiem narodowym; dostępne tylko przychody netto; ** około 93,0% powierzchni wód; *** około 97,7 % powierzchni wód; a: bez odwiedzających miejscowych.
 Źródło: Mayer i Woltering, 2017, s. 140 i nast., Mayer i Stoll-Kleemann, 2020, s. 489 i nast., na podstawie Job i in., 2003, 2005, 2009, 2013, 2016; Mayer i Job, 2014; Mayer i Woltering, 2018; Merlin, 2017; Nationalparkverwaltung Bayerischer Wald i Nationalparkverwaltung Sumava, 2020; Nationalpark-Verwaltung Hainich, 2019; Rein i Schneider, 2009; Rein i Balás, 2015; Steingrube i Jeschke, 2011; Wölflle i in., 2016; Woltering, 2012.

s. 97). Wysokie wartości dla dwóch Parków Narodowych Morza Wattowego i Rezerwatu Biosfery Południowo-Wschodniej Rugii (część Euroregionu Pomerania) można wyjaśnić faktem, że wszystkie trzy są obszarami nadmorskimi z długą tradycją turystyki plażowej/uzdrowiskowej i zostały wyznaczone jako obszary chronione dopiero stosunkowo niedawno. Dlatego też zasadne jest dokonanie oceny znaczenia obszarów chronionych dla motywacji do podjęcia podróży. Wiedza na temat statusu danego obszaru chronionego jako takiego i jego znaczenia dla decyzji o odwiedzinach była przedmiotem analizy w kilku kolejnych badaniach (patrz: Job i in., 2005, 2009; Mayer i in., 2010).

W zależności od historii rozwoju turystyki w danym regionie status obszaru chronionego stanowi główny powód odwiedzin dla pewnej części gości. Są oni zwykle określani jako odwiedzający o wysokim stopniu powinowactwa z obszarem chronionym (sensu stricto). Wśród parków narodowych Park Narodowy Lasu Bawarskiego osiągnął najwyższą wartość wynoszącą 57,9%, a następnie Eifel (48,0%) i Müritz (47,7%), podczas gdy PN Dolnosaksońskiego Morza Wattowego i PN Schwarzwaldy osiągnęły jedynie odpowiednio 10,9% i 9,3%, a to ze względu na ich tradycyjny charakter, tj. ukierunkowany na turystykę plażową/spa i turystykę pieszą/spa. W przypadku rezerwatów biosfery wyniki te były nieco niższe: Schaalsee ze swoją stosunkowo krótką historią turystyki wykazało najwyższy udział odwiedzających o wysokim stopniu powinowactwa z obszarem chronionym (21,5%). Rhön miał udział 13,7%, podczas gdy południowo-wschodnia Rugia osiągnęła tylko 4,9%. Oznacza to, że jedynie ta niewielka część odwiedzających nie przyjechałaby do regionu, gdyby nie istniał tam rezerwat biosfery.

W odniesieniu do tego podstawowego segmentu to jest odwiedzających o wysokim stopniu powinowactwa z obszarem chronionym (których można by również uznać za turystów przyrodniczych, jako że motywacją dla nich jest status parku narodowego), wyniki analizy efektów ekonomicznych należy skorygować: ogółem, dla wszystkich parków narodowych segment ten wygenerował 9,51 mln osobodni i związane z tym przychody brutto w kwocie 431 mln euro rocznie. Łączne efekty ekonomiczne turystyki w 15 analizowanych parkach narodowych wyniosły 252,1 mln euro w przypadku odwiedzających o wysokim stopniu powinowactwa z obszarem chronionym i odpowiednio 1,445 mld euro w przypadku wszystkich odwiedzających parki narodowe (Job i in., 2016, s. 24 i nast.).

Ekstrapolowane wyniki dla wszystkich niemieckich rezerwatów biosfery redukują do 4,2 miliona liczbę osobodni odwiedzin motywowanych statusem rezerwatu biosfery, generując roczny przychód brutto do kwoty około 181,5 miliona euro i 5 261 osób w ekwiwalencie dochodu (Job i in., 2013, s. 97). Ogólnie rzecz biorąc, duża rozbieżność w wynikach dla obu kategorii obszarów chronionych wskazuje, że nadal istniał ogromny potencjał turystyczny, zwłaszcza gdy przyjrzeć się tym odwiedzającym, których przyciągał głównie status obszaru chronionego. Dotyczyło to również dwóch analizowanych parków przyrody, w których udział odwiedzających o wysokim stopniu powinowactwa z obszarem chronionym był bardzo niski (tylko 4,1% w Hoher Fläming) lub ograniczony (15,3% w Altmühltal, przypuszczalnie dość wysoka wartość jak dla parku przyrody).

Dane z tabeli 5.1 dowodzą również przeważnie marginalny udział odwiedzających z zagranicy na niemieckich wielkopowierzchniowych obszarach chronionych. Tylko Parki Narodowe Berchtesgaden, Schwarzwald i Eifel zarejestrowały ponad 10% przyjezdnych z zagranicy ze względu na bliskość Austrii, Francji i Szwajcarii oraz Belgii i Holandii. Udziały te były jeszcze niższe w rezerwatach biosfery, co może wynikać z ich niższej rangi.

Oprócz efektów ekonomicznych z turystyki w parkach narodowych, Mayer i Woltering (2018), a także Sinclair i in. (2020), oszacowali nadwyżkę konsumenta wynikającą z odwiedzin w niemieckich parkach narodowych – korzyści te znacznie przewyższają efekty ekonomiczne, nawet przy zastosowaniu konserwatywnych założeń. Wskazuje to na fakt, że bezpośrednie sąsiedztwo parków narodowych przynosi nie tylko korzyści ekonomiczne z ich odwiedzania, ale również sprawia, że całe społeczeństwo niemieckie korzysta z walorów rekreacyjnych takich miejsc.

5.3. Metodyka badania

5.3.1. Polskie obszary chronione

Efekty ekonomiczne z turystyki na obszarach chronionych analizuje się poprzez uwzględnienie popytu generowanego przez osoby, które te obszary odwiedzają. Popyt ten jest zaspokajany przez lokalne przedsiębiorstwa. Aby zaspokoić zwiększony popyt końcowy (tj. popyt, który nie jest przekazywany między branżami w procesie produkcji), przedsiębiorstwa muszą zwiększyć produkcję. Ponieważ produkcja z każdej branży jest przesyłana do wszystkich innych branż, w gospodarce występują efekty mnożnikowe, skutkujące zwiększeniem produkcji we wszystkich branżach (nawet jeśli tylko niektóre z nich bezpośrednio korzystają z wydatków osób odwiedzających). Transfery udziałów w produkcji pomiędzy branżami nazywamy przepływami międzygałęziowymi. Znając wielkość produkcji każdej branży i jej udział w zużyciu pośrednim w innych branżach, tworzymy tabelę przepływów międzygałęziowych, która jest podstawą modelu przepływów międzygałęziowych.

Dlatego ocenę ekonomicznego wpływu turystyki na obszarach chronionych przeprowadzamy za pomocą modelu input-output (I/O). Podstawy tego modelu zaproponowali Quesnay (1759) w swoim *Tableau économique* i Walras (1874). Macierzową formę analizy input-output przedstawił Leontief (1936).

Model input-output istnieje w dwóch formach: naturalnej i pieniężnej. Ponieważ produkcja gałęzi jest mierzona w różnych jednostkach, znacznie powszechniejsza jest pieniężna forma analizy input-output. Tabelę I/O w formie pieniężnej zamieszczamy w tabeli 5.2.

Tabela 5.2. Tabela I/O w formie pieniężnej

		Wyniki				y_i
		X_1	X_2	...	X_n	
Nakłady	X_1	X_{11}	X_{12}	...	X_{1n}	y_1
	X_2	X_{21}	X_{22}	...	X_{2n}	y_2
	\vdots	\vdots	\vdots		\vdots	\vdots
	X_n	X_{n1}	X_{n2}	...	X_{nn}	y_n
	X_0	X_{01}	X_{02}	...	X_{0n}	y_0
	M	m_1	m_2	...	m_n	

gdzie:

X_i – wartość produkcji (nakładów) w i -tej gałęzi,

X_{ij} – wartość produkcji (nakładów) w i -tej gałęzi przekazana do gałęzi j -tej,

X_0 – wynagrodzenia w gałęziach produkcyjnych,

y_i – produkcja końcowa (popyt),

y_0 – wynagrodzenia w gałęziach nieprodukcyjnych,

M – zyski (wartość dodana) w gałęziach.

Równanie rozdziałów produkcji:

$$X_i = \sum_{j=1}^n x_{ij} + y_i \quad i = 1, 2, \dots, n$$

Równanie nakładów:

$$X_j = \sum_{i=1}^n x_{ij} + x_{0j} + m_j \quad j = 1, 2, \dots, n$$

Równanie siły roboczej:

$$X_0 = \sum_{j=1}^n x_{0j} + y_0$$

Równanie dochodu narodowego:

$$\sum_{i=1}^n y_i = \sum_{j=1}^n x_{0j} + \sum_{j=1}^n m_j$$

W praktyce znacznie wygodniej jest analizować nie całkowitą wartość produkcji (nakładów) w i -tej gałęzi i przekazaną do j -tej, lecz współczynniki kosztów

(b_{ij}) , oznaczające wielkość nakładu w i -tej gałęzi potrzebnych do wytworzenia jednostkowej wartości produkcji w gałęzi j -tej:

$$b_{ij} = \frac{x_{ij}}{X_j}$$

Równanie rozdziału produkcji z wykorzystaniem współczynników kosztów jest następujące:

$$X_i = \sum_{j=1}^n b_{ij} X_j + y_i \quad i = 1, 2, \dots, n$$

Równanie nakładów z wykorzystaniem współczynników kosztów jest następujące:

$$X_j = \sum_{i=1}^n b_{ij} X_j + x_{0j} \quad j = 1, 2, \dots, n$$

Macierz współczynników kosztów (B), wektory wartości produkcji globalnej (X) i produkcji końcowej (Y) są następujące:

$$B = \begin{bmatrix} b_{11} & b_{12} & \dots & b_{1n} \\ b_{21} & b_{22} & \dots & b_{2n} \\ \vdots & \vdots & \ddots & \vdots \\ b_{n1} & b_{n2} & \dots & b_{nn} \end{bmatrix} \quad X = \begin{bmatrix} X_1 \\ X_2 \\ \vdots \\ X_n \end{bmatrix} \quad Y = \begin{bmatrix} y_1 \\ y_2 \\ \vdots \\ y_n \end{bmatrix}$$

Ponieważ wartości wektora Y są znane i wynikają z potrzeb społecznych, należy znaleźć wektor produkcji globalnej niezbędnej do zaspokojenia produkcji końcowej. Równanie rozdziału produkcji w formie macierzowej jest następujące:

$$X = BX + Y \quad (5.1)$$

Rozwiązując równanie (5.1) względem X, otrzymujemy:

$$X = (I - B)^{-1}Y \quad (5.2)$$

gdzie $(I - B)^{-1}$ jest macierzą współczynników dodatkowego nakładu.

Ponieważ dysponujemy tabelami przepływów międzygałęziowych na poziomie krajowym, musimy przeprowadzić procedurę regionalizacji, aby uzyskać tabelę przepływów międzygałęziowych na poziomie regionalnym. Jest to ważne, ponieważ analizujemy wpływ gospodarczy turystyki tylko dla określonych regionów, a nie dla całego kraju. Regionalizacji dokonuje się za pomocą ilorazów lokalizacji (*location quotients* – LQ). Najprostszą metodą obliczania LQ jest wykorzystanie

udziałów regionalnej produkcji lub zatrudnienia w danej branży w stosunku do krajowego udziału produkcji lub zatrudnienia w tej branży – w ten sposób otrzymujemy prosty LQ (*simple location quotients* – SLQ) (Arnegger, 2014):

$$SLQ_{ir} = \frac{\frac{O_{ir}}{O_r}}{\frac{O_{in}}{O_n}} \quad (5.3)$$

gdzie:

O_{ir} – zatrudnienie w i -tej gałęzi w analizowanym regionie,

O_r – całkowite zatrudnienie w regionie,

O_{in} – krajowe zatrudnienie w i -tej gałęzi,

O_n – całkowite zatrudnienie w kraju.

Jednakże równanie (5.3) jest odpowiednie tylko dla przepływów międzygałęziowych w obrębie danej gałęzi. Aby uwzględnić transfery między różnymi gałęziami, należy wprowadzić współczynniki lokalizacji międzygałęziowej (*cross-industry location quotients* – CILQ) (Arnegger, 2014):

$$CILQ_{ij} = \frac{\frac{O_{ir}}{O_{in}}}{\frac{O_{jr}}{O_{jn}}} \quad (5.4)$$

gdzie:

i – gałąź sprzedająca,

j – gałąź kupująca,

O_{ir} – zatrudnienie w i -tej gałęzi w analizowanym regionie,

O_{in} – krajowe zatrudnienie w i -tej gałęzi,

O_{jr} – zatrudnienie w j -tej gałęzi w analizowanym regionie,

O_{jn} – krajowe zatrudnienie w j -tej gałęzi.

Za pomocą równań (5.2) i (5.3) dokonuje się regionalizacji macierzy współczynników kosztów (B). Znając popyt końcowy w analizowanym regionie, możemy obliczyć produkcję globalną dla analizowanego regionu, potrzebną do zaspokojenia popytu końcowego. Dzieląc wartość produkcji globalnej przez średnie wynagrodzenie w danym regionie, możemy obliczyć ekwiwalent dodatkowego zatrudnienia niezbędnego do osiągnięcia regionalnej produkcji globalnej, a więc do zaspokojenia popytu końcowego. Produkcję globalną i jej ekwiwalent w postaci zatrudnienia można uznać za efekty ekonomiczne turystyki na obszarach chronionych.

Analizę dla Wolińskiego Parku Narodowego przeprowadzono, korzystając z tabel przepływów międzygałęziowych dla Polski (OECD, 2022). Ostatnie wydanie tych tabel było dostępne dla roku 2015. Wykorzystując strukturę zatrudnienia dla Polski i regionu (województwo zachodniopomorskie) w roku 2020 (GUS, 2022), dokonaliśmy regionalizacji tabel przepływów międzygałęziowych za pomocą wzorów (5.2)–(5.4). Aby oszacować ekwiwalent zatrudnienia, wykorzystano średnie płace w gałęziach w regionie (GUS, 2022).

Bardzo ważnym krokiem w ocenie ekonomicznych efektów z turystyki na obszarach chronionych jest obliczenie liczby dni odwiedzin i ocena wydatków odwiedzających na obszarze chronionym. Liczbę dni odwiedzin obliczono na podstawie mieszanych informacji. Najpierw uzyskano dane z 17 automatycznych liczników (urządzeń służących do automatycznego zliczania odwiedzających, którzy weszli do parku, tak zwanych migratorów). Następnie dane zostały zweryfikowane przez pracowników parku narodowego pod kątem wadliwych urządzeń i dodatkowo oszacowano liczbę odwiedzających wchodzących do parku ścieżkami bez migratorów. Istnieją dwa główne wejścia, odwiedzający ludzie mogą dostać się na teren parku różnymi ścieżkami, ale tylko jedno jest sprawdzane przez automatyczny licznik. Te dwa miejsca były obserwowane przez ankierów przez jedenaście dni, którzy ręcznie liczyli wszystkie wchodzące osoby, niezależnie od tego, z jakiej drogi korzystały. W ten sposób uzyskano współczynnik korygujący dane z automatycznych urządzeń liczących – automatyczne liczniki zarejestrowały tylko około 80% prawdziwej liczby wchodzących osób.

Wydatki odwiedzających uzyskano za pomocą 1440 przeprowadzonych wywiadów bezpośrednich przy sześciu wejściach do parku narodowego (ankieta stanowi załącznik E, <https://doi.org/10.12657/9788379864218-apps>). Badania przeprowadzono przez 17 dni w okresie od 25 stycznia 2020 do 25 września 2021. Okres ten był kilkakrotnie przerywany z powodu ograniczeń związanych z pandemią COVID-19, ale w ciągu dwóch lat udało się uwzględnić wszystkie pory roku. Odwiedzających podzielono na wycieczkowiczów (tych, którzy byli w okolicy tylko jeden dzień) i turystów (tych, którzy nocowali w okolicy parku przynajmniej jedną noc).

5.3.2. Niemieckie obszary chronione

Badania w Niemczech koncentrowały się na monitoringu społeczno-gospodarczym w Rezerwacie Biosfery UNESCO Schorfheide-Chorin w kraju związkowym Brandenburgia. Badanie przeprowadzono przy wykorzystaniu metody wypracowanej dla rezerwatów biosfery przez zespół profesora Joba (2013) w celu dogłębnego jej zrozumienia i zidentyfikowania potencjalnych możliwości adaptacyjnych dla zoptymalizowanego podejścia metodycznego mającego zastosowanie w Euroregionie Pomerania.

Szczególnie określenie liczby odwiedzających oraz specyficznej struktury ich wydatków było niezbędne do przeprowadzenia analizy wpływu ekonomicznego turystyki w rezerwacie biosfery. W celu określenia tych danych systematycznie prowadzono liczenie odwiedzających, a także badania ankietowe na obszarze chronionym w dziesięciu predefiniowanych lokalizacjach przez okres 12 miesięcy w latach 2020/2021 (ankieta stanowi załącznik F, <https://doi.org/10.12657/9788379864218-apps>). Badania odbywały się w sezonie letnim w godzinach 10–18 oraz poza sezonem w godzinach 10–16 ze względu na krótszy dzień i zmniejszoną aktywność rekreacyjną gości. Wszystkie badania zostały przeprowadzone za pomocą telefonów komórkowych z aplikacją mQuest traffic, która wykorzystanie trybu offline.

Ze względu na pandemię COVID-19 konieczne było dokonanie kilku dostosowań metodologicznych, które zostaną wyjaśnione w kolejnych częściach rozdziału.

5.3.2.1. Liczba odwiedzających

Ponieważ do rezerwatu biosfery nie ma „wejść”, nie ma także wiarygodnych informacji na temat liczby odwiedzających ten obszar. W celu określenia całkowitej liczby odwiedzających przeprowadzono ich liczenie połączone z ankietowaniem respondentów w formie krótkich wywiadów na obszarze całego rezerwatu biosfery. Miejsca przeprowadzania badań zostały wytypowane przy wsparciu administracji obszaru chronionego i miały na celu objęcie wszystkich głównych hotspotów odwiedzających i innych potencjalnych punktów zainteresowania dla różnych typów odwiedzających. Podobne badanie z tym samym podejściem metodologicznym zostało już przeprowadzone w 2017/18 r. przez Instytut Geografii i Geologii Uniwersytetu w Würzburgu (patrz: Job i in., 2023). Efekty mają być opublikowane w 2023 r., ale wstępne rezultaty są już dostępne, dzięki czemu można było dokonać porównań wyników z badania przeprowadzonego w ramach projektu REGE z wynikami uzyskanymi w badaniach z 2017/18 r. W porównaniu z badaniem z 2017/18 r., pięć lokalizacji nie było wykorzystywanych w okresie niskiego sezonu, a dwie inne lokalizacje były obsadzone po dwóch ankieterów ze względu na wysoką częstotliwość odwiedzających. Takie podejście było próbą powtórzenia poprzedniego badania i miało na celu jak najlepsze rozpoznanie warunków panujących na miejscu.

Krótkie wywiady były przeprowadzane z ustaloną częstotliwością podczas zliczania i dostarczyły informacji na temat ogólnej charakterystyki odwiedzających. Ponieważ ankietowanie odbywało się z określoną częstotliwością, uzyskano losową próbę, w wyniku czego można było uznać, że struktura odwiedzających jest reprezentatywna.

Mieszkańcy rezerwatu biosfery zostali zidentyfikowani w przeprowadzonym badaniu na podstawie podanych przez nich lokalnych kodów pocztowych i dodatkowo w oparciu o odpowiedzi udzielane w długich wywiadach na pytanie dotyczące celu wizyty (wypoczynek lub tranzyt/inne codzienne sprawy). Mieszkańcy, którzy przebywali w celach rekreacyjnych, zostali sklasyfikowani jako wycieczkowicze i włączeni do oceny wpływu ekonomicznego, a mieszkańcy, którzy przebywali na tym obszarze ze względu na swoje codzienne obowiązki zostali wykluczeni z oceny (zgodnie z definicją odwiedzających w turystyce w UNSD, 2010, s. 12). Dla turystów (odwiedzających nocujących) określono kategorię zakwaterowania (hotel, kemping itp.) i zapytano o ich wydatki (np. do 30 euro), aby wykorzystać te dane przy ekstrapolacji. Krótkie wywiady w formie ankiet, które prowadzono w połączeniu z liczeniem odwiedzających, przeplatały się z długimi wywiadami co pół godziny.

Ponieważ liczba odwiedzających ma tendencję do różnicowania się zarówno czasowo, jak i przestrzennie, a także w ciągu tygodnia i pojedynczego dnia, dni badań zostały podzielone według określonych sezonów, zgodnie z sugestią Joba i in. (2013) (tab. 5.3).

Tabela 5.3. Dni badań w poszczególnych sezonach

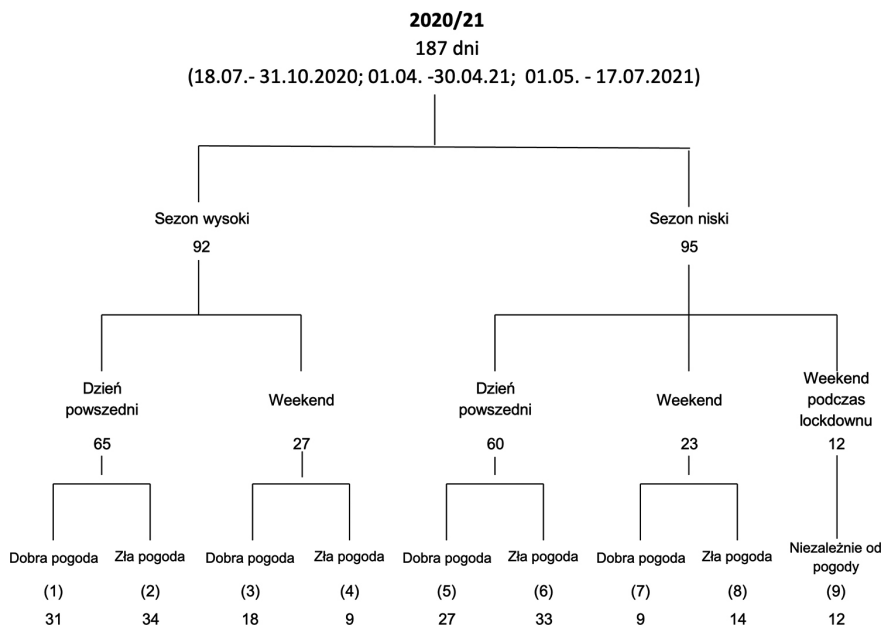
Sezon	Liczba dni badań
Sezon letni I (18.07.2020–14.09.2020)	6 dni badań//4 weekendy, 2 dni tygodnia
Sezon niski I (15.09.2020–14.11.2020)	3 dni badań (ograniczenia COVID-19 od 1 listopada)//1 weekend, 2 dni tygodnia
Sezon zimowy (15.11.2020–14.03.2021)	0 dni badania (ograniczenia COVID-19)
Sezon niski II (1.04.2021–30.04.2021)	1 dzień badań//1 weekend (podczas ograniczeń COVID-19)
Sezon niski III (1.05.2021–14.06.2021)	4 dni badań (blokada COVID-19 do 6.05.2021) //1 weekend, 3 dni tygodnia
Sezon letni II (15.06.2021–17.07.2021)	2 dni badań//1 weekend, 1 dzień roboczy

Źródło: opracowanie własne.

Ze względu na pandemię COVID-19 część niskiego sezonu I (listopad 2020), cały sezon zimowy i część niskiego sezonu II (do maja 2021 r.) były okresami z całkowitym wyłączeniem ruchu turystycznego, a więc łącznie przez 197 dni nie podjęto żadnych badań. Wyjątkiem była Wielkanoc 2021 r., podczas której w czterech głównych lokalizacjach analizowanego obszaru w jeden dzień weekendu skupiono się na liczeniu odwiedzających i przeprowadzeniu krótkich wywiadów. Dlatego weekendy z kwietnia 2021 r. zostały uwzględnione w szacunkach odwiedzalności rezerwatu biosfery. W sumie badania realizowano podczas 16 dni z równym podziałem na weekendy i dni powszednie, obejmując okres 187 dni od 18 lipca 2020 r. do 17 lipca 2021 r.

Przeprowadzanie liczenia i krótkich wywiadów w dniach badań obejmowało zwykle osiem półgodzinnych przedziałów czasowych między godziną 10.00 a 18.00 w ciągu jednego dnia (lub sześć półgodzinnych przedziałów czasowych od 10.00 do 16.00 poza sezonem). Zliczone liczby odwiedzających ekstrapolowano dla danego miejsca poprzez obliczenie średniej wartości do minut, a następnie ekstrapolowanie jej do pełnej godziny. Suma wartości godzinowych daje liczbę odwiedzających w okresie badania. Jednakże obejmowało to tylko część dnia, więc wynik został ekstrapolowany na cały dzień, jak w przypadku Joba i in. (2006, s. 8). Sumując dzienne liczby odwiedzających dla poszczególnych stanowisk, określono ostatecznie całkowitą liczbę odwiedzających na obszarze badań w dniu badania. Wartości dzienne posłużyły jako podstawa do obliczenia rocznej liczby odwiedzających. W tym celu wyodrębniono dziewięć różnych typów dni, w których uwzględniono porę roku, dzień tygodnia i pogodę (patrz: ryc. 5.1). Z wartości dziennych obliczono następnie średnie wartości dla poszczególnych typów dni. Aby uwzględnić pogodę, do obliczeń włączono dane pogodowe z Niemieckiej Służby Meteorologicznej dla stacji meteorologicznej Angermünde w ujęciu dziennym. W celu obliczenia zmiennych „dobrej” i „złej” pogody uwzględniono trzy parametry: temperaturę, nasłonecznienie i opady. Wartości te zostały przekształcone i zindeksowane przy użyciu średniej ruchomej z każdego sezonu. Indeks pogody klasyfikował każdy dzień badania według kategorii „dobrej” pogody i „złej” pogody w danym sezonie. Trzy cechy „sezonu”, „dnia tygodnia” i „pogody” pozwoliły na przypisanie każdego dnia badania do jednego

z dziewięciu typowych typów dni, które posłużyły jako podstawa do ekstrapolacji całkowitej liczby odwiedzających. Średnie wartości dla każdego z tych typów dni były następnie ekstrapolowane zgodnie z ogólną liczbą każdego typu dnia (patrz również: Staab i in., 2021). Dla dnia badania podczas Wielkanocy 2021 r. wykluczono kategoryzację pogodową, ponieważ nie było kolejnego dnia badania oraz ze względu na niepewne zachowanie zwiedzających w czasie blokady COVID-19.

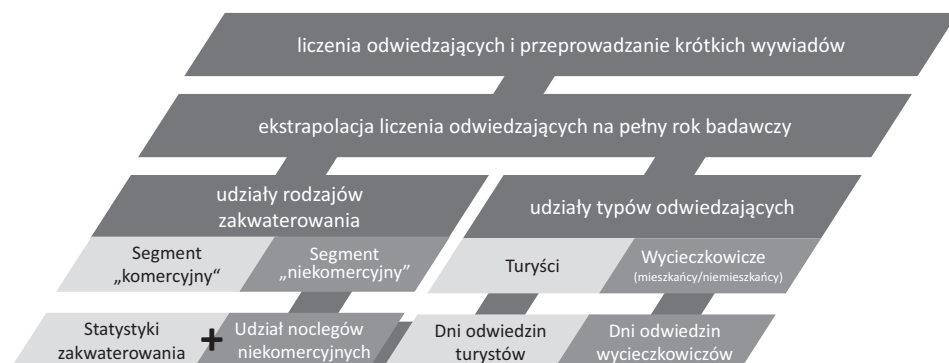

Ryc. 5.1. Kategoryzacja typów dni (w nawiasach) i liczba dni dla każdej kategorii
Źródło: opracowanie własne.

Obliczona liczba odwiedzających odpowiada jedynie próbie odwiedzających w dziesięciu miejscach, w których prowadzono badania w analizowanym okresie. Ze względu na wielkość badanego obszaru, różnorodność istniejących miejscowości i szlaki komunikacyjne, a także niepewność zachowań odwiedzających podczas pandemii COVID-19, szacunki te trudno byłoby uznać za podstawę do solidnych wniosków na temat całkowitej liczby dni odwiedzających na tym obszarze w okresie roku. Dlatego też ekstrapolowano dane za pomocą oficjalnych statystyk dotyczących turystyki, zgodnie z zaleceniami Joba i in. (2013, 2021). Do tego momentu liczby odwiedzających odpowiadały etapowi „ekstrapolacji liczenia” i odzwierciedlały reprezentatywne proporcje różnych grup odwiedzających.

W celu uzupełnienia danych liczbowych wykorzystano oficjalne statystyki gminne z okresu badań. Ponieważ obszar rezerwatu biosfery nie pokrywa się z granicami gmin, dane odnoszące się do turystyki obliczono jedynie proporcjonalnie do rzeczywistych udziałów powierzchniowych rezerwatu biosfery. Takie podejście zapobiegło przeszacowaniu uzyskanych wielkości, np. w analizie nie uwzględniono liczby noclegów w ośrodkach turystycznych poza rezerwatem

biosfery. Na kolejnym etapie obliczeń zastosowano taką samą delineację obszaru jak w poprzednim badaniu z roku 2017/18.

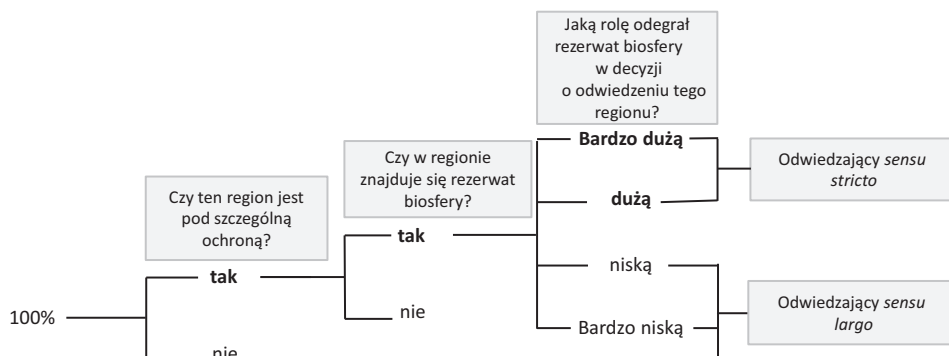

Ryc. 5.2. Sposób oszacowania liczby odwiedzających obszar chroniony
Źródło: opracowanie własne na podstawie Job i in. (2013, s. 52).

W celu uzupełnienia uzyskanych danych wykorzystano proporcje udziałów pomiędzy wycieczkowiczami a turystami oraz kategoriami zakwaterowania, które ekstrapolowano w oparciu o udział turystów w różnych typach zakwaterowania, a które nie były uwzględniane w oficjalnych statystykach, np. nocowanie u znajomych i krewnych. Na tym etapie podjęto próbę zminimalizowania niedokładności oficjalnych statystyk turystycznych w odniesieniu do noclegów o charakterze niekomercyjnym. Następnie liczba wycieczkowiczów i rezydentów wynikająca z ich udziału w wielkości ruchu turystycznego została dodana do liczby turystów zgodnie z empirycznie zebranymi wskaźnikami. W sumie liczba odwiedzających odpowiadała noclegom zarejestrowanym w oficjalnych statystykach, noclegom niekomercyjnym oraz odwiedzającym jednodniowym (wycieczkowiczom) i rezydentom, przy czym proporcje te zostały uzyskane z badań empirycznych na badanym obszarze. Ta procedura metodyczna miała na celu określenie możliwie najdokładniejszej liczby odwiedzających rezerwat biosfery.

5.3.2.2. Oszacowanie wpływu ekonomicznego z turystyki na obszarze chronionym

Aby móc przypisać odpowiednią część dochodu regionalnego do turystyki zrealizowanej z powodu istnienia obszaru chronionego, musi być znana motywacja przyjazdu odwiedzających na obszar chroniony. Odwiedzający (sensu stricto), którzy podejmują podróż z noclegiem (turyści) lub jednodniową wycieczką (wycieczkowicze) wyłącznie ze względu na istnienie rezerwatu biosfery, tworzą wartość, która nie istniałaby bez obszaru chronionego. Spostrzeżenie to ma szczególne znaczenie. Rezerwaty biosfery realizują cel harmonijnego połączenia ochrony przyrody i rozwoju gospodarczego (Kraus, 2015; Merlin, 2017). Odwiedzający sensu stricto rezerwat biosfery znają status tego obszaru i odwiedzają go ze względu na jego status ochronny. W związku z tym odwiedzający ci mają specyficzne zachowania popytowe, do których należy podejść inaczej niż do grupy określanej jako „inni odwiedzający rezerwat biosfery”.

Ryc. 5.3. Sposób klasyfikowania odwiedzających ze względu na stopień powinowactwa z rezerwatem biosfery

Źródło: opracowanie własne na podstawie Job i in. (2003, s. 127, 2005, s. 61).

W celu zaklasyfikowania odwiedzających do tych grup, przeprowadzono sekwencję trzech pytań zawartych w ankiecie, analogicznie do Job i in. (2003, s. 127 i 2005, s. 61). Respondenci byli klasyfikowani jako odwiedzający sensu stricto albo odwiedzający sensu largo w oparciu o odpowiedzi na te trzy kaskadowe pytania i jako tacy byli uwzględniani w dalszej analizie wpływu ekonomicznego.

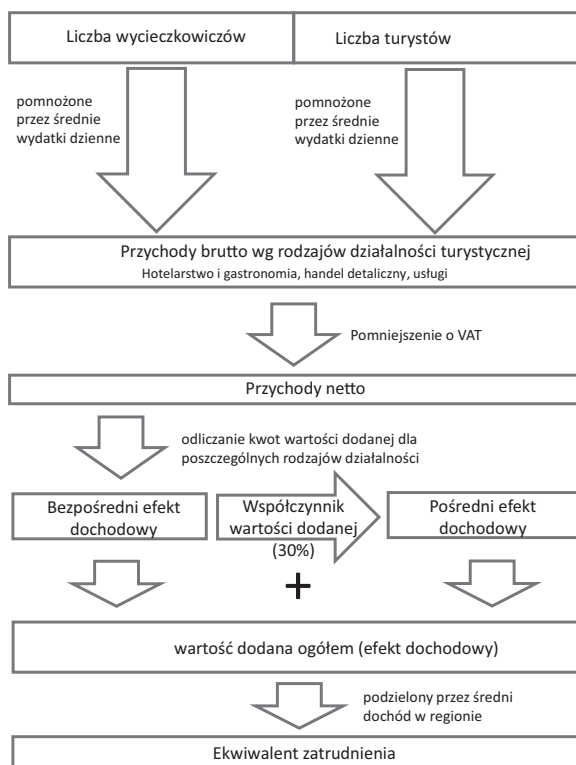
W celu obliczenia regionalnego wpływu ekonomicznego należy ustalić strukturę wydatków wszystkich grup odwiedzających. Wydatki odwiedzających zostały przyporządkowane do grup jakimi byli rezydenci, wycieczkowicze oraz turyści, dodatkowo w podziale na odwiedzających rezerwat biosfery sensu stricto i odwiedzających sensu largo. Wydatki turystów powiązano z wynikami krótkich wywiadów, które dostarczyły obszernych informacji na temat wydatków poszczególnych grup odwiedzających w podziale na rodzaj zakwaterowania (np. mniej niż 30 euro za noc w hotelu, 30–60 euro za noc w hotelu itp.). Długie wywiady dostarczyły informacji o średnich dziennych wydatkach respondentów w podziale na typy zakwaterowania. Dane te zostały zważone średnimi udziałami każdej grupy wydatków na podstawie krótkich wywiadów. Jak zaproponowali Job i in. (2005, s. 65), zrobiono to w celu uzyskania jak najdokładniejszych informacji o średnich wydatkach w podziale na różne typy zakwaterowania.

Poza tymi grupami odwiedzających wydatki zostały rozdzielone pomiędzy różne charakterystyczne rodzaje działalności turystycznej. Szczegółowe pytania o rodzaje wydatków były zawarte w długich wywiadach, aby umożliwić dogłębną deagregację danych dla wszystkich dalszych obliczeń. W sumie zapytano o dziesięć rodzajów wydatków, które można podzielić na trzy główne grupy:

- zakwaterowanie i usługi gastronomiczne, które obejmuje wydatki na restauracje i zakwaterowanie (wyniki ważne);
- handel detaliczny, obejmujący wydatki na żywność i inne towary;
- usługi, które obejmują wydatki na transport, sport, rekreację i bilety wstępu, a także opłaty miejscowe, opłaty konferencyjne i inne.

Szczegółowe rozróżnienie wydatków zostało zachowane podczas całościowych odliczeń podatku VAT i obliczania wpływu gospodarczego. Dla pierwszej

rundy mnożnikowej zidentyfikowano wszystkie efekty dochodowe wynikające z bezpośrednich wydatków odwiedzających. Wskaźniki tworzenia wartości dodanej różnią się znacznie w zależności od rodzaju działalności turystycznej. W badaniu tym, podobnie jak w poprzednim, wykorzystano średnie wskaźniki tworzenia wartości dodanej dla turystyki, oparte na danych krajowych i w podziale na grupy wydatków (na podstawie danych Harrer, Scherr, 2002; Maschke, 2005). Obliczeń dokonano oddzielnie dla każdej kategorii wydatków. Dlatego też ogólna struktura wydatków reprezentuje specyficzne zachowania odwiedzających rezerwat biosfery. Dokładne wskaźniki tworzenia wartości dodanej przedsiębiorstw korzystających z drugiej rundy mnożnikowej nie mogły być wykorzystane w tym badaniu. Z tego powodu zastosowano średnią powszechnie wykorzystywaną w Niemczech w tego typu badaniach wynoszącą 30% jako udział wartości dodanej dla pośredniego efektu dochodowego. Aby określić ekwiwalenty dochodów w liczbie zatrudnionych, oszacowany dochód regionu z turystyki podzielono przez średnią wartość wynagrodzeń w regionie (obliczoną w oparciu o oficjalne statystyki). Procedura obliczeniowa została oparta na metodzie Joba i in. (2003, 2005) oraz Mayer i in. (2010) i została zaprezentowana na rycinie 5.4.

Ryc. 5.4. Metoda szacowania regionalnych efektów ekonomicznych turystyki na obszarach chronionych

Źródło: opracowanie własne na podstawie Job i in. (2003, s. 127, 2005, s. 61).

Pewne modyfikacje w obliczeniach w porównaniu do pierwotnej metody musiały zostać wprowadzone ze względu na problemy metodologiczne związane z zastosowaniem mobilnej aplikacji kwestionariusza ankiet. Aby zapobiec zniekształceniu danych, dzienne wydatki wycieczkowiczów w sezonie letnim przypisano do całkowitych dziennych wydatków w dniach badania w sezonie letnim II. Obliczenia wykazały jedynie niewielkie odchylenia wydatków, które zostały skorygowane w wydatkach ogółem.

Dodatkowo w okresie lipiec–grudzień 2020 r. obniżono stawki podatku VAT jako środki wspierające gospodarkę niemiecką podczas pandemii COVID-19. Obniżki podatku VAT zostały uwzględnione w obliczeniach.

5.4. Efekty ekonomiczne turystyki na obszarach chronionych w Euroregionie Pomerania

5.4.1. Efekty ekonomiczne turystyki na polskich obszarach chronionych – przykład Wolińskiego Parku Narodowego

Liczbę osobodni i roczne wydatki odwiedzających przedstawia tabela 5.4.

Tabela 5.4. Roczna liczba osobodni i łączne wydatki netto odwiedzających

Grupy osób odwiedzających	Odsetek [%]	Wydatki netto na osobę [PLN]	Roczna liczba osobodni	Roczne wydatki ogółem [PLN]
Wycieczkowicze	8,6	110	59 490	6 543 900
Turyści	91,4	277	632 251	175 133 527
Razem	100,0		691 741	181 677 427

Źródło: opracowanie własne.

Ponad 91% osobodni zostało wygenerowanych przez turystów. Oni też ponieśli największą część całkowitych wydatków (ponad 96%). Wszystkie wydatki były wydatkami netto, ponieważ VAT jest podatkiem, który wpływa do budżetu centralnego i dlatego nie przyczynia się do lokalnych efektów ekonomicznych.

Wydatki odwiedzających można podzielić na cztery grupy, które zasilają cztery gałęzie (tab. 5.5).

Tabela 5.5. Struktura wydatków osób odwiedzających

Grupy wydatków	Wycieczkowicze	Turyści
Zakwaterowanie i usługi gastronomiczne	33,0%	56,5%
Handel detaliczny	55,5%	39,5%
Działalność artystyczna, rozrywkowa, rekreacyjna i pozostała działalność usługowa	6,5%	2,3%
Transport i gospodarka magazynowa	5,0%	1,7%

Źródło: opracowanie własne.

Największy udział w wydatkach wycieczkowiczów miały wydatki na handel detaliczny, natomiast w przypadku turystów największe znaczenie miały wydatki na zakwaterowanie i usługi gastronomiczne.

Połączyliśmy tabelę I/O, aby uzyskać następujące sekcje:

- Sekcja A: Rolnictwo, leśnictwo, łowiectwo i rybactwo.
- Sekcja B+C+D+E: Przemysł, górnictwo i wydobywanie, wytwarzanie i zaopatrywanie w energię elektryczną, gaz, parę wodną, gorącą wodę, dostawa wody; gospodarowanie ściekami i odpadami, rekultywacja.
- Sekcja F: Budownictwo.
- Sekcja G: Handel; naprawa pojazdów samochodowych.
- Sekcja H: Transport i gospodarka magazynowa.
- Sekcja I: Zakwaterowanie i gastronomia.
- Sekcja J: Informacja i komunikacja.
- Sekcja K: Działalność finansowa i ubezpieczeniowa.
- Sekcja L: Obsługa rynku nieruchomości.
- Sekcja M+N: Działalność profesjonalna, naukowa i techniczna; administracja i działalność wspierająca.
- Sekcja O: Administracja publiczna i obrona narodowa; obowiązkowe zabezpieczenia społeczne.
- Sekcja P: Edukacja.
- Sekcja Q: Opieka zdrowotna i pomoc społeczna.
- Sekcja R+S: Działalność związana z kulturą, rozrywką i rekreacją i pozostała działalność usługowa.

Szacowane wydatki odwiedzających (popyt końcowy) i globalną produkcję regionalną (efekty ekonomiczne) w 2020 r. przedstawiono w tabeli 5.6.

Tabela 5.6. Oszacowane efekty ekonomiczne z turystyki w Wolińskim Parku Narodowym w 2020 r. (w tys. zł)

Sekcje	Wycieczkowicze		Turyści		Razem
	wydatki	produkcja	wydatki	produkcja	produkcja
A	0,0	504,7	0,0	15923,8	16428,5
B+C+D+E	0,0	3106,1	0,0	90486,3	93592,4
F	0,0	265,2	0,0	6474,0	6739,2
G	3631,9	4521,3	69177,7	93722,7	98244,0
H	327,2	849,2	2977,3	14543,6	15392,9
I	2159,5	2226,4	98950,4	100674,6	102901,0
J	0,0	122,9	0,0	2880,8	3003,7
K	0,0	100,1	0,0	2401,9	2502,0
L	0,0	188,6	0,0	4694,1	4882,7
M+N	0,0	379,8	0,0	9200,7	9580,5
O	0,0	7,8	0,0	183,3	191,1
P	0,0	11,2	0,0	267,2	278,4
Q	0,0	166,5	0,0	3852,3	4018,8
R+S	425,4	523,5	4028,1	6369,5	6893,0
Razem	6543,9	12973,3	175133,5	351674,9	364648,3

Źródło: opracowanie własne.

Ponieważ w modelu I/O każdy sektor wpływa na wszystkie inne sektory, cztery grupy wydatków powodują wzrost produkcji we wszystkich innych sektorach. Popyt końcowy odwiedzających powoduje największy wzrost produkcji w sektorach B+C+D+E (górnictwo i wydobywanie produktów wytwarzających energię, energia elektryczna, gaz, dostawa wody, gospodarka ściekami i odpadami oraz usługi związane z rekultywacją), G (handel hurtowy i detaliczny; naprawa pojazdów samochodowych) oraz I (zakwaterowanie i usługi gastronomiczne). Szacowana liczba wycieczkowiczów i ich wydatki generują nieco mniej niż 13 mln zł (2,78 mln euro) całkowitej wartości produkcji w regionie. Wpływ wydatków turystów jest znacznie wyższy – ponad 351 mln zł (ponad 75 mln euro), co daje łączny wpływ gospodarczy na poziomie 364,65 mln zł (prawie 78 mln euro).

Ekwiwalent liczby miejsc pracy w regionie Wolińskiego Parku Narodowego w roku 2020 przedstawia tabela 5.7.

Tabela 5.7. Ekwiwalent liczby miejsc pracy w Wolińskim Parku Narodowym w 2020 r.

Sektory	Średnie wynagrodzenie [zł]		Zatrudnienie		
	miesięczne	roczne	wycieczkowicze	turyści	razem
A	5398,38	64780,56	8	246	254
B+C+D+E	4877,44	58529,28	53	1546	1599
F	3729,41	44752,92	6	145	151
G	3954,14	47449,68	95	1975	2070
H	4269,26	51231,12	17	284	301
I	3243,33	38919,96	57	2587	2644
J	7605,96	91271,52	1	32	33
K	6090,66	73087,92	1	33	34
L	5111,57	61338,84	3	77	80
M+N	4606,94	55283,28	7	166	173
O	6337,05	76044,60	0	2	2
P	5267,10	63205,20	0	4	4
Q	4845,95	58151,40	3	66	69
R+S	4323,29	51879,48	10	123	133
Razem			261	7286	7547

Źródło: opracowanie własne.

Ekwiwalent produkcji całkowitej w liczbie miejsc pracy otrzymujemy, dzieląc oszacowaną produkcję całkowitą w każdym sektorze przez średnie roczne wynagrodzenie w tym sektorze. Oszacowaliśmy liczbę ekwiwalentów dochodów generowanych przez wydatki wycieczkowiczów na 261, a dla turystów na 7286. Całkowity ekwiwalent produkcji w regionie Wolińskiego Parku Narodowego w liczbie miejsc pracy wyniósł 7547. W niektórych sektorach (O i P – odpowiednio administracja publiczna i obrona narodowa; obowiązkowe ubezpieczenia społeczne i edukacja) wzrost liczby miejsc pracy był mało widoczny (sektory te w bardzo niewielkim stopniu zależą od turystyki). Największy wzrost liczby miejsc pracy

był widoczny w przypadku tych samych sekcji, które zostały przedstawione w poprzedniej tabeli – B+C+D+E (górnictwo i wydobywanie produktów wytwarzających energię, energia elektryczna, gaz, dostawa wody, gospodarka ściekami, odpadami i rekultywacja), G (handel hurtowy i detaliczny; naprawa pojazdów samochodowych) oraz I (usługi związane z zakwaterowaniem i żyzywieniem).

5.4.2. Skutki ekonomiczne z turystyki w Rezerwacie Biosfery Schorfheide-Chorin w Niemczech

Badanie objęło łącznie 28 593 osoby, z których 21 493 zliczono, a 7100 przepytano w formie krótkiej ankiety podczas 16-dniowego badania w Rezerwacie Biosfery Schorfheide-Chorin. Ponadto przeprowadzono 1171 długich wywiadów, co dało w sumie próbę liczącą 29 764 odwiedzających rezerwat biosfery w czasie trwania badania.

5.4.2.1. Struktura odwiedzających

Wyniki empiryczne wraz z danymi pochodzącymi z oficjalnych statystyk turystycznych dały w efekcie łączną liczbę 2 540 000 osobodni na obszarze Rezerwatu Biosfery Schorfheide-Chorin od lipca 2020 r. do czerwca 2021 r. Oznaczało to spadek o 21% w porównaniu z rokiem 2017/18, przy czym liczba turystów wyniosła 840 000 (-12%), liczba wycieczkowiczów 1 650 000 (-26%), a liczba mieszkańców 51 000²¹.

Spadek ten wynikał z prawie siedmiomiesięcznego lockdownu z powodu pandemii COVID-19 w okresie badania 2020–2021 (197 dni). Szacunek średniej liczby odwiedzin na dobę w badanym okresie (187 dni) pokazuje, że częstotliwość odwiedzin w tym czasie była wyższa i wynosiła 13 600 odwiedzających na dobę w porównaniu do poprzedniego okresu objętego badaniem, tj. 2017/18, podczas którego średnia wynosiła 8800 odwiedzających na dobę. Spadek ogólnej liczby odwiedzających nie musiał więc świadczyć o zmniejszonym popycie turystycznym w regionie; należy przyjąć, że spowodował on jeszcze większą presję turystyczną w okresach, gdy turystyka była oficjalnie dopuszczona.

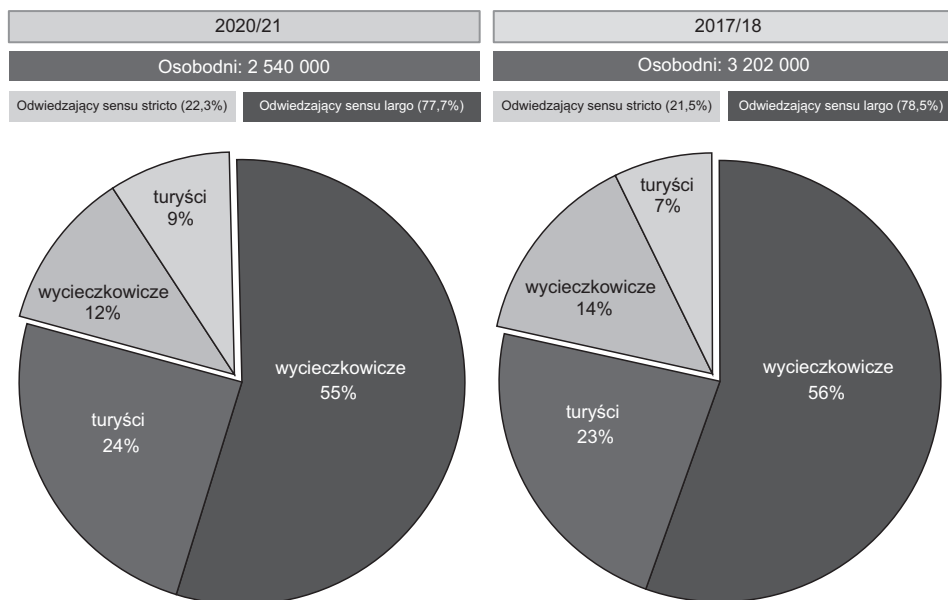
Do rezerwatu biosfery napłynęło więcej wycieczkowiczów, których udział wynosił 67%, a turystów 33% całości ruchu. Struktura ta jest podobna do obserwowanej w większości pozostałych badanych rezerwatów biosfery w Niemczech (Merlin, 2017) i można założyć, że ten rezerwat biosfery nadaje się szczególnie do lokalnego, krótkiego wypoczynku.

Nie wszyscy odwiedzający przyjeżdżali do tego regionu ze względu na istnienie tam rezerwatu biosfery. Aby dowiedzieć się, jakie znaczenie miał rezerwat biosfery dla motywacji do odwiedzenia tego regionu, zbadano powinowactwo odwiedzających z obszarem oraz świadomość jego statusu obszaru chronionego. Określono także inne cechy i preferencje odwiedzających.

²¹ Mieszkańcy, którzy przebywali w regionie w celach wypoczynkowych, zostali sklasyfikowani jako wycieczkowicze, natomiast wszyscy pozostali (jedynie przechodzący przez punkty, w których prowadzono liczenie) zostali wykluczeni z dalszych obliczeń.

W przypadku tego regionu wykazano udział odwiedzających o wysokim stopniu powinowactwa z rezerwatem biosfery (odwiedzających sensu stricto) wynoszący 22,3%, co stanowiło wzrost o 0,3% w porównaniu do poprzedniego badania z roku 2017/18. Ponadto odsetek ten był znacznie wyższy niż średnia 10,5% dla sześciu rezerwatów biosfery badanych w Niemczech w 2013 r. (Job i in., 2013, s. 76) oraz wyższy od wyniku dotychczasowego lidera – Rezerwatu Biosfery Schaalsee, gdzie udział wynosił 21,5%. Status obszaru chronionego, np. parku narodowego, może stanowić istotną zachętę do odwiedzin, zwłaszcza w przypadku miejsc nowo utworzonych lub mało rozwiniętych pod względem turystycznym. Jest to szczególnie interesujące na tle pandemii COVID-19, której towarzyszyła zmiana struktury popytu turystycznego w wielu regionach turystyki wiejskiej w Niemczech (szczegóły w rozdziale 6 niniejszej publikacji).

Jeśli chodzi o Rezerwat Biosfery Schorfheide-Chorin, to struktura odwiedzających w okresie badania 2020/21 była następująca: z około 2 540 000 osobodni około 519 100 przypadło na osoby odwiedzające sensu stricto ten rezerwat biosfery. Z tego około 294 600 stanowiły odwiedziny wycieczkowiczów, a około 224 500 odwiedziny turystów. Rozkład typów osób odwiedzających był niemal identyczny ze strukturą z roku 2017/18, z lekkim zwiększeniem udziału turystów dla obu typów powinowactwa z obszarem chronionym.

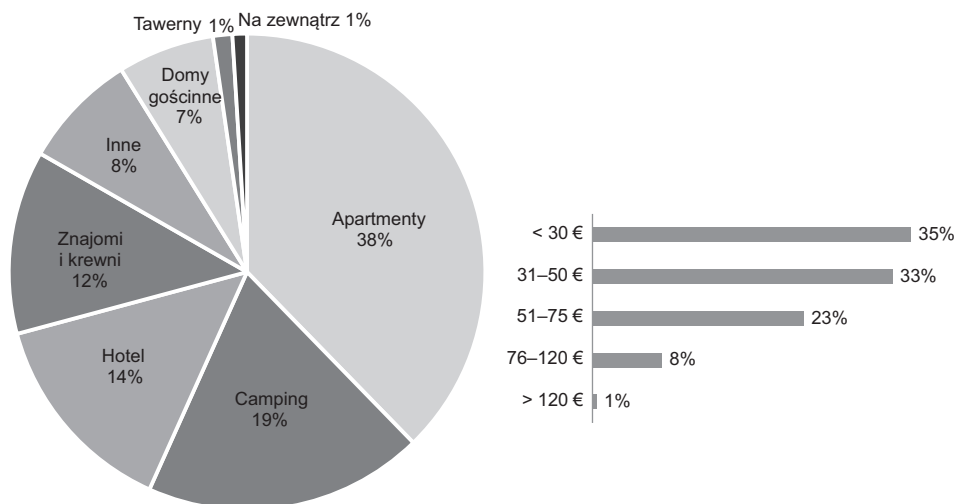

Ryc. 5.5. Struktura odwiedzających w Rezerwacie Biosfery Schorfheide-Chorin w okresie 2020/21 w porównaniu z poprzednim badaniem z roku 2017/18

Źródło: opracowanie własne na podstawie Job i in. (2023) (prawa część ryciny).

Wśród osób, które nocowały, wyraźnie dominowały pobyty w apartamentach wypoczynkowych (38%), a następnie pobyty na kempingu (19%) i w hotelu (14%).

W porównaniu z rokiem 2017/18 spadła liczba pobyków w hotelach na rzecz pobyków w apartamentach. Natomiast wszystkie pozostałe udziały poszczególnych rodzajów zakwaterowania były bardzo podobne. Załedwie około jednej piątej turystów (19%) wybrało usługi gastronomiczne, zwłaszcza śniadania – głównie w hotelach. Tylko 3% gości, którzy nie nocowali w hotelach, skorzystało z usług gastronomicznych świadczonej przez dane miejsce zakwaterowania. 35% gości nocujących wydało do 30 euro na osobę za noc. Około jednej trzeciej turystów (31%) wydało do 50 euro na osobę za nocleg, a kolejna jedna czwarta takich osób (23%) – od 51 do 75 euro za nocleg. Wartości te odzwierciedlały również wzrost całkowitych dziennych wydatków osób odwiedzających w porównaniu z rokiem 2017/18.

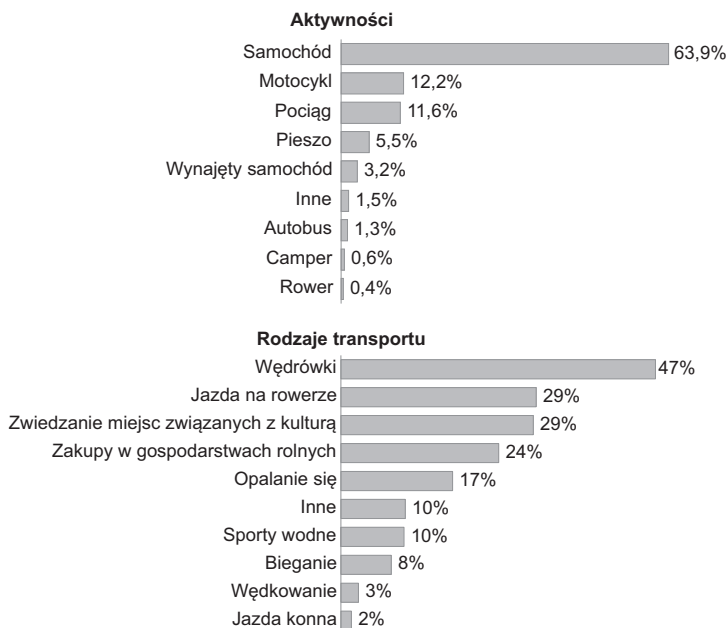
Ryc. 5.6. Wybór rodzajów zakwaterowania i średnie wydatki za nocleg w Rezerwacie Biosfery Schorfheide-Chorin

Źródło: opracowanie własne.

Większość odwiedzających (90%) przyjechała do regionu w celach turystycznych i rekreacyjnych. Główne powody odwiedzin to wędrówki piesze (47%), jazda na rowerze (29%), a także zwiedzanie obiektów kulturalnych (29%) i zakupy w sklepach prowadzonych przez gospodarstwa rolne (24%). W przypadku aż 27% odwiedzających o wizycie decydowały takie aktywności, jak opalanie się lub uprawianie sportów wodnych. Ogólnie rzecz biorąc, popularność poszczególnych aktywności była dość wyrównana, co świadczy o zróżnicowanej ofercie turystycznej; jest to więc oferta atrakcyjna dla poszukujących możliwości uprawiania różnych aktywności.

Większość turystów przyjechała własnym lub wypożyczonym samochodem (67,2%) bądź motocyklem (12,2%). Region ten jest szczególnie dobrze znany wśród amatorów wycieczek motocyklowych z Berlina. Jednak transport publiczny miał również dość istotne znaczenie jako środek lokomocji, z udziałem wynoszącym 12,9%. Ma to swoje uzasadnienie, jako że wiele punktów początkowych

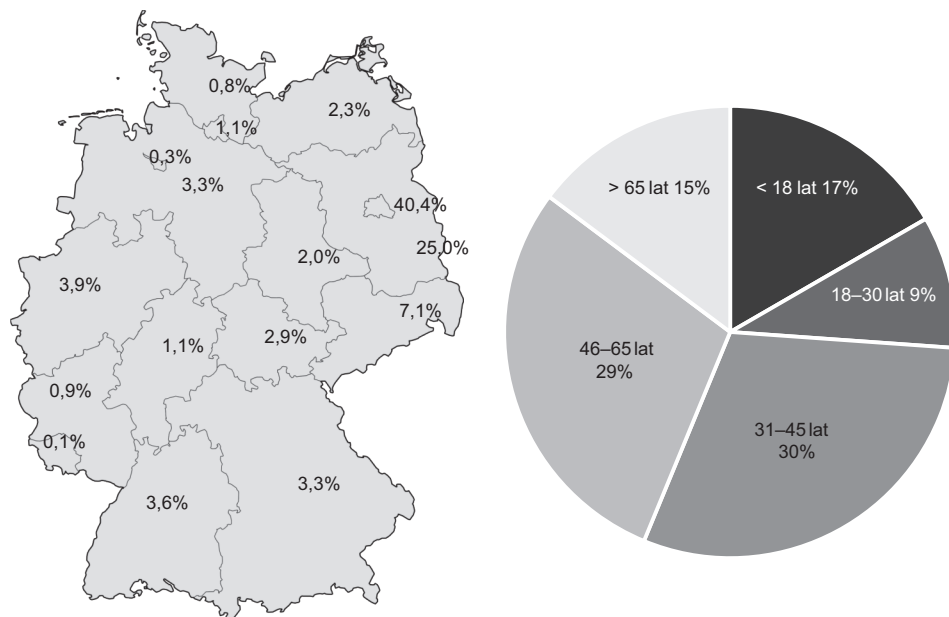
tras pieszych i rowerowych w rezerwacie biosfery jest połączonych z siecią transportu publicznego – zwłaszcza w przypadku połączeń z Berlinem. Co ciekawe, udział przyjazdów pociągiem podwoił się w ciągu ostatnich trzech lat (2017/18 – 5,7%). Kolejny znaczny odsetek odwiedzających stanowiły osoby, które przybyły pieszo (5,5%). Przyjazdy rowerem były natomiast wyjątkowo rzadkie i wyniosły zaledwie 0,4%, mimo że przez rezerwat biosfery przebiega kilka znaczących tras rowerowych. Niemniej odwiedzający często przywozili swoje rowery pociągiem lub samochodem, aby korzystać z nich dopiero w obrębie obszaru chronionego. Znaczenie autobusów można oszacować jako nieco większe niż zgłaszano w badaniu, zwłaszcza w Niederfinow, ponieważ uczestnicy wycieczek grupowych byli niedostatecznie reprezentowani w ramach długich wywiadów.

Ryc. 5.7. Aktywności i rodzaje transportu użytego do przyjazdu do Rezerwatu Biosfery Schorfheide-Chorin

Źródło: opracowanie własne.

Dzięki pytaniu o kod pocztowy podczas krótkich wywiadów można było bardzo dokładnie ustalić, skąd przyjeżdżali odwiedzający rezerwat biosfery, a wynik przedstawiono na rycinie 5.8. Ogólnie rzecz biorąc, wśród turystów dominowali Niemcy (98%), z bardzo małym udziałem odwiedzających z zagranicy i przy braku dominującego kraju przyjazdu. Około dwóch trzecich odwiedzających pochodziło z regionu Berlina-Brandenburgii (65,4%). Wśród nich oczywiście duży udział mieli wycieczkowicze, którzy przyjeżdżali głównie z Berlina i bezpośredniego otoczenia rezerwatu biosfery (powiat Barnim). Poza okolicznymi krajami związkowymi wszystkie pozostałe landy prezentowały bardziej regularny rozkład, przy czym zaskakująco niski był udział gości z Meklemburgii-Pomorza Przedniego (2,3%).

Ryc. 5.8. Miejsce zamieszkania i grupy wiekowe odwiedzających Rezerwat Biosfery Schorfheide-Chorin
 Źródło: opracowanie własne.

Największą grupę stanowili odwiedzający w wieku od 31 do 45 lat – 30%. Drugą co do wielkości grupą wiekową były osoby w wieku 46–65 lat – 29%. Ponad połowa odwiedzających była w wieku poniżej 50 lat (56%). Około jednej czwartej odwiedzających (26%) miało mniej niż 30 lat, z czego 17% stanowiły dzieci i młodzież poniżej 18 roku życia. Kategoria wiekowa starszych osób powyżej 65 roku życia była reprezentowana przez 15% odwiedzających. W porównaniu ze strukturą grup wiekowych w Niemczech zauważalny był tu nieproporcjonalny udział odwiedzających w wieku od 31 do 45 lat. Udział dzieci i młodzieży był również nieco wyższy niż udział tej grupy wiekowej w skali całego społeczeństwa.

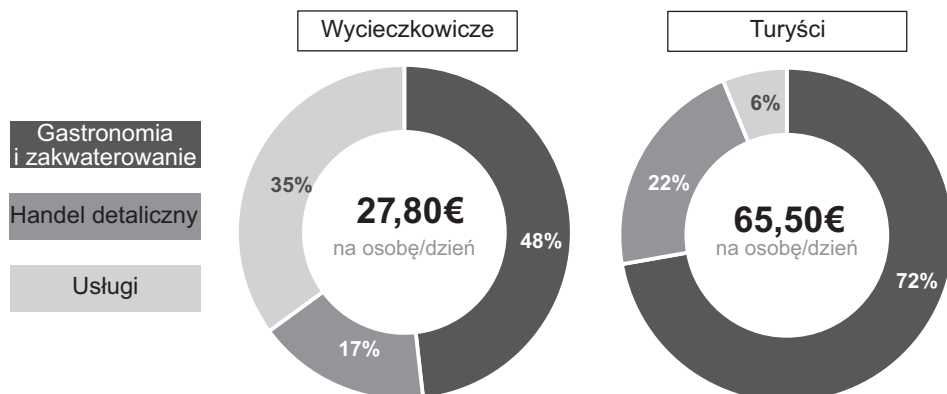
Jeśli chodzi o wykształcenie, odwiedzający rezerwat biosfery cechowali się nieproporcjonalnie wyższym wykształceniem niż przeciętna dla populacji Niemiec, przy czym 48% miało wykształcenie wyższe, a kolejne 20% maturę lub świadectwo ukończenia szkoły średniej.

5.4.2.2. Efekty ekonomiczne

Według niemieckich badań (BMW, 2013), wycieczkowicz w Niemczech wydaje średnio 28,30 euro dziennie, przy czym wydatki podczas wycieczek na obszarach miejskich są znacznie wyższe i wynoszą do 34,70 euro niż na obszarach wiejskich, gdzie wynoszą średnio 19,0 euro.

Wydatki wycieczkowiczów w Rezerwacie Biosfery Schorfheide-Chorin były dużo wyższe od tej średniej i wyniosły 27,80 euro. Oznacza to również niezwykle wysoki wzrost w porównaniu z rokiem 2017/18, w którym wydatki wycieczkowiczów

wynosiły około 18 euro. Powody tego wzrostu mogą być częściowo związane ze wzrostem cen oferty turystycznej i inflacją oraz zmianą grup docelowych ze względu na pandemię COVID-19 (patrz: rozdział 6). Grupując wydatki na trzy typy, tj. zakwaterowanie wraz z usługami gastronomicznymi, handel detaliczny i usługi, można zauważyć, że około jednej trzeciej dziennych wydatków było przeznaczonych na sektor usług, przy czym transport w regionie był najdroższym rodzajem kosztów w tej grupie wydatków. Około połowy wydatków zostało poniesione na usługi hotelarskie i gastronomiczne, w przypadku wycieczek oznacza to wydatki na usługi gastronomiczne. Wyniki pokazują również, że odwiedzający o wysokim stopniu pokrewieństwa z rezerwatem biosfery (odwiedzający sensu stricto) wydali mniej pieniędzy podczas wycieczki. W krajowym badaniu struktury wydatków w niemieckich rezerwach biosfery (Job i in., 2013, s. 77) stwierdzono, że powinowactwo z rezerwatem biosfery nie wpływa na poziom wydatków. Zamiast tego stwierdzono, że średnie wartości wydatków w rezerwach biosfery mają szeroki zakres między 23,00 a 71,40 euro i są bardzo silnie uzależnione od warunków regionalnych.

Ryc. 5.9. Dzielne wydatki odwiedzających w Rezerwacie Biosfery Schorfheide-Chorin
Źródło: opracowanie własne.

W skali kraju goście nocujący w Niemczech wydają średnio 131,60 euro na osobę i dzień w komercyjnych obiektach noclegowych (Harrer, Scherr, 2010), przy czym zakres wydatków jest bardzo szeroki w zależności od rodzaju zakwaterowania (schronisko młodzieżowe, zajazdy, pensjonaty, hotele, uzdrowiska itp.).

Średnie wydatki turystów w Rezerwacie Biosfery Schorfheide-Chorin wynosiły 65,50 euro za dzień, a więc były znacznie niższe niż średnia krajowa. Zależało to w dużej mierze od wyboru przez odwiedzających odpowiednich rodzaju zakwaterowania, a tym samym od struktury zakwaterowania w regionie. Rezerwat biosfery znajduje się w regionie wiejskim, gdzie – w porównaniu z miastami – przeważają raczej tanie formy zakwaterowania, z kilkoma tylko drogimi hotelami. Ponadto odwiedzający nie zatrzymywali się wyłącznie w komercyjnych obiektach noclegowych. Około 38% wszystkich gości wybrało mieszkanie wakacyjne jako rodzaj zakwaterowania podczas swojej wizyty. W tym przeważnie

niekomercyjnym typie obiektu dzienne wydatki były znacząco niższe niż w komercyjnych obiektach noclegowych w całym kraju (Harrer, Scherr, 2010, s. 77). Prócz tego około 12% gości odwiedzało znajomych i krewnych, a więc zasadniczo nie ponosiło żadnych kosztów zakwaterowania.

Badanie turystów wykazało, że odwiedzający o wysokim stopniu pokrewieństwa z rezerwatem biosfery wydali mniej (53,00 euro na osobę i dzień) niż pozostali odwiedzający rezerwat biosfery (70,00 euro); przy niemal identycznej strukturze wydatków w pozostałych grupach (71–72% hotelarstwo i gastronomia, 21–22% handel detaliczny, 6–7% usługi).

Przychód turystyczny brutto można obliczyć, mnożąc średnie wydatki na dzień przez długość pobytu turystów i wycieczkowiczów. W roku 2020/21 odwiedzający rezerwat biosfery wygenerowali łączny przychód brutto w wysokości 101 146 900 euro, z czego 19 084 800 euro, czyli około 19% – odwiedzający o wysokim stopniu pokrewieństwa z rezerwatem biosfery, a 82 062 100 euro, czyli około 81%, wygenerowali pozostali odwiedzający rezerwat biosfery.

	Segment	Osobodni		Dzienne wydatki		Przychód (w zaokrągleniu)
Odwiedzający sensu stricto	Turyści	224 554	x	52. ⁹⁸ €	=	11 896 900 €
	Wycieczkowicze	294 587	x	24. ⁴⁰ €	=	7 187 900 €
		=				=
	RAZEM	519 141				19 084 800 €
Pozostali odwiedzający	Turyści	621 661	x	70. ⁰³ €	=	43 534 900 €
	Wycieczkowicze	1 351 359	x	28. ⁵¹ €	=	38 527 200 €
		=				=
	RAZEM	1 973 020				82 062 100 €
Razem						101 146 900 € w 2020/21

Ryc. 5.10. Przychody brutto z turystyki w Rezerwacie Biosfery Schorfheide-Chorin
Źródło: opracowanie własne.

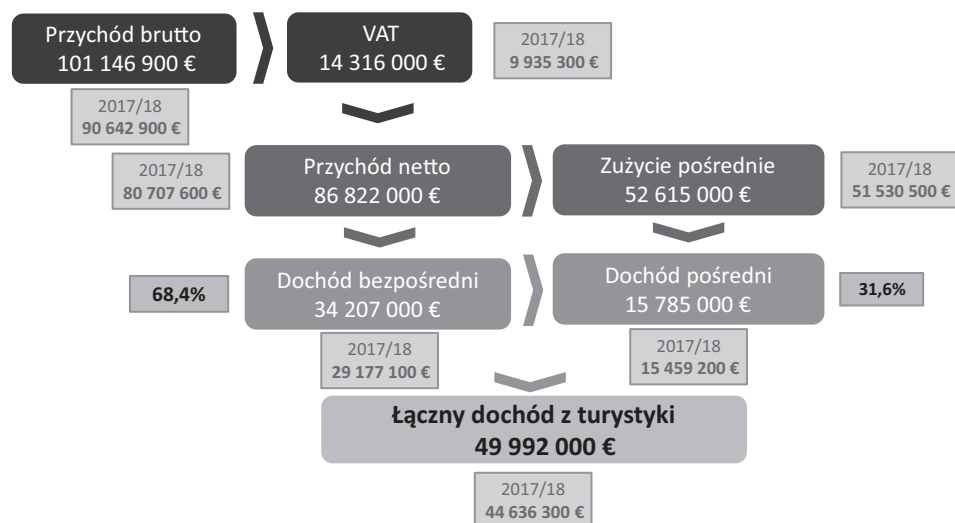
Ponieważ odwiedzający wszystkich typów wydali znacznie więcej podczas swojej wizyty, przychody brutto w porównaniu z rokiem 2017/18 wzrosły o 12%. Stąd, na szczęście, spadek odwiedzających od 2017/18 r. (–21%) nie miał wpływu na ogólną wielkość przychodów brutto z turystyki w regionie rezerwatu biosfery.

Przychód netto został obliczony poprzez pomniejszenie o wartość podatku VAT przychodów brutto. Obliczenia przeprowadzono oddzielnie dla wszystkich wyodrębnionych grup odwiedzających (wycieczkowicze, turyści, a także odwiedzający o wysokim stopniu pokrewieństwa z rezerwatem biosfery i pozostali

odwiedzający rezerwat biosfery). Wszystkie rodzaje wydatków były rozpatrywane indywidualnie w celu jak najdokładniejszego oszacowania stawki VAT. W oparciu o strukturę wydatków odwiedzających ustalono, że całkowita średnia stawka VAT wyniosła 14,2 %, przy czym stawka dla wycieczkowiczów – 17,1%, a dla turystów – 11,7%. W sumie w rezerwacie biosfery wartość podatku VAT związanego z turystyką wyniosła 14 316 000 euro. Po odjęciu tej kwoty od przychodów brutto uzyskano przychód netto w wysokości 86 822 000 euro.

W zakresie oszacowania wartości dodanej uwzględniono wszystkie skutki dochodowe wynikające z bezpośrednich wydatków odwiedzających (patrz: podrozdział 5.3.2). W tym kontekście dochód lub wartość dodana odnosi się do wynagrodzeń i zysków. Wskaźnik wartości dodanej w rezerwacie biosfery dla wycieczkowiczów wynosił około 38,9%, a dla turystów około 39,6%. Te średnie wartości bazują na strukturze wydatków odwiedzających i uwzględniają uwarunkowania gospodarcze Rezerwatu Biosfery. Powiązanie wskaźników tworzenia wartości dodanej z przychodem netto dało bezpośredni dochód w wysokości 34 207 000 euro.

Przychody netto pomniejszone o bezpośrednie efekty dochodowe wyniosły 52 615 000 euro. Kwota ta została wydana przez bezpośrednich dostawców usług turystycznych na zakup środków produkcji lub na korzystanie z tych usług. Dokładne współczynniki wartości dodanej przedsiębiorstw czerpiących zyski z oddziaływań pośrednich można było oszacować w skali regionu jedynie za pomocą szczegółowych badań, które w momencie sporządzania niniejszego opracowania nie były jeszcze dostępne. Jednakże badania nad takim studium przypadku zostały rozpoczęte, a ich wyniki spodziewane są w połowie 2022 r.

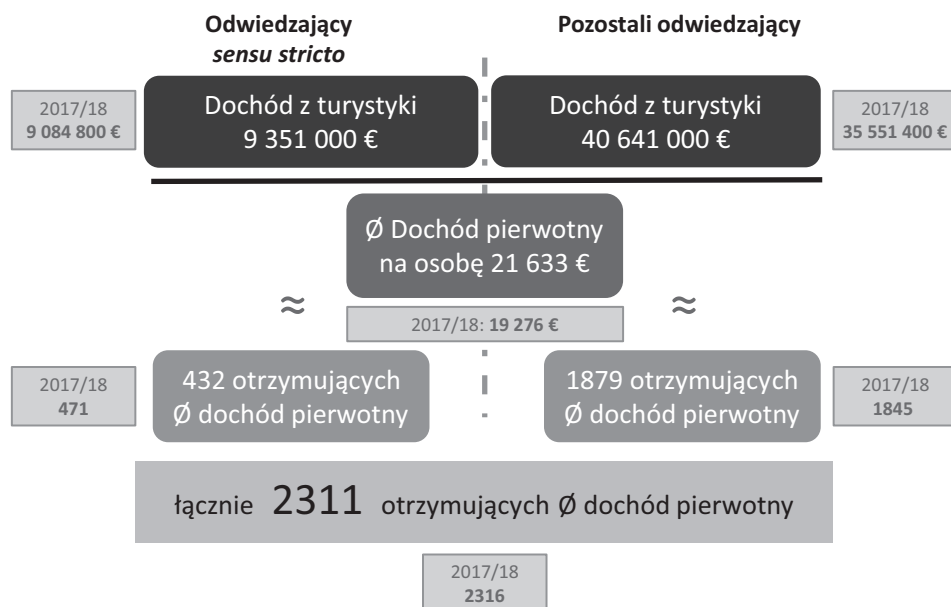

Ryc. 5.11. Wartość dodana z turystyki w Rezerwacie Biosfery Schorfheide-Chorin
Źródło: opracowanie własne.

Dla badania realizowanego w ramach projektu zastosowano średnią wartość wskaźnika tworzenia wartości dodanej w wysokości 30%. Jak wyjaśniono w części 5.3.2, oszacowano w ten sposób skutki pośrednie z turystyki na obszarze chronionym w wysokości 15 784 000 euro. Oznacza to, że dostawcy czynników produkcji wygenerowali efekty pośrednie w wysokości około 15,8 mln euro w postaci płac, wynagrodzeń i zysków.

Podsumowując, przychody brutto regionu od wszystkich odwiedzających w kwocie 101 146 900 euro wygenerowały dochód w wysokości 49 992 000 euro (w postaci skutków bezpośrednich i pośrednich). Około 68% z tego stanowiły dochody bezpośrednie, a 32% dochody pośrednie.

W porównaniu z rokiem 2017/18 ogólny udział w przychodach wzrósł o 12%, co było imponującym wynikiem, ponieważ nastąpił głęboki spadek ogólnej liczby odwiedzających o 21% z powodu ograniczeń związanych z pandemią COVID-19. Ten pozytywny rezultat był pochodną ogólnie wyższych wydatków odwiedzających oraz wyższego wskaźnika tworzenia wartości dodanej (39% w porównaniu do 36% w sezonie 2017/18). W sumie dochody z turystyki również wzrosły o 12%, osiągając prawie 50 mln euro. Kwoty w poszczególnych kategoriach wydatków były jednak inne niż w poprzednim badaniu i dotyczyły przede wszystkim wyższych wydatków na usługi w 2020/21 r., co wynikało z zastosowania wyższych stawek VAT (14% w porównaniu z 11% w 2017/18 r.), a tym samym niższym wzrostem wskaźnika przychodów netto w porównaniu z 2017/18 r. (+8%), pomimo obniżenia stawek podatku VAT w połowie 2020 r.

Ryc. 5.12. Ekwiwalenty dochodów według działalności turystycznej w Rezerwacie Biosfery Schorfheide-Chorin
Źródło: opracowanie własne.

W celu określenia ekwiwalentu dochodów z turystyki (49 992 000 euro) został podzielony przez średni dochód pierwotny na mieszkańca w rezerwacie biosfery (21 633 euro). Dało to odpowiednio ekwiwalent dochodów w liczbie 2311 osób, których dochody mogły być finansowane przez wydatki turystów i wycieczkowiczów w rezerwacie biosfery. Oznaczało to niewielki spadek tej wartości, bo o 0,2%, który wynikał ze wzrostu średniego dochodu podstawowego na mieszkańca (z 19 276 euro w 2016 r. do 21 633 euro w 2019 r.). Uwzględniając powinowactwo odwiedzających z rezerwatem biosfery, można stwierdzić, że w ekwiwalencie zatrudnienia odwiedzający sensu stricto wygenerowali kwotę umożliwiającą 432 osobom uzyskanie średniego dochodu rocznie, a odwiedzający sensu largo – 1879 osobom.

Ostatnia ocena wpływu ekonomicznego odwiedzających Rezerwat Biosfery Schorfheide-Chorin wykazała rozwój wyraźnie nacechowany pandemią COVID-19 z zaskakującymi wynikami w porównaniu z poprzednim badaniem sprzed trzech lat:

- Całkowita liczba odwiedzających znacząco zmalała, bo o 21% w porównaniu z wynikami ostatniego badania z 2017/18 r. Było to spowodowane głównie ograniczeniami COVID-19, podczas których oficjalnie nie można było prowadzić żadnej działalności turystycznej. Jednak dzienne odwiedziny poza okresem ograniczeń znacznie wzrosły w porównaniu z rokiem 2017/18. Dlatego uzasadnione jest stwierdzenie, że presja odwiedzających w rezerwacie biosfery raczej wzrosła w latach pandemii COVID-19. Spadek liczby odwiedzających wynika również z innego przeprowadzonego ostatnio badania, w którym uzyskano zbliżone wielkości spadku odwiedzin turystów (25% i więcej) dla analizowanego regionu (Dwif-Consulting GmbH, 2022).
- Bardzo mocno wzrosły ogólnie dzienne wydatki odwiedzających, zarówno w przypadku wizyt z noclegiem, jak i wycieczek jednodniowych.
- Spowodowało to wzrost przychodów brutto (+11,6%), co wynikało ze znacznie zwiększonych wydatków dziennych.
- W związku z tym wzrosły również efekty dochodowe o 12%, przy czym stawki podatku VAT wzrosły w porównaniu do roku 2017/18. Kolejnym pozytywnym zjawiskiem był wzrost wskaźników wartości dodanej w porównaniu z poprzednim badaniem. 68% dochodów z turystyki trafiło bezpośrednio do przedsiębiorstw turystycznych, a 32% do ich dostawców (w sposób pośredni).
- Z całkowitego ekwiwalentu zatrudnienia w liczbie 2311 można przypisać 432 popytowi ze strony odwiedzających o wysokim stopniu pokrewieństwa z rezerwatem biosfery (sensu stricto). Liczba ta nieznacznie zmalała (o 8%), głównie ze względu na różną strukturę wydatków odwiedzających, która skutkowałą różnymi stawkami podatku VAT.

W tabeli 5.8 zestawiono najważniejsze skutki ekonomiczne w porównaniu do roku 2017/18.

Tabela 5.8. Podsumowanie efektów ekonomicznych odwiedzających Rezerwat Biosfery Schorfheide-Chorin w roku 2020/21 w porównaniu do roku 2017/18

	Razem		Odwiedzający sensu stricto			Odwiedzający sensu largo			
	2017/18 [euro]	2020/21 [euro]	21/18 [%]	2017/18 [euro]	2020/21 [euro]	21/18 [%]	2017/18 [euro]	2020/21 [euro]	21/18 [%]
Wydatki dzienne	28,31	40,58	145	n.a.	36,76	-	n.a.	41,59	-
Wydatki dzienne wycieczkowiczów	18,63	27,77	149	17,20	24,40	142	19,00	28,51	150
Wydatki dzienne turystów	50,68	65,50	129	47,70	52,98	111	51,60	71,03	136
Przychód brutto	90 642 900	101 146 900	112	18 818 100	19 084 800	101	71 824 800	82 062 100	114
Przychód brutto od wycieczkowiczów	41 638 800	45 715 100	110	7 894 800	7 187 900	91	33 744 000	38 527 200	114
Przychód brutto od turystów	49 004 100	55 431 800	113	10 923 300	11 896 900	109	38 080 800	43 534 900	114
Dochód z turystyki	44 636 300	49 991 776	112	n.a.	9 351 125	-	n.a.	27 916 483	-
Bepośredni dochód z turystyki	29 177 100	34 207 346	117	n.a.	6 290 864	-	n.a.	12 724 169	-
Pośredni dochód z turystyki	15 459 200	15 784 430	102	n.a.	3 060 261	-	n.a.	8 354 900	-
Ekwiwalent dochodu	2 316	2 311	100	471	432	92	1 845	1 879	102

Źródło: opracowanie własne na podstawie Job i in., 2023.

5.5. Dyskusja: w kierunku transgranicznej metody oceny ekonomicznych skutków turystyki na obszarach chronionych?

Zagadnienia ekonomiczne obszarów chronionych leżą w centrum globalnej dyskusji na temat ochrony przyrody (Phillips, 1998; Emerton i in., 2006; Mayer, 2013). Dlatego jednym z celów polsko-niemieckiego zespołu badawczego projektu REGE było zaadaptowanie metody do szacowania regionalnych skutków ekonomicznych z turystyki na obszarach chronionych, przy czym należy pamiętać, że metoda ta powinna być przede wszystkim możliwa do zastosowania w skali międzynarodowej, w szczególności w Euroregionie Pomerania, że powinna być prosta, a wyniki badań przeprowadzonych w różnych krajach w oparciu o tę metodę – porównywalne. Aby zapewnić międzynarodową porównywalność wyników, konieczne jest uwzględnienie globalnych standardów metodologicznych, przede wszystkim dotyczących liczenia odwiedzających na obszarach chronionych i szacowania skutków ekonomicznych. Globalne wytyczne w tym zakresie zostały ostatnio opublikowane przez UNESCO wraz z niemiecką Federalną Agencją Ochrony Przyrody (Spenceley i in., 2021).

Metoda powszechnie stosowana na niemieckich obszarach chronionych została przyjęta przez zespół projektowy jako punkt wyjścia dla próby dostosowania istniejących metod szacowania regionalnych efektów ekonomicznych z turystyki na obszarach chronionych. Od 2006 r. w ramach kilku długoterminowych projektów badawczych, przy silnym wsparciu finansowym ministerstw i władz na poziomie krajowym i federalnym, a także administracji parków narodowych, przeprowadzono w Niemczech liczne badania na temat zbierania danych dotyczących skutków ekonomicznych, ich szacowania i oceny dla niemieckich wielkopowierzchniowych obszarów chronionych. Oszacowano skutki ekonomiczne funkcjonowania niemieckich parków narodowych (Job i in., 2005, 2009, 2016), rezerwatów biosfery (Job i in., 2013) oraz niektórych parków przyrody (Job i in., 2005). Zastosowana metoda jest bardzo wszechstronna i wykorzystuje obszerną bazę danych (co przedstawiono szerzej w rozdziale 5.3). Ogólnie rzecz biorąc, wpływ turystyki na ekonomię może być oszacowany przy użyciu tej metody tylko wtedy, gdy znana jest liczba osobodni i struktura wydatków odwiedzających oraz gdy dla zidentyfikowanych grup wydatków dostępne są regionalne mnożniki (w formie wskaźników tworzenia wartości dodanej) dla przedsiębiorstw obsługujących odwiedzających. Dane takie powinny być uzyskiwane poprzez oparte na statystyce liczenie odwiedzających i badania ankietowe w ciągu całego roku (ze względu na sezonową zmienność ruchu turystycznego). Ponieważ takie badania są kosztowne (ze względu na konieczność przeprowadzenia ankiet i niezbędne pozyskanie regionalnych wskaźników tworzenia wartości dodanej), zastosowanie tego podejścia może być poza możliwościami finansowymi administracji obszarów chronionych, gdyż zwykle stają one przed koniecznością finansowania licznych zadań przy mocno ograniczonych środkach finansowych (Emerton i in., 2006). Jednocześnie w Polsce, w przeciwieństwie do Niemiec, nie wypracowano jednej standardowej metody szacowania ekonomicznego wpływu turystyki

na obszarach chronionych, a wszelkie podjęte do tej pory wysiłki należy raczej traktować jako badania pilotażowe (szczegóły w podrozdziale 5.2.1). Metoda wypracowana dla niemieckich obszarów chronionych została wykorzystana jako punkt wyjścia i odniesienie do zaadaptowanej metody szacowania efektów regionalnych, również dlatego, że była już szeroko stosowana na wielu niemieckich obszarach chronionych i umożliwiła interesariuszom tych obszarów łatwe zrozumienie i interpretację jej rezultatów.

Jednym z kluczowych elementów wpływających na koszty prowadzenia badań, jak wynika z doświadczeń niemieckich, jest konieczność liczenia odwiedzających. Zdaniem zespołu projektowego, szansą na obniżenie kosztów liczenia odwiedzających jest zastosowanie automatycznych urządzeń liczących (tzw. migratorów). W ten sposób można by otrzymać kompletne dane o odwiedzinach obszaru we wszystkich dniach, zamiast pozyskiwać informacje jedynie dla wybranych dni, w których liczeni są odwiedzający, jak ma to miejsce w przypadku podejścia niemieckiego. Jednocześnie dane z automatycznych liczników mogłyby być wykorzystywane nie tylko do szacowania skutków ekonomicznych, ale także do bieżącego monitorowania ruchu turystycznego. Oczywiście wszystkie automatyczne liczniki muszą być skalibrowane empirycznie poprzez obserwacje i ręczne liczenie, ponieważ współczynniki korekcyjne dostarczane przez producenta urządzenia zapewniają jedynie ogólne rozeznanie. Kalibracja liczników jest konieczna szczególnie tam, gdzie warunki naturalne nie pozwalają na przeprowadzenie wszystkich odwiedzających obok automatycznego licznika, albo gdy zwiedzający mogą przejść tuż obok urządzeń bez wykrycia przez nie. W takich miejscach liczba osób zliczanych przez automatyczne liczniki musi być powiększona o współczynnik korekcyjny, który należy określić empirycznie (zob. także odchylenia, jakie Staab i in., 2021 ujawnili pomiędzy automatycznym i ręcznym podejściem do liczenia).

Ponieważ jednak nie na wszystkich obszarach chronionych działają urządzenia do liczenia odwiedzających, zespół projektowy sugeruje, żeby – w sensie metodologicznym – procedura liczenia miała następujące cechy:

- całoroczny okres prowadzenia badań;
- jeżeli nie można uzyskać danych z automatycznych liczników, osobodni powinny być oszacowane empirycznie poprzez połączenie pobierania próbek i istniejących danych wtórnych (np. statystyki dotyczące noclegów z gmin obszaru chronionego). W tym celu wymagane będzie prowadzenie badań w wytypowane dni przez cały rok i obejmujące wszystkie wyodrębnione typy sezonów.

Inną kluczową kwestią w podejściu niemieckim są badania ankietowe odwiedzających. Badania te obejmują: a) rozbudowane kwestionariusze ankiet (tzw. długie wywiady) oraz b) tzw. krótkie wywiady. W poprzednich badaniach opartych na tej metodzie długi kwestionariusz zawierał pytania dotyczące m.in. struktury wydatków odwiedzających, ich wykształcenia, poziomu świadomości ekologicznej respondentów, częstotliwości odwiedzania obszaru chronionego, powodów przyjazdu, rodzaju wykorzystywanego środka transportu, rodzaju aktywności turystycznej na obszarze chronionym. Na podstawie przeglądu literatury, zdobytych

doświadczeń oraz wymiany poglądów i opinii, zespół projektowy proponuje, aby badania zostały przeprowadzone przy użyciu tylko jednego szablonu ankiety o strukturze modułowej. Ponieważ głównym celem tej metody jest oszacowanie regionalnych skutków ekonomicznych turystyki na obszarze chronionym, pytania o strukturę wydatków mają kluczowe znaczenie. Pozostałe mogą być zgrupowane w moduły do wykorzystania w zależności od potrzeb. Taka struktura pozwala na dodawanie lub usuwanie poszczególnych modułów. Oprócz możliwości lepszego dostosowania pytań do potrzeb interesariuszy, pozwala to na obniżenie kosztów badania, gdyż potencjalnie mniejsza liczba zadawanych pytań umożliwi osiągnięcie zamierzonej wielkości próby w krótszym czasie.

Trzecim elementem wymaganym przez podejście niemieckie są regionalne współczynniki tworzenia wartości dodanej. W ramach projektu opracowano kwestionariusz do pomiaru tych wskaźników tworzenia wartości dodanej, a także w 2021 r. przeprowadzono badanie pilotażowe metodą CATI w regionie Wolińskiego Parku Narodowego z wykorzystaniem wspomnianego kwestionariusza. Badaniem objęto grupę 20 losowo wybranych przedsiębiorstw spośród mikro-, małych i średnich przedsiębiorstw, które zostały zakwalifikowane jako należące do jednego z charakterystycznych typów działalności turystycznej. Zgodnie z raportem z badania przeprowadzonego przez profesjonalne przedsiębiorstwo specjalizujące się w tego typu badaniach, respondenci wskazywali m.in. na to, że poszukiwane dane są zbyt poufne, aby się nimi dzielić lub zbyt ingerujące w sytuację ich przedsiębiorstwa, dlatego większość odmówiła odpowiedzi na takie pytania. W efekcie badanie pilotażowe nie dostarczyło podstaw do oszacowania wskaźników wartości dodanej w jakikolwiek uznany sposób oraz do kontynuowania badań w tym zakresie na większą skalę.

Dlatego zespół projektowy proponuje zastosowanie zregionalizowanej metody input-output (szczegóły w rozdziale 5.3.1), która wykorzystuje powszechnie dostępne krajowe tabele input-output do oszacowania efektów mnożnikowych turystyki na obszarach chronionych, zamiast stosowania wskaźników wartości dodanej, które są oczywiście bardzo trudne do uzyskania dla polskich regionów obszarów chronionych. Kolejnym krokiem mogłoby być zastosowanie w przyszłości zregionalizowanego podejścia input-output dla niektórych parków w niemieckiej części Euroregionu lub w Polsce – w Drawieńskim Parku Narodowym, gdzie zastosowano już niemiecką metodę szacowania skutków ekonomicznych. Pozwoliłoby to na bardziej szczegółowe porównanie obu podejść i ocenę porównywalności ich wyników. Majewski (2022) pokazał już, że podejście input-output jest wartościową alternatywą dla niemieckich obszarów chronionych, choć niekoniecznie bardziej dostępną, jeśli chodzi o koszty pozyskania danych wtórnych.

W trakcie naszego projektu zaprezentowane powyżej podejście nie mogło zostać przetestowane w pełnym zakresie, przede wszystkim w odniesieniu do modułowej konstrukcji kwestionariusza, ze względu na liczne ograniczenia narzucone podczas pandemii COVID-19 w 2020 i 2021 r. W pełni uzasadnione jest zatem kontynuowanie badań nad opracowaniem bardziej przystępnego podejścia do szacowania regionalnych skutków ekonomicznych turystyki na obszarach chronionych w Polsce, które zapewni wyniki porównywalne w skali międzynarodowej.

5.6. Podsumowanie częściowe

Regionalne efekty ekonomiczne turystyki na obszarach chronionych są ważnym wskaźnikiem funkcji rekreacyjnej obszarów chronionych, jak również ich wkładu w rozwój regionalny i tworzenie miejsc pracy w często słabych strukturalnie, peryferyjnych, wiejskich regionach terenów chronionych. Te ekonomiczne oddziaływania dostarczają istotnych argumentów na rzecz obszarów chronionych, a także pozytywnie wpływają na postawy lokalnych społeczności wobec tych terenów. Z tych powodów wartości te mają duże znaczenie zarówno dla decydentów politycznych, jak i administracji obszarów chronionych. Jednakże, ze względu na złożoność ich szacowania oraz wymagane zestawy danych, które w większości muszą być generowane oddzielnie dla każdego obszaru chronionego, ocena regionalnego wpływu ekonomicznego turystyki na obszarach chronionych jest daleka od doskonałości. Stan badań nad regionalnymi skutkami ekonomicznymi jest zróżnicowany pomiędzy Polską a Niemcami. Podczas gdy szczególnie polskie parki narodowe (m.in. ze względu na wymagane opłaty za wstęp do niektórych parków) dysponują stosunkowo dobrą bazą danych na temat ich odwiedzalności, to niemieckie obszary takimi danymi nie dysponują. Z kolei te dostępne w Polsce dane dotyczące odwiedzalności nie były dotychczas wykorzystywane do szacowania ekonomicznego wpływu turystyki parkowej w Polsce (poza badaniem pilotażowym), podczas gdy w Niemczech w ostatnich dwóch dekadach powstała standardowa metoda (głównie autorstwa Joba i in.), która do 2022 r. została zastosowana w zasadzie do wszystkich niemieckich parków narodowych i rezerwatów biosfery, a nawet niektórych parków przyrody. W niniejszym badaniu zaadaptowano niemieckie podejście do warunków istniejących w polskich parkach narodowych i po raz pierwszy oszacowano regionalny wpływ ekonomiczny turystyki w Wolińskim Parku Narodowym, wykorzystując zregionalizowaną tabelę przepływów międzygałęziowych do oszacowania efektów mnożnikowych, w przeciwieństwie do niemieckiego podejścia opartego na wskaźnikach tworzenia wartości dodanej. W Wolińskim Parku Narodowym odnotowano 691 741 osobodni rocznie, z czego 91,4% stanowią turyści. Turyści wydali 2,5 razy więcej na osobę i dzień w porównaniu z wycieczkowiczami (270 zł vs 110 zł lub 59,2 euro vs 23,5 euro). W rezultacie przychód brutto wyniósł 181,68 mln zł (38,85 mln euro), co wygenerowało regionalny dochód uzyskany na podstawie szacunków input-output w wysokości 364,65 mln zł rocznie (77,98 mln euro) i co stanowiło ekwiwalent zatrudnienia dla około 7500 osób. Wyniki te podkreślają regionalne znaczenie gospodarcze wizyt w Wolińskim Parku Narodowym dla otaczającego go regionu.

W niemieckiej części Euroregionu oszacowano wpływ ekonomiczny turystyki w Rezerwacie Biosfery Schorfheide-Chorin. Stworzyło to możliwość porównania tych wyników ze stosunkowo niedawną oceną z roku 2017/18, która została wykonana tą samą metodą. Pozwoliło to również na oszacowanie oddziaływania pandemii COVID-19 na strukturę ruchu turystycznego rezerwatu biosfery i wielkość skutków ekonomicznych (patrz: rozdział 6). Nasze szacunki wykazały 2,54 mln osobodni w Rezerwacie Biosfery Schorfheide-Chorin. Jeśli chodzi o typy odwiedzających, to 33,1% osobodni zostało wygenerowanych przez turystów,

64,0% przez wycieczkowiczów i 2,0% przez lokalnych mieszkańców z terenu rezerwatu. Wycieczkowicze wydali średnio 27,80 euro na osobodzień w rezerwacie biosfery, podczas gdy turyści – 65,50 euro na osobodzień. Średnie dzienne wydatki odwiedzających sensu stricto rezerwat biosfery były niższe w porównaniu z odwiedzającymi sensu largo. Powiązanie liczby osobodni z wzorcami wydatków odwiedzających umożliwiło oszacowanie całkowitego przychodu brutto w wysokości 101,14 mln euro wygenerowanego przez odwiedzających rezerwat biosfery i regionalnego dochodu w wysokości 49,99 mln euro rocznie, co odpowiadało ekwiwalentowi zatrudnienia 2311 osób. Liczby te nie potwierdzają dużego regionalnego znaczenia gospodarczego turystyki i rekreacji w Rezerwacie Biosfery Schorfheide-Chorin, zwłaszcza że około jednej piątej tych wpływów gospodarczych może być przypisanych odwiedzającym sensu stricto, czyli o wysokim stopniu pokrewieństwa z rezerwatem biosfery – wpływy te nie miałyby miejsca, gdyby chroniony obszar nie istniał.

Literatura

- Archer B., Fletcher J. E. (1996). The economic impact of tourism in the Seychelles. *Annals of Tourism Research*, 23(1), 32–47. [https://doi.org/10.1016/0160-7383\(95\)00041-0](https://doi.org/10.1016/0160-7383(95)00041-0).
- Archer B. H. (1977). *Tourism Multipliers: The State of the Art*. Bangor: University of Wales Press.
- Arnberger A., Eder R., Alex B., Preisel H., Husslein M. (2019). National park affinity segments of overnight tourists differ in satisfaction with, attitudes towards, and specialization in, national parks: results from the Bavarian Forest National Park. *Journal of Nature Conservation*, 47, 93–102. <https://doi.org/10.1016/j.jnc.2018.09.005>.
- Arnberger A., Eder R., Alex B., Sterl P., Burns R. C. (2012). Relationships between national-park affinity and attitudes towards protected area management of visitors to the Gesäuse National Park, Austria. *Forest Policy and Economics*, 19, 48–55. <https://doi.org/10.1016/j.forpol.2011.06.013>.
- Arnegger J. (2014). *Protected Areas, the Tourist Bubble and Regional Economic Development* (= Würzburger Geographische Arbeiten, 110). Würzburg: Würzburg University Press.
- Backhaus N., Buser C., Butticaz M., Jorio D., Speich M. (2013). *Wirtschaftliche Auswirkungen des Sommertourismus im UNESCO Biosphärenreservat Val Müstair Parc Naziunal*. Zürich: Universität Zürich.
- Barbier E. B. (1991). Environmental degradation in the Third World. W: D. Pearce (red.), *Blueprint 2. Greening the world economy*. London: Earthscan, s. 75–108.
- Bayer J., Fehring A., Lehar G., Jurgeit F., Leitner T. (2017). The Relevance of Visitors' National Park Affinity for Effective Visitor Management in Protected Areas. W: J. N. Albrecht (red.), *Visitor Management in Tourism Destinations*. Wallingford: CABI, s. 75–87.
- Bibelriether H., Diepolder U., Wimmer B. (1997). *Studie über bestehende und potentielle Nationalparke in Deutschland*. Bonn–Bad Godesberg: Angewandte Landschaftsökologie.
- Bodnár R. (2006). Economic and Social Effects of the Development of Recreation and Environmentally Sound Tourism through the Example of a Hungarian National Park. *Exploring the Nature of Management*, 3, 383–384.
- Bołtromiuk A. (2010). Ekonomiczny kontekst funkcjonowania Białowieskiego Parku Narodowego i sąsiadujących gmin. *Więś i Rolnictwo*, 4(149), 130–155.

- Bołtromiuk A. (2011). *Gospodarcze i społeczne aspekty funkcjonowania sieci Natura 2000 w parkach narodowych. Zrównoważony rozwój obszarów przyrodniczo cennych*. Białystok: Wyższa Szkoła Ekonomiczna w Białymstoku.
- Bożętka B. (1995). Antropopresja na obszarze Wolińskiego Parku Narodowego na tle konfliktowości i problemu sąsiedztwa. *Klify*, 2, 51–54.
- Buchwał A., Fidelus J. (2010). Monitoring ruchu turystycznego przy użyciu czujników ruchu na przykładzie Tatrzańskiego i Babiogórskiego Parku Narodowego. W: Z. Krzan (red.), *Nauka a zarządzanie obszarem Tatr i ich otoczeniem*. T. 3. Człowiek i środowisko. Materiały IV Konferencji Przyroda Tatrzańskiego Parku Narodowego a Człowiek, Zakopane, 14–16 października 2010. Zakopane: Wydawnictwa TPN, s. 45–54.
- Bundesministerium für Wirtschaft und Energie (BMWi) (2013). *Tagesreisen der Deutschen. Grundlagenuntersuchung*. Berlin (https://www.bmwk.de/Redaktion/DE/Publikationen/Studien/tagesreisen-der-deutschen.pdf?__blob=publicationFile&v=3; dostęp: 10.06.2022).
- Cihar M., Stankova J. (2006). Attitudes of stakeholders towards the Podyji/Thaya River Basin National Park in the Czech Republic. *Journal of Environmental Management*, 81(3), 273–285. <https://doi.org/10.1016/j.jenvman.2005.11.002>.
- Dixon J. A., Sherman P. B. (1990). *Economics of protected areas. A new look at benefits and costs*. Washington, D.C.: Island Press.
- Dwif-Consulting GmbH (2022). *Corona-Kompass. Schlüsselkennziffern für den Tourismus*. (https://www.dwif.de/images/Corona/Kompass_2022/dwif_Corona_Kompass_2022_Update_Mrz.pdf; dostęp: 3.06.2022).
- Dwyer L., Forsyth P., Dwyer W. (2010). *Tourism Economics and Policy*. Bristol: Channel View.
- Eagles P. F. J. (2007). Foreword by Paul Eagles. W: L. Kajala, A. Almik, R. Dahl, L. Dikšaitė, J. Erkkonen, P. Fredman, F. Søndergaard Jensen, K. Karoles, T. Sievänen, H. Skov-Petersen, O. I. Vistad, P. Wallsten, *Visitor monitoring in nature areas – a manual based on experiences from the Nordic and Baltic countries* (= TemaNord 2007, 534). Stockholm: Swedish Environmental Protection Agency Naturvårdsverket, s. 6–7 (<http://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:norden:org:diva-2158>; dostęp: 15.06.2022).
- Emerton L., Bishop J., Thomas L. (2006). *Sustainable Financing of Protected Areas: A global review of challenges and options*. IUCN: Gland, Switzerland.
- Fletcher J. E. (1989). Input-output Analysis and Tourism Impact Studies. *Annals of Tourism Research*, 16(4), 514–529. [https://doi.org/10.1016/0160-7383\(89\)90006-6](https://doi.org/10.1016/0160-7383(89)90006-6).
- Flückiger V. (2000). *Öffentliche Güter – Offene Fragen. Die Theorie der öffentlichen Güter in aktuellen Diskussionen der Raumordnungspolitik*. Zürich: Professur für Raumordnung ETH Zürich.
- Hanley N., Barbier E. B. (2009). *Pricing nature. Cost-benefit analysis and environmental policy*. Cheltenham: Edward Elgar.
- Harmáčková Z. V., Brožková H., Krsová M., Cepáková Š., Dvorščík P., Křenová Z., Braniš M. (2016). Gaps in socio-economic research in Šumava National Park, Czech Republic. *Silva Gabreta*, 22, 111–124.
- Harrer B., Scherr S. (2002). *Ausgaben der Übernachtungsgäste in Deutschland* (= Schriftenreihe des dwif, 49). München: dwif.
- Harrer B., Scherr S. (2010). *Ausgaben der Übernachtungsgäste in Deutschland* (= Schriftenreihe des dwif, 53). München: dwif.
- Hornback K. E., Eagles P. F. J. (1999). *Guidelines for public use measurement and reporting at parks and protected areas*. Gland/Cambridge: IUCN.

- Huhtala M., Kajala L., Vatanen E. (2010). *Local economic impacts of national park visitors' spending in Finland: The development process of an estimation method* (= Working Papers of the Finnish Forest Research Institute, 149). Vantaa: Finnish Forest Research Institute.
- Janowski I. (2005). Natężenie i struktura ruchu turystycznego na szlakach Świętokrzyskiego Parku Narodowego. W: A. Hibszer, J. Partyka (red.), *Między ochroną przyrody a gospodarką – bliżej ochrony. Konflikt człowiek–przyroda na obszarach prawnie chronionych w Polsce*. Sosnowiec–Ojców: Polskie Towarzystwo Geograficzne Oddział Katowicki, s. 96–107.
- Job H. (2008). Estimating the regional economic impact of tourism to national parks. Two case studies from Germany. *Gaia*, 17(S1), 134–142. <https://doi.org/10.14512/gaia.17.S1.11>.
- Job H., Bittlingmaier S., Engelbauer M., Majewski L., Woltering M. (2023). *Tourismus und seine regionalökonomischen Effekte in deutschen Biosphärenreservaten* (= BfN-Skripten). Bonn-Bad Godesberg: Bundesamt für Naturschutz (w przygotowaniu).
- Job H., Harrer B., Metzler D., Hajizadeh-Alamdary D. (2005). *Ökonomische Effekte von Großschutzgebieten. Untersuchung der Bedeutung von Großschutzgebieten für den Tourismus und die wirtschaftliche Entwicklung der Region* (= BfN-Skripten, 135). Bonn-Bad Godesberg: Bundesamt für Naturschutz.
- Job H., Harrer B., Metzler D., Hajizadeh-Alamdary D. (2006). *Ökonomische Effekte von Großschutzgebieten. Leitfaden zur Erfassung der regionalwirtschaftlichen Wirkungen des Tourismus in Großschutzgebieten* (= BfN-Skripten, 151). Bonn-Bad Godesberg: Bundesamt für Naturschutz.
- Job H., Kraus F., Merlin C., Woltering M. (2013). *Wirtschaftliche Effekte des Tourismus in Biosphärenreservaten Deutschlands* (= Naturschutz und biologische Vielfalt, 134). Bonn-Bad Godesberg: Landwirtschaftsverlag.
- Job H., Majewski L., Engelbauer M., Bittlingmaier S., Woltering M. (2021). Establishing a standard for park visitation analyses: Insights from Germany. *Journal of Outdoor Recreation and Tourism*, 35, 100404. <https://doi.org/10.1016/j.jort.2021.100404>.
- Job H., Merlin C., Metzler D., Schamel J., Woltering M. (2016). *Regionalwirtschaftliche Effekte durch Naturtourismus in deutschen Nationalparks als Beitrag zum Integrativen Monitoring-Programm für Großschutzgebiete* (= BfN-Skripten, 431). Bonn-Bad Godesberg: Bundesamt für Naturschutz.
- Job H., Metzler D., Vogt L. (2003). *Inwertsetzung alpiner Nationalparke. Eine regionalwirtschaftliche Analyse des Tourismus im Alpenpark Berchtesgaden* (= Münchner Studien zur Sozial- und Wirtschaftsgeographie, 43). Kallmünz/Regensburg: Lassleben.
- Job H., Woltering M., Harrer B. (2009). *Regionalökonomische Effekte des Tourismus in deutschen Nationalparks* (= Naturschutz und biologische Vielfalt, 76). Bonn-Bad Godesberg: Landwirtschaftsverlag.
- Juffe-Bignoli D., Burgess N., Bingham H., Belle E., de Lima M., Deguignet M., Bertzky B., Milam A., Martinez-Lopez J., Lewis E., Eassom A., Wicander S., Geldmann J., van Soesbergen A., Arnell A., O'Connor B., Shi Y., Danks F., MacSharry B., Kingston N. (2014). *Protected Planet Report 2014*. Cambridge: UNEP-WCMC.
- Kleinhenz G. (1982). *Fremdenverkehr und Nationalpark. Die fremdenverkehrswirtschaftliche Bedeutung des Nationalparks Bayerischer Wald*. Grafenau: Verein d. Freunde d. Ersten Dt. Nationalparks Bayer. Wald e.V.
- Koontz L., Cullinane T. C., Ziesler P., Olson J., Meldrum B. (2017). Visitor spending effects: assessing and showcasing America's investment in national parks. *Journal of Sustainable Tourism*, 25(12), 1865–1876. <https://doi.org/10.1080/09669582.2017.1374600>.

- Kraus F. (2015). *Nachhaltige Regionalentwicklung im Biosphärenreservat Rhön – Regionale Wertschöpfungsketten diskutiert am Beispiel der Dachmarke Rhön* (= Würzburger Geographische Arbeiten, 114). Würzburg: Würzburg University Press.
- Kravka T., Klika L., Dohnal D., Vidlařová Š., Špaček O. (2019). *Badania socjoekonomiczne frekwencji w karkonoskich parkach narodowych*. Praga: MindBridge Consulting.
- Kulczyk-Dynowska A. (2015a). Przestrzenne i finansowe aspekty funkcjonowania Białowieskiego Parku Narodowego. *Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu*, 391, 167–174. <https://doi.org/10.15611/PN.2015.391.17>.
- Kulczyk-Dynowska A. (2015b). The spatial and financial aspects of a protected area as exemplified by the Roztocze National Park. *Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu*, 394, 45–53. <https://doi.org/10.15611/pn2015.394.05>.
- Küpfer I. (2000). *Die regionalwirtschaftliche Bedeutung des Nationalparktourismus untersucht am Beispiel des Schweizerischen Nationalparks* (= Nationalpark-Forschung in der Schweiz, 90). Zerne: Schweizerischer Nationalpark.
- Leontief W. W. (1936). Quantitative Input and Output Relations in the Economic Systems of the United States. *The Review of Economics and Statistics*, 18(3), 105–125. <https://doi.org/10.2307/1927837>.
- Leung Y.-F., Spenceley A., Hvenegaard G., Buckley R. (red.) (2018). *Tourism and visitor management in protected areas: Guidelines for sustainability* (= Best Practice Protected Area Guidelines Series, 27). IUCN: Gland.
- Macias A., Karmowska E., Bogajewski T. (1995). Antropopresja na obszarze Wolińskiego Parku Narodowego i jego obrzeża pod względem ilościowym i jakościowym. *Klify*, 2, 55–82.
- Majewski L. (2022). *Methodik regionalökonomischer Wirkungsanalysen des Tourismus in Schutzgebieten: Applikation der Input-Output-Analyse zur Adaption an internationale Standards am Fallbeispiel Biosphärengebiet Schwarzwald* (= Würzburger Geographische Arbeiten, 126). Würzburg: University of Würzburg Press (w przygotowaniu).
- Maschke J. (2005). *Tagesreisen der Deutschen* (= Schriftenreihe des dwif, 50). München: dwif.
- Mayer M. (2013). *Kosten und Nutzen des Nationalparks Bayerischer Wald. Eine ökonomische Bewertung unter Berücksichtigung von Tourismus und Forstwirtschaft*. München: oekom.
- Mayer M., Job H. (2014). The economics of protected areas – A european perspective. *Zeitschrift für Wirtschaftsgeographie*, 58(2–3), 73–97. <https://doi.org/10.1515/zfw.2014.0006>.
- Mayer M., Müller M., Woltering M., Arnegger J., Job H. (2010). The Economic Impact of Tourism in Six German National Parks. *Landscape and Urban Planning*, 97(2), 73–82. <https://doi.org/10.1016/j.landurbplan.2010.04.013>.
- Mayer M., Stoll-Kleemann S. (2016). Naturtourismus und die Einstellung der lokalen Bevölkerung gegenüber Großschutzgebieten. *Natur und Landschaft*, 91(1), 20–25.
- Mayer M., Stoll-Kleemann S. (2020). Tourismus und Regionalentwicklung innerhalb und außerhalb ostdeutscher Großschutzgebiete. W: S. Becker, M. Naumann (red.), *Regionalentwicklung in Ostdeutschland. Dynamiken, Perspektiven und der Beitrag der Humangeographie*. Berlin: Springer, s. 481–495.
- Mayer M., Vogt L. (2016). Economic effects of tourism and its influencing factors. An overview focusing on the spending determinants of visitors. *Zeitschrift für Tourismuswissenschaft*, 8(2), 169–198. <https://doi.org/10.1515/tw-2016-0017>.
- Mayer M., Woltering M. (2008). Angebotsseitige Analyse des Tourismus in der Nationalparkregion Bayerischer Wald. W: H. Job (red.), *Die Destination Nationalpark Bayerischer Wald als regionaler Wirtschaftsfaktor*. Grafenau: Nationalparkverwaltung Bayerischer Wald, s. 66–99.

- Mayer M., Woltering M. (2017). Nature tourism in Germany's protected areas. W: J. S. Chen, N. K. Prebensen (red.), *Nature Tourism*. Abingdon: Routledge, s. 131–145.
- Mayer M., Woltering M. (2018). Assessing and valuing the recreational ecosystem services of Germany's national parks using travel cost models. *Ecosystem Services*, 31(Part C), 371–386. <https://doi.org/10.1016/j.ecoser.2017.12.009>.
- Merlin C. (2017). *Tourismus und nachhaltige Regionalentwicklung in deutschen Biosphärenreservaten* (= Würzburger Geographische Arbeiten, 118). Würzburg: Würzburg University Press.
- Miązek P. (2020). Przyczyny zróżnicowania ruchu turystycznego w polskich parkach narodowych. *Turyzm*, 30(1), 71–83. <https://doi.org/10.18778/0867-5856.30.1.08>.
- Michniak D. (2018). *Wpływ wybranych parków narodowych Polski na kierunki rozwoju lokalnego* (niepublikowana praca dyplomowa na Wydziale Geografii i Geologii Uniwersytetu Jagiellońskiego). Kraków.
- Mika M., Zawilińska B., Ptaszycka-Jackowska D., Pawlusiński R. (2015). *Park narodowy a gospodarka lokalna: Model relacji ekonomicznych na przykładzie Babiogórskiego Parku Narodowego*. Kraków: Instytut Geografii i Gospodarki Przestrzennej Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Moraru A.-D., Duhnea C., Barbulescu A., Juganaru M., Juganaru I.-D. (2021). Residents' Attitude toward Tourism – Do the Benefits Outweigh the Downsides? The Case of Constanta, Romania. *Sustainability*, 13(2), 882. <https://doi.org/10.3390/su13020882>.
- Munasinghe M. (1992). Biodiversity Protection Policy: Environmental Valuation and Distribution Issues. *Ambio*, 21(3), 227–236.
- Naidoo R., Gerkey D., Hole D., Pfaff A., Ellis A. M., Golden C. D., Herrera D., Johnson K., Mulligan M., Ricketts T. H., Fisher B. (2019). Evaluating the impacts of protected areas on human well-being across the developing world. *Science Advances*, 5, eaav3006. <https://doi.org/10.1126/sciadv.aav3006>.
- Nationalpark Unteres Odertal (red.) (2017). *Die Wertschöpfung des Tourismus im Nationalpark Unteres Odertal*. Schwedt/O. – OT Criewen: Nationalpark Unteres Odertal.
- Nationalparkverwaltung Bayerischer Wald, Nationalparkverwaltung Šumava (red.) (2020). *Grenzüberschreitendes sozioökonomisches Monitoring in den Nationalparks Bayerischer Wald und Šumava in den Jahren 2017–2019*. Grafenau/Vimperk: Nationalparkverwaltung Bayerischer Wald/Nationalparkverwaltung Šumava.
- Nationalpark-Verwaltung Hainich (red.) (2019). *Bedeutung des Nationalparks für die touristische Entwicklung der Welteberregion Wartburg Hainich* (= Erforschen Band, 7). Bad Langensalza: Nationalpark-Verwaltung Hainich.
- Nestorová Dická J., Gessert A., Bryndzová L., Telbisz T. (2020). Behavioural Survey of Local Inhabitants' Views and Attitudes about Slovak Karst National Park in Slovakia. *Sustainability*, 12(23), 10029. <https://doi.org/10.3390/su122310029>.
- OECD (2022). *Input-Output Tables (IOTs) 2018 edition* (<https://stats.oecd.org/Index.aspx?DataSetCode=IOTS>; dostęp: 7.02.2022).
- Pascual U., Muradian R., Brander L., Gomez-Baggethun E., Martin-Lopez B., Verma M., Armsworth P., Christie M., Cornelissen H., Epink F., Farley J., Loomis J. B., Pearson K., Perrings C. A., Polasky S. (2010). Chapter 5: The economics of valuing ecosystem services and biodiversity. W: P. Kumar (red.), *The economics of ecosystems and biodiversity: Ecological and Economic Foundation*. London: Earthscan, s. 183–256.
- Pater B. (2020). *Ekonomiczne uwarunkowania funkcjonowania parków narodowych w Polsce*. Warszawa: Difin.
- Pater B., Zawilińska B. (2014). Zmiany w finansowaniu parków narodowych w Polsce na przykładzie Babiogórskiego oraz Ojcowskiego Parku Narodowego. *Ekonomia i Środowisko*, 1(48), 164–177.

- Phillips A. (1998). *Economic Values of Protected Areas: Guidelines for Protected Area Managers*. Gland: IUCN.
- Pociask-Karteczka J., Baścik M., Czubernat S. (2002). Ruch turystyczny w Tatrzańskim Parku Narodowym w latach 1993–2005. W: J. Partyka (red.), *Użytkowanie turystyczne parków narodowych*. Warszawa: Instytut Ochrony Przyrody PAN, s. 385–403.
- Prędko R., Demko T. (2021). Ruch turystyczny w Bieszczadzkiem Parku Narodowym w latach 2018–2020. *Roczniki Bieszczadzkie*, 29, 143–158.
- Quesnay F. (1969 [1759]). *Tableau économique des Physiocrates*. Paris: Calmann Levy.
- Rein H., Baláš M. (2015). *Die Wertschöpfung des Tourismus im Nationalpark Unteres Odertal. Vergleichsstudie 2007/08 – 2013/14*. Eberswalde: Nationalpark Unteres Odertal.
- Rein H., Schneider N. (2009). *Die Wertschöpfung des Tourismus im Nationalpark Unteres Odertal*. Schwedt: Nationalpark Unteres Odertal.
- Rogowski M. (2018a). Czasoprzestrzenny rozkład ruchu turystycznego na szczycie Śnieżki w 2015 roku. *Prace Geograficzne*, 154, 107–125. <https://doi.org/10.4467/20833113PG.18.011.9443>.
- Rogowski M. (2018b). System Monitoringu ruchu turystycznego (SMrt) w Parku Narodowym Gór Stołowych dla potrzeb badań przestrzeni turystycznej. *Prace i Studia Geograficzne*, 63(3), 153–172.
- Rogowski M. (2019). Przepustowość szlaków turystycznych na Szczelińcu Wielkim i Błędnym Skałach w Parku Narodowym Gór Stołowych. *Leśne Prace Badawcze*, 80(2), 125–135. <https://doi.org/10.2478/frp-2019-0011>.
- Rogowski M. (2020). Monitoring System of tourist traffic (MSTT) for tourists monitoring in mid-mountain national park, SW Poland. *Journal of Mountain Science*, 17, 2035–2047. <https://doi.org/10.1007/s11629-019-5965-y>.
- Rogowski M., Piotrowski K. (2022). Assessment and Accuracy Improvement of Pyroelectric Sensors (Eco-Counter) Based on Visitors Count in National Park. The Case: Monitoring System of Tourist Traffic in Stołowe Mountains National Park, Poland. *Environmental and Climate Technologies*, 26, 182–198. <https://doi.org/10.2478/rtuect-2022-0015>.
- Rogowski M., Potocka I., Piotrowski K., Małek B. (2019). System monitoringu ruchu turystycznego (SMrt) w Parku Narodowym Gór Stołowych – aplikacyjność w badaniach przestrzeni turystycznej. Proceedings of the scientific conference: *Rola funduszu leśnego w rozwoju badań naukowych w parkach narodowych*, Krzywe, 24–25.10.2019 (https://www.wigry.org.pl/kronika/konferencja_2019/konferencja/prezentacje/system_monitoringu_ruchu_turystycznego_w_parku_narodowym_gor_stolowych.pdf; dostęp: 3.05.2022).
- Rogowski M., Rusztecka-Rodziewicz M. (2021). Impact of the COVID-19 pandemic on tourist behaviour and number in the Karkonosze National Park. *Opera Corcontica*, 58, 27–44.
- Rommel K. (1998). *Methodik umweltökonomischer Bewertungsverfahren. Kosten und Nutzen des Biosphärenreservates Schorfheide-Chorin (= Volkswirtschaftliche Schriften Univ. Kaiserslautern, 16)*. Regensburg: Transfer-Verlag.
- Schneider J., Ruda A., Blahová M. (2021). Stakeholders' Perception of the Impact of the Declaration of New Protected Areas on the Development of the Regions Concerned, Case Study: Czech Republic. *Forests*, 12(5), 580. <https://doi.org/10.3390/f12050580>.
- Semczuk M., Majewski K., Gil A. (2014). Uwarunkowania i kierunki zmian ruchu turystycznego w Gorczańskim Parku Narodowym. *Ochrona Beskidów Zachodnich*, 5, 47–60.
- Sikorski M. (2009). Antropoprosja i jej skutki geomorfologiczne w obrębie szlaków turystycznych w Świętokrzyskim Parku Narodowym. *Studia i Materiały Centrum Edukacji Przyrodniczo-Leśnej*, 11(4[23]), 238–245.

- Sinclair M., Mayer M., Woltering M., Ghermandi A. (2020). Valuing nature-based recreation using a crowdsourced travel cost method: a comparison to onsite survey data and value transfer. *Ecosystem Services*, 45, 101165. <https://doi.org/10.1016/j.ecoser.2020.101165>.
- Soltys-Lelek A., Rozkowski J., Lelek K. (2010). Wpływ antropopresji na środowisko biotyczne i abiotyczne stref źródłiskowych na obszarze Ojcowskiego Parku Narodowego i jego otuliny. *Prądnik. Prace i Materiały Muzeum im. Prof. Wł. Szafera*, 20, 377–394.
- Spenceley A., Schägner J. P., Engels B., Cullinane T. C., Engelbauer M., Erkkonen J., Job H., Kajala L., Majewski L., Metzler D., Mayer M., Rylance R., Scheder N., Smith-Christensen C., Beraldo Souza T., Woltering M. (2021). *Visitors count! Guidance for protected areas on the economic analysis of visitation*. Paris/Bonn: UNESCO, BfN, EU JRC.
- Spychała A., Graja-Zwolińska S. (2014). Monitoring ruchu turystycznego w parkach narodowych. *Barometr Regionalny. Analizy i prognozy*, 4(38), 171–177.
- Staab J., Udas E., Mayer M., Taubenböck H., Job H. (2021). Comparing established visitor monitoring approaches with triggered trail cameras images and machine learning based computer vision. *Journal of Outdoor Recreation and Tourism*, 35, 100387. <https://doi.org/10.1016/j.jort.2021.100387>.
- Statistics Poland (2020). *Baza Danych Lokalnych* (<https://bdl.stat.gov.pl/BDL/start>; dostęp: 7.02.2022).
- Steingrube W., Jeschke P. (2011). *Besuchermonitoring 2010 im Müritz-Nationalpark*. Greifswald: Selbstverlag.
- Stynes D. J., White E. M. (2006). Reflections on Measuring Recreation and Travel Spending. *Journal of Travel Research*, 45(1), 8–16. <https://doi.org/10.1177/0047287506288873>.
- UNSD (2010). *International Recommendations for Tourism Statistics 2008* (= Studies in Methods Series M, 83/Rev.1). New York: United Nations.
- Urbaniaak A., Mazur B. (2014). Profil turysty odwiedzającego Zakopane i Tatrzański Park Narodowy. *Studia Periegetica*, 12(2), 25–36.
- Wagner J. E. (1997). Estimating the economic impacts of tourism. *Annals of Tourism Research*, 24(3), 592–608. [https://doi.org/10.1016/S0160-7383\(97\)00008-X](https://doi.org/10.1016/S0160-7383(97)00008-X).
- Walas B. (red.) (2019). *Model optymalizacji funkcjonowania parków narodowych w Polsce w otoczeniu społeczno-gospodarczym*. Sucha Beskidzka: Wyższa Szkoła Turystyki i Ekologii.
- Wall Reinius S., Fredman P. (2007). Protected Areas as Attractions. *Annals of Tourism Research*, 34(4), 839–854. <https://doi.org/10.1016/j.annals.2007.03.011>.
- Walras L. (1874). *Éléments d'Économie Politique Pure*. Lausanne: L. Corbaz.
- Watson P., Wilson J., Thilmany D., Winter S. (2007). Determining economic contributions and impacts: What is the difference and why do we care? *The Journal of Regional Analysis and Policy*, 27(2), 1–15.
- Wieniawska-Raj B. (2010). Dynamika ruchu turystycznego w Karkonoskim Parku Narodowym. *Opera Corcontica*, 44(2), 593–602.
- Wölfle F., Preisel H., Heinlein V., Türk S., Arnberger A. (2016). *Abschlussbericht zum Sozioökonomischen Monitoring 2014–2015. Besuchermonitoring und regionalwirtschaftliche Effekte im Nationalpark Eifel*. Köln/Wien: Deutsche Sporthochschule, Universität für Bodenkultur Wien (BOKU).
- Woltering M. (2012). *Tourismus und Regionalentwicklung in deutschen Nationalparks: Regionalwirtschaftliche Wirkungsanalyse des Tourismus als Schwerpunkt eines sozioökonomischen Monitoringsystems* (= Würzburger Geographische Arbeiten, 108). Würzburg: Geographische Gesellschaft Würzburg.
- Worboys G. L. (2015). Konzept, purpose and challenges. W: G. L. Worboys, M. Lockwood, A. Kothari, S. Feary, I. Pulsford (red.), *Protected area governance and management*. Canberra: ANU Press, s. 9–42.

- Zawilińska B. (2021). Metody badania ruchu turystycznego i konsumpcji usług turystycznych w polskich parkach narodowych. *Studies of the Industrial Geography Commission of the Polish Geographical Society*, 35(3), 41–61. <https://doi.org/10.24917/20801653.353.3>.
- Zbaraszewski W. (2013). Zmiana modelu finansowania parków narodowych. *Folia Pomeranae Universitatis Technologiae Stetinensis. Oeconomica*, 71, 163–174.
- Zbaraszewski W. (2016). Finansowanie polskich parków narodowych. *Ekonomiczne Problemy Usług*, 125, 359–368. <https://doi.org/10.18276/epu.2016.125-29>.
- Zbaraszewski W., Pieńkowski D. (2022). The Regional Economic Impact of Tourism in Drawa National Park. *Economics and Environment* (w przygotowaniu).
- Zbaraszewski W., Steingrube W., Pieńkowski D. (2014). Turystyka transgraniczna na obszarach chronionych w świetle badań w Wolińskim Parku Narodowym. W: W. Zbaraszewski, D. Pieńkowski, W. Steingrube (red.), *Spoleczno-ekonomiczne uwarunkowania turystyki transgranicznej na obszarach przyrodniczo cennych*. Greifswald/Szczecin: Bogucki Wydawnictwo Naukowe, s. 95–118.
- Zhang J., Madsen B., Jensen-Butler C. (2007). Regional Economic Impacts of Tourism: The Case of Denmark. *Regional Studies*, 41(6), 839–853. <https://doi.org/10.1080/00343400701281733>.

6. Wpływ COVID-19 na odwiedziny i turystykę na obszarach chronionych w Euroregionie Pomerania

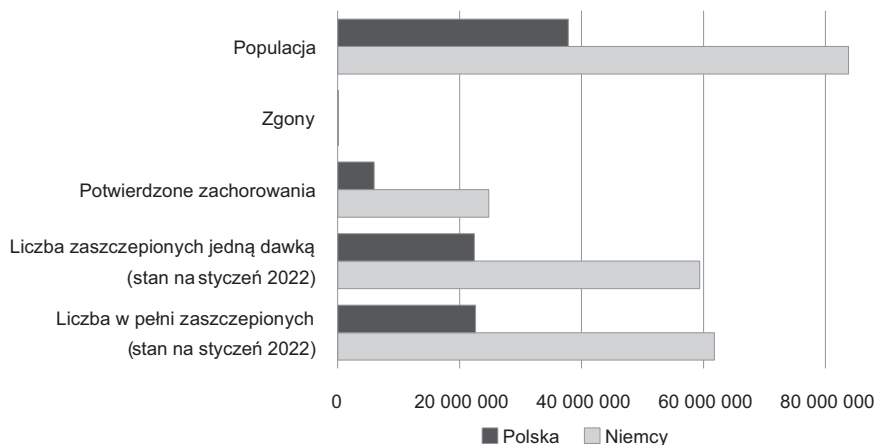
6.1. Wprowadzenie

Nie ulega wątpliwości, że najważniejszą kwestią na świecie w 2020 i 2021 r. była epidemia nowego koronawirusa SARS-CoV-2 (COVID-19). Bardzo szybko rozprzestrzenił się on na cały świat jako ogólnoswiatowa pandemia i spowodował zakłócenia na wielu płaszczyznach życia, społeczeństw i gospodarek. Oprócz ludzkich tragedii, koronawirus był emocjonalnym obciążeniem dla wielu osób, które musiały zmienić swoje codzienne życie.

Pandemię COVID-19 niewątpliwie określić można terminem czarnego łabędzia, który w naukach ekonomicznych oznacza nieoczekiwane, nieprzewidywalne zdarzenie, mające ogromny wpływ na świat, gospodarkę i społeczeństwo (Taleb, 2022). Globalne zakazy dotyczące podróży, implementacja polityki „zostań w domu”, zakazy zgromadzeń dotknęły około 90% światowej populacji, co przyczyniło się do powszechnego ograniczenia mobilności na niespotykaną dotąd skalę (Gössling i in., 2020b). Wybuch pandemii zakłócił również realizację projektu *Współpraca transgraniczna między uczelniami i wielkopowierzchniowymi obszarami chronionymi w Euroregionie Pomerania*. Takie ograniczenia uniemożliwiły realizację wszystkich zaplanowanych bezpośrednich działań badawczych, stąd polsko-niemiecki zespół badawczy zdecydował się na rozszerzenie zakresu badań o wpływ pandemii na obszary chronione Euroregionu Pomerania.

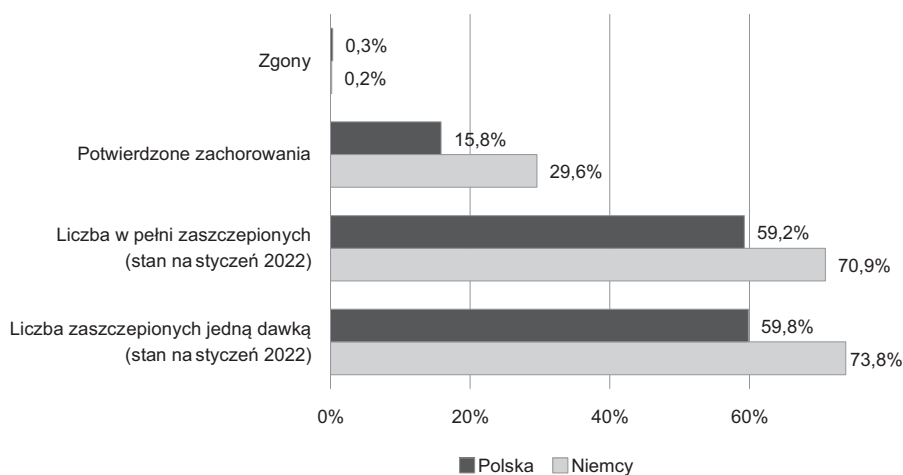
Niemcy były jednym z pierwszych krajów w Europie, które zostały dotknięte nowym wirusem. Pierwszy przypadek odnotowano 27 stycznia 2020 r. w Bawarii. W Polsce pierwszy przypadek nowego wirusa został potwierdzony 4 marca 2020 r. W związku z występowaniem pandemii zarówno rząd niemiecki, jak i polski kilkakrotnie wprowadzały ograniczenia w 2020 i 2021 r. Ryciny 6.1 i 6.2 pokazują porównanie podstawowych danych związanych z COVID-19 dla Niemiec i Polski.

W Polsce do 2 maja 2022 r. odnotowano blisko 6 mln potwierdzonych przypadków COVID-19 oraz nieznacznie ponad 116 tys. zgonów. W Niemczech liczba zachorowań i zgonów na koronawirusa była wyższa i wynosiła ponad 24,7 mln potwierdzonych przypadków i prawie 136 tys. zgonów. Jednak odnosząc to do udziału w populacji, w Niemczech odnotowano niższy udział zgonów wynoszący 0,16%, podczas gdy w Polsce wyniósł on 0,31%. Należy zaznaczyć, że potwierdzone przypadki zachorowań na COVID-19 wiążą się z liczbą wykonanych

Ryc. 6.1. Liczba zachorowań na COVID-19, zgonów i osób zaszczepionych dla Polski i Niemiec (stan na 2 maja 2022 r.)

Źródło: opracowanie własne, na podstawie danych [statista.com](https://www.statista.com).

Ryc. 6.2. Względny udział zachorowań, zgonów i osób zaszczepionych na COVID-19 w populacji Polski i Niemiec (stan na 2 maja 2022 r.)

Źródło: opracowanie własne, na podstawie danych [statista.com](https://www.statista.com).

testów, dlatego rzeczywista liczba zachorowań może być różna w poszczególnych krajach.

Odnosząc się do liczby zaszczepionych osób, Niemcy mają wyższy odsetek populacji, która została zaszczepiona przeciw COVID-19 niż Polska. Na dzień 2 maja 2022 r. około 77,5% populacji niemieckiej było w pełni zaszczepionej, podczas gdy w Polsce było to około 60%. Ponadto dawkę przypominającą szczepienia COVID-19 otrzymała 64% populacji niemieckiej, natomiast w Polsce tylko nieco ponad 31% populacji.

W celu ochrony ludności przed rozprzestrzenianiem się koronawirusa wprowadzono wiele obostrzeń. Jednym z nich było ograniczenie mobilności mające prowadzić do pozostania ludności w domu i zminimalizowania liczby kontaktów. Oczywiście ograniczenia te miały również znaczący wpływ na turystykę i wypoczynek, w tym odwiedziny na obszarach chronionych.

Jak podali Gössling i in. (2021), ze względu na zakazy podróży międzynarodowych dotyczące ponad 90% ludności świata i szeroko zakrojone ograniczenia mobilności, globalna turystyka w dużej mierze ustała w marcu 2020 r. Należy zauważyć, że przedłużony pobyt w domu może wywoływać negatywne skutki zarówno dla gospodarki światowej, jak i jednostek. Może powodować wyższe bezrobocie, niedobór żywności i problemy zdrowotne osób (Zhang i in., 2020). Dlatego też ciągła bezpieczna mobilność jest bardzo ważna także podczas pandemii, nie tylko dla stabilności ekonomicznej, ale też dla zdrowia fizycznego i psychicznego populacji.

Celem niniejszego rozdziału jest przedstawienie ekonomicznych skutków COVID-19 dla turystyki na obszarach chronionych w Euroregionie Pomerania oraz zbadanie postaw mieszkańców tych terenów w okresie pandemii. Dane ilościowe dotyczące COVID-19 uzyskano w ramach badań przedstawionych w poprzednich rozdziałach.

Niniejszy rozdział ma następującą strukturę: w podrozdziale (6.2) przedstawiono przegląd skutków pandemii koronawirusa dla turystyki w perspektywie globalnej, jak również ogólne konsekwencje dla Niemiec i Polski, w podrozdziale 6.3 zaprezentowano wyniki odpowiednio dla polskich i niemieckich obszarów chronionych w Euroregionie Pomerania, po czym przeprowadzono dyskusję (6.4) tych wyników. Krótkie podsumowanie (6.5) zamyka ten rozdział.

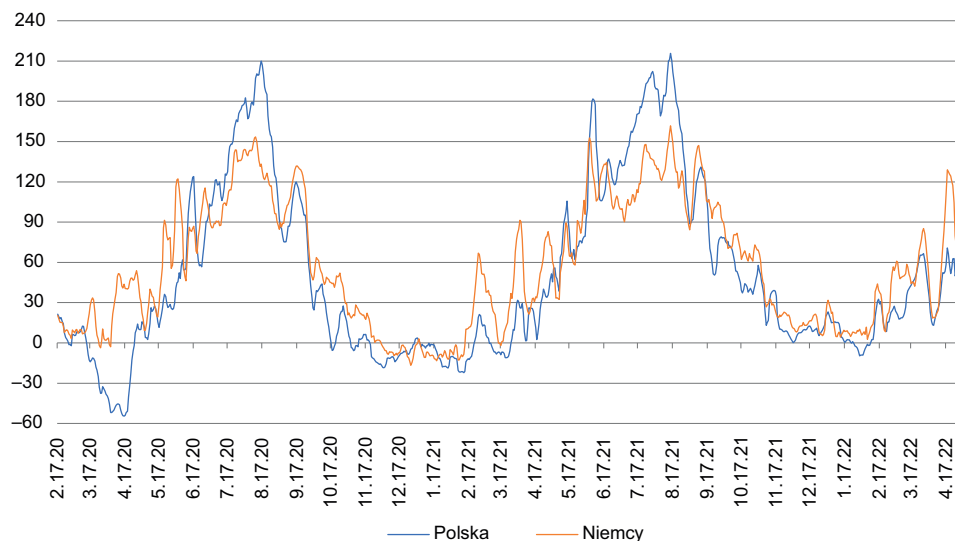
6.2. Wpływ COVID-19 na turystykę

6.2.1. Perspektywa globalna

Po dziesięcioleciach ciągłego wzrostu ruchu turystycznego, pomimo kilku globalnych kryzysów, w 2020 r. wraz z pandemią COVID-19 turystyka uległa niemal całkowitemu wstrzymaniu. Globalne ograniczenia w podróżowaniu, nakazy pozostania w domu i zakazy podróżowania dla około 90% światowej populacji spowodowały spadek przyjazdów turystów zagranicznych o 74% (Gössling i in., 2021) i stworzyły poważne zakłócenia w sektorze turystycznym z ekonomicznymi skutkami, które nigdy wcześniej nie były doświadczane. Według Światowej Organizacji Turystyki ONZ (UNWTO, 2021), globalny powrót do poziomu turystyki sprzed COVID jest oczekiwany dopiero w 2023 r. lub później. Główne bariery to ograniczenia w podróżowaniu, powolne globalne powstrzymywanie koronawirusa, niskie zaufanie podróżnych i niestabilne globalne środowisko gospodarcze.

W związku z zaistniałą sytuacją 3 kwietnia 2020 r. Google zaczął publikować raporty COVID-19 „Community Mobility Reports”, aby udokumentować, jak

społeczności przemieszczają się podczas pandemii (Fitzpatrick, DeSalvo, 2020). Mapy Google, które dostarczają zagregowanych, anonimowych danych, mają pokazać, jak bardzo uczęszczane były określone typy miejsc. Biorąc pod uwagę temat opracowania, omówiono jedynie przepływ ludności w parkach i przestrzeniach otwartych. Według Tufana i Kayaaslana (2020), dane dotyczące rekreacji na świeżym powietrzu i wizyt w parkach są bardzo ważne dla wyjaśnienia przestrzegania nakazów pobytu w domu („bezpieczniej w domu”) w czasie pandemii. Ponadto, jak już ponad dziesięć lat temu podali Rung i in. (2011), dostęp do parków i miejsc rekreacji na świeżym powietrzu zwiększa odporność społeczności na kryzysy i pomaga w procesie radzenia sobie z nimi. Badania przeprowadzone przez Samuelssona i in. (2020) w okresie pandemii potwierdzają, że naturalne otwarte przestrzenie rekreacyjne są jednym z najważniejszych miejsc odpoczynku dla osób zmagających się z kryzysem. Na rycinie 6.3 przedstawiono zmiany liczby odwiedzających parki i przestrzenie otwarte w Niemczech i Polsce od początku pandemii. Dane obejmują następujące miejsca: parki lokalne, parki narodowe, plaże publiczne, mariny, parki dla psów, place i ogrody publiczne.

Ryc. 6.3. Zmiany liczby odwiedzających parki i przestrzenie otwarte w Niemczech i Polsce w okresie pandemii (w %)

Źródło: opracowanie własne, na podstawie danych Google LLC „Google COVID-19 Community Mobility Reports”.

Rycina 6.3 pokazuje, jak zmieniła się liczba osób odwiedzających parki i przestrzenie otwarte w odniesieniu do okresu sprzed pandemii. Podstawa została ustalona przez Google jako wartość mediany dla okresu 5 tygodni, tj. od 3 stycznia do 6 lutego 2020 r.

Na początku pandemii wiele parków i otwartych przestrzeni rekreacyjnych zostało całkowicie zamkniętych. Było to szczególnie widoczne w Polsce na początku pandemii, gdzie odnotowano największy spadek w porównaniu z okresem

bazowym. Spadek liczby odwiedzających parki przekraczał 50%. Powodem były m.in. trudności w zakupie środków ochrony osobistej, obawy odwiedzających wobec ryzyka rozprzestrzeniania się COVID-19, nieznamość nowego koronawirusa przez pracowników i społeczność odwiedzanych obszarów.

Zgodnie z ogólną tendencją istnieje wyraźna sezonowość w liczbie odwiedzających parki, zarówno w Polsce, jak i w Niemczech. Okres letni sprzyja pobytom w parkach i aktywności fizycznej, natomiast zimą aktywność ta znacznie spada. Zaobserwowano to też w okresie pandemii. Warto zauważyć, że w Niemczech zarówno spadki, jak i wzrosty liczby odwiedzających parki były mniejsze niż w Polsce. Co ciekawe, największy wzrost liczby odwiedzających odnotowano 15 sierpnia 2021 r., zarówno dla Polski, jak i Niemiec. Można przypuszczać, że wpływ na to mogło mieć święto Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny, które jest głównym świętem chrześcijańskim obchodzonym w Polsce i w części Niemiec.

Rice i Pan (2021) wskazują, że raporty COVID-19 „Community Mobility Reports”, uwzględniają tylko część zmian w liczbie odwiedzających parki podawanych przez Google. W wytycznych dotyczących interpretacji zbioru danych dostarczonych przez Google można znaleźć uwagę, że w wielu regionach dane na temat parków i przestrzeni otwartych cechują duże wahania dzienne. Jest to spowodowane tym, że na odwiedziny w parkach duży wpływ ma pogoda, weekendy/dni robocze i występujące święta. Ponadto po okresie zamknięcia spowodowanym ograniczeniami z powodu występowania COVID-19 ludzie chcieli przebywać na obszarach zielonych i mieć bezpośredni kontakt z naturą, ponieważ czuli się spokojniejsi i bardziej zadowoleni. Wiele badań wskazuje, że odwiedzanie parków jest silnie powiązane ze wskaźnikami dobrobytu w całym okresie życia (Thomson i in., 2013; Holland i in., 2018; Dzhambov i in., 2020).

Branża turystyczna musiała dostosować się do ograniczeń w podróżach międzynarodowych wprowadzonych od 2020 r. w związku z rozprzestrzenianiem się COVID-19 (UNCTAD, 2021). Doprowadziło to głównie do wzrostu liczby podróży krajowych w 2021 r. oraz do utrzymującego się wyzwania dla turystyki międzynarodowej. Podsumowując, turystyka międzynarodowa zaczęła powoli odnotowywać wzrosty w drugiej połowie 2021 r., przy czym międzynarodowe przyjazdy były o 62% niższe w porównaniu z poziomami sprzed pandemii, a ogólny spadek udziału turystyki w gospodarce wyniósł 44% (UNWTO, 2022). Niemniej jednak dłuższe pobyty i wyższe wydatki na podróże spowodowały wzrost ogólnych wpływów z turystyki w 2021 r. w porównaniu z 2020 r.

Organizacje międzynarodowe, takie jak UNWTO (2021), spodziewają się, że wahania dotyczące podróżowania na duże odległości utrzymają się w perspektywie średnioterminowej, a podróżni będą preferować miejsca położone w pobliżu regionów, które mają wysoki poziom zaszczepienia. Stąd oczekuje się, że turystyka w krajach o wysokim udziale osób zaszczepionych powróci szybciej niż w krajach o niskim ich udziale.

Ponadto turystyka krajowa stymuluje obecne ożywienie turystyczne w coraz większej liczbie miejsc, szczególnie tych z dużymi rynkami krajowymi, takimi jak Niemcy i Polska. Według ekspertów, turystyka krajowa i podróże blisko domu, jak również aktywność na świeżym powietrzu czy produkty oparte na naturze,

w tym turystyka wiejska oraz turystyka zrównoważona, należą do głównych trendów turystycznych, które będą nadal kształtować turystykę w 2022 r. i w nadchodzących latach (UNWTO, 2022).

6.2.2. Niemcy

Konsekwencje pandemii koronawirusa dla turystyki w Niemczech pozostają wyraźnie widoczne do czasu niniejszej publikacji. Według danych niemieckiego Federalnego Urzędu Statystycznego liczba noclegów w hotelach, pensjonatach i domach wypoczynkowych w 2021 r. wyniosła 310,3 mln, czyli 37,4% poniżej poziomu z przedkryzysowego roku 2019. W porównaniu z pierwszym rokiem pandemii koronawirusa, tj. 2020, nastąpił tylko niewielki wzrost o 2,7% (DE-STATIS, 2022a). Szczególnie w miesiącach zimowych w 2020 i 2021 r. odnotowano bardzo duże spadki liczby turystów z powodu tymczasowych zakazów i ograniczeń w zakwaterowaniu (Filimon i in., 2021; Schmude i in., 2021).

W 2021 r. przedsiębiorstwa gastronomiczne i noclegowe w Niemczech nie były w stanie odrobić strat z tytułu spadku obrotów w pierwszym roku kryzysu wywołanego przez COVID-19. W 2021 r. w porównaniu do roku poprzedniego branża hotelarska osiągnęła obrót mniejszy o 2,2% w ujęciu realnym. W ujęciu nominalnym obroty wzrosły jedynie o 0,1% (DESTATIS, 2022b). Oznacza to, że lata 2020 i 2021, które charakteryzowały się ograniczeniami związanymi z występowaniem koronawirusa, były najłabsze dla branży hotelarskiej od czasu, gdy w 1994 r. rozpoczęto zbieranie danych statystycznych dotyczących turystyki. W porównaniu z przedkryzysowym rokiem 2019, w 2021 r. branża hotelarska osiągnęła o 40,3% mniejszy obrót w ujęciu realnym i 36,4% mniejszy w ujęciu nominalnym.

Ograniczenia miały również wpływ na podróże jednodniowe, chociaż spadek częstotliwości odwiedzin wycieczkowiczów nie był tak duży jak w segmencie noclegów, był on niższy o 17% w 2021 r. i 19% w 2020 r., w porównaniu do roku 2019 sprzed kryzysu (dwif-Consulting, 2021, 2022). Należy podkreślić, że tempo odzyskiwania odwiedzających było ogromne w obu sezonach letnich, osiągając niemal maksymalne wartości, przy bardzo dużej liczbie odwiedzających aktywnych na łonie przyrody.

W latach pandemii można również zaobserwować zmianę zachowań w odniesieniu do rezerwacji i wydatków. Podczas gdy pojawiła się biegunowość pomiędzy planowaniem krótkoterminowym i długoterminowym, wydatki osób odwiedzających ogólnie wzrosły, co wiązało się z dłuższym czasem pobytu (dwif-Consulting, 2021). Ponadto w 2021 r. turyści mniej obawiali się ryzyka koronawirusa w porównaniu z pierwszym rokiem kryzysu, co skutkowało zwiększeniem liczby rezerwacji międzynarodowych w miesiącach letnich 2021 r. (dwif-Consulting, 2022).

Oczekuje się, że turystyka w Niemczech w 2022 r. powróci do poziomu z czasów przed pandemią. W marcu 2022 r. noclegi w obiektach komercyjnych potroiły się w porównaniu z marcem 2021 r. (+175,7%). Również w porównaniu z marcem 2020 r., kiedy to rozpoczęła się pierwsza blokada związana z koronawirusem,

noclegi w marcu 2022 r. były wyższe o 58,8%. Nadal jednak były one o prawie jedną czwartą (-23,7%) niższe niż w marcu 2019 r., przed pandemią. Reasumując, po stronie popytu widać wyraźną tendencję powrotu do wzorców zachowań sprzed pandemii.

Po stronie podaży pandemia koronawirusa pogłębiła również brak wyszkolonego personelu, co stało się głównym czynnikiem stagnacji gospodarczej (dwif-Consulting, 2022). Dodatkowo rosnące ceny energii, żywności i surowców mogą spowodować dalsze korekty cen w perspektywie krótko- i średnioterminowej. Eksperci nie obawiają się jednak znacznego wstrząsu na rynku, m.in. z powodu skutecznej pomocy gospodarczej ze strony rządu niemieckiego.

W konsekwencji, po początkowym szoku dla branży turystycznej, wzrosło przeświadczenie, że szybki powrót do stanu sprzed pandemii jest mniej realny, ponieważ środki ograniczające rozprzestrzenianie się wirusa, takie jak ograniczona mobilność i dystans społeczny, będą stale wpływać na działalność turystyczną. Pandemia pokazała też, że turystyka pośrednio przyczyniała się do rozprzestrzeniania się koronawirusa i z tego powodu politycy zwrócili na nią większą uwagę (zob. publiczne dyskusje w Mayer i in., 2021), również w przypadku zwalczania pandemii w perspektywie średnio- i długoterminowej (Hall i in., 2020).

Poważne skutki pandemii COVID-19 doprowadziły do intensywnej debaty nad ogólnym modelem turystyki i jej potencjalnymi perspektywami w czasach po COVID-19. Rozpoczęły się wzmożone dyskusje wśród przedstawicieli turystyki na całym świecie na temat tego, czym jest „pożądana turystyka”, a czym już nie powinna być (Lew i in., 2020). W ten sposób kwestionuje się status quo turystyki i poddaje analizie nowe możliwości zmian w kierunku turystyki zorientowanej na przyszłość. Ożywienie jest ściśle związane z takimi pojęciami, jak: zrównoważony rozwój, transformacja cyfrowa, innowacje, silniejsza współpraca pomiędzy podmiotami turystycznymi (Balas i in., 2020). Niemniej jednak międzynarodowe badania wskazują na dwa różne możliwe kierunki rozwoju. Pierwszy to budowanie nowej zrównoważonej turystyki, z ofertą opartą na standardach zrównoważonego rozwoju, która odpowiada większej wrażliwości oraz zmniejszonemu zainteresowaniu turystyką masową, natomiast drugi to powrót do „starej normalności” po zakończeniu pandemii (Balas, 2021).

6.2.2. Polska

Podobnie jak w innych częściach świata, turystyka w Polsce jest jednym z sektorów bezpośrednio dotkniętych pandemią koronawirusa. W marcu 2020 r., według danych GUS, liczba zakwaterowanych turystów była o około 65% niższa w porównaniu do marca 2019 r. W kwietniu 2020 r. spadek liczby noclegów w stosunku do tego samego miesiąca roku poprzedniego wyniósł już ponad 90%. Powolny wzrost liczby turystów zaczął być obserwowany od maja, kiedy to część obiektów noclegowych wznowiła działalność. W miesiącach letnich, tj. w lipcu, sierpniu i wrześniu, liczba turystów zmniejszyła się odpowiednio o 31%, 24% i 33%, a liczba udzielonych noclegów o 29%, 19% i 27% w stosunku do danych z roku poprzedniego. Od listopada 2020 r. ponownie ograniczono funkcjonowanie

obiektów noclegowych. Wprowadzenie tych obostrzeń spowodowało spadek o ponad 70% zarówno liczby odwiedzających, jak i liczby udzielonych im noclegów w odniesieniu do listopada 2019 r. W grudniu 2020 r. spadek ten osiągnął prawie 80% (Statistics Poland, 2021).

Ograniczenia z powodu koronawirusa SARS-CoV-2 przyczyniły się również do spadku wydatków na podróże mieszkańców Polski. W roku 2020 w porównaniu z rokiem 2019 wydatki związane z podróżami spadły o blisko 40%.

Ograniczenia wprowadzone w Polsce w 2021 r. w związku z wystąpieniem pandemii w zakresie funkcjonowania obiektów noclegowych i mobilności turystów były mniej rygorystyczne niż w roku poprzednim. Spowodowało to wzrost liczby turystów zakwaterowanych w turystycznych obiektach noclegowych o ponad 24% w stosunku do roku 2020. W tabeli 6.1 przedstawiono udział mieszkańców Polski w wieku 15 lat i więcej w wyjazdach turystycznych w okresie pandemii.

Tabela 6.1. Udział mieszkańców Polski w wieku 15 lat i więcej w wyjazdach turystycznych w 2020 i 2021 r.

Grupa	2020	2021
	w % badanej populacji	
Wyjeżdżający*:	44	53
w kraju na okres: 2–4 dni	29	35
5 dni i więcej	23	29
za granicę	9	13
Niewyjeżdżający	56	47

* W dalszym podziale uczestnik może być wykazany więcej niż raz.

Źródło: Statistics Poland (2022).

Najwięcej turystów zagranicznych zakwaterowanych we wszystkich obiektach pochodziło z Niemiec (835,5 tys.). Według danych GUS (2022a) najczęściej turystów zagranicznych w Polsce jako miejsce swojego zakwaterowania wybrało województwo mazowieckie (527,5 tys.), a następnie zachodniopomorskie (434,3 tys.). Wskazuje to na duże znaczenie Euroregionu Pomerania w zakresie turystyki przyjazdowej. Podsumowując, wybuch pandemii wirusa COVID-19 oraz restrykcje związane z koronawirusem, znacząco wpłynęły na cały sektor turystyczny. Wynikało to zarówno z restrykcji rządowych, oszczędności gospodarstw domowych związanych z kryzysem, jak i z obawy przed zakażeniem.

O wielkości ruchu turystycznego i wykorzystaniu turystycznych obiektów noclegowych w czasie pandemii decydowała przede wszystkim możliwość przemieszczania się, zamknięcie/ otwarcie granic i ograniczenia w dostępności miejsc noclegowych dla turystów. W przeciwieństwie do lat ubiegłych czynniki sezonowe (takie jak pogoda, okres wakacji itp.) oraz chęć podróżowania nie były główną przyczyną wzrostu liczby turystów. Był to przede wszystkim wynik zmiany warunków podróżowania w związku z rozprzestrzenianiem się wirusa COVID-19. Obecnie najważniejszą kwestią jest stosowanie środków zapobiegawczych w celu zminimalizowania ryzyka transmisji oraz monitorowanie rozprzestrzeniania się wirusa COVID-19.

6.3. Wpływ COVID-19 na sytuację ekonomiczną turystyki na obszarach chronionych Euroregionu Pomerania

Wszystkie analizy w opracowaniu zostały przeprowadzone w czasie pandemii koronawirusa. W związku z tym możliwe było również uwzględnienie pewnych aspektów wpływu pandemii wywołanej COVID-19. W rozdziale tym odniesiono się do wybranych obszarów chronionych Euroregionu Pomerania.

6.3.1. Podejście metodologiczne

W Niemczech badania oparte były na trzech głównych sondażach, obejmujących perspektywę mieszkańców (analiza relacji park–ludzie, zob. rozdział 4), stronę popytu (badania odwiedzających i monitoring społeczno-gospodarczy, zob. rozdział 5) oraz perspektywę przemysłu turystycznego (badania biznesowe w Rezerwacie Biosfery Schorfheide-Chorin).

Tabela 6.2. Badania, które obejmują aspekty wpływu COVID-19

Rodzaj badania	Grupa docelowa	Uwzględnione obszary chronione	Sposób pozyskania danych	Próba
Analiza relacji park–ludzie	Mieszkańcy	6 parków narodowych, 7 parków krajobrazowych, 1 rezerwat biosfery	CATI	Około 400 z każdego obszaru chronionego
Badanie popytu	Turyści	3 parki narodowe, 2 rezerваты biosfery	Wywiady osobiste	400 z każdego parku narodowego oraz 1 rezerwatu biosfery, 1171 z 1 rezerwatu biosfery
Badanie branży turystycznej	Przedsiębiorstwa turystyczne	1 rezerwat biosfery	Poczta, CATI, online	120 przedsiębiorstw

Źródło: opracowanie własne.

Analiza koncentruje się na badaniach popytu w Parku Narodowym Jasmund, Parku Narodowym Vorpommersche Boddenlandschaft, Rezerwacie Biosfery Południowo-Wschodniej Rugii i Rezerwacie Biosfery Schorfheide-Chorin (wszystkie z obszaru Niemiec). Ponadto uzupełniona jest o ankietę gospodarczą w Rezerwacie Biosfery Schorfheide-Chorin. Wyniki z tych obszarów chronionych oddziałują oddziaływanie COVID-19 w całym okresie pandemii do końca 2021 r. i dają szczegółowe informacje z perspektywy popytu i branży turystycznej. Dodatkowo podkreślono wyniki analizy w Rezerwacie Biosfery Schorfheide-Chorin,

ponieważ przedstawia ona wpływ na ogólne skutki ekonomiczne z obu perspektyw (zob. szczegóły analizy popytu w rozdziale 5).

W Polsce badania obejmujące oddziaływanie COVID-19 na obszary chronione obejmują badania ankietowe przeprowadzone w pięciu obszarach chronionych: Woliński Park Narodowy, Park Narodowy „Ujście Warty”, Park Krajobrazowy „Ujście Warty”, Barlinecko-Gorzowski Park Krajobrazowy i Drawski Park Krajobrazowy. Wymienione obszary chronione badane były w ramach analizy relacji park–ludzie (zob. podrozdział 4.3). Stąd dodatkowo w odniesieniu do tych obszarów chronionych z uwagi na czas przeprowadzonych badań (2021 r.) uwzględniono elementy wpływu COVID-19. W związku z powyższym metoda badania oraz próba badawcza były zbieżne z treścią przedstawioną w rozdziale 4. Zakres czasowy badania obejmował wrzesień i październik 2020 r. Należy zaznaczyć, że część badań została przeprowadzona przed 2020 r., stąd niektórych obszarów chronionych nie objęto tym badaniem.

6.3.2. Wpływ COVID-19 na turystykę na wybranych obszarach chronionych w Niemczech

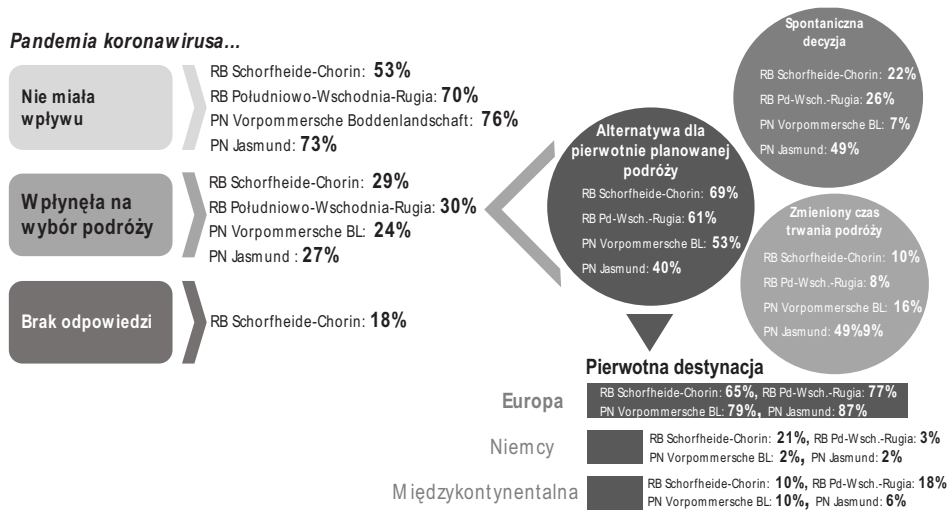
6.3.2.1. Wpływ na odwiedziny

Jak przedstawiono w rozdziale 5, pandemia koronawirusa doprowadziła do znacznego spadku (–21%) ogólnej liczby odwiedzin w Rezerwacie Biosfery Schorfheide-Chorin. Jednocześnie jednak spowodowała większą frekwencję odwiedzających w dniach bez ograniczeń mobilności, co skutkowało większą intensywnością odwiedzin na tym obszarze chronionym.

Pytając odwiedzających o wpływ pandemii na ich plany podróży, około jednej czwartej osób (Park Narodowy Vorpommersche Boddenlandschaft, Park Narodowy Jasmund) oraz jednej trzeciej (Rezerwat Biosfery Południowo-Wschodniej Rugii, Rezerwat Biosfery Schorfheide-Chorin) stwierdziło, że koronawirus wpłynął na ich wybór podróży do danego miejsca. Zatem większość odwiedzających nie zmieniła swoich planów podróży ze względu na pandemię.

Turyści, którzy zmienili swoje plany, wybrali alternatywę dla pierwotnie zaplanowanej podróży. Większość osób pierwotnie planowała podróż do innego europejskiego kraju, stąd obszary chronione były alternatywą dla urlopu. Szczegóły przedstawiono na rycinie 6.4.

Powody zmiany planów podróży były różne na poszczególnych obszarach chronionych. Większość odwiedzających rezerwaty biosfery uważała, że w tych miejscach jest mniejsze jest ryzyko zarażenia się wirusem (Rezerwat Biosfery Południowo-Wschodniej Rugii: 41%, Rezerwat Biosfery Schorfheide-Chorin: 55%), podczas gdy odwiedzający parki narodowe przebywali w regionie głównie dlatego, że nie mogli wyjechać za granicę (Park Narodowy Vorpommersche Boddenlandschaft: 26%, Park Narodowy Jasmund: 55%). Takie zmienne, jak mniejsze zasoby finansowe czy mniejsza ilość czasu na podróż, nie odgrywały roli w dostosowaniu planów podróży.

Ryc. 6.4. Wpływ pandemii koronawirusa na plany podróży

Źródło: opracowanie własne.

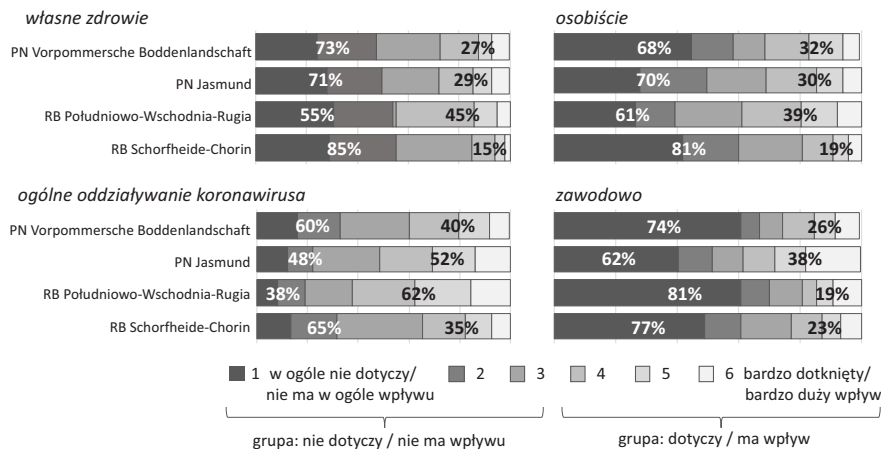
Pandemia miała również wpływ na aktywność turystyczną. Około jedna trzecia odwiedzających Rezerwat Biosfery Schorfheide-Chorin (37%) niechętnie uczestniczyła w spotkaniach, koncertach czy teatrach w zamkniętych pomieszczeniach, a około jedna czwarta (23%) miała obawy co do aktywności kulturalnych, takich jak zwiedzanie muzeów czy wystaw. Jednak 45% odwiedzających nie miało żadnych obaw i kontynuowałoby wszystkie działania bez żadnych ograniczeń.

Odzwierciedla to również osobisty niepokój odwiedzających wobec pandemii (ryc. 6.5). Większość odwiedzających analizowane obszary chronione nie obawiała się o własne zdrowie z powodu COVID-19. Sytuacja jest jednak inna w przypadku obaw związanych z ogólnym oddziaływaniem pandemii koronawirusa. Odwiedzający Rezerwat Biosfery Schorfheide-Chorin (65%) i Park Narodowy Vorpommersche Boddenlandschaft (60%) byli bardziej zaniepokojeni niż odwiedzający Rezerwat Biosfery Południowo-Wschodnia Rugia (38%) i Park Narodowy Jasmund (48%).

Podobną sytuację można zaobserwować w odniesieniu do osobistego odczuwania skutków COVID-19. Większość odwiedzających nie postrzegала siebie jako dotkniętych osobiście lub zawodowo przez pandemię koronawirusa.

Szczegółowe badania dotyczące Rezerwatu Biosfery Schorfheide-Chorin pokazały, że odwiedzający, na których wizytę miała wpływ pandemia koronawirusa, wydali średnio 16% więcej środków finansowych na swój urlop niż odwiedzający, na których pandemia nie miała wpływu. Ma to również odzwierciedlenie w ogólnych obrotach i wynikach ekonomicznych. Pomimo, że liczba odwiedzających zmniejszyła się w porównaniu z wynikami uzyskanymi w badaniu przeprowadzonym w roku 2017/18, obrót brutto wzrósł o 12%, co przyczyniło się do wzrostu o 12% ogólnego dochodu z turystyki.

Czy pojawiły się obawy związane z pandemią koronawirusa? Czy zostałeś/aś dotknięty/a pandemią koronawirusa?

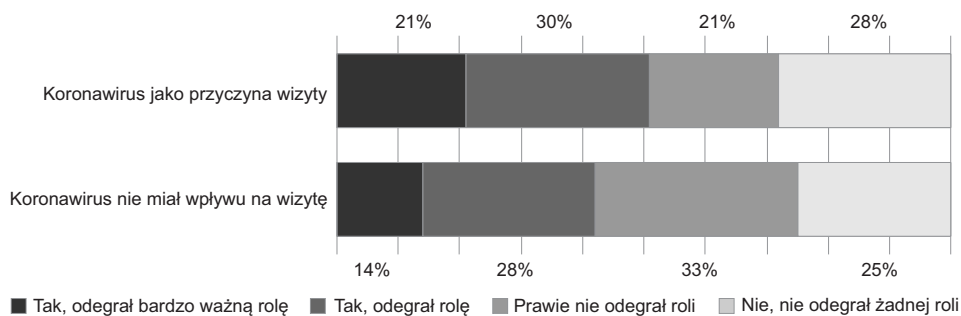

Ryc. 6.5. Obawy odwiedzających i wpływ pandemii koronawirusa

Źródło: opracowanie własne.

Dodatkowo pozytywne efekty dla zwiedzających w Rezerwacie Biosfery Schorfheide-Chorin można zaobserwować w odniesieniu do roli obszaru chronionego.

Dalsze pozytywne efekty odwiedzających Rezerwat Biosfery Schorfheide-Chorin można było odnotować w zakresie przynależności do obszaru chronionego. Status obszaru chronionego był ważniejszy dla odwiedzających, dla których pandemia była przyczyną odwiedzin (25%), niż w przypadku osób, dla których pandemia nie miała wpływu na ich wizytę (22%). Podobnie wiedza na temat statusu obszaru chronionego była różna (ryc. 6.6). O obszarze chronionym wiedziało więcej turystów przybyłych z powodu pandemii koronawirusa (61%) niż osób, które odwiedziły park bez względu na pandemię (56%).

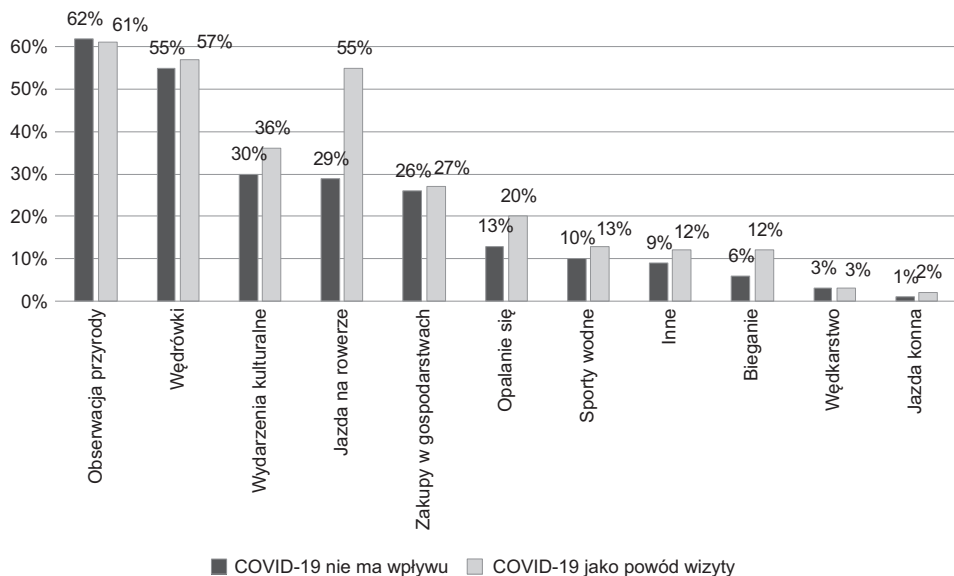

Ryc. 6.6. Przynależność obszaru chronionego do Rezerwatu Biosfery Schorfheide-Chorin w odniesieniu do wpływu COVID-19

Źródło: opracowanie własne.

Innym interesującym aspektem jest to, że odwiedzający obszary chronione z powodu pandemii byli zazwyczaj bardziej aktywni niż inni odwiedzający.

Szczególnie jazda na rowerze była aktywnością, którą najczęściej wykonywali (55%) (zob. ryc. 6.7).

Ryc. 6.7. Aktywność turystyczna w Rezerwacie Biosfery Schorfheide-Chorin w odniesieniu do występowania koronawirusa
Źródło: opracowanie własne.

Ponadto odwiedzający Rezerwat Biosfery Schorfheide-Chorin z powodu występowania koronawirusa spędzili w regionie więcej czasu (długość pobytu: 6,3 dnia) niż inni odwiedzający (długość pobytu: 4,6 dnia).

Wszystkie powyższe elementy spowodowały ogólny wyższy wpływ ekonomiczny turystyki w regionie, w porównaniu z poprzednim badaniem przeprowadzonym w roku 2017/18 (zob. rozdział 5.4.2).

6.3.2.2. Wpływ na branżę turystyczną

Poniższe wyniki oparte są na ankiecie biznesowej, którą przeprowadzono w Rezerwacie Biosfery Schorfheide-Chorin w marcu–kwietniu 2022 r. Ankieta została wysłana do wszystkich przedsiębiorstw turystycznych w rezerwacie biosfery za pośrednictwem poczty elektronicznej oraz przypomnień w formie kart pocztowych i telefonicznej informacji o możliwości wzięcia udziału w badaniu online lub przez telefon. W ten sposób ankieta została rozprawdzona w trybie hybrydowym, aby umożliwić dotarcie do jak największej liczby przedsiębiorstw (ankieta stanowi załącznik E, <https://doi.org/10.12657/9788379864218-apps>).

Przedsiębiorstwa zidentyfikowano poprzez systematyczną analizę struktury turystycznej. W tym celu przeprowadzono wieloetapowe badanie. Po pierwsze, jako informacje podstawowe wykorzystano oficjalne bazy danych lokalnych organizacji turystycznych. Po drugie, przeszukano wszystkie główne platformy

rezerwacji online (Booking.com, HRS.com, Tripadvisor, fewo-24.de itp.), jak również Google Search. Po trzecie, przeszukano Google Maps w celu znalezienia wszystkich związanych z turystyką przedsiębiorstw.

Lista przedsiębiorstw została skonstruowana zgodnie z międzynarodową klasyfikacją działalności gospodarczej (NACE), tak aby można było zdefiniować i uwzględnić wszystkie charakterystyczne rodzaje działalności turystycznej.

W sumie zidentyfikowano 865 przedsiębiorstw turystycznych, co przekracza o 45% liczbę wszystkich zarejestrowanych przedsiębiorstw turystycznych w regionie. Wskazuje to na istnienie dużej liczby mikroprzedsiębiorstw – zwłaszcza w sektorze zakwaterowania – które mają roczny obrót brutto poniżej 17 500 euro, stąd nie muszą być ujęte w statystykach (Statistics Berlin-Brandenburg, 2022).

Do przedsiębiorstw skierowano pytania o ich sytuację ekonomiczną w 2021 i 2019 r. – w tym o aspekty związane z koronawirusem – ich orientację na zrównoważony rozwój i stosunek do rezerwatu biosfery. Kwestionariusz zawierał 37 pytań, wśród których liczba pytań otwartych i zamkniętych kształtowała się na podobnym poziomie. Wszystkie analizy zostały wykonane za pomocą programu SPSS®.

W sumie na ankietę odpowiedziało 120 przedsiębiorstw (tab. 6.3), co daje wskaźnik odpowiedzi na poziomie 14%. Jednak tylko około połowy respondentów dostarczyła pełne informacje na temat swojej sytuacji ekonomicznej, a tylko 15% podało informacje odnośnie kosztów środowiskowych. Niemniej jednak prawie wszyscy respondenci odpowiedzieli na wszelkie pytania dotyczące wpływu koronawirusa na ich działalność gospodarczą.

Tabela 6.3. Lista przedsiębiorstw turystycznych i respondentów badania w Rezerwacie Biosfery Schorfheide-Chorin

Kategoria	Branża gospodarki	Struktura działalności gospodarczej	Liczba respondentów	Wskaźnik odpowiedzi
55–56	Zakwaterowanie	752	97	13%
49–51	Transport	29	2	7%
77	Wypożyczalnie	1	0	0%
79	Biura podróży i organizatorzy wycieczek	25	3	12%
90–93	Kultura i sztuka, sport, rozrywka i rekreacja	73	18	25%
Ogółem		865	120	14%

Źródło: opracowanie własne.

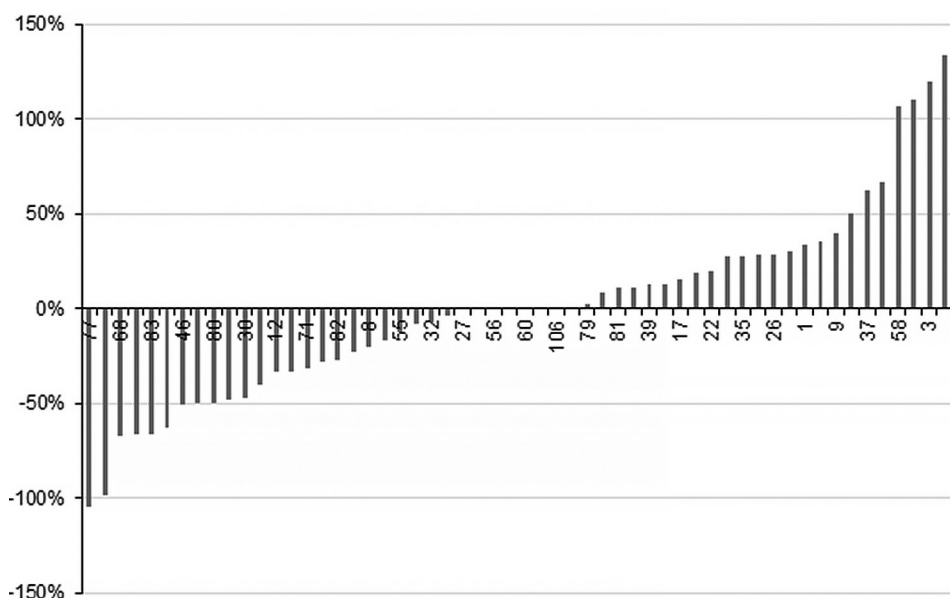
Około trzech czwartych respondentów (77%) stanowiły przedsiębiorstwa jednoosobowe lub prywatne, a większość zatrudniała mniej niż pięciu pracowników. Około 70% respondentów stanowiły podmioty oferujące zakwaterowanie. Odpowiada to analizie struktury turystyki, w której około 60% wszystkich przedsiębiorstw to podmioty oferujące zakwaterowanie.

W odniesieniu do wyników ekonomicznych, średnia arytmetyczna przeciętnych obrotów brutto wyniosła około 150 000 euro w 2021 i 2019 r. Ponieważ

odnotowano obserwacje odstające, mediana obrotu była znacznie niższa i wyniosła 33 000 euro w 2021 i 2019 r., natomiast po wyłączeniu 5% najniższych i najwyższych wartości średnia wyniosła 104 000 euro w 2021 r. i 103 000 euro w 2019 r. Należy zaznaczyć, że 44% wszystkich respondentów miało obroty w wysokości 25 000 euro lub mniej w 2021 r., a ponad 70% obrotów zostało wygenerowanych z tytułu ruchu turystów.

Zrównoważony rozwój odgrywa ważną rolę dla trzech czwartych respondentów, a rezerwat biosfery jest ważnym czynnikiem dla kondycji ekonomicznej ponad 50% respondentów.

Jak przedstawiono wcześniej w tym rozdziale, ogólny dochód z turystyki osiągnięty w 2020/21 r. w Rezerwacie Biosfery Schorfheide-Chorin wykazał wzrost o 12%. Badanie przedsiębiorstw dostarcza podobnego wyniku, jednak pozwala na bardziej szczegółowe spostrzeżenia z perspektywy branży turystycznej. Podczas gdy średni przychód był bardzo podobny w latach 2019 i 2021, z niewielkim wzrostem o około 1% w 2021 r. (w zakresie 5% średniej obciętej), poszczególne wyniki przedsiębiorstw były bardzo różne. Na rycinie 6.8 przedstawiono zestawienie różnic w przychodach dla wszystkich przedsiębiorstw. Wynika z niego, że 30% respondentów uzyskało w latach 2019–2021 wyższe przychody w wysokości co najmniej 10%, 41% respondentów osiągnęło niższe przychody w wysokości co najmniej 10%, a 29% respondentów nie miało większych wahań przychodów w obu latach.

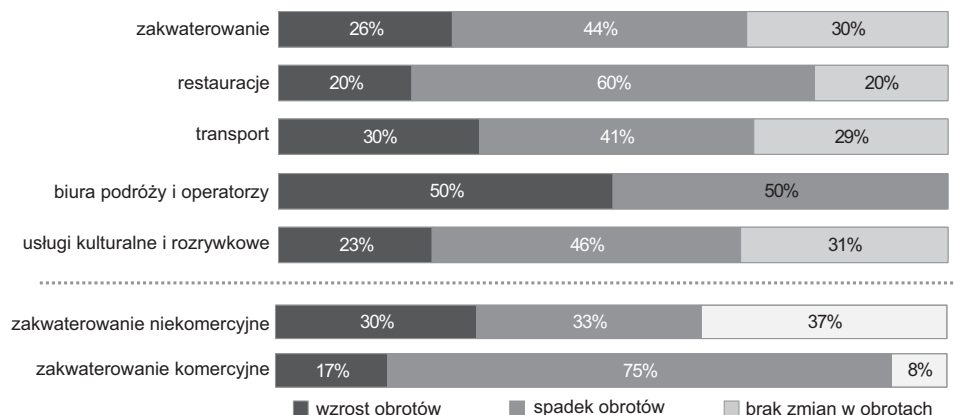

Ryc. 6.8. Procentowe zmiany obrotów 2021/2019 dla ankietowanych przedsiębiorstw turystycznych w Rezerwacie Biosfery Schorfheide-Chorin

Uwagi: oś x odnosi się do liczby przypadków przedsiębiorstw udzielających odpowiedzi (n = 56). Wykluczono trzy wartości skrajne, w których przychody wzrosły powyżej 500%.

Źródło: opracowanie własne.

Biorąc pod uwagę poszczególne typy przedsiębiorstw, można zauważyć, że szczególnie restauratorzy i dostawcy usług kulturalno-rozrywkowych mieli do czynienia ze spadkiem przychodów, podczas gdy dostawcy usług transportowych, a także niekomercyjne podmioty świadczące usługi noclegowe odnotowały wzrost obrotów w latach 2019–2021 (ryc. 6.9).

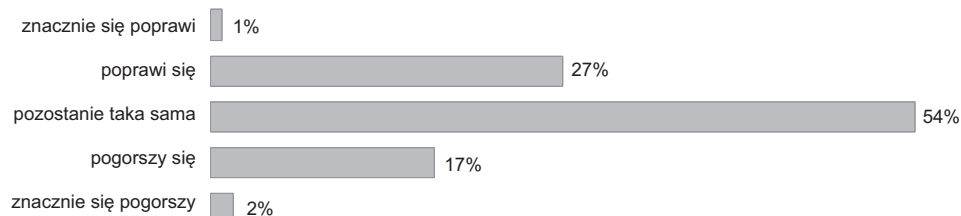

Ryc. 6.9. Zmiany obrotów 2021/2019 według różnych rodzajów przedsiębiorstw w Rezerwacie Biosfery Schorfheide-Chorin
Źródło: opracowanie własne.

Perspektywy przedsiębiorstw turystycznych są raczej pozytywne (ryc. 6.10). Około 45% ankietowanych przedsiębiorstw określiło swoją aktualną sytuację gospodarczą jako bardzo dobrą lub dobrą, a tylko około 16% określiło ją jako złą lub bardzo złą.

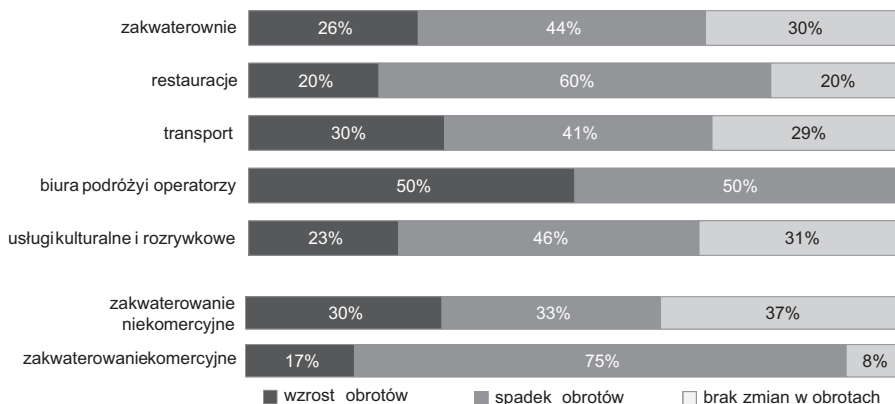
Sytuacja gospodarcza w 2022 roku...

Ryc. 6.10. Perspektywy ekonomiczne przedsiębiorstw turystycznych w Rezerwacie Biosfery Schorfheide-Chorin
Źródło: opracowanie własne.

Jednak mniejszość przedsiębiorstw (28%) wyraziło oczekiwanie poprawy swojej sytuacji gospodarczej w 2022 r., a zdecydowana większość (54%) spodziewa się podobnego sezonu turystycznego jak w roku poprzednim.

Podsumowując, większość przedsiębiorstw turystycznych wydaje się raczej sceptycznie nastawiona do ogólnego ożywienia gospodarczego: 30% respondentów nie spodziewa się ożywienia w 2022 r., a 11% uważa, że ono w ogóle nie nastąpi. Z kolei prawie jedna czwarta respondentów (22%) stwierdziła, że w ogóle nie odczuła skutków kryzysu, a kolejne 16% wróciło już do poziomu gospodarczego sprzed pandemii (ryc. 6.11).

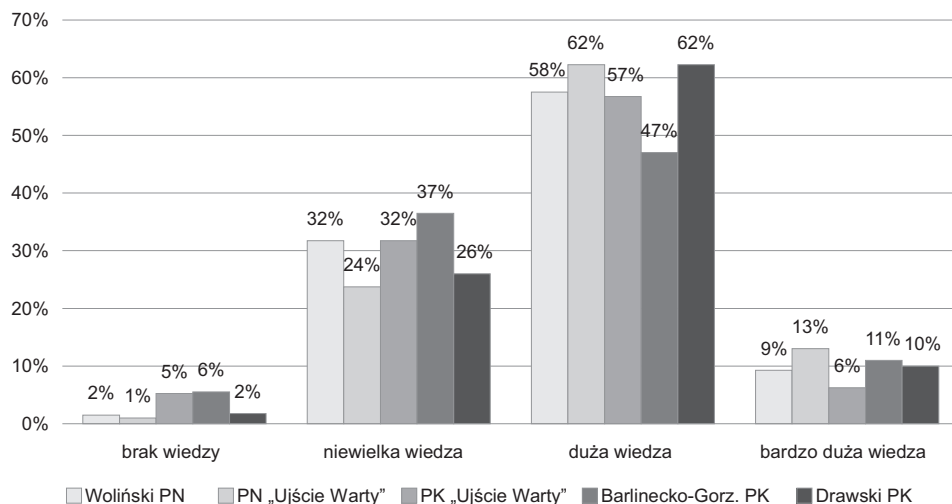
Ryc. 6.11. Oczekiwania w odniesieniu do ożywienia gospodarczego przedsiębiorstw turystycznych w Rezerwacie Biosfery Schorfheide-Chorin
Źródło: opracowanie własne.

6.3.3. Wpływ COVID-19 na turystykę na polskich obszarach chronionych w Euroregionie Pomerania

Prezentacja wyników badań przeprowadzonych w Polsce w Euroregionie Pomerania przedstawiona zostanie dla pięciu wymienionych wcześniej obszarów chronionych. Pierwszym elementem badania było określenie poziomu wiedzy respondentów o koronawirusie.

Otrzymane wyniki wskazują, że zdecydowana większość respondentów ma wiedzę o koronawirusie. Przeciętnie dla pięciu badanych obszarów chronionych zaledwie 2,7% ankieterów wskazało na brak wiedzy. Najczęściej pojawiającą się odpowiedzią było posiadanie dużej wiedzy (ryc. 6.12).

Odnosząc się do subiektywnego postrzegania koronawirusa, najwięcej ankieterów wskazało na umiarkowaną jego bliskość. Można zauważyć, że więcej respondentów uważa, iż jest on blisko (wskazanie na skali wartości 1–3) niż daleko (wskazanie na skali wartości 5–7). Przyjmując tylko wartości skrajne, przeciętnie 13,1% osób zamieszkujących obszary chronione uważa, że COVID-19 jest bardzo blisko, natomiast 16,5%, że jest bardzo daleko.

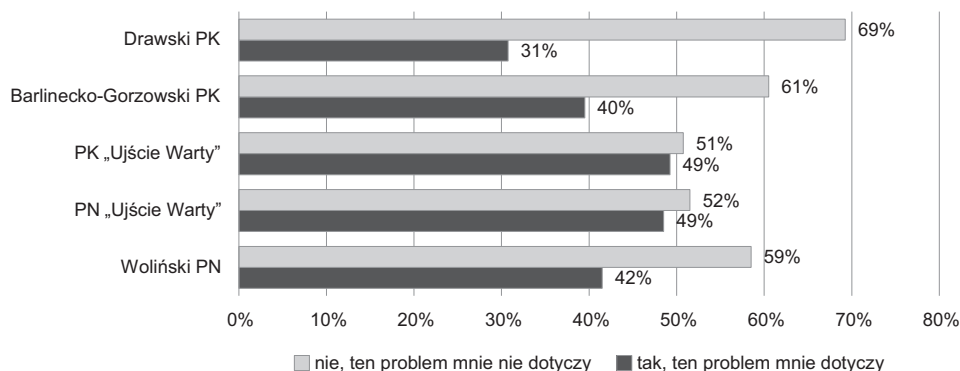

Ryc. 6.12. Poziom wiedzy respondentów na temat koronawirusa

Źródło: opracowanie własne.

W odniesieniu do szybkości rozprzestrzeniania się COVID-19 niemal 30% wszystkich ankietowanych wskazało, że nowy koronawirus bardzo szybko się rozprzestrzenia. Powyższe postrzeganie szybkości rozprzestrzeniania się koronawirusa, poza respondentami Parku Krajobrazowego „Ujście Warty”, było dominujące.

W celu zbadania ograniczeń zawodowych i niepewności ekonomicznej respondentom zadano pytanie, czy działania podejmowane w celu ograniczenie pandemii koronawirusa wpływają na nich zawodowo. Wyniki przedstawia rycina 6.13.

Ryc. 6.13. Wpływ pandemii COVID-19 na sytuację zawodową respondentów

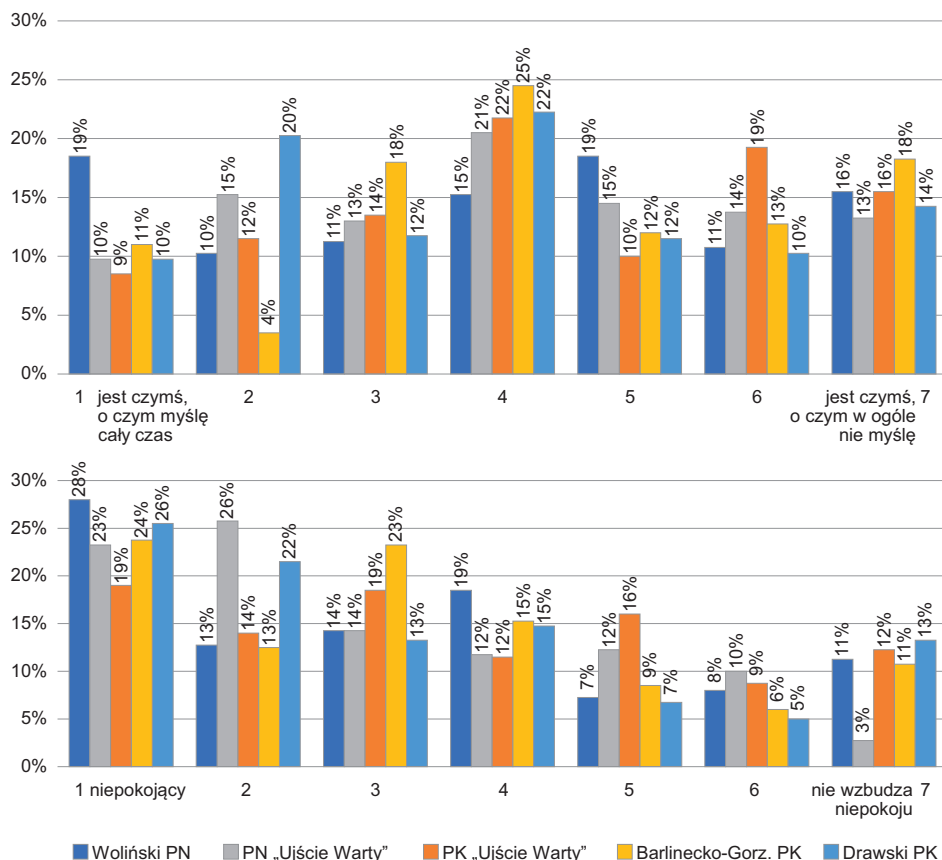
Źródło: opracowanie własne.

W każdym z badanych obszarów chronionych większość respondentów nie odczuwała wpływu pandemii na sytuację zawodową. Najlepsza sytuacja wystąpiła dla Drawskiego Parku Krajobrazowego, dla którego blisko 70% ankietowanych nie miało ograniczeń zawodowych związanych z COVID-19. Największe

ograniczenia zawodowe i ekonomiczne zadeklarowali respondenci Parku Krajo-
brazowego „Ujście Warty” oraz Parku Narodowego „Ujście Warty”. Przeciętnie
dla wszystkich obszarów chronionych 42% osób zadeklarowało, że działania
podejmowane w celu ograniczenie pandemii koronawirusa wpływają na nich
zawodowo.

Jednym ze stwierdzeń, do którego mieli się odnieść badani respondenci, do-
tyczyło postrzegania mediów podających informacje i relacjonujących zdarzenia
związane z nowym koronawirusem.

Zdecydowana większość respondentów uważa, że nowy koronawirus jest roz-
dmuchany medialnie. Nieliczni są zdania, że o COVID-19 zbyt mało się mówi
w mediach. Opinia ankietowanych jest zbieżna z sytuacją, która wystąpiła na
początku pandemii, kiedy informacje na temat pandemii przekazywane były co-
dziennie, a media śledziły niemal każdą historię związaną z COVID-19 (Powell,
2020). Pojawił się problem rzetelności podawanych informacji, sprzecznych opi-
nii czy niewiarygodnych danych.

Ryc. 6.14a–b. Ocena lęku przed koronawirusem

Źródło: opracowanie własne.

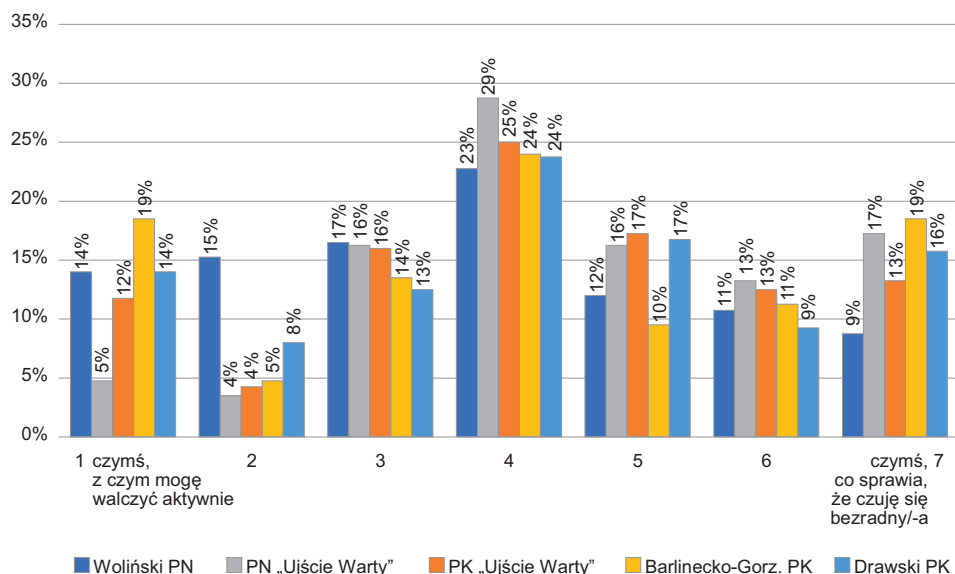
Informacje przekazywane w mediach nie pozostały bez wpływu na strach i niepokój doświadczany w czasie pandemii przez społeczeństwo. Kolejne dwa stwierdzenia, do których mieli się odnieść respondenci, dotyczyły ich lęku przed koronawirusem (ryc. 14).

Ryciny 6.14a i 6.14b przedstawiają odpowiedzi uzyskane na pytania, czym jest dla ankietowanych nowy koronawirus:

- jest czymś, o czym myślę cały czas (1) – jest czymś, o czym w ogóle nie myślę (7) (ryc. 6.14a),
- niepokojący (1) – nie wzbudza niepokoju (7) (ryc. 6.14b).

Uzyskane odpowiedzi wskazują na umiarkowany lęk przed koronawirusem (odpowiedzi na dwa pierwsze stwierdzenia), jednak najczęściej ankietowanych uważa, że SARS-CoV-2 jest bardzo niepokojący. Odczuwanie silnego niepokoju wynika z ciągle występującego napięcia, braku poczucia bezpieczeństwa, spokoju i równowagi. W odniesieniu do myśli skoncentrowanych wokół nowego koronawirusa, największy lęk można zauważyć wśród respondentów Wolińskiego Parku Narodowego, którzy w największej liczbie wskazywali, że cały czas myślą o nowym koronawirusie. Najmniejsze zróżnicowanie odpowiedzi dla badanych obszarów chronionych występuje przy wskazaniu, że „nowy koronawirus jest czymś, o czym w ogóle nie myślę”. Odsetek osób nieodczuwających żadnego lęku przed koronawirusem łącznie dla wszystkich ankietowanych wyniósł 15,4%.

Określając nowego koronawirusa jako zjawisko przerażające lub niewzbudzające żadnych obaw, przeciętnie więcej ankietowanych uważa SARS-CoV-2 za coś przerażającego (wskazania 1–3). Zatem można stwierdzić, że ankietowani silnie odczuwają napięcie wywołane pandemią i występującymi ograniczeniami.

Ryc. 6.15. Ocena możliwości reagowania na koronawirusa

Źródło: opracowanie własne.

Ostatnie stwierdzenie dotyczyło oceny przez respondentów ich możliwości reagowania i wywierania wpływu na nową sytuację związaną z koronawirusem (ryc. 6.15).

Uzyskane odpowiedzi wskazują na neutralną ocenę możliwości reagowania na COVID-19. Najwięcej ankietowanych wskazało, że nie są w stanie aktywnie walczyć, ale jednocześnie nie czują się całkowicie bezradni. Odnosząc się do tych wskazań więcej respondentów uważa, że SARS-CoV-2 jest czymś, co sprawia, że czują się bezradni.

Podsumowując subiektywne podejście respondentów badanych obszarów chronionych do nowego koronawirusa, należy stwierdzić, że chociaż dysponują oni dużą wiedzą o SARS-CoV-2 i postrzegają go jako problem rozdmuchany medialnie, odczuwają niepokój i napięcie. Tłumaczyć to można ograniczoną możliwością reagowania na zaistniałą sytuację, wprowadzonymi ograniczeniami i dezinformacją pojawiającą się w mediach, w szczególności na początku pandemii.

Kolejna część badania odnosiła się do oceny postawy respondentów wobec turystyki i osób odwiedzających obszary chronione (za odwiedzających uważa się zarówno osoby korzystające z noclegów, jak i te, które nie korzystały z zakwaterowania, stąd używano ogólnego pojęcia turysta).

Opinię respondentów na temat zmian podejścia wobec turystyki i osób odwiedzających obszary chronione w Euroregionie Pomerania na terenie Polski przedstawiono w tabeli 6.4. Ankietowani wyrażali swoją opinie w skali 1–7, gdzie 1 oznacza „nie zgadzam się w ogóle”, a 7 – „zgadzam się całkowicie”.

Większość respondentów we wrześniu i październiku 2020 roku w pełni zgodziła się ze stwierdzeniem, że jest jeszcze zbyt wcześnie, aby wyjeżdżać na wakacje. Z opinią tą w ogóle nie zgodziło się 16,5% ankietowanych ze wszystkich obszarów chronionych objętych tym badaniem. Zatem wśród ankietowanych więcej jest obaw i niepewności związanych z nowym koronawirusem. Struktura odpowiedzi dla poszczególnych obszarów jest bardzo zbliżona.

Kolejne stwierdzenie badało opinię respondentów na temat tego, czy turystyka jest odpowiedzialna za zwiększenie narażenia społeczności lokalnej na rozprzestrzenianie się wirusa. Większość respondentów wykazała neutralny stosunek do stwierdzenia, że turystyka zwiększa ryzyko rozprzestrzeniania się koronawirusa dla miejscowej ludności. Odnosząc się do skrajnych odpowiedzi, należy stwierdzić, że więcej ankietowanych zgadza się w pełni z tym stwierdzeniem niż w ogóle się nie zgadza. Potwierdza to występujące obawy i troskę o swoje zdrowie wśród społeczności lokalnej.

Trzecia opinia respondentów wiązała się z ograniczeniami mobilności nałożonymi w celu kontroli przepływu ludności. Podobnie jak w poprzednim przypadku, respondenci przyjęli dość neutralne stanowisko wobec ograniczeń w turystyce. Nie było jednak istotnego różnicowania pomiędzy skrajnymi opiniami. Pomimo deklarowanej znacznej wiedzy na temat nowego koronawirusa, pytani mieli trudności z wyrażeniem własnej opinii na temat bezpieczeństwa związaneego z otwarciem się na turystykę. Poszczególne obszary chronione nie różnią się pod względem struktury odpowiedzi.

Tabela 6.4. Opinie respondentów na temat turystyki i osób odwiedzających obszary chronione w polskiej części Euroregionu Pomerania podczas pandemii

		Woliński PN	Ujście Warty PK	Ujście Warty PN	Barlinec- ko-Go- rzowski PK	Drawski PK
Jeszcze jest zbyt wcześnie, aby wyjeżdżać na wakacje ^a	średnia	4,19	4,12	4,57	4,38	4,30
	TTBV	35,5%	32,8%	41,0%	38,3%	37,8%
	LTBV	27,8%	29,5%	19,5%	24,5%	27,8%
Turystyka zwiększa ryzyko rozprzestrzeniania się koronawirusa dla miejscowej ludności ^a	średnia	4,02	4,18	4,06	4,00	4,10
	TTBV	25,3%	28,5%	25,5%	23,5%	27,3%
	LTBV	24,0%	23,3%	23,5%	23,0%	21,5%
Działalność turystyczna powinna być ograniczona tak długo, jak to możliwe ^a	średnia	4,07	4,04	4,05	4,03	3,91
	TTBV	23,0%	22,8%	21,5%	21,5%	20,8%
	LTBV	19,8%	20,3%	18,0%	20,5%	22,5%
Ograniczenia związane z koronawirusem mające zastosowanie do turystyki są niezbędne dla zapewnienia bezpieczeństwa miejscowej ludności ^a	średnia	4,32	4,16	4,49	4,39	4,43
	TTBV	35,3%	31,5%	38,3%	34,8%	35,8%
	LTBV	20,8%	26,0%	18,0%	20,0%	20,0%
W przyszłości będę unikać miejsc z dużą ilością turystów ^a	średnia	4,00	4,04	4,22	4,07	4,01
	TTBV	29,0%	29,0%	30,0%	30,3%	26,0%
	LTBV	30,8%	29,8%	24,3%	27,0%	28,5%
Planuję w tym roku wyjazd wakacyjny lub już go odbyłem/am ^a	średnia	3,40	3,53	3,25	3,45	3,26
	TTBV	24,5%	25,8%	19,0%	24,3%	20,5%
	LTBV	43,8%	41,5%	44,5%	42,3%	46,5%
Czy turyści stosują się do środków mających na celu ograniczenie występowania koronawirusa? ^b	średnia	4,09	4,18	4,34	4,28	4,40
	TTBV	18,5%	16,5%	16,0%	15,0%	12,3%
	LTBV	26,8%	23,3%	27,3%	27,5%	28,8%

Uwaga: TTBV: dwie górne wartości pola; LTBV: dwie dolne wartości pola; a: 1 = nie zgadzam się całkowicie do 7 = zgadzam się całkowicie; b: 1 = w pełni do 7 = w ogóle.

Źródło: opracowanie własne.

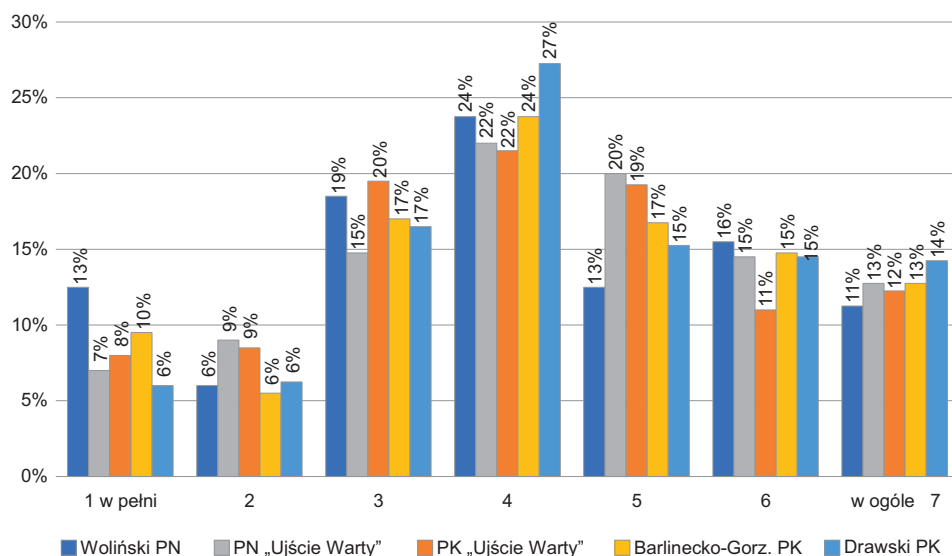
W ostatnim stwierdzeniu spośród tych dotyczących zmian w postawach wobec turystyki badano opinie respondentów na temat tego, czy wprowadzone ograniczenia były konieczne dla zapewnienia bezpieczeństwa lokalnej społeczności. Poza Wolińskim Parkiem Narodowym, najwięcej respondentów w pełni zgodziło się z opinią, że ograniczenia związane z koronawirusem mające zastosowanie do turystyki są niezbędne dla zapewnienia bezpieczeństwa lokalnej społeczności. Przeciętnie dla wszystkich obszarów chronionych taką opinię wyraziło 24%

ankietowanych. Nieco mniejszy odsetek, tj. 21,7%, przyjął neutralne stanowisko wobec tego stwierdzenia. Osoby, które w ogóle nie zgodziły się z tą opinią, stanowiły 14,8% ankietowanych.

Respondenci zostali również zapytani, czy ograniczenia nałożone na turystykę są postrzegane jako wystarczające dla zapewnienia bezpieczeństwa lokalnej ludności. Większość respondentów we wszystkich obszarach chronionych w pełni zgodziła się z opinią, że turyści powinni być zobowiązani do udowodnienia, że nie są zarażeni.

Nadal neutralne było stanowisko ankietowanych wobec stwierdzenia, że turyści powinni mieć możliwość poruszania się tak swobodnie, jak mieszkająca tu ludność. Przeciętnie 16,5% respondentów całkowicie zgadza się z tym stwierdzeniem, natomiast poglądu tego w ogóle nie podziela 12,6% ankietowanych. Większość ankietowanych uważa, że turyści zagraniczni nie powinni jeszcze podróżować do naszego regionu. Nieznacznie mniejszy odsetek jest dla osób, które są neutralne wobec tego stwierdzenia. Za całkowitym otwarciem się obszarów chronionych dla turystów zagranicznych wypowiedziało się 14,8% ankietowanych, przy czym największy odsetek osób odnotowano dla Parku Krajobrazowego „Ujście Warty” (blisko 20%), a najniższy dla Parku Narodowego „Ujście Warty” (11,5%). Najmniejsze zróżnicowanie odpowiedzi dla poszczególnych obszarów chronionych wystąpiło dla osób zajmujących stanowisko neutralne.

Badanie odnoszące się do wpływu pandemii COVID-19 na obszary chronione zakończone było pytaniem o przestrzeganie przez turystów środków mających na celu ograniczenie rozprzestrzeniania się koronawirusa. Wyniki przedstawiono na rycinie 6.16.

Ryc. 6.16. Odpowiedzi na pytanie, czy turyści stosowali się do środków mających na celu ograniczenie rozprzestrzeniania się koronawirusa

Źródło: opracowanie własne.

Podobnie jak w większości wcześniej analizowanych kwestii respondenci ze wszystkich obszarów chronionych mieli neutralne poglądy i nie opowiedzieli się za żadną z opcji. Spojrzenie na skrajne odpowiedzi pokazuje jednak, że zdecydowanie przeważają osoby, które uważają, iż turyści w ogóle nie stosują się do działań mających na celu ograniczenie rozprzestrzeniania się koronawirusa (12,7%), a 8,6% to odpowiedzi przeciwne. Charakterystyczne jest, że respondenci z rejonu Wolińskiego Parku Narodowego – w przeciwieństwie do respondentów z pozostałych badanych parków – udzielili więcej odpowiedzi pozytywnych niż negatywnych na pytanie, czy turyści w pełni stosują się do działań wymaganych w ramach ochrony przed COVID-19.

6.4. Dyskusja

Pandemia koronawirusa stanowiła nieoczekiwane zdarzenie na początku 2020 r. i spowodowała ogromne zawirowania w światowej branży turystycznej. Badanie pokazało, że parametry ilościowe, takie jak liczba noclegów, nie są w stanie wystarczająco odzwierciedlić rozwoju gospodarczego w latach pandemii. Tradycyjna idea łączenia „sukcesu” turystycznego ze wzrostem liczby odwiedzających została zakwestionowana już wcześniej, zwłaszcza w kontekście globalnego kryzysu finansowego (Hall, 2009). Dodatkowo w obliczu rosnących wyzwań związanych z nadmierną turystyką, zmianami klimatycznymi, a obecnie pandemią COVID-19 podkreślana jest konieczność zmiany podejścia do turystyki (Gössling, Higham, 2020). Turystyka krajowa wyraźnie też stymuluje obecne ożywienie turystyczne, a nawet rekompensuje spadki w turystyce międzynarodowej. Jak wykazały badania, obszary chronione są postrzegane jako atrakcyjne i bezpieczne miejsca do podróżowania blisko domu oraz jako alternatywa dla innych europejskich lub nawet międzykontynentalnych miejsc turystycznych. Tereny chronione w porównaniu do ośrodków miejskich, które mają porównywalnie wyższy udział turystów międzynarodowych, zyskały dzięki wysokiemu udziałowi turystyki krajowej oraz możliwości, jakie stwarzają dla działań na świeżym powietrzu i produktów turystycznych opartych na przyrodzie. Ponadto analizowane obszary chronione mają ogólnie niewielkie znaczenie w sezonach zimowych, w porównaniu z obszarami górskimi, które szczególnie ucierpiały z powodu zamknięć spowodowanych koronawirusem (patrz: Mayer i in., 2021). Skutkowało to raczej wyższą presją na odwiedzających i częstotścią odwiedzin w czasie pandemii. Mimo że ogólna liczba odwiedzających spadła zgodnie z badaniami krajowymi (Dwif-Consulting GmbH, 2022), obroty turystyczne i dochody odnotowały wzrost, co zapewniło wystarczające środki dla ustabilizowanego zatrudnienia w turystyce.

Pandemia przyczyniła się do dużych dysproporcji. Część przedsiębiorstw odnotowało wzrost obrotów o 100%, a nawet więcej, natomiast takie branże, jak restauracje, dostawcy usług kulturalnych, musiały zmierzyć się z bardzo dużymi spadkami przychodów w porównaniu do 2019 r.

Na dodatek perspektywy biznesowe nie są spójne, a znaczna część przedsiębiorstw patrzy pesymistycznie na nadchodzące lata. Niemniej jednak, jak

stwierdzają również eksperci (Dwif-Consulting GmbH, 2022), nie oczekuje się wstrząsu na rynku, a pandemia podkreśliła już istniejące lokalne wyzwania dla turystyki, takie jak niedobór personelu, brak profesjonalizacji, niskie przychody i wysoka zależność ekonomiczna od czynników zewnętrznych, takich jak zarządzanie i polityka turystyczna (Balas, Strasdass, 2019; Lew i in., 2020).

W badaniach na obszarach chronionych w Polsce poruszano tematy związane z podejściem ludności do turystyki i odwiedzających w czasie pandemii. Wyniki pokazują, że większość respondentów zajęła neutralne stanowisko w większości badanych kwestii. Brak jednoznacznego wypowiedzenia się świadczy o ostrożności respondentów w zakresie wypowiedzianych opinii na temat sytuacji związanej z wirusem SARS-CoV-2. Przyczyn można upatrywać w nierozpoznananiu problemu, ciągłych zmianach dokonujących się w otoczeniu czy niepewności towarzyszącej nowemu koronawirusowi.

Zarządzający obszarami chronionymi mogą wykorzystać wyniki prezentowanych badań do dostosowania turystyki do zrównoważonego rozwoju w kolejnych latach, przy czym COVID-19 może stanowić impuls do zmiany ogólnych perspektyw rozwoju turystyki. Sformułowanie „building back better” stało się już głównym przesłaniem turystyki (UNWTO, 2020), co oznacza, że aspekty zrównoważonego rozwoju powinny być zintegrowane ze wszystkimi formami wsparcia i być podstawą nowych scenariuszy i modeli biznesowych, mających na celu tworzenie bardziej odpornego przemysłu turystycznego. Niestety te stwierdzenia nadal pozostają tylko obietnicami, którym brakuje konkretnego operacyjnego oparcia lub rzeczywistego wdrożenia w polityce turystycznej i zarządzaniu obszarami chronionymi.

6.5. Podsumowanie

Badania przeprowadzone w ramach tej pracy pozwoliły na dogłębną analizę wpływu COVID-19 na turystykę w obszarach chronionych Euroregionu Pomierania. Badania odwiedzających wykazały, że wiele osób wybrało jeden z obszarów chronionych jako alternatywny cel podróży w stosunku do pierwotnie zaplanowanej podróży, co stworzyło nowy potencjał ekonomiczny dla przedsiębiorstw turystycznych, ponieważ odwiedzający, którzy z powodu COVID-19 zmienili swoje plany, wydali więcej środków pieniężnych w regionie i pozostali dłużej. Efektem tego były jeszcze wyższe dochody z turystyki dla analizowanego Rezerwatu Biosfery Schorfheide-Chorin, w porównaniu do roku 2017/18, kiedy to przeprowadzono podobne badanie wpływu ekonomicznego.

Mimo że ogólna sytuacja ekonomiczna turystyki w Rezerwacie Biosfery Schorfheide-Chorin nie pogorszyła się z powodu pandemii, przeprowadzone badanie biznesowe wykazało, że nie dotyczy to wszystkich przedsiębiorstw turystycznych w regionie. Pandemia COVID-19, jak każdy kryzys miała zwycięzców i przegranych w zakresie wyników ekonomicznych, jednak perspektywy biznesowe są raczej pesymistyczne, ponieważ pandemia wciąż trwa.

Badania ankietowe przeprowadzone na polskich obszarach chronionych we wrześniu i październiku 2020 r. wykazały, że respondenci, mimo deklarowania wysokiego poziomu wiedzy na temat koronawirusa, w wielu przypadkach zajęli neutralne stanowisko. Należy przypuszczać, że w przyszłości, po większym rozpoznaniu przez badaczy SARS-CoV-2 i wypracowaniu znormalizowanych wytycznych dotyczących zapobiegania, wykrywania i reagowania na sytuacje kryzysowe, turystyka na obszarach chronionych będzie kontynuowana zgodnie z obowiązującymi normami i akceptowana przez mieszkańców. Zrównoważone podejście do turystyki powinno być wykorzystane do dalszej realizacji ochrony przyrody, jak również do podniesienia jakości życia lokalnej ludności poprzez działalność turystyczną.

Literatura

- Balas M. (2022). The post COVID-19 Future of Sustainable Tourism in Europe. W: Centre for Sustainable Tourism of the Eberswalde University for Sustainable Development (red.), *European SME Going Green Report 2030. Review and analysis of policies, strategies and instruments for boosting sustainable tourism in Europe*. Eberswalde, s. 481–494 (https://destinet.eu/who-who/civil-society-ngos/etgg2030/publications/european-sme-going-green-report-2030/download/en/9/ETGG_SME_2030_Report_Final_Version_2.pdf?action=view; dostęp: 2.06.2022).
- Balas M., Lund-Durlacher D., Strasdas W. (2020). Steigt nachhaltiger Tourismus als Phoenix aus der Krise?. *Tourismus-Wissen Quarterly*, 21(1), 195–200 (https://tourismuswissen.tai.at/wp-content/uploads/TWQ_021_Seite_1.pdf; dostęp: 10.05.2022).
- Balas M., Strasdas W. (2019). *Sustainability in tourism: developments, approaches and clarification of terms* (<https://www.umweltbundesamt.de/publikationen/sustainability-in-tourism-developments-approaches>; dostęp: 2.06.2022).
- DESTATIS (2022a). *Tourismus in Deutschland im Jahr 2021: 2,7 % mehr Übernachtungen als im Vorjahr* (https://www.destatis.de/DE/Presse/Pressemitteilungen/2022/02/PD22_056_45412.html; dostęp: 2.06.2022).
- DESTATIS (2022b). *Gastgewerbeumsatz 2021 real 2,2 % niedriger als 2020* (https://www.destatis.de/DE/Presse/Pressemitteilungen/2022/02/PD22_070_45213.html; dostęp: 2.06.2022).
- Dzhambov A. M., Browning M. H., Markevych I., Hartig T., Lercher P. (2020). Analytical approaches to testing pathways linking greenspace to health: A scoping review of the empirical literature. *Environmental Research*, 186, 109613. <https://doi.org/10.1016/j.envres.2020.109613>.
- Filimon S., Schiemenz C., Bartl E., Lindner E., Namberger P., Schmude J. (2022). Travel participation of Germans before and during the COVID-19 pandemic – the effects of sociodemographic variables. *Current Issues in Tourism*, 1–16. <https://doi.org/10.1080/13683500.2022.2071684>.
- Fitzpatrick J., DeSalvo K., Karen M. D. (2020). Helping public health officials combat COVID-19. The Keyword (<https://www.blog.google/technology/health/covid-19-community-mobility-reports?hl=en>; dostęp: 4.06.2022).
- Gössling S., Higham J. (2020a). The Low-Carbon Imperative: Destination Management under Urgent Climate Change. *Journal of Travel Research*, 60(6), 1167–1179. <https://doi.org/10.1177/0047287520933679>.

- Gössling S., Scott D., Hall C. M. (2021). Pandemics, tourism and global change: a rapid assessment of COVID-19. *Journal of Sustainable Tourism*, 29(1), 1–20. <https://doi.org/10.1080/09669582.2020.1758708>.
- Hall C. M. (2009). Degrowing Tourism: Décroissance, Sustainable Consumption and Steady-State Tourism. *Anatolia*, 20(1), 46–61. <https://doi.org/10.1080/13032917.2009.10518894>.
- Hall C. M., Scott D., Gössling S. (2020). Pandemics, transformations and tourism: be careful what you wish for. *Tourism Geographies*, 22(3), 577–598. <https://doi.org/10.1080/14616688.2020.1759131>.
- Hockings M., Dudley N., Elliott W., Rao M., Redford K., Robinson J. (2020). COVID-19 and protected and conserved areas. *Parks*, 26(1), 7–24. <https://doi.org/10.2305/IUCN.CH.2020.PARKS-26-1MH.en>.
- Holland W. H., Powell R. B., Thomsen J. M., Monz C. A. (2018). A systematic review of the psychological, social, and educational outcomes associated with participation in wildland recreational activities. *Journal of Outdoor Recreation, Education, and Leadership*, 10(3), 197–225. <http://dx.doi.org/10.18666/JOREL-2018-V10-I3-8382>.
- Lew A. A., Cheer J. M., Haywood M., Brouder P., Salazar N. B. (2020). Visions of travel and tourism after the global COVID-19 transformation of 2020. *Tourism Geographies*, 22(3), 455–466. <https://doi.org/10.1080/14616688.2020.1770326>.
- Mayer M., Bichler B., Pikkemaat B., Peters M. (2021). Media discourses about a super-spreader destination: How mismanagement of COVID-19 triggers debates about sustainability and geopolitics. *Annals of Tourism Research*, 91, 103278. <https://doi.org/10.1016/j.annals.2021.103278>.
- Rice W. L., Pan B. (2021). Understanding changes in park visitation during the COVID-19 pandemic: A spatial application of big data. *Wellbeing, Space and Society*, 2, 100037. <https://doi.org/10.1016/j.wss.2021.100037>.
- Rung A. L., Broyles S. T., Mowen A. J., Gustat J., Sothorn M. S. (2011). Escaping to and being active in neighbourhood parks: park use in a post-disaster setting. *Disasters*, 35(2), 383–403. <https://doi.org/10.1111/j.1467-7717.2010.01217.x>
- Samuelsson K., Barthel S., Colding J., Macassa G., Giusti M. (2020). Urban nature as a source of resilience during social distancing amidst the coronavirus pandemic. *OSF Preprints*. <https://doi.org/10.31219/osf.io/3wx5a>.
- Schmude J., Filimon S., Namberger P., Lindner E., Nam J. E., Metzinger P. (2021). COVID-19 and the Pandemic's Spatio-Temporal Impact on Tourism Demand in Bavaria (Germany). *Tourism: An International Interdisciplinary Journal*, 69(2), 246–261. <https://doi.org/10.37741/t.69.2.6>.
- Statistics Berlin-Brandenburg (2022). *Unternehmensregister. Rechtliche Einheiten* (<https://statistik-berlin-brandenburg.de/webapi/jsf/tableView/tableView.xhtml>; dostęp: 4.06.2022).
- Statistics Poland (2021). *Turystyka w 2020*. Warszawa: GUS (<https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/kultura-turystyka-sport/turystyka/turystyka-w-2020-roku,1,18.html>; dostęp: 2.05.2022).
- Statistics Poland (2022a). *Occupancy of tourist accommodation establishments in 2021*. Warszawa: GUS (<https://stat.gov.pl/en/topics/culture-tourism-sport/tourism/occupancy-of-tourist-accommodation-establishments-in-2021,5,35.html>; dostęp: 2.05.2022).
- Statistics Poland (2022b). *Polska w liczbach 2022*. Warszawa: GUS (<https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/inne-opracowania/inne-opracowania-zbiorcze/polska-w-liczbach-2022,14,15.html>; dostęp: 2.06.2022).
- Taleb N. (2022). *The Black Swan: The Impact of the Highly Improbable*. Second edition. London: Penguin Books.

- Thomsen J. M., Powell R. B., Allen D. (2013). Designing Parks for Human Health and Development Park health resources: Benefits, values, and implications. *Park Science*, 30(2), 30.
- Tufan Z. K., Kayaaslan B. (2020). Crushing the curve, the role of national and international institutions and policy makers in COVID-19 pandemic. *Turkish Journal of Medical Sciences*, 50(9), 495–508. <https://doi.org/10.3906/sag-2004-167>.
- United Nations Conference on Trade and Development (UNCSTAD) (2021). *COVID-19 and tourism. An update* (https://unctad.org/system/files/official-document/ditcinf2021d3_en_0.pdf; dostęp: 3.06.2022).
- UNWTO (2020). *One Planet Vision for a Responsible Recovery of Tourism* (<https://webunwto.s3.eu-west-1.amazonaws.com/s3fs-public/2020-06/one-planet-vision-responsible-recovery-of-the-tourism-sector.pdf>; dostęp: 10.05.2022).
- UNWTO (2021). *Tourism and COVID-19 – Unprecedented economic impacts* (<https://www.unwto.org/tourism-and-covid-19-unprecedented-economic-impacts>; dostęp: 3.06.2022).
- UNWTO (2022). *Impact assessment of the COVID-19 outbreak on international tourism* (<https://www.unwto.org/impact-assessment-of-the-covid-19-outbreak-on-international-tourism>; dostęp: 3.06.2022).
- Zhang S. X., Wang Y., Rauch A., Wei F. (2020). Unprecedented disruption of lives and work: Health distress and life satisfaction of working adults in China one month into the COVID-19 outbreak. *Psychiatry Research*, 288, 112958. <https://doi.org/10.1016/j.psychres.2020.112958>.

7. Wnioski

W ostatnim rozdziale dokonano podsumowania wyników realizowanego projektu (rozdział 7.1), a także przedstawiono praktyczne implikacje dla administracji, zarządców i pracowników obszarów chronionych. W rozdziale tym zamieszczono również wskazania dla wszystkich interesariuszy, takich jak organy podejmujące decyzje polityczne na różnych stopniach decyzyjności, urzędników i przedsiębiorców z branży turystycznej (rozdział 7.2). Następnie zaprezentowano przykłady dobrych praktyk współpracy transgranicznej w zakresie turystyki na obszarach chronionych (rozdział 7.3) i wskazano kierunki przyszłych badań (rozdział 7.4).

7.1. Podsumowanie głównych wyników projektu

Jak przedstawiono w rozdziale 1.3, głównym celem naukowym projektu REGE było wypracowanie wspólnych metod gromadzenia, analizy i oceny danych dotyczących społecznych i ekonomicznych skutków funkcjonowania wielkopowierzchniowych obszarów chronionych. Sformułowanie „wspólne” odnosi się do Euroregionu Pomerania i jego obszarów chronionych w północno-zachodniej Polsce i północno-wschodnich Niemczech (zob. rozdział 2). Sytuacja w zakresie społeczno-ekonomicznych badań prowadzonych we współpracy między obszarami chronionymi a uczelniami wyższymi w Euroregionie Pomerania jest niezwykle skomplikowana. Oprócz potencjalnego braku współpracy i koordynacji, które wynikają zazwyczaj z ograniczeń czasowych oraz braku zasobów, a także nieodłącznej tendencji społeczności naukowej w dążeniu do oryginalności i innowacji zamiast do porównywalności wyników badań i monitorowania sytuacji (zob. również Spenceley i in., 2021, s. 66), dodatkowe ograniczenia dla współpracy stwarzają transgraniczny jej charakter, bariera językowa oraz różne uregulowania instytucjonalne dotyczące obszarów chronionych.

W niniejszym projekcie skupiono się na trzech zagadnieniach badawczych z zakresu społecznych i ekonomicznych uwarunkowań funkcjonowania obszarów chronionych, tj.: analizie satysfakcji odwiedzających obszary chronione (rozdział 3), analizie akceptacji tj. relacji obszar chroniony-społeczność lokalna (rozdział 4) oraz analizie regionalnych skutków ekonomicznych z turystyki na obszarach chronionych (rozdział 5).

Badania satysfakcji odwiedzających, które przeprowadzono na ośmiu obszarach chronionych w Euroregionie Pomerania (sześciu polskich i dwóch niemieckich) ujawniają bardzo wysoki (w większości przypadków) poziom zadowolenia u odwiedzających te obszary chronione. We wszystkich analizowanych parkach średni współczynnik satysfakcji odwiedzających mierzony w pięciopunktowej skali Likerta (pięć oznacza bardzo wysoki poziom satysfakcji) jest wyższy niż

cztery, a dla pięciu parków przekracza 4,5. Ankietowani wyrazili również podobnie wysoki poziom lojalności wobec parków, który wyraża się deklarowanym prawdopodobieństwem polecenia miejsca odwiedzin (pięć parków uzyskało wartość powyżej 4,7 przy średniej dla wszystkich powyżej 3,85) oraz deklarowanym zamiarem ponownego odwiedzenia obszaru (cztery parki uzyskały powyżej 4,5, przy średniej powyżej 4,0). Odwiedzający niemieckie obszary chronione są bardziej zadowoleni z wizyt niż odwiedzający polskie obszary chronione, a także są bardziej skłonni polecić wizytę w parku rodzinie i znajomym niż osoby odwiedzające polskie parki. Jednakże zamiar ponownego odwiedzenia parków jest wyższy dla polskich parków. Być może jest to wynik większej liczby osób regularnie odwiedzających polskie obszary chronione w porównaniu z niemieckimi, odwiedzającymi parki narodowe obejmujące Jasmund i Vorpommersche Boddenlandschaft. Pozytywne wyniki badań powinny zachęcić zarządzających obszarami chronionymi do kontynuowania podjętych działań w celu przeprowadzenia pogłębionej analizy przyczyn uzyskiwania mniej pozytywnych wyników. Wydaje się, że obszary chronione powinny kontynuować zapoczątkowane w projekcie pomiary satysfakcji odwiedzających, włączając je do regularnego społeczno-gospodarczego systemu monitorowania odwiedzających. W razie potrzeby można by poszerzyć pytania o zagadnienia związane z innymi tematami badawczymi, takimi jak doświadczenia związane ze zwiększeniem napływu turystów lub zachowania dotyczące wydatków.

Relacje park–ludzie przeanalizowano dla 14 obszarów chronionych w Euroregionie Pomerania: 10 polskich i 4 niemieckich. Parki te cieszą się bardzo dużym poparciem wśród lokalnej ludności, czego dowodem jest wysoki udział pozytywnych stwierdzeń na rzecz obszarów chronionych w referendalnym pytaniu dotyczącym dalszego istnienia obszaru chronionego. Pytanie to pozwala respondentom wypowiedzieć się w sposób hipotetyczny o przyszłości obszaru chronionego w regionie. Większość mieszkańców opowiedziałyby się za dalszym istnieniem obszarów chronionych: w 7 z 14 regionów objętych ochroną udział pozytywnych odpowiedzi wynosił ponad 95%; tylko w 3 regionach udział ten był poniżej 90%. Od czasu powołania obszarów chronionych (lub odpowiednio zamieszkania respondentów w pobliżu obszaru chronionego) ogólny stosunek miejscowej ludności do nich znacząco się poprawił, a największe udziały objętych (neutralnych) respondentów odnotowano dla polskich parków krajobrazowych. Poprawa nastawienia jest również oczywista, gdy porównane zostaną otrzymane w badaniu wyniki z wynikami wcześniejszych badań. W odniesieniu do konkretnych działań respondentów odnoszących się do obszarów chronionych można zauważyć, że znacznie więcej jest działań na rzecz obszarów chronionych niż przeciwko nim, przy czym w polskich regionach obszarów chronionych więcej jest aktywnych przeciwników, a mniej biernych. Pod względem metodologicznym zastosowane narzędzia badawcze sprawdziły się również w kontekście międzynarodowym. Istnieje jednak potrzeba dalszego rozwoju, np. poprzez włączenie bardziej wyrafinowanego pomiaru ogólnego nastawienia do obszarów chronionych oraz brakujących elementów ramy koncepcyjnej.

Ocena regionalnych skutków ekonomicznych z turystyki na obszarach chronionych w Euroregionie Pomerania ze względu na różną dostępność danych wtórnych w Polsce i w Niemczech okazała się jednym z najtrudniejszych zadań w tym projekcie. Powoduje to, że bezpośrednie rozszerzenie solidnie wypracowanych podejść metodologicznych na niemieckich obszarach chronionych na obszary tego typu w polskiej części regionu jest praktycznie niemożliwe. A mianowicie: w Polsce nie są dostępne żadne regionalne mnożniki tworzenia wartości dodanej, natomiast w Niemczech instytut badawczy dostarcza tzw. wskaźników wartości dodanej, które są wykorzystywane w prawie wszystkich badaniach dotyczących regionalnych wpływów ekonomicznych turystyki na obszarach chronionych. Podejście zastosowane przez Zbaraszewskiego i Pieńkowskiego (2022) dla Drawieńskiego Parku Narodowego do samodzielnego oszacowania takich mnożników poprzez szeroko zakrojone empiryczne badania terenowe (podobnie jak Mayer i Woltering, 2008 w niemieckim Parku Narodowym Lasu Bawarskiego) zostało uznane za niemożliwe do przeprowadzenia ze względu na trwającą pandemię COVID-19 oraz generalną niechęć przedsiębiorców w polskich regionach obszarów chronionych objętych badaniem w ramach niniejszego projektu do ujawniania ankietom danych biznesowych. Dlatego też, po długich dyskusjach, zespół projektowy zdecydował się zastosować metodę input-output do oszacowania regionalnego wpływu ekonomicznego turystyki parkowej na przykładzie studium przypadku z Wolińskiego Parku Narodowego, wzorując się na Arneggerze (2014). Według naszej najlepszej wiedzy, oszacowanie skutków ekonomicznych dla Wolińskiego Parku Narodowego było pierwszą analizą regionalnego wpływu ekonomicznego zarówno parku narodowego, jak i wizytacji obszaru chronionego w Polsce. W ten sposób projekt wnosi wartość dodaną w przegląd badań nad procesem odwiedzania polskich parków narodowych i może służyć jako przykład dla przyszłych zastosowań w innych parkach w kraju. W Wolińskim Parku Narodowym odnotowano 691 741 osobodni rocznie, wśród których zdecydowanie dominują (91,4%) turyści. Turyści w regionie parku wydają 2,5 razy więcej na osobę dziennie w porównaniu do wycieczkowiczów (270 zł wobec 110 zł lub 59,2 euro vs 23,5 euro). Łącznie stanowi to przychód brutto w wysokości 181,68 mln zł (38,85 mln euro), czego efektem jest szacunkowy dochód regionalny (wg metody input-output) w wysokości 364,65 mln zł rocznie (77,98 mln euro), co odpowiada ekwiwalentowi zatrudnienia około 7500 osób w regionie otrzymujących średnie wynagrodzenie.

W niemieckiej części Euroregionu oszacowano skutki ekonomiczne z turystyki w Rezerwacie Biosfery Schorfheide-Chorin. Stworzyło to możliwość porównania wyników z relatywnie niedawno przeprowadzoną oceną (z roku 2017/18), która została wykonana przy użyciu tego samego podejścia metodycznego. Pozwala to również oszacować wpływ pandemii COVID-19 na strukturę odwiedzających rezerwat biosfery i skutki ekonomiczne tych odwiedzin (zob. rozdział 6). W oparciu o przeprowadzone badania oszacowano liczbę odwiedzin na 2,54 mln osobodni w Rezerwacie Biosfery Schorfheide-Chorin. Biorąc pod uwagę dużą powierzchnię rezerwatu biosfery (1291 km²) i zarazem bliskość stolicy Niemiec – Berlina – z ponad 3,5 mln mieszkańców, z którym rezerwat ma połączenie

autostradą (A11) oraz kolejowe, skutkuje to gęstością odwiedzin wynoszącą 19,7 osobodni/ha, która jest stosunkowo niska, przynajmniej w porównaniu z prawie wszystkimi niemieckimi parkami narodowymi z wyjątkiem Müritz (11,6) i Dolina Dolnej Odry (19,8) (Mayer i in., 2010; Job i in., 2016, s. 11). Na podstawie przeprowadzonych badań można stwierdzić, że w strukturze odwiedzających 33,1% osobodni przypada na turystów, 64,0% na wycieczkowiczów, a 2,0% na lokalnych mieszkańców z obszaru rezerwatu. Wycieczkowicze wydają średnio 27,80 euro na osobę na dzień pobytu w rezerwacie, natomiast turyści – 65,50 euro na osobę. Na podstawie liczby osobodni odwiedzin i specyficznych dla danego typu odwiedzających struktur wydatków oszacowano całkowity przychód brutto na kwotę 101,14 mln euro i regionalny dochód w wysokości 49,99 mln euro rocznie. Dochód ten odpowiada ekwiwalentowi zatrudnienia w liczbie 2311 osób. Wartości te podkreślają regionalne znaczenie gospodarcze turystyki i rekreacji w Rezerwacie Biosfery Schorfheide-Chorin, zwłaszcza że około jednej piątej skutków gospodarczych może być przypisane odwiedzającym o wysokim stopniu pokrewieństwa z rezerwatem biosfery, tzn. nie wystąpiłyby one, gdyby obszar chroniony nie istniał.

Jeśli porówna się regionalne szacunki wpływu ekonomicznego Wolińskiego Parku Narodowego i Rezerwatu Biosfery Schorfheide-Chorin, to różnice między podejściami metodologicznymi stają się oczywiste. O ile regionalny dochód z turystyki parkowej w rezerwacie biosfery jest mniej więcej o połowę niższy od wartości przychodów brutto, to w przypadku Wolińskiego Parku Narodowego relacja ta jest w zasadzie odwrotna, tam przychody brutto przekładają się na nieco ponaddwukrotną wartość efektów ekonomicznych²². Skutkuje to jednak tym, że wyniki badań dotyczące dochodów regionalnych w obu podejściach nie są tak naprawdę zbieżne, co wymaga dodatkowych badań w przyszłości (zob. rozdział 7.4).

Dodatkowo w projekcie uwzględniono wpływ pandemii COVID-19 na odwiedzanie obszarów chronionych i jej skutki ekonomiczne w Euroregionie Pomorza (rozdział 6), mimo że pierwotnym zamierzeniem nie było badanie wpływu pandemii, gdyż pandemia COVID-19 nie była do przewidzenia w momencie zgłoszenia i rozpoczęcia realizacji projektu. Badania odwiedzających obszary chronione wykazały, że wielu z nich wybrało jeden z obszarów chronionych jako alternatywny cel podróży w stosunku do pierwotnie zaplanowanej podróży, co stworzyło nowe potencjały ekonomiczne dla przedsiębiorstw turystycznych, ponieważ odwiedzający, którzy znaleźli się pod wpływem koronawirusa, wydali więcej pieniędzy w regionie i pozostali w nim dłużej. Skutkowało to wyższymi dochodami z turystyki dla analizowanego Rezerwatu Biosfery Schorfheide-Chorin, w porównaniu z rokiem 2017/18, kiedy przeprowadzono podobne badanie

²² Nie jest tak w przypadku niemieckiego Rezerwatu Biosfery Schwarzwald, gdzie Majewski (2022) porównywała zarówno podejście typu input-output, jak i regionalne podejście mnożnikowe wspólne dla niemieckich obszarów chronionych. Wyniki tego badania dowodzą, że oba podejścia prowadzą do tej samej wielkości efektów bezpośrednich i pośrednich. Bezpośredni i pośredni dochód regionalny wynosi około 51% regionalnego przychodu brutto z odwiedzin obszar rezerwatu biosfery, podczas gdy bezpośredni, pośredni i indukowany dochód oszacowany za pomocą podejścia input-output osiąga 58% regionalnego przychodu brutto.

wpływu ekonomicznego. Pandemia COVID-19 doprowadziła również do stosunkowo większej presji na odwiedziny w wiejskich regionach obszarów chronionych. W przypadku Rezerwatu Biosfery Schorfheide-Chorin liczba odwiedzin jest jedynie nieco niższa w porównaniu z 2017/18, choć została zrealizowana w znacznie zmniejszonej liczbie dni z powodu wprowadzenia ograniczeń w podróżowaniu. Powoduje to dużo wyższe liczby odwiedzin w ciągu dnia niż w okresie przed pandemią. Mimo że ogólna sytuacja ekonomiczna turystyki w Biosferze Schorfheide-Chorin nie została osłabiona w związku z pandemią, przeprowadzone badanie sondażowe wykazało, że nie dotyczy to wszystkich przedsiębiorstw turystycznych w regionie, ponieważ COVID-19 spowodował zarówno korzyści, jak i straty dla przedsiębiorstw, biorąc pod uwagę wyniki ekonomiczne prowadzonej działalności.

Badania obejmujące wpływ COVID-19 na obszary chronione w Polsce wykazały, że respondenci posiadali wiedzę na temat koronawirusa. Na pięciu badanych obszarach większość respondentów nie czuła się zawodowo dotknięta pandemią i wskazywała na umiarkowaną bliskość koronawirusa. Ciekawym odkryciem jest uznanie przez większość respondentów, że temat nowego koronawirusa został zbyt mocno rozpowszechniony przez media. Opinie respondentów były zgodne z sytuacją obserwowaną na początku pandemii, kiedy to informacje o niej podawane były codziennie i masowo. Choć większość odpowiedzi sugerowała, że wirus był umiarkowaną przyczyną strachu, to jednak doniesienia medialne mogły wywołać u części osób napięcie i poczucie braku bezpieczeństwa, spokoju i równowagi. Było to zgodne ze wskazaniem respondentów podczas badania we wrześniu i październiku 2020 r., że jest jeszcze za wcześnie na wyjazd na wakacje. Wskazywali oni również, że turyści zagraniczni nie powinni być na razie dopuszczani do regionów respondentów. Można to tłumaczyć trudnościami w określeniu własnych opinii na temat kwestii bezpieczeństwa związanych z otwarciem na turystykę. Ponadto SARS-CoV-2 w 2020 r. nie był jeszcze zjawiskiem w pełni zbadanym, a okoliczności pandemii ciągle się zmieniały.

7.2. Praktyczne znaczenie projektu i jego rezultatów

Istnieje kilka rezultatów projektu, które dostarczają konkretne wnioski dla administracji obszarów chronionych, zarządzających i pracowników, jak również wszystkich interesariuszy obszarów chronionych.

Jednym z głównych wniosków jest stwierdzenie, że istnieje ogromna potrzeba wdrożenia stałego systemu monitoringu społeczno-gospodarczego analizującego powiązania pomiędzy obszarami chronionymi i ich otoczeniem społecznym i gospodarczym. Dziesięć lat temu Woltering (2012) zaproponował taki system monitoringu społeczno-gospodarczego w oparciu o regionalne skutki gospodarcze z turystyki na obszarach chronionych w warunkach niemieckich. W tabeli 7.1 przedstawiono rekomendacje dla systemu monitoringu społeczno-gospodarczego obszarów chronionych w Euroregionie Pomerania i poza nim. Taki system monitoringu musi obejmować elementy podstawowe, którymi są: regularne analizy

satysfakcji odwiedzających, motywacji, działań i ich zachowań, a także analizę relacji park–społeczność lokalna. Kwestionariusze opracowane, zaadaptowane i przetestowane w naszym projekcie oferują empirycznie potwierdzoną podstawę dla takiego systemu. Zestawy pytań w wypracowanych ankietach badawczych mogą być wykorzystane jako system modułowy, co pozwala na osiągnięcie wysokiego stopnia elastyczności. Takie analizy będą oczywiście wykraczać poza niezbędne pytania lub informacje zapewniające porównywalność wyników w czasie i z różnych obszarów chronionych, ale mogłyby też zawierać elementy lokalne, specyficzne dla danego parku. Ponadto należy regularnie szacować regionalne efekty ekonomiczne z turystyki parkowej. Jednak standardowe podejście do analizy i szacowania ustalone dla obszarów chronionych w Niemczech nie będzie raczej możliwe w Polsce. Dlatego na polskich obszarach chronionych szacowanie oddziaływania ekonomicznego turystyki parkowej powinno być dalej badane i rozwijane z wykorzystaniem podejścia input-output. Fakt, że informacja o wydatkach ponoszonych przez odwiedzających jest także wymagana w każdym przypadku do oszacowania regionalnego wpływu ekonomicznego, podkreśla z kolei potrzebę zbierania szczegółowych informacji o odwiedzających, co powinno być osiągnięte poprzez stworzenie stałego systemu monitoringu. Ponadto liczba odwiedzających czy osobodni jest najbardziej istotną daną podstawową dla wszystkich analiz wpływu ekonomicznego. Oszacowanie częstotliwości odwiedzin jest nadal kluczowym krokiem w analizie. Ponieważ lokalne i regionalne warunki różnią się znacznie między obszarami chronionymi, nie ma jednego wspólnego, „uniwersalnego” rozwiązania. Wreszcie najprawdopodobniej będzie to połączenie dostępnych danych wtórnych – źródłami są oficjalne statystyki turystyczne, automatyczne liczniki, raporty z biletów sprzedanych przez infrastrukturę turystyczną i szacunki lokalnych grup interesu oraz własne empiryczne badania terenowe (np. długie i krótkie wywiady pozwalające ocenić strukturę odwiedzających itp.), które muszą być dostosowane przez ekspertów. Job i in. (2021a) przedstawiają zalecenia dotyczące sposobu liczenia odwiedzających na obszarach chronionych w oparciu o przykłady z Niemiec, co nawiązuje również do międzynarodowych wytycznych odnoszących się do oceny regionalnego wpływu ekonomicznego turystyki na obszarach chronionych (Spenceley i in., 2021).

Systematyczne instalowanie automatycznych liczników odwiedzających (tzw. migratorów) w wielu polskich parkach narodowych, np. w Wolińskim Parku Narodowym, stanowi ważny krok w kierunku takiego systemu monitorowania odwiedzin. W tym duchu niemieckie parki narodowe mogłyby ewentualnie uczyć się z przykładu swoich sąsiadów. Jednak instalacja automatycznych urządzeń do liczenia odwiedzających musi iść w parze z odpowiednimi zasobami do zarządzania pomiarami i kalibracji urządzeń, aby generować poprawne i wiarygodne wyniki. Ponadto systematyczne liczenie odwiedzających powinno zostać rozszerzone na mniej ściśle kategorie obszarów chronionych, takie jak polskie parki krajobrazowe czy niemieckie parki natury. W połączeniu z oficjalnymi statystykami turystycznymi i badaniami terenowymi to ciągłe automatyczne liczenie mogłoby stanowić podstawę do wiarygodnych szacunków częstości odwiedzin, jak

wykazało badanie przeprowadzone w Rezerwacie Biosfery Schorfheide-Chorin i jak wyjaśniono w opracowaniu Joba i in. (2021a).

Wyniki badania COVID-19 ujawniają, że obszary chronione były ważnymi lokalizacjami dla rekreacji na świeżym powietrzu podczas pandemii, które dostarczały cennych doświadczeń i znacznych korzyści dla zdrowia fizycznego i psychicznego ludności. Aby podkreślić te istotne korzyści, jakie obszary chronione zapewniają społeczeństwu, kluczowa jest ocena regionalnego wpływu ekonomicznego odwiedzin obszarów chronionych, podobnie jak badania satysfakcji odwiedzających, wpisujące się w pogląd Hornbacka i Eaglesa (1999, s. 6):

„Wszelkie zarządzanie jest uzależnione od informacji. Im lepsza jakość informacji, tym większa szansa na dobre zarządzanie”.

Dodatkowo działania projektowe wykazały potrzebę silniejszej współpracy pomiędzy organami administracji obszarów chronionych – konieczność ta istnieje na odpowiednich poziomach krajowych oraz na poziomie transgranicznym (w rozdziale 7.3 omówiono najlepsze praktyki i wyniki współpracy transgranicznej). Ważne jest też, aby współpraca między obszarami chronionymi nie odbywała się tylko w ramach projektów, ale aby była praktykowana jako stałe zadanie o wysokim priorytecie. Projekty, ze względu na ich ograniczony czas trwania, mogą służyć do zainicjowania współpracy, a być może nawet do nawiązania partnerstwa. Dotyczy to również współpracy pomiędzy jednostkami administracji obszarów chronionych i instytucjami badawczymi z obu części Euroregionu.

Na koniec ustalenia dotyczące relacji park–ludzie (PPR) dokumentują znaczenie transparentności działań obszarów chronionych. Niemieckie organy administracji terenów chronionych mają już pozytywne doświadczenia w komunikacji z otoczeniem społecznym, niemniej jednak mogą one jeszcze poprawić swoje strategie i narzędzia docierania i komunikowania się. W Polsce istnieje duże zapotrzebowanie na tworzenie kanałów komunikacji pomiędzy administracjami obszarów chronionych a lokalną społecznością oraz nawiązywanie kontaktów i współpracy z przedstawicielami biznesu (np. operatorami turystycznymi i przedsiębiorcami).

Oceny wynikające z analizy relacji park–ludzie w Euroregionie Pomerania są w większości bardzo pozytywne, jednak nie są stałe, gdyż nowe wydarzenia mogą prowadzić do konfliktów lub je zaostrzać. Pozytywne ogólne nastawienie nie oznacza również, że nie ma punktów spornych pomiędzy ludnością lokalną a organami administracji obszarów chronionych. Dlatego też zalecamy, co następuje:

- Prowadzenie otwartej i przejrzystej komunikacji z wykorzystaniem różnych kanałów i strumieni komunikacyjnych, tak aby maksymalnie zwiększyć jej zasięg. Zarządzający obszarami chronionymi powinni wyjaśniać, co i dlaczego robią, np. dlaczego nakładają ograniczenia na niektóre tradycyjne sposoby użytkowania gruntów itp. Administracje obszarów chronionych powinny dążyć do stworzenia klimatu wspólnoty, w którym lokalna ludność postrzega obszar chroniony jako „swój” (np. poprzez włączenie w to już istniejącego przywiązania lokalnej ludności do miejsca), tak aby oni i zarządzający działali wspólnie na rzecz dobrosąsiedzkich relacji.

- Lokalna ludność powinna mieć możliwość uczestniczenia w zarządzaniu obszarem chronionym, np. poprzez organizowanie regularnych konsultacji społecznych, obrad okrągłego stołu lub przez powołanie rady doradczej parku, w której reprezentowane są samorządy. Należy zapewnić miejscowej ludności możliwość aktywnego uczestnictwa w zarządzaniu obszarami chronionymi i/lub w działaniach praktycznych (np. liczeniu ptaków). Zazwyczaj korzystne dla PPR jest pozyskanie lokalnych liderów z kręgów władzy oraz liderów środowisk opiniotwórczych.

Tabela 7.1 Rekomendacje dla systemu monitoringu społeczno-gospodarczego obszarów chronionych

Ustanowienie stałego systemu monitorowania społeczno-gospodarczego, w który wbudowane są różne narzędzia obserwacji i liczenia, jak również regularne sondáže i badania. System monitorowania powinien być zaprojektowany modułowo, aby zapewnić wysoki poziom elastyczności.

System liczenia odwiedzających powinien być oparty na automatycznych licznikach, które muszą być regularnie kalibrowane przy użyciu ręcznych pomiarów. Taki automatyczny system musi być co pięć lat poddawany przeglądowi poprzez kompletne liczenie na wszystkich wejściach do obszaru chronionego (zob. Rüede, Krüger, 2021, na przykładzie Parku Narodowego Schwarzwald, Niemcy). Tymczasem można ekstrapolować roczną liczbę odwiedzających na podstawie ciągłego szacunku urządzeń automatycznych.

Regularne badania odwiedzających powinny być prowadzone co najmniej raz na trzy lata. Badania te obejmują standardowy katalog pytań dotyczących charakterystyki podróży, wiedzy o obszarze chronionym, roli obszaru chronionego przy wyborze miejsca podróży, satysfakcji odwiedzających, postrzegania zatłoczenia i wydatków.

Wykorzystując dane na temat wydatków i liczby odwiedzających, można oszacować **regionalne efekty ekonomiczne z turystyki w parku narodowym**, stosując regionalne mnożniki lub regionalne analizy input-output. Oceny takie powinny być przeprowadzane co pięć do dziesięciu lat.

Co dziesięć lat należy przeprowadzić badanie dotyczące **oceny relacji park-ludzie** na reprezentatywnej próbie miejscowej ludności w i/lub wokół parku, z wykorzystaniem tej samej metodologii i kwestionariusza.

Najważniejsze: Należy zachować konsekwencję i zawsze zapewnić porównywalność na dwóch poziomach: a) międzyokresową z wcześniejszymi badaniami w tym samym obszarze chronionym, aby móc dokonywać porównań i monitorować postępy; b) przestrzenną z innymi obszarami chronionymi, aby uzyskać punkt odniesienia dla własnych wyników.

Ustanowienie **struktury partnerskiej** pomiędzy obszarami chronionymi a otaczającym je biznesem poprzez budowanie opartej na zaufaniu współpracy w celu stworzenia sytuacji korzystnej dla obu stron (biznes może wykorzystać wartość marki obszaru chronionego, podczas gdy obszar ten zyskuje lokalne wsparcie). Partnerstwo takie może być tworzone tylko krok po kroku, wymaga czasu, jest bardzo delikatnym zadaniem – oznacza to, że wymaga stałej, odpowiedzialnej, komunikatywnej i godnej zaufania osoby do kontaktu w administracji parku.

7.3. Przykłady dobrych praktyk współpracy transgranicznej

Badania satysfakcji odwiedzających przyczyniły się do wypełnienia istniejącej luki badawczej, w szczególności dotyczącej polskich parków krajobrazowych. Dotychczas nie publikowano i nie udostępniano publicznie grupom interesariuszy obszarów chronionych opracowań na ten temat. Wyniki analizy satysfakcji odwiedzających dokumentują wysoki poziom satysfakcji odczuwanej przez odwiedzających parki. Prawdopodobnie jednym z czynników wpływających na tak wysoki poziom satysfakcji były wieloletnie aktywne działania podejmowane przez administracje obszarów chronionych pogranicza polsko-niemieckiego, ze szczególnym uwzględnieniem modelowej współpracy pomiędzy Parkiem Narodowym Dolina Dolnej Odry w Niemczech a Zespołem Parków Krajobrazowych Województwa Zachodniopomorskiego w Polsce. Dzięki tej współpracy w ostatnich latach po niemieckiej i polskiej (parki krajobrazowe województwa zachodniopomorskiego) stronie granicy zrealizowano rozległą infrastrukturę turystyczną oraz inne przedsięwzięcia. Do projektów współfinansowanych przez Unię Europejską, m.in. w ramach programu Interreg, należały w szczególności (ZPKWZ, 2022):

- projekt INT55 pt. *Zrównoważona turystyka wodna w unikalnej Dolinie Dolnej Odry* (niem. *Nachhaltiger Wassertourismus im einzigartigen Unteren Odertal*) realizowany w latach 2019–2022, w ramach którego wybudowano platformę widokową w Parku Krajobrazowym Dolina Dolnej Odry;
- projekt INT135 pt. *Przyroda bez granic w unikalnej Dolinie Dolnej Odry* (niem. *Natur ohne Grenzen im Einzigartigen Unteren Odertal*), w ramach którego oznakowano i udostępniono turystom w sposób gwarantujący brak presji ze strony człowieka na rezerwaty przyrody (fot. 1);

Fot. 1. Kostrzyńskie rozlewiska; zdjęcie archiwalne ZPKWZ

- projekt pt. *Budowa, poprawa i promocja infrastruktury turystycznej w 6 Parkach Krajobrazowych woj. zachodniopomorskiego w celu upowszechnienia wiedzy i wspierania zachowań proekologicznych – etap 1*, w ramach którego posadowiono 1288 elementów małej infrastruktury, ukierunkowującej ruch turystyczny na terenach parków krajobrazowych: Drawskiego, Ińskiego, Szczecińskiego „Puszcza Bukowa”, Cedyńskiego, Dolina Dolnej Odry i „Ujście Warty” (fot. 2, 3);
- projekt pt. *Przystosowanie mostu europejskiego Siekierki–Neurüdnitz do ruchu turystycznego*, w ramach którego przystosowano do użytku pieszego i rowerowego nieużywany most kolejowy w Cedyńskim Parku Krajobrazowym (fot. 4).

Ponadto w ramach transgranicznych projektów realizowanych przez obszary chronione Euroregionu Pomerania poza dużymi obiektami infrastruktury turystycznej były liczne produkty wspierające ruch turystyczny na tych obszarach, tj.:

- naturalne miejsca wypoczynku (wiaty z ławostolem, miejsca na ognisko),
- wielojęzyczne tablice edukacyjno-informacyjne,
- szkolenia dla przewodników,
- mapy turystyczne i broszury informacyjne,
- artykuły informacyjno-promocyjne w polskiej i niemieckiej prasie lokalnej,
- konferencje i warsztaty dla społeczności lokalnych,
- strony internetowe.

Należy się spodziewać, że w niedalekiej przyszłości dzięki rozwojowi transportu rowerowego zwiększy się transgraniczny ruch turystyczny, w tym na obszarach chronionych polsko-niemieckiego pogranicza. Intensyfikowana w ostatnich latach rozbudowa tras rowerowych na polsko-niemieckim pograniczu, przede wszystkim

Fot. 2. Park Krajobrazowy Dolina Dolnej Odry, Widuchowa, platforma widokowa zimą, archiwum ZPKWZ

Fot. 3. Park Krajobrazowy „Ujście Warty”, Namyslin, archiwum ZPKWZ

Fot. 4. Cedyński Park Krajobrazowy, most Siekierki–Neurüdnitz, zdjęcie archiwalne ZPKWZ

w polskiej części Euroregionu (UMWZ, 2022):

- trasa rowerowa Velo Baltica (Euro-Velo 10 i 13),
- trasa rowerowa wokół Zalewu Szczecińskiego,
- szlak rowerowy Pojezierzy Zachodnich,
- szlak rowerowy Blue Velo,

oraz w części niemieckiej:

- szlak rowerowy Odra–Nysa (Velo-mapa, 2022).

Prawdopodobnie doprowadzi to do zwiększenia częstości odwiedzania przez rowerzystów Euroregionu Pomorza, w tym jego obszarów chronionych. Niemniej jednak większość praktycznych implikacji z projektu TAPA służących zwiększeniu odwiedzin transgranicznych obszarów chronionych wzdłuż granicy polsko-niemieckiej jest nadal aktualna (Mayer i in. 2019).

7.4. Kierunki przyszłych badań

Przegląd polsko-niemieckiej literatury wskazuje, że oba kraje mogą pochwalić się znacznym dorobkiem badawczym w zakresie zagadnień objętych niniejszym projektem. Ogólnie można stwierdzić, że badania dotyczące satysfakcji odwiedzających obszary chronione były bardziej rozbudowane w Polsce niż w Niemczech, choć ich wyniki są dostępne głównie w języku polskim. Natomiast w Niemczech przeprowadzono więcej badań odnoszących się do regionalnych efektów ekonomicznych z turystyki na obszarach chronionych. Na szczególne uznanie zasługuje metoda spopularyzowana przez prof. Huberta Joba, która została wykorzystana w licznych badaniach w Niemczech, Maroku i Meksyku do szacowania regionalnego oddziaływania ekonomicznego turystyki na obszary chronione (Arnegger, 2014; Job i in., 2016, 2023; Mayer i in., 2018). Natomiast w Polsce badacze dążyli raczej do określenia szerszego wpływu obszarów chronionych na rozwój społeczno-gospodarczy otaczających je terenów. W tym podejściu kluczowa okazała się analiza sprawozdań finansowych danego obszaru chronionego, a nie popyt generowany przez odwiedzających (Mika i in., 2015). Zasadne byłoby zatem dalsze rozwijanie podejścia do oceny regionalnego wpływu ekonomicznego z turystyki na obszarach chronionych, które zapewniłoby porównywalność wyników dla różnych krajów. W trakcie badań prowadzonych w ramach niniejszego projektu można było z powodzeniem przetestować możliwość oszacowania regionalnych efektów ekonomicznych z turystyki obszarów chronionych w oparciu o metodę input-output dla polskiej części Euroregionu Pomerania. Jest to alternatywa dla pierwotnego celu, którym było opracowanie i przetestowanie uproszczonej metody szacowania regionalnych efektów ekonomicznych turystyki obszarów chronionych. Zastosowanie i przetestowanie metody input-output do szacowania wpływu ekonomicznego obszaru chronionego w polskim parku narodowym należy uznać za sukces, gdyż ze względu na liczne ograniczenia spowodowane pandemią COVID-19, w tym kilkumiesięczne zamykanie obiektów turystycznych, niemożliwe było przeprowadzenie jakichkolwiek innych badań dotyczących omawianych zagadnień.

Biorąc pod uwagę stan badań w obu krajach oraz badania empiryczne zrealizowane w ramach tego projektu, obiecujące wydają się następujące przyszłe tematy badawcze:

- Na podstawie badania przeprowadzonego w Rezerwacie Biosfery Schorfheide-Chorin warto byłoby przeprowadzić dalsze badania przedsiębiorstw (turystycznych) w regionach obszarów chronionych, aby ocenić postawy operatorów turystycznych wobec obszarów chronionych, ich administracji i ograniczeń. Osobiste, jakościowe wywiady pogłębione mogłyby zapewnić możliwość uzyskania wymaganych danych finansowych w celu oszacowania regionalnych mnożników, podobnie jak w przypadku standardowego podejścia w niemieckich regionach obszarów chronionych.
- Analiza input-output powinna zostać rozszerzona na Drawieński Park Narodowy, który jest jedynym polskim obszarem chronionym, gdzie zastosowano oryginalne „niemieckie” podejście do szacowania regionalnych efektów eko-

nomicznych z turystyki parkowej. Pozwoliłoby to na bezpośrednie porównanie obu metod szacowania.

- W kolejnym kroku można by oszacować regionalny wpływ ekonomiczny turystyki na pozostałych 21 polskich parków narodowych z wykorzystaniem metody input-output.
- Podobnie regionalne efekty ekonomiczne odwiedzin na niemieckich obszarach chronionych mogłyby zostać oszacowane przy użyciu podejścia input-output (jak w opracowaniu Majewski, 2022). Pozwoliłoby to na porównanie na dużą skalę obu podejść metodologicznych.
- Badania satysfakcji odwiedzających na obszarach chronionych obu części Euroregionu Pomerania mogłyby zostać rozszerzone o analizę postrzegania zatłoczenia przez odwiedzających, powiązanie z ogólną satysfakcją oraz ich potencjalne przestrzenne i czasowe zachowania związane z przemieszczaniem się (podobnie jak w przypadku pracy Schamela, Joba, 2013).
- Na podstawie badań zachowań odwiedzających można by oszacować wartości rekreacyjne obszarów chronionych (operacjonalizowane jako nadwyżka konsumenta, zob.: Mayer, Woltering, 2018) (ewentualnie z wykorzystaniem danych z mediów społecznościowych, zob.: Sinclair i in., 2020). Wartości te podkreślają nierynkowe korzyści, jakie generuje dla społeczeństwa odwiedzanie obszarów chronionych.

Wszystkie badania empiryczne, podejścia i ankiety powinny być stosowane nie tylko na obszarach ściśle chronionych, ale także w polskich parkach krajobrazowych i niemieckich parkach przyrody skupiających się bardziej na zachowaniu krajobrazów kulturowych i zapewnieniu możliwości rekreacji na łonie przyrody.

Literatura

- Arnegger J. (2014). *Protected Areas, the Tourist Bubble and Regional Economic Development* (= Würzburger Geographische Arbeiten, 110). Würzburg: Würzburg University Press.
- Hornback K. E., Eagles P. F. J. (1999). *Guidelines for public use measurement and reporting at parks and protected areas*. Gland/Cambridge: IUCN.
- Job H., Bittlingmaier S., Engelbauer M., Majewski L., Woltering M. (2023). *Tourismus und seine regionalökonomischen Effekte in deutschen Biosphärenreservaten* (= BfN-Skripten). Bonn–Bad Godesberg: Bundesamt für Naturschutz (w przygotowaniu).
- Job H., Majewski L., Engelbauer M., Bittlingmaier S., Woltering M. (2021). Establishing a standard for park visitation analyses: Insights from Germany. *Journal of Outdoor Recreation and Tourism*, 35, 100404. <https://doi.org/10.1016/j.jort.2021.100404>.
- Job H., Merlin C., Metzler D., Schamel J., Woltering M. (2016). *Regionalwirtschaftliche Effekte durch Naturtourismus in deutschen Nationalparken als Beitrag zum Integrativen Monitoring-Programm für Großschutzgebiete* (= BfN-Skripten, 431). Bonn–Bad Godesberg: Bundesamt für Naturschutz.
- Majewski L. (2022). *Methodik regionalökonomischer Wirkungsanalysen des Tourismus in Schutzgebieten: Applikation der Input-Output-Analyse zur Adaption an internationale Standards am Fallbeispiel Biosphärengebiet Schwarzwald* (= Würzburger Geographische Arbeiten, 126). Würzburg: University of Würzburg Press (w przygotowaniu).

- Mayer M., Brenner L., Schauss B., Stadler C., Arnegger J., Job H. (2018). The nexus between governance and the economic impact of whale-watching. The case of the coastal lagoons in the El Vizcaíno Biosphere Reserve, Baja California, Mexico. *Ocean and Coastal Management*, 162, 46–59. <https://doi.org/10.1016/j.ocecoaman.2018.04.016>.
- Mayer M., Müller M., Woltering M., Arnegger J., Job H. (2010). The economic impact of tourism in six German national parks. *Landscape and Urban Planning*, 97(2), 73–82. <https://doi.org/10.1016/j.landurbplan.2010.04.013>.
- Mayer M., Woltering M. (2008). Angebotsseitige Analyse des Tourismus in der Nationalparkregion Bayerischer Wald. W: H. Job (red.), *Die Destination Nationalpark Bayerischer Wald als regionaler Wirtschaftsfaktor*. Grafenau: Nationalparkverwaltung Bayerischer Wald, s. 66–99.
- Mayer M., Woltering M. (2018). Assessing and valuing the recreational ecosystem services of Germany's national parks using travel cost models. *Ecosystem Services*, 31(Part C), 371–386. <https://doi.org/10.1016/j.ecoser.2017.12.009>.
- Mayer M., Zbaraszewski W., Pieńkowski D., Gach G., Gernert J. (2019). *Cross-Border Tourism in Protected Areas: Potentials, Pitfalls and Perspectives*. Cham: Springer Nature.
- Mika M., Zawilińska B., Ptaszycka-Jackowska D., Pawlusiński R. (2015). *Park narodowy a gospodarka lokalna. Model relacji ekonomicznych na przykładzie Babiogórskiego Parku Narodowego*. Kraków: Instytut Geografii i Gospodarki Przestrzennej Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Rüede D., Krüger F. (2021). Abschätzung des Besuchsaufkommens in einem Großschutzgebiet – Fallstudie Nationalpark Schwarzwald. *Natur und Landschaft*, 96(8), 377–384.
- Schamel J., Job H. (2013). Crowding in Germany's national parks: the case of the low mountain range Saxon Switzerland National Park. *Eco.mont – Journal on Protected Mountain Areas Research and Management*, 5(1), 27–34. <https://doi.org/10.1553/eco.mont-5-1s27>.
- Sinclair M., Mayer M., Woltering M., Ghermandi A. (2020). Valuing nature-based recreation using a crowdsourced travel cost method: a comparison to onsite survey data and value transfer. *Ecosystem Services*, 45, 101165. <https://doi.org/10.1016/j.ecoser.2020.101165>.
- Spenceley A., Schägner J. P., Engels B., Cullinane T. C., Engelbauer M., Erkkonen J., Job H., Kajala L., Majewski L., Metzler D., Mayer M., Rylance R., Scheder N., Smith-Christensen C., Beraldo Souza T., Woltering M. (2021). *Visitors count! Guidance for protected areas on the economic analysis of visitation*. Paris/Bonn: UNESCO, BfN, EU JRC.
- UMWZ (Urząd Marszałkowski Województwa Zachodniopomorskiego) (2022). *Ponad 200 km wybudowanych ścieżek* (<https://www.wzp.pl/biuro-prasowe/biuro-prasowe/aktualnosci/ponad-200-km-wybudowanych-sciezek-juz-567-km-gotowych-tras-rowerowych-na-pomorzu-zachodnim>; dostęp: 17.01.2022).
- Velomapa (2022). *Velomapa.pl. Trasy i szlaki rowerowe* (<https://velomapa.pl/szlaki>; dostęp: 2.06.2022).
- Woltering M. (2012). *Tourismus und Regionalentwicklung in deutschen Nationalparks: Regionalwirtschaftliche Wirkungsanalyse des Tourismus als Schwerpunkt eines sozioökonomischen Monitoringsystems* (= Würzburger Geographische Arbeiten, 108). Würzburg: Geographische Gesellschaft Würzburg.
- Zbaraszewski W., Pieńkowski D. (2022). The Regional Economic Impact of Tourism in Drawa National Park. *Economics and Environment* (w przygotowaniu).
- ZPKWZ (Zespół Parków Krajobrazowych Województwa Zachodniopomorskiego) (2022). *Projekty* (<https://www.zpkwz.pl/index.php/projekty>; dostęp: 2.06.2022).

Bogucki
WYDAWNICTWO
NAUKOWE

ISBN 978-83-7986-421-8

9 788379 864218